ЗМІСТ:

Л. СТАРИЦЬКА - ЧЕРНЯХІВСЬКА: Без свічок, без кадил (поезія) 211
М. ГРУШЕВСЬКИЙ: Шевченкове столїтє 212
О. ОЛЕСЬ: На нивах зелених (поезія) 216
ІВ. СТЕШЕНКО: Наша велика книга 217
Л. СТАРИЦЬКА - ЧЕРНЯХІВСЬКА: Думи мої . . 224
С. РУСОВА: Жінка в поезії Шевченка 240
М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ: На передоднї (оповіданнє) . . 246
Д. АНТОНОВИЧ: Естетичні погляди Шевченка . 256
ПЕТРО СТАХ: Світлій памяти Ґенїя (поезії) . . 464
О. КОВАЛЕВСЬКИЙ: В обіймах самотности 266
ГР. ЧУПРИНКА: Памяти Ґенїя (поезії) 273
П. СТЕБНИЦЬКІЙ: Повний „Кобзар“ в Росії 275
К. ШИРОЦЬКИЙ: „Русалки“ 280
ХВ. КОРШ: Хулителям Шевченка 286
К. МАРУСЕНКО: Подорож до Канїва 287
М. ЯЦКІВ: З циклю „Далекі шляхи“ 300
ДМ. ДОНЦОВ: Маркс, Енґельс, Ляссаль і „неісторичні“ нації. 312
Н. КИБАЛЬЧИЧ: Пропащі сестри (кінець) 333
М. ЄВШАН: Бернард Келлерман і його „Tunnel“ 355
С. ЧЕРКАСЕНКО: З українського житя 367
IGNOTUS: З австрійської України. 381
М. ДАНЬКО: Спадщина 1913 р. в полїтичних відносинах Европи 394
Біблїоґрафія 406
Нові книжки 416
Зміст III кн. ЛНВ.
Оголошення.

2/383
986.

1914.

РІЧНИК XVII. КНИЖКА II.

ТОМ LXV. ЗА ЛЮТИЙ

ЛЇТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

КИЇВ.

Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки, К
Трьохсвятительська 5. Телеф. 1069.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ПРИЙМАЄТЬ СЯ ПЕРЕДПЛАТА

на науковий трьохмісячник українознавства

УКРАЇНА

орґан Українського Наукового Товариства в Київі.

Виходить книжками коло 10 аркушів, приблизно в лютім, маю, вересні і грудні.

ПРОҐРАМА: Розвідки і звідомлення, замітки і матеріали з ріжних галузей українознавства (преісторія і археольоґія, історія суспільна і культурна—доби київської, польсько-литовської, козацької і нової, право, письменство, мова, етноґрафія, мистецтво, житє громадське і економічне), огляди наукової літератури і поступів українознавства, наукова хроніка, критичні статі і бібліоґрафія українознавства, питання української мови, хроніка Українського Наукового Товариства.

В ЖУРНАЛІ ПРИЙМАЮТЬ УЧАСТЬ:

Г. Александровський (Київ), Д. Антонович (Київ), К. Антонович (Київ), Б. Барвінський (Львів), М. Біляшівський (Київ), проф. І. Бодуен-де-Куртене (Спб.) пр.-д. Мик. Василенко (Київ), В. Герасимчук (Львів), проф. М. Грушевський (Львів), пр.-д. Ол. Грушевський (Спб.), В. Данилов (Спб.), Ол. К. Дживелегов (Москва), др. Ів. Джиджора (Львів), Вол. Дорошенко (Львів), Д. Дорошенко (Київ), проф. Ол. Я. Ефименко (Спб.), С. Єфремов (Київ), М. Залізняк (Львів), І. Зілинський (Львів), проф. К. Кадлец (Прага), Ів. Каманин (Київ), Е. Кивлицький (Київ), проф. Ол. Колесса (Львів), Мик. Кореневський (Київ), ак. Ф. Корш (Москва), З. Кузеля (Чернівці), ак. Ол. Лаппо-Данилевський (Спб.), Ів. Лебединський (Москва), Ор. Левицький (Київ), Вяч. Липинський (Умань), Ол. Лотоцький (Спб.), проф. Ів. Лучицький (Спб.), Мик. Макаренко (Спб.), проф. Ів. Малиновський (Варшава), К. Михальчук (Київ), М. Мочульський (Львів), В. Мякотин (Спб.), В. Науменко (Київ), А. Ніковський (Київ), Ол. Новицький (Москва), С. Петлюра (Москва), проф. М. Петров (Київ), ак. В. Перетц (Київ), проф. В. Пичета (Москва), М. Порш (Київ), проф. О. Русов (Київ), пр.-д. С. Сингалевич (Казань), проф. С. Смаль-Стоцький (Чернівці), М. Стасюк (Київ), П. Стебницький (Спб.), Ів. Стешенко (Київ), проф. К. Студинський (Львів), проф. М. Сумцов (Харків), пр.-д. Е. Тимченко (Варшава), М. Федюшка (Євшан) (Львів), др. Ів. Франко (Львів), ак. Ол. Шахматов (Спб.), К. Широцький (Спб.), Ів. Шпитковський (Коломия), Ол. Шрамченко (Київ), С. Щербак (Москва), В. Щербаківський (Полтава), В. Щербина (Київ), Д. Яворницький (Катеринослав), А. Яковлев (Київ).

Передплата на рік з пересилкою в Росії 4 карб. (можна присилати частками по 2 карб.), в Австрії по 11 корон.

Книгарням і посередникам 5 процентів від виплачених грошей. Співробітникам передплата вираховуєть ся з гонорара.

Редакція і контора: Київ, Ярославів вал (Велика Підвальна) 36, кв. 8, Бюро Українського Наукового Товариства.

Заступництво для Австро-Угорщини: Книгарня Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, Ринок ч. 10

ВИЙШЛА КНИЖКА ПЕРША

ЗМІСТ: Ол. Шахматова: До питання про початок укр. мови; М. Грушевського: Український рух на схід—розселенне за моск. границею до 1648 р.; М. Возняка: Початки укр. комедії; Ол. Грушевського. З настроїв і думок Кирило-Мефодіївців; З ідеольоґії Кирило-Мефодіївців—записка В. Білозерського; замітки і матеріали на етнольоґії і фольклору Ор. Левицького, В. Перетца, Ів. Франка; рецензії і обговорення; наукова хроніка.

Ціна книжки окремо 1 руб. 50 коп.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в

ШЕВЧЕНКОВЕ

СТОЛЇТЄ

25 лютого
1914 року.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА.

* * *

Без свічок, без кадил і без співів сумних
Лиш в тяжкій, нерозважній журбі
Возгласимо самі ми в серцях мовчазних
Вічну память, кобзарю, тобі!

Вічну память любови безмірній твоїй,
Вічну память пекучим сльозам,
Вічну память душі бездоганній, святій,
Вічну память безсмертним словам.

І Заступниця всіх, всіх скорбящих, сумних,
Всіх знеможених гнітом важким
Хай окриє тебе у оселях ясних
Омофором пречистим своїм!

В храми ясні, святі нам не вільно війти,
Нам не вільно в палких молитвах .
Скарги—жалі сплести й хоч на хвилю знайти,
Відпочинок у ревних сльозах.

Ми з глибоким жалем в катакомби підем
І знайдем там братерські хрести.
Молитви в катакомбах палають вогнем
І руйнують поганські світи!

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

Шевченкове столїтє.

З столїтньої перспективи все яснїйше вирисовуєть ся перед нинїшнїм поколїннєм величний і радісний момент приходу на землю українського „Апостола правди“, національного пророка, котрому судило ся відкрити нову епоху в житю нашого народу, сказавши те велике слово

Що огненно заговорило,
Що людям серце ростопило
І на Украйнї пронеслось,
І на Украйнї святилось
Те слово—божеє кадило,
Кадило істини.

На віддали столїття повинно зникнути з нашого зору все, що було в Нїм слабого й немічного, і висвободжені з злуки з ним мусили тим виразнїйше, тим яскравійше виступити в Нїм вічні прикмети Його духа, неминуща красота Його індівідуальности і незглибима велич Його історичної місії Визволене з-під повязки всього дрібного і скороминущого мусїло вдарити в очи всїх, відкриті для вражінь красоти і правди, промінне сього сяєва Вічного, що осїнило сю стать і спочило на нїй—на сїй постати Звістителя закону любови і брацтва, для котрого не було иньшої релїґії, иньшої правди, иньшої етики, як братолюбіє,—котрого серце загорало ся гнївом тільки з великої любови, і іскри докорів і ганьби викресали з нього великі пориви до правди-справедливости.

Можна було думати, що в великий день столїтнього ювилею, забувши все, що могло кого небудь дражнити й вражати, перед сею великою красою духа, в імя сього культу правди і любови, віддадуть честь і поклонять ся Йому всї племена, осяяні свїтом його слова і проголосять Йому вічную славу незлобним серцем і нескверними устами...

Так повинно було бути, і велике українське свято мало заразом стати святом загального поєднання всїх, без ріжниці наро-

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ду, віри і стану, кому близькі великі ідеали справедливости і любови, голошені великим Кобзарем,—хвилиною, коли завмруть, бодай на час, гіркі спомини ворожнечі і кривди —

І забудеть ся срамотня,
Давняя година
І оживе добра слава —

відкриваючи бодай якийсь отвір в царство иньших кращих днів і тим лагодячи всю тяготу вражінь від теперішнього тяжкого часу.

Так повинно було бути — отже не стало ся. Стало ся зовсім протилежне. Сей дорогий нам момент вибрали на те, щоб доторкнути найтоньших нервів нашої душі, найболючійших місць нашого почутя зелїзними вилами самоволї —щоб ми злетїли з нашого поетичного раювання на тверду землю і ще раз почули, де ми і хто ми, під яким правом і в яких обставинах живемо.

Сей дотик відчуто—на се вже маємо досить доказів. І замість повторювання спільно з нашими сусїдами і підсусїдками натхненних наук братолюбія, очевидно, трудно чекати з сеї нагоди чогось окрім тих „злих слів", про котрі говорено з думської катедри— тих слів, котрі так пильно вичеркувала цензура з Шевченкових творів і котрі нагадали себе так яскраво.

„В божевілю єсть також своя льоґіка", сказав Шекспір устами свого лицедїя, і треба в тім вірити великому знавцеви людської душі. Нинїшнї вдохновителї національного курсу, очевидно, не божевільні, судячи з відсутности навіть найелєментарнїйшої льоґіки в останнїх їх порадах командующим на заставах України. Хіба якийсь демон руїни, заприсяжний ворог росийської державности міг піддати сю гадку, котру з таким поважним виглядом здїйсняли в останнїх тижнях ріжні дїлателї росийської полїтики.

Під безпосереднїми вражіннями польсько-української угоди в Галичинї, котру сторожі росийської державности проголосили за тяжкий шах, заданий росийській полїтиці з боку Австрії, а будучі українські інституції Галичини—за небезпечне огнище українського руху в Росії, по тих іронічних замітках на адресу „сумного образа" протектора „підяремної Руси"—ґр. Бобрінского і його однодумців на тему утисків українського житя в Росії, по всяких міркованнях про той ужиток, який силкують ся зробити з українського питання противники Росії, по всїм сїм чого б можна було сподївати ся від елєментарної льоґіки у росийських полїтиків?

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Розуміють ся, що вони з свого боку приложать старання до того аби показати своїм тридцяти мілїонам Українців, що їм нема чого стріляти очима по-за-межі Росийської держави і зітхати до тих свобід і можливостей, які виростають для української нації за австрийським кордоном. Що вони скористують ся першою нагодою на те, аби дати Українцям змогу почути, що вони і у Росії мають якийсь ґрунт під ногами, живуть не в ворожім таборі, а можуть також рахувати на щось—мають і тут якусь змогу діяльности й розвитку.

Таку нагоду давали власне Шевченківські днї—на ґрунтї святкування памяти великого поета, давно признаного так само великоросийським як і українським громадянством, підчеркнути ті моменти в його житю і творчости, які говорять про можливість зближення, спільної праці в імя ідеалів гуманности і народнього добра. Моментів таких не бракує нї в біоґрафії великого поета нї в вічній книзї його духа, і коли правительство стоїть на тім переконанню, що українські маси політичним українством не захоплені—власне з його становища можна було сподївати ся заходів коло того, щоб і в творчости великого поета знайти моменти, котрі воно могло б не тільки терпіти, але й звернути ся з ними до тих широких мас, котрі поволї, але неустанно все сильнїйше і непереможнїйше захоплює культ великого Кобзаря. Коли київські націоналїсти, місяць тому, виступили з проєктом дати школам і народови свого очищеного Шевченка—ще в сім була льоґіка. Коли ж натомість дано поклик—не допускати нїяких проявів пошани для памяти Шевченка—вигнати його з школи, з церкви, з усього публичного обороту житя—в сім не було вже нїякої льоґіки, а властиво може бути тільки льоґіка — противудержавна, руїнна.

Робити з Шевченка щось таке, чому нема місця в рамах росийської державности і росийської церкви, з його імени—гасло протесту против політики правительства, против нинїшнього режіму, против всього укладу росийського житя—се щось недоумінне. Адже ясно, що нїякими силами не можна вирвати сього імени з житя нашого народу, з житя України з усею її ріжноплемінною людністю. Нїякими заходами не можна знищити Шевченкових слів, що бренять в народнїй душі. Осягнути замість того, що кожде слово, кождий з двадцяти тисяч рядків його „Кобзаря“ буде одним кличем протесту, що кожда згадка, кождий спомин про них буде асоціювати ся з заборонами і переслїдуваннєм, з неможливістю нинїшнїх умов

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

росийського житя, з свідомістю незносного гнету українського житя—се ідея зрозуміла хіба з становища руйнования всеї будови росийського житя.

Росийський режім взагалї робив все можливе, щоб з скромного льояльного українофильства зробити різко опозиційну течію. Шевченківські заборони останніх днїв—се незрівняний tour de force в сім напрямі. Нема сумніву, що найбільше блискучі, помпезні святкування не могли б в такій мірі звернути увагу на українство, надати йому розголос, дати почути кривди його національного житя елементам найбільш уміркованим, далеким, аполїтичним, як се роблять мудрі „поради“ останього часу. Нїщо не могло б краще переконати в серіозности і реальности українства як широкого народнього руху, як та завзята, хоч безтолкова, сама собі суперечлива борня, яку розвели против українства всякі праві орґани і елементи.

Під враженнями їх ми нарештї почули з уст людей навіть найбільш скептично до українства настроених, що вони переконують ся в нїм як в явищі поважнім, глибокім, народнім. Задоволенне українських національних домаганъ — стає поволї кличем всеї поступової Росії. А з свого боку ми могли слїдити, як підняли ся українські почування серед людности української, чи серед людности України наслїдком усїх отсих останніх заборон.

Українство іде твердою, тяжкою, але певною і простою дорогою до зросту, до сили, до загального признання. Кожда перешкода, котру воно мусить поборювати на своїм шляху, розвиває в нїм тільки енерґію і витривалість. Заборони, котрими обставлено Шевченкове столїтте, будуть блискучим доказом того.

І кращого ефекту, кращої памятки для українства Росії кінець-кінцем не міг би лишити по собі столїтнїй юбилей нашого Великого Поета, як сей загальний рух, викликаний заборонами його святкування.

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

О. ОЛЕСЬ.

На нивах зелених, в долинах, на луках
Побожно зривали ми рідні квітки,
І в тузї солодкій і в радісних муках
На свято велике сплїтали вінки.

І йшло нас на свято багато, багато,
І скільки несли ми квіток і пісень...
І як же не йти нам? Се наше вже свято
Се наше вже сонце, се наш уже день!

І так ми шуміли, як гірські потоки,
І так ми шуміли, як гірські лїси...
А дїти цвіли, як квітки синьооки,
Як кобзи, дзвенїли у їх голоси.

І ось ми підходим з квітками, з вінками,—
І з жаху... неначе стаєм неживі..
Зачинена брама, стоять біля брами,
Вартують, чекають на нас вартові.

І тиша настала.. Широка, як море,
Глибока, як туга, холодна, як жах....
...Дивили ся дїти, вдивляли ся в горе,
І іскри світились в дитячих очах.

А тиша росла, розросталась, нїміла,
Плила, як повітрє без крику, без слів...
І наша образа по свїту греміла,
Як гуркіт далеких громів!

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ІВ. СТЕШЕНКО.

Наша велика книга.

У кожного великого народа є своя велика книга, до якої обертаються ся народи, як до криниці чистої, вічної. Там вони знаходять свої болі й радість; там бачуть смисл свого житя; там одпочивають душею і, скоштувавши погожих, злото-прозорих хвиль, ідуть вперед дужі, сміливі, повні віри.

Те джерело невисихаюче, що рине по ланах часу, щось губить поволі; на своїх берегах, під ногами прихожих, воно часом викочує каламутну хвилю... Але в основі своїй воно непорушне, чисте, вічне. І сяє нам, і вабить нас, і прийдешнім поколінням зявляє все нові окраси.

Таке джерело щастя, така книга, часом не одна, є в кожного великого народу; є вона і в нас, Українців,—то „Кобзарь“ Тараса Шевченка.

Пройшло більше 70 років по виході частини сеї книжки, і до наших днів, збільшившись велико обсягом, вона сяє нам невмирущою красою.

Сяє і буде сяяти, „поки сонце з неба сяє“, „поки живуть люде“.

Така думка наша не є національно-себелюбна мрія, не є захопленнє нїби єдиним видатним таланом України! Зовсім нї.. В XIX віці поетичних таланів в нашім краю було чимало; але нї один з них не відзначив ся такою силою і такими загально-поетичними здібностями, як Шевченко...

Всі инші талани перед ним схилили своє чоло.

І вдруге,—і визначну силу инших поетів і таку-ж могутність Шевченка, більшу за всїх, визнають і чужі люде. А люде прості, тисячі та мілїони, і свої й чужі, читають ту велику книгу з почуттєм радости в серцю, і читатимуть її до віку.

Що-ж у творчости поета є вічним, і що в Шевченка даватиме нам такої барви насолоду?

На се можна сказати, прекрасна мистецька форма... В творі є форма й зміст. Про порівнюючу перевагу тої й другого балакано вже багато... Але річ видима, що в мистецтві — перше дїло в формі... На те воно й мистецтво... Який би не був чудовий зміст твору, незґрабно переданий, він губить свій вплив, немає й тепер відповідної сили, а в будучині напевно не матиме.

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Але що належить до тієї форми? Чи можна її відокремити од змісту? Про се йде теж розмов багато, але сю трудну справу можна просто розібрати.

Форма в мистецтві—то слово, фарба, гук, і більш нічого. Се тільки матеріяльна внішність, нїма внішність, коли її не звязано з нашим духом.

Слово в поезії, фарба в мальованню, се матеріял природи, для передачі нашого духу, а вірнїйше, для виклику різних переживань в сфері нашого духу.

Той матеріял треба скупчити, щоб він відав ся в нашу душу, щоб він говорив нам найбільше, але для сього треба той матеріял гаразд вжити, росташувати. А се-ж і є дїйсна формальна робота! Розуміють ся, той внїшний матеріял сполучено з змістом: чим, скажеш, більше тим краще. Проте й се краще можливо досягти тільки тоді, коли буде вжито більше формальної роботи. Так великі майстри працюють над своїми творами, переробляючи власне матеріяльні його риси, щоб тим більше вплинути на нашу душу.

Сї виводи зроблено на підставі емпіричній: вивчення творчости великих митців, і через те вони ілюструють ся і поясняють своїм порядком творчість великих поетів.

Що-ж є вічного в формі творчости Шевченка? Для сього тільки треба згадати назву, справедливо надану його поезії, — назву „народня". Ся назва, при її аналїзі, для нашої мети — вияснення вічности творів нашого поета, дає дуже багато.

Народність—се перш за все рідне слово, рідний образ, рідні почуття й думи.

Але не все рідне є народне, і не така вага в ненародньому. Народне, як колєктивне, як емпіричне, є найкраще, бо воно випробуване віками; бо воно є прояв вищої економії духа. Таким є перш за все слово. Хто не знає мови Шевченка? І для другів і для недругів нашого національного розвою вона є, за де-якими винятками, священним Кораном. Се ясно, через що: не тому, що вона мова Шевченка, а тому, що вона народня. Кількість народніх слів, вживаних у „Кобзарі", доходить до 7 тисяч: се, звичайно, дрібниця в порівнанню з зібраним мовним матеріялом, але се дрібниця ґрунтовного типу. Шевченкові слова, переважно елементарно-народні, ґрунт нашої мови, часто її краса, і як такі, вони мають підставу для вічности. Се джерело вічної насолоди, вічного натхнення; се найлегший шлях до переходу почуття, образу в нашу душу. От через що для збогачення літературної мови, для надання їй жвавости і влучности, кращі письменники завжди обертали ся до народ-

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ньої мови. От через що творчість у літературній мові тільки тоді може бути гідною, коли ґрунтуєть ся на мові народній.

Звісно, не все народне є приймовне по змісту, але се вже діло етичного і естетичного смаку, — що ж до призначення слова, то воно цілком відповідає тій ролї, для якої сотворено його народом.

В ньому ж самому, в істотї сього слова криєть ся вага довговічної форми твору.

І се можна простежити на практиці. Пригадаймо народню пісню й взагалї творчість. Вона невмируща.

Її слово завжди нас вабить — а проте скільки пройшло віків од сотворення тої пісні!

Пригадаємо й літературні твори, напр. інтермедії XVII-го віку. Чим вони вічні? Насамперед народньою мовою, і коли й нині вони не стають нашою духовною насолодою, то тільки через те, що не відповідають внутрішнім нашим вимогам... Мова-ж їх в своїй основі буде завжди жити, як живе вже цілі віки, бо вона суто-народня.

Через подібну народньо-словесну форму твори Шевченка завжди будуть джерелом формальної насолоди.

В тїсному звязку з словом, як з формою, і з словом, як змислом, стоїть ритм мови—в віршах строго музичних. Ритм є паралєль, одсвіт настрою. Різні ритми, розміри віршу тїсно звязані з переживаннями поета. Та й незалежно від того, самий ритм, з його помічниками—римами, має велику естетичну цінність. Ритм і прози і віршу се така одежа, така форма, що вельми утрудняє, або, навпаки, дуже влегшує відповідне вражіння в творі. Вірш, як форма, се найслабше місце творчости Шевченка; годї в нього шукати багацтва сучасних розмірів, але й з погляду тогочасної техніки він стоїть не на високости. Але треба визнати одно, що розмір вірша звичайно відповідає його думцї і особливо тодї, коли Шевченко бере форму народньої пісні. Тут він, справдї, дуже на місцї—і сим розміром, правда, небагатим але живим і вразливим, він також займе стале місце в будучині, як і народня пісня.

Так слово, навіть ритм його, трудно оддїлити од змісту. Влучне слово—е влучна думка, почуттє, образ. Про поетичну творчість є різні думки: одні вважають її даром слова, другі даром фантазії чи емоціонального світу душі, але вірнїйше, треба сполучити обидві думки. Дар слова в поезії—се дар викликати в душі відповідні образи й почування. В сьому смислї всї ми в елементарних межах поети,—в душі поети. Але для справжнього поета сеї змоги бути поетом—мало. Він іде далї. У звичайної людини сновигають в душі тільки образи, але нема для них

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

слова. У поета слова виливають ся вільною хвилею, і за чими в нашій душі, в душі поета насамперед, випливають почуття та образи.

Так можуть вилити ся поспіль цілі поеми, драми і т. и., що пишуть ся, як то кажуть, одним духом. І в сьому-то виливі внутрішнього, переданого в формі слова, містить ся вся сила талану поета. Талан великий виявить себе і в відповідних словах, так що,—або роскриє перед нами ціле море почувань, з його лагодою й бурею, або розгорне цілі картини. І все се чим? Тільки підбором ряду слів, власне—формою твору. При чому байдуже—чи той підбір здійснено несвідомо, у темній царині нашого духу, чи свідомо—через довге й пильне обміркованнє сих подробиць сюжету. Однаково — се річ формальна. В сьому смислї мистецькі твори нагадують гарно зложені орґанізми або машини. Простою комбінацією звичайного матеріялу вони показують вище житє, або вище згромадженнє сили. Твори ж мистецтва або науки мають значінне ще більше; бо орґанізми та машини виснажують ся, а прекрасні мистецькі твори тим вічні, що завжди викликають своїми формами прекрасні переживання вічного духу.

Значить, в мистецтві все діло зводить ся до комбінації слів для утворення відповідних дум і настроїв.

І вся річ в тому, щоб та комбінація була найбільш придатною для мети—вислову духу.

В сьому смислї знов таки народня форма творчости є ґрунтом для вічности твору.

Слово народньої пісні або якийсь козачок у музиці, байдуже про їх примітивність, вічні, бо комбінацію їх гукового чи иншого матеріяльного елемснту, сотворено по принципу найздатнїйшому до впливу на нашу душу.

Комбінація образів народньої творчости—чи реальних чи символїчних, коли перейде в творчість інтелїґента, дасть їй велику окрасу і надбає для неї довгого віку.

Народня поезія ніколи не вмре у свойому впливі, і тим самим не вмре інтелїґентна творчість, що пересаджує в себе квіти народні. З сього, звичайно, не виходить, що ми можемо обмежувати ся тільки формами народньої психіки, але сотворене народом мистецьке буде вічно займати відповідне гарне місце в нашому дусї. Бо народня творчість є знов таки найкраща в де-яких межах комбінація почувань і настроїв, і вона живе віками, бо й витворено її віками.

Пригадаймо, скажемо, образ символїчної зозулї з народньої поезії, сей символ туги; згадаймо той же образ зозулї—Ярославни в „Слові о

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

полку Ігореві" XII-го віку—і ми визнаємо, що сей влучно підмічений образ невмирущий.

Пройшли віки; він захопив ряд поетів і знайшов одклик і в душі Шевченка, що написав свій малюнок того-ж образу. А таких образів у народній поезії тисячі. Народньо-творчі форми вічні і переспівачі їх мають право на той же титул.

Правда, остаточно вага мистецького твору виясняєть ся з комбінації всіх образів, з композиції цілого, а не з цінности поодиноких образів, і в сьому смислі закиди Шевченкови можна зробити. Часом у нього завважуєть ся розтягневість, ухиляннє од розроблення головного образу набік, взагалі—брак відповідного оброблення, але се річ зрозуміла і, на жаль, звичайно, росповсюджена. Тому-то митці одержують титул невмирущого не за всі свої твори і не за все навіть в невмирущому творі.

На той же титул має велике право і Шевченко, хоча, звичайно, не все з його навіть народніх мотивів має однакову вартість. Щоб показати їх різноцінність, пильнійше придивимо ся до відносин між народньо-колєктивним та особистим, індівідуальним. Взагалі протиставити одно другому не завжди можливо, бо часто індівідуальне є тільки фаза переходу до нього всенароднього: приміром, вимога загальної освіти. Але ще частійше буває тожсамість індівідуально-інтеліґентного та народнього, і тоді вага інтеліґентного митця, підтриманого народом, виростає або просто затримуєть ся навіки. З сього боку цікаво простежити й творчість Шевченка.

Взяти напр., твори його з фантастичними образами,—„Причинна", „Русалка", „Утоплена" і др. Їх створено на ґрунті народних переказів, і разом з тим думка інтеліґента вважає цілком можливою брати для себе фантастичну форму, як призму для передачі власних настроїв.

В природі є багато таємного, і слїд од нього завжди буде одбиватись у душі людській. От чому сюжети фантастичні є вічні, а коли вони ще зливають ся з народньою барвою, то їх житє ще стійнїще.

Звісно, сила і міцнота істнування твору можуть бути різні, та се вже залежить од умілої комбінації будівничого матеріялу,—знов, значить, обертаємось до форми. Є й другі прояви зливання народнього з індівідуальним в творчости—в захваті природою. Така риса є загальнолюдська, але форми її бувають ріжнородні, відповідно різній природі Передача її в тонах, одмічених народом, є більша забезпека для міцноти твору, а хто не зна, що пейзажі Шевченка обарвлено в чисто-народні кольори!

І ще є прояви спільного-народньо-індівідуального; воно складаєть ся з усїх переливів особистого кохання: щасливого, нещасного,—однаково в

Generated on 2015-08-08 07:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

теорії... На практиці ж нещасне кохання вражає нас більше. Тут образи перевито вже почуванням, і їх сполучення робить враження ще дужчим. В згаданих фантастичних поемах і в цілому ряді окремих лїричних творів розсипано сум сього нещасного кохання, і ваблять нас сї твори, бо в них чуєть ся вірне народне і інтелїґентне почуттє,—а вірне не вмирає ніколи... Але вірне треба й передати вірно,—і знову вага форми виступає на перше місце.

Крім згаданих зразків, де зазначаєть ся спільність народних та індівідуальних настроїв, можна вказати ще багато. Досить одначе й тих, щоб бачити, що є вічні теми й вічні форми, що дають змогу мистецькому творови жити довговічно.

Єсть отже в нашому світї ще й таке, що або не стає зразу народним, або має яскраву рису історичної епохи,—і через те саме нїби немає вже підстав бути вічним.

І справдї, коли воно по сюжету часове, або по мотиву не гармонїює з віково-народним, то чи може воно бути довговічним? Виявляєть ся, що може.

Що ж власне є таке, приміром, часове? Се, звичайно, давнє або недавнє історичне. Таких творів у Шевченка дуже багато, починаючи від „Гайдамаків“ і кінчаючи якою-небудь „Відьмою“. Се твори взяті з козачого періоду нашої історії або з часів кріпацьких.

Що може бути в них вічного, постійного? Для одповіди треба більше спинити ся над тим, що ми звемо індівідуальним. Воно, звичайно, протиставить ся колєктивному; але є такі його парости, що можуть злити ся з народно-колєктивним, є такі, що від нього завжди будуть далекі. Перші ми вже бачили: се стадія індівідуального розвою примітивна, коли індівідуальне зразу близьке до колєктивного. Але може воно бути й стадії иньшої, вищої—коли воно засноване на загальнолюдських основах і є тим пунктом, до якого народ прийде, або на якому колись був та одійшов і забув про нього. З такого загальнолюдського погляду індівідуальне знов може зіткнутись із колєктивним, але тільки в пізнїщім часї,—поки ж що, між ними може навіть бути розбрат. Все се відносить ся і до ненародних і до історичних мотивів; розглянемо насамперед історичні, про козаків. Їх є цїлий ряд: Гамалїя, Підкова, Гайдамаки, Невольник, Тарасова ніч і др. В них є два головних пункти: прославленнє старого козацтва і хвиля волї. Пункт перший—річ історична, часова; козацтво—форма, і воріття до неї неможливе... За те другий пункт є вічний, живущий. Порив до волї, се основа житя людини; і коли Шевченко прославляє козацтво, то не за те,

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що се були хоробрі вояки, а що вони боронили народ, рівність і волю. Сей мотив його історичних творів є невмирущий, і до того зовсім народний... Народ за часів Шевченка не забув ще старо-козацьких подій, а коли б і забув, то мотив боротьби за волю душі його був завжди рідний.

Підкреслюючи вічність його, навіть у завмерлій козацькій формі, ми повинні одначе нагадати, що й до Шевченка були поети, які писали на ті ж теми; але незабутним лишить ся один Шевченко,—і власне через свою форму.

Треба було писати так, як Шевченко, і тільки тоді можна було сподіватись на якусь довговічність твору. Крім козакофільських творів, є в Шевченка багато иньших, тепер історичних, що малюють старе насильство панів над кріпаками,—особливо відносно жіноцтва.

Такі напр., твори „Відьма“, „Маріяна“ і др. Не вважаючи на те, що форми кріпацтва вмерли, основний мотив протесту проти насильства дужчого завжди гучатиме в душі людини. Образи покривджених завжди вставатимуть перед очима людей і викликатимуть в серці їх почуттє глибокого жалю. Перейняті великим почуттем і намальовані живими фарбами постаті зневажених кріпаків вічно будуть вражати людськість своїм гірким докором. В таких творах Шевченко, крім того, є цілком народним з усіх боків: він висловлює погляд на події народа,—вірний до того погляд, і тим вага його творів стає ще більша. Що ж сказати тепер з приводу його творів, що йдуть проти народньої традиції, або висловлюють ся в дусі, до якого народови ще далеко, але до якого він може і повинен дійти?

Одповідь з такого питання ясна. В тих творах Шевченко став вище народу і за те вартий особливої уваги. Тут він розгорнув ся перед нами, як поет европейський, повний всесвітніх ідеалів,—і такий його зміст є вічний, живущий. І знов таки суто-національна форма не шкодить всесвітньому їх значінню, бо европейських творів без такої форми, можна сказати, немає.

Які-ж то твори, де Шевченко, як інтеліґент, одійшов од народа?

Се перш за все ті, де він стояв за волю кохання і висловлював спочуттє покинутим дівчатам-покриткам.

Такі напр. його „Катерина“, „Наймичка“. Тут він йшов супроти народнього осуду покриткам, але стояв на високостях ідеалу прощення і волі в сфері почуття. Форма ж його творів, власне тон оповідання, така, що й народ, повний суворих традицій, сам розчулюєть ся, сам іде проти своїх традицій, коли зазнайомлюєть ся з такими творами.

Відступає Шевченко від народа і тоді, коли в численних своїх творах висловлює думки про становище України, як нації. Народ і при

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ньому і почасти й тепер позбутий національної самосвідомости; тому, можна робити виводи, що все, що торкаєть ся бажання розвивати свою народність, є в української інтеліґенції не народним. Се є льоґічна й історична помилка. Основа житя духу—розвиток, тому народ не може зоставати ся при закамянїлих формах житя. Він мусить іти далї—і прояв його поступу національна свідомість. Так і роблять свідомі верстви народа скрізь на світї, так зробив і Шевченко, коли одержав освіту. Через те твори його на національно-історичні теми є більш чим народнї: є зверх-народнї.

Правда, когось може вражати гострість і риґоризм його вислову, але треба рахуватись з умовами місця й часу,—і коли навіть одкинути його тон, то загальний дух, хоч і з крихіткою пониження, лишить ся той самий... І перед нами встане таж „безталанна вдова", що „обідрана, сиротою понад-Днїпром плаче".

А раз так, то мотиви Шевченка по сюжету будуть вічні, доки справи стоятимуть так, як нинї... А коли й перемінить ся, то його твори назавжди лишать ся журною памяткою колишнього нашого горя.

Відступає від народа Шевченко і в братанню з другими народами. Він покидає на час межі свого краю, перелїтає до других і вносить нові поспіви в народню творчість.

Досить згадати його відносини до словянства в „Посланії до Шафарика", „Івані Гусї"; згадати відносини до Грузинів, Поляків, щоб побачити, як широко розгорнув ся ґенїй Шевченка. Розгорнув ся, та разом з тим одійшов од народу.

Але сей відхід не є зрадою народа. Навпаки, се — доповненнє ідеалів його, одкриттє нового шляху до зєднання з иньшими народами, з цїлим світом. І в сїй ролї Шевченка—його велике, особливе значінне. Поема „Неофіти" великим акордом доповнює загальчу вагу творчости його.

Тут він бере цїлком всесвітню тему і робить її голосом серця кожної людини, кожного народу.

Він малює перед нами борця за правду, за чесні свої переконання і подає ясно ідеал людини: коли вона може себе оддати за них в офіру. Вище самозреченння—нема в світї нїчого! Сей мотив нїби чужий народови, але скільки разів він співав ся ним і скільки ще співатиметь ся! Стільки разів, скільки разів прояснятиметь ся його громадська свідомість і перед його очима сіятимуть нові ідеали.

Шевченко, що дійшов до такого ступня ідейного розвою, опанував вічністю: твори його—джерело неупинної чарівної насолоди.

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Все нами сказане про творчість Шевченка відноситъ ся власне до його епосу, до смислу намальованих ним житєвих чи історичних образів. Але широчінь поезії його сим далеко не заповняєть ся. По свойому хисту він переважно лїрик, мистець почуття; жадна його поема не витримана в епічному стилю; всї вони перерізані вогнями його серця; всї скроплені його кровю й слїзьми. І такі гідности його лїрики особливо високо підносять його мотиви і ті, що в епосї, і нові, що відзначують ся в лїричних його творах. Бо коли в поемах Шевченко висловлює свої ідеї часом побічно, то в лїрицї—він виступає просто яко вчитель... Слова його капають на душі нищі як пекуче-кріваві сльози, і в тих душах роблють вони цїлу бурю.

Втїлено ті слова в вічно-живу форму теплого почуття і дзвенять в них вічно-великі мотиви.

Горе через насильство над людьми, проповідь любови, братерства, прощення... Палке бажанне бачити скрізь на землї правду... Такі головні мотиви його лїрики.

Пройдуть часи... Пройдуть віки, змінить ся наше й всесвітне житє на далеко краще. Запанує на землї правда і всяке добре. Одійде, замре все лихе в громадському житю. Але не вмре те, що говорило про старе лихо, що боролось за нову правду. Не вмруть великі всесвітнї книги.

До них, в довгі години свого щастя, обертатиметь ся щаслива людина... І вставатимуть з жовтих сторінок книги образи скривджених колись, образи самих великих співів, що творили житє нове у власних муках. І глибоке почуттє подяки, звязане з переживанням високої естетичної насолоди, засвітить ся в душах далеких поколїнь від читання великих книг і від „Кобзаря“ нашої великої книги. Не все в нїй однакової ваги, але все вічне вилилось із доброго, прекрасного серця... Бо

добром налите серце
в вік не прохолоне!

Generated on 2015-08-08 07:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА

Думи мої...

Інсценірована поезія Шевченка на 1 дію.

Натхненнє зриває сльозу за сльозою,
Розчулює серце суворе моє,
І дійсне, сучасне зника десь за млою,
Минуле-ж сучасним і дійсним стає.
Ґете. Фавст.
(Переклад М. Старицького.)

ДІЄВІ ОСОБИ.

Поет.
Муза.
Гетьман.
Знеможена жінка.
Дівчина.
Москаль.
Римлянин.
Вязень.
Римлянка.

Сцена уявляє з себе студію Т. Шевченка в Академії Художеств. Зимовий холодний вечір. Проти глядачів широке вікно, крізь вікно видко запорошенного снігом Ісаакія. По хаті там та сям мольберти з роспочатими малюнками. Праворуч від глядачів стіл, за столом, схиливши ся над зшитками сидить поет, за спиною його біліє ясною, але невиразною плямою біла жіноча постать, над головою в неї має і миготить непевне світло.. В холодній хаті сірий присмерк; по кутках тіні. Тихо..

ЯВА І.

Муза (*говорить тихо, ніби диктує*).

І світає, і смеркає,
День Божий минає.
І знову люд потомлений
І все спочиває.
Тільки я мов окаянний
І день і ніч плачу
На роспуттях велелюдних
А ніхто не бачить.
І не бачить, і не знає..
Оглухли, не чують...
Кайданами міняють ся,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Правдою торгують.
І Господа зневажають.
Людей запрягають
В тяжкі ярма, оруть лихо
Лихом засівають..

Поет (*одсовує трохи зшиток і підводить голову*).

Молюсь, сумую і ридаю
І знову сльози виливаю,
І думу тяжкую мою
Нїмим стїнам передаю..
Озовіте ся-ж, заплачте,
Нїмії зо мною
Над неправдою людською
Над долею злою.
Озовіте ся!
(*Павза*).
(*Зітхає тяжко*)
Минає
Неясний день мій; вже смеркає,
Над головою вже несе
Свою неклепаную косу
Косар нєпевний.. мовчки скосить
А там і слїд мій занесе
Холодний вітер.. Все минає..
Серце вяне, засихає,
Замерзають сльози,
І втомився я одинокий
На самій дорозї.
(*Сумно замислюють ся. В хатї сутїнїє*).

Муза.

Ти не одинокий: є з ким в світї жить.
У твоїй хатинї, як в степу безкраїм
Козацтво гуляє, байрак гомонить.
У твоїй хатинї синє море грає,
Могила сумує, тополя шумить.
Тихесенько Гриця дївчина співає.
Ти не одинокий,—є з ким вік прожить!

(*Коли Муза говорить, в хатї темнїє ще більше і раптом на набитому полотнї, як на екранї, починають пропливати малюнки: море, степ, могили, козаки, Запорожцї на чайках. Чути нїби з далекої долини тихесенький спів сопілки*).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Заспіваєш—море грає,
Вітер повіває,
Степ чорніє і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваєш, розвернулась
Висока могила
Аж до моря Запорожці
Степ широкий вкрили,
Отамани на вороних
Перед бунчуками
Вигравають, а пороги
Між очеретами
Ревуть стогнуть, розсердились.
Щось страшне співають..
І я плачу. А тимчасом

(*При сих словах Музи проз хату, як тіні по стіні, проходять отамани сотники і т. и.*).

Пишними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами,
І гетьмани, всї в золотї,
У твою хатину
Прийшли сїли коло тебе,

(*Постатї гетьманів тихо входять в хату і стають біля поета сумно схиливши голову*).

І про Україну
Розмовляють, розказують
Як Сїч будували,
Як козаки на байдаках
Пороги минали,
Як гуляли по синьому,
Гріли ся в Скутарі.
Та як люльки закуривши
В Польщі на пожарі
В Україну вертали ся.

(*Постатї гетьманів зникають.. Видко стіл, за столом поет, по-за ним Муза*).

Поет (*проводить рукою по чолї, немов знов вертаєть ся до дійсности*).

О, чарівниченько моя,
Мене ти знову підтримала,
Мене ти всюди доглядала

Generated on 2015-08-08 07:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В степу, безлюдному степу,
В далекій неволї
Ти сіяла, пишала ся
Як квіточка в полї!
Із казарми нечистої
Чистою святою
Пташечкою вилетїла,
І по на-до мною
Полинула, заспівала
Ти золотокрила
Мов живущою водою
Душу окропила.
І я живу і наді мною
З своєю Божою красою
Гориш ти, зіренько моя,
Моя порадонько святая,
Моя ти доле золотая,
Не покидай мене! Вночи
І вдень і ввечері і рано
Вітай зі мною і учи,
Учи не ложними устами
Сказати правду.

ЯВА II.

Муза простягає руку і доторкається до лямпади, чисте полумя спалахує в лямпадї і освітлює стіл, за яким сидить схиливши голову над зшитком Поет. Хата тоне в пітьмі. У вікно падає промінь місяця і освітлює темний куток в глибинї хати, з пітьми вирізується постать гетьмана Дорошенка, за ним глибока тьма, перерізана лише червоною смугою,—наче одсяйво далеких пожеж.

Гетьман (*говорить тихо*).

Заступила чорна хмара,
Та білую хмару;
Виступили з-за Лиману
З Турками Татари;
Із Полїсся шляхта лїзе,
А гетьман попович
Із-за Днїпра напірає
Дурний Самойлович—
З Ромоданом, мов та галич,
Вкрили Україну,
Та й клюють єлико-мога.

Generated on 2015-08-08 07:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А ти, Чигирине,
А ти старий Дорошенку
Запорозький брате!
Не здужаєш, чи боїш ся
На ворога стати?
„Не боюсь я, отамани,
Та жаль України."
І заплакав Дорошенко
Як тая дитина:
Не розсиплем вражу силу,
Не встану я знову.
Візьміть мої гетьманськії
Клейноди, панове,
Та однесіть Москалеві:
Нехай Москва знає,
Що гетьмана Дорошенка
На світї немає.
Мов орел той приборканий
Без крил та без волї
Знеміг славний Дорошенко
Сидячи в неволї,
Та й умер з нудьги.. Остило
Волочить кайдани!
І забули в Українї
Славного гетьмана.
(*Павза*)
Чигирине! Чигирине!
Все на світї гине
І святая твоя слава
Як пилина лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає.
Над землею летять лїта
Днїпро висихає,
Розсипають ся могили,
Високі могили—
Твоя слава, і про тебе
Старче малосилий
Нїхто й слова не промовить,
Нїхто й не покаже,
Де ти стояв.. Чого стояв

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І на сміх не скаже.
За що ж боролись ми з Ляхами,
За що-ж ми бились з ворогами,
За що скородили списами
Татарські ребра! Засівали
І рудою поливали
І шаблями скородили.
Що-ж на ниві уродило?
Уродила рута, рута
Волі нашої отрута.
А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно сльози трачу. Заснула Вкраїна
Буряном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі в болоті серце прогноїла.
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу віддала.
А надію
Вітер по полю розвіяв
Хвиля морем рознесла!
Нехай же вітер все розносить
На неокраянім крилі,
Нехай же серце плаче, просить
Святої правди на землі.
Чигирине, Чигирине,
Мій друже єдиний!
Проспав єси степи, лїси
І всю Україну?

(*Світ гасне, місяць зайшов за хмару; фігура гетьмана тоне в пітьмі, знов видко виразно поета схиленого над зшитком, над ним Музу.. Тихий світ лямпади освітлює групу*).

Поет (*проводить рукою по чолі, наче вертавть ся до дійсности*).

Україно, Україно!
Серце моє, ненько!
Як згадаю тебе, краю,
Завяне серденько.
Де подїлось козачество,
Червоні жупани,
Де подїлась доля, воля,
Бунчуки, гетьмани?
Де поділось? Ізгоріло!
А чи затопило

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Синє море твої гори
Високі могили!
Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують!

(*Охопив голову руками і схилившись над зшитком тяжко замислюється*).

ЯВА ІІІ.

Крізь вікно знов простягається по хаті промінь місяця, в пасмі його проміння стоїть знеможена жінка; вона ще молода, але горе та втома поклали на обличчі глибокі знаки. На плечах свита, на голові намітка, на руках дитина.

Жінка (*говорить тихо*).

Коли-б ви знали паничі,
Де люде плачуть живучи,
То ви б ділїй не творили
І марне-б Бога-б не хвалили
На наші сльози сміючись.
За що не знаю називають
Хатину в гаї тихим раєм.
Ти в хатї мучив ся колись.
Твої там сльози пролились,
Найперші сльози! Я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло,
Щоб у тій хатї не жило.
А хату раєм називають.
Не називаю її раєм,
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом край села.
Тебе там мати сповила
І сповиваючи співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину; в тім гаю
У тій хатині—у раю
Ти бачив пекло.. Там неволя,
Робота тяжкая, нїколи
І помолитись не дадуть.
Там матїр бідную твою
Ще молодую у могилу
Нужда та праця положили;

Generated on 2015-08-08 07:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Там батько плачучи з дїтьми,
(А ви-ж були малі і голі)
Не витерпів лихої долї—
Умер на панщинї! А ви
Розлїзли ся межи людьми
Мов мишенята. Ти до школи
Носити воду школярам,
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили,
А сестри, сестри.. Горе вам,
Мої голубки молодії!
Для кого в свїтї живете?
Ви в наймах виросли чужії,
У наймах коси побілїють,
У наймах дочки й умрете!

(*Фіґура жінки тоне в темрявї.*)

Поет.

Менї аж страшно як згадаю
Оту хатину край села:
Такії, Боже наш, дїла
Ми творимо у нашім раї.
На праведній Твоїй землї
Ми в раї пекло розвели,
А в тебе другого благаєм.
З братами тихо живемо
Лани братами оремо
І їх сльозами поливаєм!

ЯВА IV.

Місячне проминня впало на стїну; на стїнї хати вирізуєть ся вікно з ґратами, за вікном постать закута в кайдани. Рожеве одсяйво ґрав на залїзних ґратах.

Вязень

Веселе сонечко ховалось
В веселих хмарах весняних,
І'остей закованих своїх
Сердешнїм чаєм напували
І часових переміняли,
Синємундирних часових.
І до дверей на ключ замкнутих,
І до решотки на вікнї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Привик я трохи, і менї
Не жаль було давно одбутих,
Давно похованих, забутих,
Моїх тяжких, крівавих сльоз;
А їх чимало розлилось
На марне поле. Хоч-би рута,
А то нїчого не зійшло!
І я згадав своє село,
Кого я там покинув?
І батько й мати в домовинї!
І жалем серце запеклось,
Що нїкому мене згадати!
Дивлюсь, твоя, мій брате, мати
Чорнїше чорної землї
Іде з хреста неначе знята.
Молю ся! Господи, молюсь!
Хвалить тебе не перестану,
Що я нї з ким не поділюсь
Мою тюрму, мої кайдани!

(*Вікно гасне*).

Поет.

Бог-зна колишнїї случаї
В душі своїй перебіраю
Та списую, щоб та печаль
Не перла ся як той москаль
В самотню душу...
Щоб на горе
Не проковтнуло нишком море
Моє не злато-серебро,
Мої лїта, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалї,
Тії незримії скрижалї
Незримим писані пером...

ЯВА V.

Знов темрява. Промінь місяця падав на набите на раму полотно, полотно просвітляєть ся, крізь нього видно заметену снїгом пущу,—на каменї припорошена снїгом постать москаля.

Москаль.

Менї однаково чи буду
Я жить в Українї, чи нї,

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу, на чужині—
Однаковісенько менї.
В неволї виріс між чужими,
І не оплаканий своїми,
В неволї плачучи умру,
І все з собою заберу.
Малого слїду не покину
На нашій славній Україні
На нашій... не своїй землї.
І не помяне батько з сином,
Не скаже синови: „Молись,
Моли ся, сину! За Вкраїну
Його замучили колись".
Менї однаково, чи буде
Той син молити ся, чи нї,
Та не однаково менї,
Як Україну злії люде
Присплять лукавi і в огнї
Її окраденую збудять...
Ох, неоднаково менї!

(*Лямпада спалахнула яснїйшим світлом, малюнок в рамі гасне*).

Поет (*зітхає тяжко*).

За думою дума роєм вилїтає...
Одна давить серце, друга роздерає,
А третя тихенько, тихесенько плаче
У самому серцю... і нїхто не бачить .
Кому-ж її покажу я,
І хто тую мову
Привітає, угадає
Великеє слово.
Кругом мене, де не гляну,
Не люде, а змії...
І засохли мої сльози,
Сльози молодії.

Муза (*простяає над головою поета руку*).

Пророче Божий!
Ти між ними
Ти, присносущний,
Між слїпими
Вітаєш янголом святим.

Generated on 2015-08-08 07:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ти любий друже, заговориш
Тихенько-тихо про любов
Або про марне литу кров
З людей великимими катами,
Заплачеш тяжко перед нами,
І ми заплачимо.

Амінь.

Поет.

Благословенная в женах, *)
Святая праведная мати
Святого сина на землї,
Не дай в неволї пропадати
Летючі лїта марно тратить!
Скорбящих радосте! Пошли
Пошли менї святее слово,
Святої правди голос новий,
І словом розумом святим
І оживи, і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки, море
Сльози кривавої лила,
То як і ти перейняла
В живую душу світ незримий
Твойого роспятого сина!
Ти, мати Бога на землї,
Ти сльози матері до краю,
До каплї вилила! Ридаю,
Молю ридаючи: пошли,—
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце ростопило
І на Украйну понеслось
Те слово—Божее кадило,—
Кадило істини...

ЯВА VI.

Лямпада пригасав, вона блимав, але так темно, що ледве освічав групу: схилену над столом постать поета і Музу над ним. Хата тоне в пітьмі.

*) Коли інсценїровка має виконуватись на сценї, то слова сї треба передати Римлянцї, а разом з тим зробити і появу сієї групи ранійше.

Generated on 2015-08-08 07:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мі... Лівий бік хати поймається червонуватим одсяйвом, наче одблеском далекої пожежи, і в тім непевнім світлі видно червону стіну колізею, до неї припятий на ланцюзі молодий Римлянин, біля нього Римлянка мати.

Римлянин.

У термах орґія; горять
Чертоги пурпуром і златом,
Курять ся амфори; дівчата
Трохи не голії стоять
Перед Кипридою і в лад
Співають гимн. Приуготован
Веселий пир, і полягли
На ложах гості... регіт, гомін!
Гетери гостя привели
Сивобородого, і слово
Із уст апостола святого
Драгим елеєм потекло;
І стихла орґія. А жриця
Кипріди, орґії цариця,
Поникла радісним чолом
Перед апостолом—і встала,
І всї за нею повставали
І за апостолом пішли
У катакомби. І єдиний
Твій син Алкід пішов за ними
І за апостолом святим,
За тим учителем своїм!
На хрестї
Стремглав повісили святого
Того апостола Петра,
А неофітів в Сиракузи
В кайданах одвезли. І син
Твій син Алкід, твоя дитина,
Єдиная твоя родина,
Любов єдиная твоя
Гниє в неволї у кайданах;
А ти, прескорбная, не знаєш,
Де він конає, пропадає!
Ідеш шукать його в Сибір..
Чи тає... в Скифію... І ти...
І чи одна ти? Божа мати,
І заступи нас і укрий!

Generated on 2015-08-08 07:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Нема сімї, немає хати,
Немає брата ні сестри,
Щоб не заплакані ходили
Не катували ся в тюрмі,
Або в далекій сторонї
В британських, гальських леґіонах
Не муштрувались. О, Нероне,
Нероне лютий! Божий суд,
Правдивий, наглий, серед шляху
Тебе засудить: припливуть
І прилетять зо всього світу
Святії мученики, дїти
Святої волї; круг одра
Круг смертного твого постануть
В кайданах, і тебе простять:
Вони брати і христіяне.

Римлянка.

Молїтесь, братія, молїтесь
За ката лютого. Його
В своїх молитвах помяніте,
Перед гординею-ж його
Сини мої, не поклонїтесь!
Молитва—Богові! А він
Нехай лютує на землї,
Нехай пророків побиває,
Нехай усїх нас роспинає.
Уже внучата зачались
І виростуть вони колись:
Не местники внучата тії,
Христові воїни святії,
І без огня, і без ножа
Стратеги Божії воспрянуть,—
І тьми, і тисячи поганих
Перед святими побіжать!
Молїтесь, братія! Хвала,
Хвала вам, душі молодії,
Хвала вам, лицарі святії,
Во вікі—вікі вам хвала!..

(*Постатї Римлян зникають. Лямпада знов горить яснїйше*).

Поет (*говорить з запалом*).

Хвала, хвала!..

Generated on 2015-08-08 07:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

(*Голос йому вривається ся*).

Чи не дурю-ж себе я знову
Своїм химерним добрим словом?
Дурю! Дурю!! Неправда й зло
Святую правду побороли...
Осміяли Твою славу
І силу, і волю!
Хула всьому! Нї, нї, нїчого
Нема святого на землї.
Менї здаєть ся, що й самого
Тебе вже люде прокляли!
Душе моя, убогая,
Лишенько з тобою!
Упємо ся отрутою,
В кризї ляжем спати,
Пошлем думу, аж до Бога
Його роспитати:
Чи довго ще на сїм свїтї
Катам панувати!?

ЯВА VII.

(*З темряви наближаєть ся постать знеможеної жінки*).

Жінка.

Чого-ж тобі шкода? Хіба ти не бачиш,
Хіба ти не чуєш людського плачу?
То глянь,—подиви ся, а я полечу
Високо, високо за синїї хмари:
Немає там влади, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чуть!
Он глянь, у тім раю, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки здіймають,
З шкурою здіймають, бо нїчим обуть
Панят недорослих,
А там по-під тинню
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщинї жне...
А там, а там... очі, очі
На що ви здали ся
Чом ви змалку не висохли
Слїзьми не злили ся!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

(*Жінка затуляє очі руками і знесилена застигає в позі безмежного сдчаю*).

Поет.

Душе моя, ридай убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма
І правди на землі нема!

Муза.

Ні друже, сонце, сонце йде
І за собою день веде.
І буде суд, і буде кара,
І буде правда на землі...
Повинна буть, бо сонце встане
І оскверпену землю спалить.
Возстане правда, оживе
Натхне, накличе, нажене
Не ветхеє, не древле слово
Ростліннеє, а слово нове
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе.

Поет.

Спасибі, друже! Оживаю,
Душею в пісні оживу,
Надію в серці привітаю
І Бога Богом назову. (*Павза*)
Та буде з нас. Вже підтоптались
І розуму таки набрались...
Втомили ся... Ходімо спать,
Ходімо в хату спочивать,
Весела хата, щоб ти знала!
(*Підводить ся*).

Муза (*з жахом*).

Ой не йдімо, не ходімо,
Рано, друже, рано!
Походимо, посидимо
На сей світ поглянем!

Поет

Ні, друже мій,
Ти мій сопутниче святий,
Поки вогонь не захолонув
Ходімо краще до Харона.
Над Летою бездонною,
Та каламутною

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Благослови мене, друже,
Славою святою!
(*Муза простягав над ним руки.. Поет підходить до вікна. Світає*).

Поет.

Прощай земле, прощай світе,
Неприязний краю.
Свою муку, свою люту
В хмарі заховаю.
А ти, моя Україно,
Безталанна вдово!
(*Надходить до знеможеної жінки*)
Я до тебе літатиму
З хмари на розмову.
На розмову тиху, сумну
На раду з тобою,
О півночи падатиму
Чистою росою,
Порадимось, посумуєм
Поки сонце встане,
Поки твої малі дїти
На ворога стануть.
Прощай же ти моя нене,
Удово убога.
Годуй дїти! Жива правда
У Господа Бога.

ЯВА VIII.

Схиляєть ся головою на руки знеможеній жінці. Всї постатї оточають групою Поета, Муза кладе йому руку на чоло.

Муза.

Душа поетова святая
Жива в святих його речах...

Задня стїна декорації зникав. Нема хати. Широка долина: в блакитї мрїв Днїпро, могила і хрест. Здалеку чути широкий спів).

Як умру то поховайте
Мене на могилї
Серед степу широкого
На Вкраїнї милій.

Завіса.

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

С. РУСОВА.

Жінка в поезії Шевченка.

Здаєть ся уся ніжність душі нашого великого поета висловила ся в його відношенню до жінки, вся краса й ласка його натхнення виявила ся в жіночих постатях: скільки в них високого співчуття до жіночої долі, скільки пошани до її людського достоїнства. Він виступає оборонцем права кожної жінки на кохання, на природне щастє бути матїрю. Перша поема, яка склала ся в молодій творячій душі Тараса, була поемою жіночого серця; „Причинна“ збудила поетичну вдачу молодого маляра, страждання безталанного жіночого кохання перші вилили ся чудовими віршами й ними розпочинаєть ся безсмертна книжка „Кобзаря“. Жіночій долї присвячені найкращі твори Шевченка—„Катерина“, „Наймичка“, „Тополя“, „Марина“, „Мати покритка“ й др. Сам про себе він каже, що жаль великий охоплює його серце, коли він згадує тяжкі події з дївчатами: неначе цвяшок в серце вбитий отсю Марину я ношу; в кріпацтві його більш усього вражає знущання над дівочою красою, над долею жінки й її дитини. „Очі, очі, нащо ви здали ся“—каже він зобачивши покритку з байстрям, від якої свої одцурались, чужі в хату не пускають. Становище жінки в часи неволї взагалї занадто сумне, її права й яко людини й яко жінки й яко матери зводять ся нї на що. Вона з людинн перетворюєть ся в якусь цяцьку, яка мусить задовольняти нечисті пристрасти людей, які панують над нею грубою силою. Найкращі скарби жіночої душі—кохання, ласка, віра в людську правду—стають їй на горе, доводять її до нещастя, гублять усе її житє. Такий апостол правди і любови, яким справді був Шевченко, не міг мовчати перед такою страшною неправдою й найкращі перли свого поетичного талану присвятив жіночій долї, її пошарпаному житю і в поемі „Марина“ стоять такі щирі, незабутні слова поета про тих покинутих знївечених дївчат:

„Хоч і нїкому їх не жаль, а я
Розказую та плачу.
Менї їх жаль... Мій Боже милий!
Даруй словам святую силу—
Людськеє серце пробивать,
Людськії сльози проливать,
Щоб милость душу осїнила

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Щоб спала тихая печаль
На очі їх, щоб стало жаль
Моїх дівчаток, щоб навчились
Путями добрими ходить".

Жіноче питанне мабуть одно з найскладнїйших, які ставить перед нами наше культурне житє, яке може розвинути ся правдивими шляхами в залежности від богатьох економічних, етичних й культурних умов громадського житя. Воно вимагає зросту почуття правди й волї в людях; воно не вкладаєть ся нї в які законодавчі постанови, бо воно цїлком залежить від моральних відносин людей між собою, від розвитку пошани людини до людини, від самоутримання своєї розбещенности за ради гуманного почуття до дитини, до жінки. За-для такого морального виховання чимало може зробити така високо ідейна поезія, як „Кобзар" Шевченка, весь пройнятий великим почуттєм правди й братолюбія. Коли сї кличі Шевченкової етики справдї здїйснять ся в житю, тодї не може бути анї покриток анї байстрят, а буде мати й буде справжнє кохання, ласка, без якої житє не має анї краси анї мети. Шевченко ставив дуже високо кохання, як фактор житя: не варт їй Богу в світї жити, коли нема кого любити, каже вїн, й завше співчував молодому щирому коханню, яке незалежно від усяких перешкод єднає коханцїв, наповняє житє чи долею, чи недолею. Добре коли воно опанує молодим серцем, коли тягне доброго до доброго, свого до своєї. „Чи винна ж голубка, що голуба любить?"—пише Шевченко, й фаталїстично в другому місцї каже: „Кохайте ся, любіте ся, як серденько знає. Не питайте свою долю: само серце знає кого любить". Бува що й чужого, дурисвіта покохає палке дївоче серце—як безталанна Катерина або горда Титарівна, бува що кохання візьме перемогу не в час, не в годиноньку—як захопило воно ґенеральшу в Петрусї—але в усякій пригодї воно йанує, воно одно дає щастє, як дало воно Галайдї та Оксанї в „Гайдамаках", Яринї та Степану в „Невольнику". „Без милого скрізь могила, без милого батько, мати, як чужії люде!" І почуттє те в поезії Шевченка таке чисте, могутнє, природне, що цїлком зрозуміло, як щиро співчуває поет долї тих дівчат, які не зазнали кохання: дївчина одинока так в ночі сама з собою розмовляє·

„На що менї коса-краса,
Очі голубині
Стан мій гнучий... Коли нема
Вірної дружини,
Немає з ким полюбитись
Серцем подїлитись,
Я любить, я жити хочу
Серцем—не красою!"

А тій княгинї, що видали її старому, так жить хотїло ся.

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Хотілось любить, любить
Хоч годочок, хоч часочок!“

В коротких віршах, писаних по-над Аралом, Шевченко зовсім безнадійно виспівує долю одинокої дівчини:

Бодай тобі, доле,
У морі втопитись,
Що не даєш мені й досі
Ні з ким полюбитись.
Як дівчата цілують ся,
Як їх обнимають,
І що тоді їм діється ся
Я й досі не знаю... Ой, мамо,
Страшно дівувати
Ні з ким не кохатись!

Щасливе кохання утворює рай:

Якого ж ми раю у Бога благаєм,
Коли серце з серцем поєдналось.

Ласка жіноча дає щасте, втіху, освітлює усе житє. Увесь вік одинокий Шевченко тільки в мріях уявляв собі те щасте просте, здорове, осяяне красою. Бачучи скрізь лихо, злобу й людську неправду він тішив ся на жіночих постатях, овіяних ласкою й коханнем. Але ще більш аніж дівоча доля вражала поета доля матери. В матері виявляєть ся у Шевченка все, що є найшляхотнїйше, найщирійше й розумне, все вкладає він в душу матері й схиляє перед нею чоло своє. Жінка самою природою призначена бути матерю, в материнстві розквітчують ся найкращі скарби її розуму, волі, серця. Досить пригадати постать безсмертної Ганни в поемі „Наймичка“, щоб побачити, яку моральну силу й красу може виявити жінка в розвитку свого материнського інстинкту. Аби дитині було добре,—каже сей інстинкт, і жінка йде на страждання, муки люті, аби дитині було добре. І що характеристично так се те, що така сильна духом мати—се все покритка, якої доля викликає найбільш співчуття в поета: ось поема пред нами „Мати Покритка“, яка починаєть ся з сих так добре відомих віршів:

„У нашім раї на землї
Нїчого кращого немає
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком своїм,
І перед нею помолю ся
Мов перед образом святим“...

Тут однаково, поясняє поет, чи горда пишна мати законна—що через усе село несе свою дитину й їй здаєть ся що немає нїде кращої за її маленьке немовлятко, чи та вбога покритка, що ховаєть ся з дитинкою мов „з хреста знята“, так само любить, гине за свою дитину, радїє коли воно у перше слово „мамо“ велике найкраще слово промо-

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вить. І та й друга мати працюють до загину, аби до розуму довести дитину. І обидві дуже часто не мають від тієї дитини жадної запомоги, жадної втїхи, й доведеть ся помирати самій в нетопленій хатї.

Анї поговору, анї злиднїв не боїть ся мати за-для дитини, як напр. та вдова до якої вчащав козак з Сїчи й яка породила на свою недобру славу сина. Вона ж його сама й вигодувала, й до школи віддала й коня йому купила й в козацькому вбранню провела вздовж села й в військо віддала: „Гляньте, вороги, подивіть ся!“ як виховала вона свого безбатченка! Мати у Шевченка не дає тільки фізичне житє своїй дитинї, вона його навчає усьому: вона і день і ніч працює, щоб подушне заплатити „й синови за три копи жупанок купила, щоб і воно— до школи холило“, щоб був він „і письменний і вродливий“. Так само й безталанна княжна (в поемі „Княгиня“) сама „і купала й колихала, сама й годувала, сорочечки шила і маленькі рукавчата шовком вишивала“. А потім „книжечок з кунштиками в Ромнї накупила, забавляла, розмовляла і Богу молитись і азбуку по кунштикам заходилась вчити“. І не на сьому ще буденному клопотї складають ся обовязки матери по ідеалу великого нашого поета, нї, вона ж дає натхненнє великих думок синови, „доглядала ж сама й навчала добру і розуму“. Не хто ж як мати перша співчуває великим думкам своєї вже дорослої дитини, йде за ним, проймаєть ся цїлком його великими заповітами й до останньої хвилини вона не кидає його, вона й після його смерти живе його думками, доводить працю його до кінця. Така величня, натхненна постать матери складаєть ся із всїх поем Шевченка, в сю постать вклав поет свою найкращу надїю, віру, свою пошану: як що де сховала ся ще справжня ласка, безмежне почуттє любови, безмежне самозреченнє—то се в серцю матери. Не один Шевченко, були й другі поети, які теж возвеличували матїр в своїх творах: присвятив їй свої найкращі поезії Некрасов, у князя Оболонського є чудова поема „Мать“. В польській лїтературі теж можна бачити поетичні твори присвячені й стражданням матери й її великій безмежній любови. Але ся тема розробляєть ся у ріжних поетів більш меньш випадково; у Шевченка матері присвячені поеми „Марія“ „Наймичка“, „Мати Покритка“ „Відьма“, „Сова“, окремі вірші „Ой крикнули сїрі гуси“, „Сон“ („На панщинї пшеницю жала“), „Костомарови“; матері належить велика увага поета в поемах „Княжна“, „Неофіти“, „Марина“, „Катерина“. В сих творах можна бачити, як Шевченко шанує матїр й повстає проти усїх тих моральних й громадських умов житя, які стають на перешкодї щастю матери: роспуста й неволя, злиднї, муштра, до якої забирають „голють“ єдиного сина, поговор й т. и.

Звісно, є у Шевченка і неґативні постатї жінок і матерей в „Утопленій“, в „Русалцї“, „Між скалами неначе злодїй“, „Ой я свого чоло-

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

віка" і „Титарівна". Реалїзм Шевченка вимагав так малювати житє, як воно єсть. Але й в сумній тогочасній дійсности життя поет знаходив живі світлі зявища, які він пестив, кохав ся в них, бо вони відповідали ясному величньому ідеалови, який жив в його душі, яким тїшило ся його скорбне змучене серце. В жіночому серцю він шукав щирого співчуття своїм пісням: „Одну сльозу з очей карих, і пан я над панами".

Для нього й реформа найкраща громадського життя виявляла ся в тому, що не буде пана, а буде мати і син, буде сестра й брат, коли між людьми запанує „найкращеє добро на світї" — братолюбіє, тодї й люде зеднають ся в одну велику сїмю:

„І мене в сїмї великій
В сїмї вільній новій
Не забудьте помянути
Не злим тихим словом" —

закінчує Шевченко свій заповіт й ми бачимо, як гармонїйно складали ся його мрії за майбутнє житє на Українї: воля, незалежність, братолюбіє, а в голові нової вільної сїмї вільна незалежна мати, з ясним розумом й безмежною ласкою.

Читають ся сї твори натхненні, сї мрії ясні, й здаєть ся, — вони складені не 70 — 80 лїт назад, а вчора, сьогодня. Серед огиди нашого сучасного громадського життя хіба ми не шукаємо з острахом на чому припинити нашу увагу, нашу думку, де знайти певні підвалини за-для будівлї нового чистого життя? Хіба наші очі в сучасній темряві не шукають теж ту світлу постать матери, яка-б виховала справжнїх людей, правдивих громадян на зміну нашого калїченого, пригнїченого, до всього індіферентного громадянства? Хіба сучасна молодь не кидаєть ся, в розпуцї шукаючи як розвязати складне питанне родинного й індівідуального щастя? І голос поета ласкаво їй каже:

„Любітесь дїточки весною,
На світї є кого любить!"

Але нїколи не забувайте, що кожна жінка перш усього—майбутня мати. Шевченко ставив інстинкт матери у першу голову: батько дає житє, мати викохує се житє, уся йому належить, вона має право, щоб громадянство її захищало, як мати щоб чоловік шанував в нїй матїр. Звісно такий погляд ще не розвязує анї сексуальну справу, анї жіноче питанне, та художні твори і не можуть сього зробити; але художня творчість Шевченка, ставлючи так високо матїр, утворює такий піднятий настрій, при якому неможливо стає дивити ся на жінку нечистими очами, зводити її на хвилинну примху. Шевченко в своїому поглядї на жінку стає поруч з великими фільозофами—Руссо, Кантом, Гербартом, — які

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бачили в матері ту велику постать, яка переробить сучасну родину, сучасне громадянство, скине полуду з очей незрячих й правдою святою визволить нас з того бруду, брехні й душогубства, серед якого загибає наше сучасне житє.

Широкий синтез Кобзаря тут зєднуєть ся з широкими фільозофічними синтезами й се єднанне ще раз підкреслює, щовеликий безсмертний твір, як „Кобзар" Шевченка, завше буває пройнятий не одною красою форми, не одною правдою житя, а ще й широкою ясною думкою, від якої й залежить його довгий гарний вплив на людей. Не один а багато широких синтезів виблискують в Кобзарі, як чудовий самоцвіт; ми зупинили ся тільки на синтезі жіночої душі, який складаєть ся у Шевченка такий привабний, такий поступовий, що справді можна покласти надію, що жінка, мати, чуло відозвуть ся на заповіти великого поета і внесуть чисті підвалини нового житя, як тая мати неофітка, про яку Шевченко казав:

„І ти слова його живії
В живую душу приняла,
І на торжища і в чертоги
Живого істинного Бога
Ти слово правди понесла".

Сї слова сказав Шевченко рівно 57 літ тому назад: тоді українська жінка ще була рабою, вона одробляла панщину, вона не знала науки, вона мордувала ся по панським „дѣвичьям", або по монастирях ховала свій сором. Тепер урвав ся ланцюг кріпацтва, але роспуста, злидні, темнота ще держать жінку в своїх кайданах, вона ще не може бути ані вільною в своїому коханню, ані незалежною як мати. Але її ласкава вдача, її чуле серце й ясний розум зостали ся такими-ж її особистими психічними рисами, якими помітив їх Шевченко. Хай же вона стане й такою міцною духом, якою вона вимальована в Кобзарі, хай вона поведе наше громадянство до нового житя кличами Шевченка: се-б то через любов до України, через щире широке братолюбіє.

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ.

На передодні.

Оповіданнє.

Памяти Великого
і Незабутнїх.

В стародворянській сімї покійного маршалка Михайла Білозерського творилось щось неладне. Поламано дворянські традиції, занедбано звичаї старосвітські—і без жадної в тому потреби. А так, по розуму, мовляв, жіночому. Бо немає голови в родині Білозерських.

Не було нїякої причини поспішати ся з шлюбом молоденької дочки пана Михайла, Олександри. Тільки-тільки-що набіралось їй тих шіснадцять років. А вже вона і шлюб бере, уже й весілля її грають. І видаєть ся не за людину статечну, дитину роду хорошого, а за козака, хоч і освіченого, а все-таки—козака.

Десь там під Глуховом, у злиденному Вороніжі, знайшов ся такий козак, Куліш та ще й на імя — Панько. Було у його батька всього маєтности—хата рублена на дві половинї, з чотирма кімнатами та городу з десятину у Вороніжі, та ще хуторець ледащенький під Вороніжем. Тільки й усього.

Вчив ся він сам буцїм у ґімназії, унїверситету не скінчив і десь учителював.

Хвалились Білозерські сусїдям, що Куліш той Панько людина розумна і готуєть ся професором бути, що його на казьонний кошт за кордон навіть посилають, але тому нїхто не вірив. Мало чого кажуть люде, коли чують, що справа їхня не так то ладна, коли сором добрим людям у вічі глянути.

Так казали по сусїдству хутора Мотронівки, що стояв собі недалеко города Борозни—малий і бідний.

А вже що найбільш усього всїм уподобалось, так се те, що запрохав Панько і старшого боярина собі не аби якого. Пана на всю ґубу! Забіл, Говорецьких, Котляревських поминув, а знайшов собі таки до вподоби. Усї диву дивувались: відкіля Білозерським честь

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

така. Знали, що товаришував Кулїш з братом молодої, Василем, гостював у їх влїтку. Не гріх же бідному товаришеви на час який притулок дати. От і не доглядїла дочки стара пані. Закохала ся Сашуня Білозерська в того Панька... Але щоб такого боярина ще собі десь добути, то вже сього нїхто не сподївав ся.

Якийсь мужик з дворових Енґельґардта чи що. Служив козачком, потім по малярах тиняв ся, вивіски вчив ся малювати. Хтось якось його там у Петербурзї на волю викупив. Так він вірші тепер малоросійські пише. „Кобзаря" там якогось видав... По панах їздить, піячить з ними та ті вірші вичитує. До компанії Закревського пристав, у „мочеморди". Гарний старший боярин!.. А вже що імя і призвіще, то й Панькови не видасть—Тарас та ще й Шевченко... Знай наших. Як-раз з Кулїшем вороніжським два чоботи пара!..

Закликали Білозерські на весїллє всїх своїх родичів й знайомих. Та хто приїхав, а хто й дома зостав ся. Не хотїв себе понижати й дивити ся зайвий раз, як дворянство підупадає... Приїхали ті, кому жалко було старої Білозерської. Зазнала вона кращого житя й лучших часів,—жалко було тепер ображати стару.

А проте в день вінчання все було, як закон велить, і ввечері будинок Білозерських світив ся з усїх вікон огнями і був повний гостей.

Дивив ся старий панський сад, кріпацькими руками саджений, як горять огнями вікна старого будинку, як у їх перебігають тїнї... все парами... все парами... Прислухав ся, як гремить музика, тупотять об підлогу десятки ніг, як чути гомін і сміх... Чув, як грюкають двері в пекарнї... дзвенять і бряжчать балабончиками конї коло стайнї... регочуть ся й верещать під вікнами на снїгу дівчата й парубоцтво хуторське.

Бігають по старих деревах світлянї одлиски з вікон, лягають на снїг. А в небі тремтять і моргають, і грають зорі.

Холодно, аж дух займає. Скоро вже й весна буде, а мороз либонь на останку бере своє.

Дві чорні постатї оддїлились од будинку. Ідуть по алеї сад. Кидають од себе довгасті в ламані тїнї.

— Ну, й душно ж!.. Як у лїтку!.. Ху ти!.. Я ввесь мокрий!..

— Загортай ся, Тарасе, а то застудиш ся...

Стояли і дихали... Ще неостиглі, насичені теплом душних горниць. Стомлені дешевенькою музикою, безладною метелицею танків.

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Коли б ти знав, друже, який я щасливий!..

— Ще б не був щасливий! Хіба по очах не видно?..

— Те само собою. А ще більше щасливий, що ти, Тарасочку, у мене за боярина. Знай наших!.. Усім дворянам тутешнім хрін у кашу... Хай знають, що не тільки дворяне люде.

— А й ми таки теж на людей вибились?

— Ще й як!..

Дивились на сад, на зорі, на освітлений будинок і вдихали свіже колюче повітре. Пішли... Рипів під ногами невтоптаний сніг і блищав проти зорі діямантами. Грала музика в будинку, і в душах їхніх теж дзвеніли й гойдались якісь потаємні мельодії.

— Дай руку, друже... Щоб нам не трапилось в житю,—во імя сеї ночі, во імя сих зор—будемо, Тарасе, друзями!.. Віддамо всї свої сили великій святій повинности, покладемо душі наші на престол Матері Україні!..

— Добре. Дай Боже...

Взялись за руки і дивились один одному в вічі,—обидва молоді, обидва повні сили й завзяття. І їм здавалось, що зорі дивлять ся на їх і благословляють їх братанне. Принаймні так здавалось Кулїшеви.

І ще не випускаючи руки Кулїшевої з своєї, дивлячись через його плече в криштальну прозорінь ночі, мов під подихом нової, ще темної, але такої близької й жаданої юнацької душі думки про цвіт житя, його окрасу, — про те, що вже має Кулїш і що тільки ввижаєть ся ще йому самому у мріях, почуваєть ся в солодкому тремтїнню серця при зустрічі з вродливими женщинами,—заспівав Тарас:

А відтїль гора,
А відсїль друга,
Проміж тими крутими горами
Сходила зоря.—

Заспівав тужно й задумливо, зовсїм невідповідно недавньому настрою. І сад мов нашорошив ся і пильнїйше приглянулись до землї зорі: хто там співає про те, чого нїколи не буде?..

Кулїша немов обгорнуло холодом. Він здрігнув ся:

— Не співай, друже, на морозї, застудиш ся. Ходїмо в хату. Там уже мабуть хопились нас.

Пішли чорні і виразні на білому снїжаному полї.

Ой тож не зоря,
Дївчина моя..

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ухопила відеречка—
По воду пішла...—

співав, затихаючи, сумуючий голос і загубив ся коло будинку в гомоні і згуках музики, в шумі і метушні весілля.

Старий сад стояв, дивив ся і слухав. І стиха шептались старі липи в далекій алеї про те, що неминуче повинно бути і що заталось у темних просторах невідомого.

В чималій салї було ясно й душно. Гойдаючи хвостами огнїв, рясно горіли в канделябрах свічі і опливали від спеки і вітру, що здіймали танцюристі пари. Коло стін і по кутках сидїли поважні пани й панї з згорнутими на грудях і черевах руками й застиглими солодкими усмішками на обличях і розмовляли, дивлячись на молодь. А молодь, звичайно, танцювала з захопленнем, скільки хисту вистачало.

Молода, висока і стрімка, з лебединою шиєю і дугастими високими бровами над карими очима, танцювала мало. Мов зачарована вона не зводила очей з свого молодого і тільки часом переводила їх на старшого боярина.

Молодий, злегка горбоносий, з довгастим обличем і блискучими очима, був гарний і шляхетний. Тримав ся поважно, трохи навіть замкнуто. Як і слїд людинї, котру призначено зайняти професорську катедру.

А старший боярин був зовсїм иншої вдачі. Був русявий, з сїрими променистими очима, котрі, коли він хотїв того й дивив ся пильно й уважно, непомітно робились темними мов безодня. З усмішкою в тих очах і під звислими цупкими вусами, він був, здавалось, увесь на виду.

Було в його натурі щось таке, що нагадувало гривасту постать лева й лагідну, добродушно-лукаву душу великої, здорової, веселої дитини. Хто дивив ся на його, як він вільно і просто знайомив ся з людьми, розмовляв, жартував і переходив з одного гурту до другого, скрізь приковуючи увагу до себе або викликаючи загальний сміх своїми жартами, у того зразу зароджувалась приязнь до його. І тут, у Білозерських, він скоро причарував до себе всїх, хто, не знавши його, уже по одних тільки непевних і злословних говірках, ворогував проти його.

Він, сам не помічаючи того, брав у полон по одному й цїлими купами своїх недавніх ворогів і недоброхотів. І тим було соромно, що, не знаючи, вони вже осудили його. Тепер бачили, що неда-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ремно слава Шевченка гремiла по Вкраїнї i недаремно йому були раді в кращих і славетнїйших родинах дворянських.

Поводив ся вiн так, що не можна було нїчого закинути йому і що нагадувало б про його походженнє, і тільки здоровий народнiй гумор свідчив, що ся людина прийшла з низин, од плодючого чорнозему.

І недорогий сюртучок, що був на йому, і червоний шарфик, яким була повязана його шия, не тільки не здавались невідповідними господі і тому, що відбувалось в нiй, а навіть надавали їй якогось особливого тону.

Танцювали котільон. Хто не танцював, заходили в їдальню, до буфету. Розмовляли купами й попарно, узявши бесідника за гудзик сюртука, або держучи під лiкоть. І було весело і гарно.

І враз з гостинної почув ся спів.

Гості посунули туди.

Співав Шевченко.

Держучись лівою рукою за спинку крісла, єдвабним, трохи глуховатим баритоном, що на верхах переходив в ясний і дужий тенор, сміливо і вільно взявши зразу відповідний темп і настрій, почав він:

В чистім полї криниче-е-енька
На чоти-ири зво-о-оди...

і надавши голосови щирої інтімности, тихо й покірно додав:

Любив козак дівчино-о-оньку
Не чотири го-о-оди.

Знов підвів ся, сміливий і сильний:

Любили ся, кохали ся,
Та й не побрали ся,

і з гіркою іронією і сарказмом проказав, гнівно блиснувши очима

Тільки наші воріженьки
Та й навтішали ся!..

З безнадiйною тугою, мов з далекого далека, росповідав далі покірний зломаний голос:

Руту сію, руту сажу,
Руту поливаю:
Ой я тебе, козаченьку,
Що-дня споминаю.

Здавалось, що вже кінець, що немає у дівочій душі нічого сказати своїому зрадливому коханому, щоб вимовити те, що таїть:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ся в розбитому дівочому серці, але есть воно—те слово... Слухайте, слухайте!.. Ось де виявляєть ся глибина душі людської, ось що каже українська женщина свойому єдиному незабутньому милому:

Будь щасливий із тією,
Котору кохаєш!
А над мене вірнійшої
До віку не знайдеш...

Всї мовчать, і мовчить співець, і глибокі-глибокі очі його уставились кудись в невідоме... Мов дивлять ся в душу тієї дівчини... Мов ждуть од неї тільки слова, єдиного слова, щоб узяти її на руки і понести край світу, як своє щасте, як святиню. І ласкава усмішка благання і замилування застигла над русявими вусами.

Але тільки мить...

— Чудово, Тарасе! — зхвильованим голосом скрикнув молодий і заляскав у долонї.

— Браво, чудесно!..

— Ще раз!..

Музика не грала і гостї товпились до гостинної.

— Браво!.. Браво!.. Браво!..

Шевченко труснув головою і засміяв ся — весело й безтурботно, як дитина,—скинувши разом з душі своєї смуток:

— Нї, коли співати, то співатиму тільки з молодою! Олександро Михайлівно, заспіваємо?..

Молода зашарілась, як червона троянда, і притулилась до молодого.

— Я не вмію... Я не можу!..

— Співай, співай, Сашуню!—гукали родичі.—Просимо!..

— Я не знаю пісень...

— Не вірю, знаєте. Пантелеймон Олександрович казав...—говорив Шевченко і вистушив проти неї, ставний і гарний, справжнїй поет і художник.

Вільним рухом руки він поправив вуси і мов сипнув на слухачів сріблом і зірками:

Ой зійди, зі-і-і-йди,
Ти, зіронько та вечі-ірняя!
Ой вийди, ви-и-и-ийди-и-и-и,
Дівчинонька моя вірная!..

Повторив останнї слова і жде, і кличе очима. І в одповідь йому, немов скоряючись його силї й волї, боязно й задихаючись од прудкого ходу серця, озиваєть ся молода:

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Рада б зірка зійти,—
Чорна хмара тай наступає:
Рада б дівка вийти,
Так матуся ж не пускає!..

І весело і ясно, з вірою в своє щасте й удачу, він одповідає:

Ой, зірочка зійшла—
Усе поле та й освітила:
А дівчина вийшла—
Козаченька тай звеселила.

І вже дівчина, почувши свою владу над серцем милого і ставши дужою й кукобливою, люблячим серцем піклуєть ся над його долею бурлацькою:

Ой ти, козаче,
Ти, хрещатий та барвіночку!
Хто ж тобі постеле
У дорозї та постїлоньку?..

Молода взяла силу і сяють її очі, і гордо держить вона вродливу голову, а в її волоссю, і на шиї, і на грудях тремтять і грають сльози дорогих діямантів, спадщини прабаби.

Ловить поет несвідомо ті блиски й сльози, стежить за їх грою і думає: „Орел Кулїш до пари вибрав собі орлицю!..“ І гордий сам своєю красою і силою, долею своєю бурлацькою, одповідає:

Ой стелеть ся менї
Широкий лист да бурковина,
А під голови
Голубая та жупанина!.

І знов вигуки зачарованння, і знов плески в долонї і прохання нових і нових співів.

І Шевченко співав... співав...

— Серце моє, голубе мій! . Я все, все віддам йому!... Нехай їде, нехай їде за кордон... в Італїю... куди хоче...

— Тихше, Сашуню... Не зараз... Слухай...

Рука стискає руку. А уста шепочуть:

— Хочеш, я зараз, при всїх здійму з себе всї каміння і все золото і ти віддаси йому. Нехай їде за кордон... далї від тих мочеморд, од пяниць!.. Нехай їде з нами!..

— Тихше .. тихше, золото моє.!. Я скажу... Він вже знає... У Київі казав... Ми не дамо загинути такому великому талантови. Спасибі тобі... Але слухай...

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ой Морозе да Морозенку,
Ой ти славний козаче.
Ой за тобою, да Морозенку,
Уся Україна плаче...

Напливають відкілясь сльози, підступають до молодих очей не видно співця за ними:

Не так тая та й Україна,
А як теє горде військо...
Ой заплакала да Морозиха,
Ідучи вранці на місто...

— Сашуню, ти плачеш?..

— Мовчи... нїчого...

„Не плач, не плач, да Морозихо,
Об сиру землю не бий ся;
Ой ходи з нами, з нами, козаками,
Да меду вина напий ся!“

Не прийме душа меду в ясній козачій кумпанії. Бєть ся серце матері трівожно і смертельним болем стискаєть ся...

„Чомусь мені, да миле браття,
Да і мед вино не пєть ся:
Ох і десь же мій син Морозенко
Да із Турчином бєть ся!..“

. . . . . .

— А молода плаче?—весело схиляєть ся Шевченко до пані Кулїшевої.— Та ще-ж рано плакати!

— Ах, Тарасе Григоровичу, скільки вам дано, скільки...—й замовкла, утираючи сльози і крізь їх осміхаючись вродливими очима.

— Їдемо, брате, за кордон! — держучи за руку Шевченка вище ліктя, каже Кулїш.—Тут тобі тїсно. А тобі світу, світу треба. Грошї єсть... Ми поїдемо зараз у Варшаву, там підождемо тебе й гайда в Европу!..

— Добре. Тільки рукописи по Чернигівщинї та Полтавщинї позбіраю. А то мої збори не великі, бурлацькі: кожух та шапка та й усе!..

Догоряють свічі... Стихає гомін, сміх...
Просять гостей до столу... вечерять...

Одгреміла музика, одзвонили й одбряжчали балабончики, розїхались гості. Погасли огні в господї Білозерських. Уже кінець

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ночі. Тихо на хуторі. Блещить проти зорі утоптаний сніг і бреше на вітер десь за хутором собака.

Чорна постать з піднятим коміром кожуха, в високій смушевій шапці, блукає по білому снігу старого саду, по мертвих алеях.

Не хочеть ся спати поетови, і він вийшов у сад. Після бучного весіля, гаміру і колотнечі гарно побути самому... на морозі... в саду... між сонними деревами, під тихими зорями.

„Щасливий Панько: досяг, чого хотів, і досягне далі, чого захоче. А він сам?.. І він досягне. Поїде по Вкраїні, позбірає рукописи, а тоді—за кордон. Посада в Київі при університеті підожде, не втече... Гроші на подорож дає Куліш. Де він їх добуде?.. А хіба не однаково де?! Не вкрав же. Хтось дав. Спасибі, спасенна душе!..“

Ах, як гарно поїхати в чужі, незнані краї! Побачити стільки нового, стільки прекрасного, величнього...

І несуть, несуть думки поета в прекрасну далечінь.

Варшава... Старе гніздо панства польського... Він, потомок гайдамацький, ходитеме там. Все побачить, все пригадає й передумає...

Берлін... Париж... і Італія!

Якого тільки там дива не побачить він. Фльоренція, де родив ся й жив Данте... Неаполь... Венеція...

Вижалось, як поблискує чорна вода в каналах і одбивають ся в їй мармурові білі дворці... І площа Марка... і кампанілля...

А потім Рим... Рим!..

З його художніми скарбами...

З його історичними спогадами...

З його великими тінями...

Кирилівка і—Рим!.. А що-ж, і в Кирилівці люде живуть.

І крилата думка поетова упала мов підбита пташка. Туманом взялась, марою обернулась і поповзла, посунулась по Вкраїні. Згадав кріпаків братів і сестру Ярину, що замужем за маляром пяницею бідує... і важко зітхнув.

Перевернув би серцем увесь світ, та неможна! Треба якось жити, треба брати у житя те, що дає воно.

І знов думки поета полетіли до Риму... в Капітолій... в Колізей...

Яке щастє жити і бути вільним, і творити... творити...

Те, що він написав і намалював, тільки початок, тільки заспів. В душі тіснить ся цілий світ образів... рідних, дорогих, під

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

серцем виношених. Він дасть їм житє... Він дасть їм обличє... скоро, скоро...там в Італії... А може й тут. .А може й завтра...

З півночі насували хмари і подував вітер. Гасли у тих хмарах по одній холодно-блискучі зорі і трівожно починали гомоніти над головою поета старі липи в далекій алеї... про щось близьке, про щось неминуче...

Надходив новий день.

Те, що було, — зосталось в минулому. Нові дні несли свої несподівані новини. Наступила разом після морозів весна. Поманила щастєм, волею, сонцем. Куліш з молодою дружиною поїхав у Варшаву. Але тільки доїхав до Варшави, там його арештовано. А Шевченко добив ся з Чернигівщини до Днїпра, ступив на паром, щоб переправитись до Київа, і теж опинив ся в неволї.

А потім Петербург... Петропавловка... Чортопхайка... степ і піски... Оренбург... шинель салдацька і фатальні:

— Равнєнїє на право!. Ша-гом... арш!!!

. . . . . .

Прощай, Італїє!.

Прощай, вічний прекрасний Риме!..

Прощайте весна і воля й сонце!.. І молодість, і буйний розцвіт таланту, і все, все, що снилось і марилось.

Все роздмухає і розвіє безслідно по пісках пустинї палючий вітер...

Все, все... Без слїду, без памяти...

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Д. АНТОНОВИЧ.

Естетичні погляди Шевченка.

Давно вже Шевченко. як артист маляр, приваблює до себе увагу. По музеях старанно збірають рисунки і картини Шевченка, приватні коллекціонери високо цінують і дорожать творами Шевченкових пензля олівця і штихової голки. Але і досі збірки творів Шевченка - маляра мають характер збірок реліквій Шевченка-поета. Ще нині в сотні роковини уродин Шевченка доводить ся бороти ся проти певного упередження що до артистичної вартости рисунків Шевченка, легковаженнє котрих доходить до того, що досі ми не маємо видання Кобзаря з рисунками автора, і досі видавці ілюстрованих вдиань Кобзаря доручають виконаннє ілюстрацій малярам часто дуже не високої артистичної гідности, в той час як відповідні рисунки Шевченка зістають ся невідомими по музеях та приватних коллекціях, або коли і опублікованими, то по спеціяльних періодичних, мало росповсюджених виданнях. До сего часу не видано повного альбому всіх рисунків Шевченка.

Тимчасом таке відношеннє до Шевченка, як артиста-маляра укорінило ся не за житя поета, а вже після його смерти, і стараннєм не ворожих до Шевченка сил, а навпаки іменно ентузіястів Шевченка як поета. Між тим за житя свого Шевченко як артист-маляр користував ся певним признаннєм. В 1845 роді наприм. Шевченко робив рисунки для видання присвяченого цареви, і його рисунки штихував у Лондоні знаменитий Робінсон, і на самому виданню було зазначено, що рисунки виконано відомим художником Т. Г. Шевченком. Зрештою треба напамятати, що найблизші приятелі і благодітелі Шевченка, стараннями котрих він вийшов на волю, ледве чи підозрівали поетичний хист молодого маляра, а працювали над викупом його з кріпацтва виключно ради його малярського хисту. А сими благодітелями крім Сошенка, майстра не першорядного, були dii majores тогочасного малярського мистецтва Венеціанов і Брюллов, головні керманичі двох течій тодішнього мистецтва, професори богатьох десятків як не сотень молодих і починаючих художників. І коли Сошенко, без усилля привабив їх до опікування долею молодого кріпака підмайстря, що малював стіни та паркани, то очевидно гідність рисунків Шевченка в очах перших майстрів стояла вище сумніву. Малярство було джерелом до істнования Шевченка (тоді як за вірши Шевченкови „ніхто ні гроша не заплатив“) і все житє поет любив іменувати себе художником, маляром і дивив ся на малярство як на свій фах і призваннє. В академії художеств прой-

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

шли найкращі, найщасливійші дні многострадального Шевченкового життя, в стінах академії Шевченко і скінчив свій страдницький вік.

Але в очах слідуючих поколінь Шевченко художник-маляр зайняв місце нижче своєї гідности. Прихильники Шевченка поета не могли достойно оцінити художника-маляра і се не випадок, не справа слїпого случаю, але в корні того лежить причина історична.

Шевченко як художник-маляр неперечно належить історії і дивити ся на його твори ми повинні в перспективі історичній. Але се не значить, що інтерес творів Шевченка історичний, не має для нас самостійної художньої вартости. Власне на всїх художників старих часів ми повинні дивити ся в історичній перспективі, повинні собі кожен твір минулих часів представити в оточенню сучасних йому форм і ідей, щоби знайти шлях до розуміння і правильної оцінки твору. З точки погляду нашого часу і наших відносин ми завше рискуємо пройти мимо найгенїальнїйших творів минулого, і величність їх нам відкриваєть ся лиш по мірі підняття завіси над тим оточеннєм, яке появило самі твори. Але підійняти завісу над минулим і оцінити його артистичну вартість представляєть ся можливим, коли минуле стало достояннєм історії, перестало грати ролю в сучасних відносинах. Власне під сим виглядом для нас творчість Шевченка художника являєть ся належною до історії, але не була такою для поколінь посереднїх між нами і Шевченком, для поколінь, що росли і формували ся в Росії після половини пятдесятих років. Світогляд естетичний сих поколінь застерігаєть ся трома історичними датами важними в історії мистецтва Росії взагалї і для України особливе, бо художники Українцї були між головними дїячами, що закреслили сї дати. Під тими датами розуміємо рік 1855 виданнє трактату Чернишевського „Об естетических отношеніях искусства к дѣйствительности“, потім рік 1863 розрив цїлого випуску художників з Академією і рік 1872 початок передвижних вистав. Від сих дат починаючи, у ряду поколінь, що стоять між нами і Шевченком, в загальних рисах погляди на мистецтво характеризують ся словом Чернишевського, що твори мистецтва повинні „нагадувати, викликати і оживляти спогади про прекрасне в дїйсности у тих людей, які знають його з житя і люблять згадувати про нього“. „Найбільша красота є іменно красота, яку зустрічає чоловік в мирі дїйсности, а не красота, яку творить мистецтво“ і далї „ледве стає дїйсність скільки небудь можливою, нудними і блїдими в порівнанню до неї здають ся всї мрії уяви“. Сими словами застерігаєть ся як реалїзм так і „напрям“ цїлої доби мистецтва. Але покоління між Шевченком і нами може ще не в такій мірі обєднувана позитивна естетична програма, скільки програма неґативна, якою була боротьба з формулами Вінкельмана, з цїлим змістом яким жила Академія,

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

одним словом, боротьба з академізмом. Але Шевченко був академістом і тому між ним і слідуючими поколіннями залягло провалле. Коли нинішнє покоління, для котрого академіки не є течією, з якою потрібно бороти ся, а тільки історичною добою, до котрої треба підходити, памятаючи про певні условности, то крізь внішні форми і приписи Вінкельмана, наше покоління заглядає глибше і бачить глибший зміст, вищу красу, для котрої академічна форма є лише одежою свого часу, одежою в яку мусить прибрати ся художній твір сеї історичної доби. Але ми не можемо вимагати історичної обєктивности відносно академізму від поколінь, що гуртували ся під прапором боротьби з академізмом. Одже ми не маємо права і ставити обвинувачення за легковаженнє малярської творчости Шевченка.

А Шевченко був академістом і не тільки в очах слідуючих поколінь. Шевченко був академістом в своїй малярській творчости, в своїй артистичній дїяльности, нарештї в своїх естетичних поглядах. Належучи до молодших академістів, Шевченко нї в якому разї не був епігоном академізму, він був молодшим серед художників доби розцвіту академічного малярства, найбільші тріумфи котрого звязано з дїяльністю безпосереднього вчителя Шевченка і найталановитшого академічного майстра в Росії Карла Брюллова, що був тільки на пятнайцять років старшим від Шевченка. Коли кріпак, малярський ремісник, підмайстер Шевченко вперше став перед лице Брюллова, сей останнїй був в зенїтї своєї слави. Вернув ся Брюллов в Росію в 1834 роцї і його поворот і перебуваннє в Петербузї було одним блискучим тріумфом, який мав своїм наслїдком укріпленнє позицій академізму і підняттє його до небувалої в Росії висоти. Три чверти століття перед тим в Росії істнувала академія, але історію малярства робили не її вихованцї, а майстри, (передовсїм Українцї), що не в академії проходили свою науку. Тільки Брюллов і за ним Бруні вписали в історію Академії блискучі сторінки. А як раз перед їх появленнєм в двайцятих роках свіжа течія реалїзму, підійнята Венеціановим, грозила ранійше часу перекинути академізм і направити малярство на реалїстичні шляхи. Але історія показала, що час академізму не пробив і з появою видатних талантів, особливо Брюллова, течія Венеціанова, бездужих талантів почала глухнути, ученики Венеціанова стали перебігати до Брюллова, і на той час, як появив ся Шевченко, Венеціанов був майже покинутий, старий, чудний добряга, а не художник-проводар, направляючий молоді сили і таланти. Венеціанов приймав близьку участь в справі викупу Шевченка з кріпацтва. Він був перший, до котрого в справі Шевченка пішов нарадити ся Сошенко; Венеціанов вів переговори з Енґельґартом і в викупі грав ролю „усердного і благородного маклера“. А тимчасом, докладно роз-

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

повідаючи всю сю історію, Шевченко і разу не згадав про мистецтво Венеціанова, але завжди каже „старик Венеціанов". Очевидно Шевченкови і на думку не спадало задумати ся над реалїзмом скромного майстра Венеціанова, приглянути ся близше до його праці і підійнятої ним течії, так само як не спадало на думку вибірати між ним і Брюлловим. Брюллов явив ся Шевченкови як „Карл Великий" від малярства, а перший до кінця був не більш як „старик Венеціанов". Не згадуючи про праці самого Венеціанова Шевченко одмовляєть ся назвати мистецтвом, творчістю працю найвірнїйшого учня Венеціанова Зарянка, судячи по його справді сухим фотоґрафічним портретам. Очевидно і тут Шевченко не був знакомий з раннїми свіжійшими венеціановськими працями пізнїйше висохшого Заранка. Зате Шевченко з молоду був приятелем художника Мокрицького, що разом з другими перебіг від Венеціанова до Брюллова; Шевченко підтримував сю дружбу до кінця свого житя. Вертаючи із заслання Шевченко в Москві кілька разів одвідує Мокрицького, потім так само бачить ся з ним у Петербурзї, називає його старим приятелем. А тимчасом Мокрицький спочатку ученик і потім вдячний автор спогадів про Венеціанова, ставши учеником Брюллова, одійшов від Венеціанова в противну крайність, до якої доходив не кожен переконаний академіст. Ставши професором московської Школи живописї і Ваянія Мокрицький по свідоцтву ученика Перова (пізнїйше відомого художника) навчав, що „патура-дура! Треба студіювати великих майстрів. Студіюючи їх високі твори, тільки і можливо дійти розумного, свідомого і гарного. Ученик, ранїйше ніж користувати ся натурою, повинен навчити ся рисунку і малювання по взірцях великих майстрів".. Розуміть ся, від приятеля, що додержував ся і проводив подібні гадки, Шевченко не міг зацїкавити ся реалїзмом Венеціанова.

Так само як реалїстична течія двайцятих років під проводом Венеціанова певне зістала ся невідомою і в кожнім разї не справила вражіння на Шевченка, так само і реалїстична течія пятдесятих років теж пройшла мимо Шевченка. Підчас першої Шевченко був в неволї кріпацтва, підчас початку другої був в неволї заслання. Власне манїфест Чернишевського вийшов, коли Шевченко сидїв в незамкненій тюрмі— Новопетровському фортї. До другої-ж манїфестації народжаючого ся реалїзму, розриву з Академією 1863 року Шевченко не дожив. Протягом же всїх пятдесятих років культ Брюллова в Академії стояв непохитно, як про се свідчить навіть М. Ге, пізнїйше один із піонєрів передвижних вистав.

Таким чином житє Шевченка складало ся так, що свій малярський шлях Шевченко пройшов в періоді розцвіту академізму в сторонї від реалїстичних змагань. Правда, в другій половинї сорокових років ще пе-

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рейшов свій скоротечний шлях в малярстві Тедотов; але Шевченко, віддаючи належне Тедотову визнає його „изящнѣйшим сатириком“ і згадує тільки з тої нагоди, що сам задумав притчу-сатиру, для якої потрібно Шевченкови було швидче драматичного сарказму, ніж насмішки.

Ще один художник, один з найглибших і найталановитїйших серед всїх російських художників, Олександер Іванов, котрого також не можна причислити до академістів, як видно чимало цїкавив Шевченка. Але із робот сего художника Шевченко знав „Христа перед Магдалиною“, як раз одну з раннїх і найбільш академічних вправ Іванова. Власне Христос на сій картинї вповнї академічна позбавлена характеру постать і тільки вираз обличя Магдалини дає натяк на будучого Іванова. Картина в Петербурзї мала успіх; а коли Брюллов спробував назвати Іванова нездарою, то Шевченко з сим рішуче не годив ся. Одже будучи ще учеником академії і Брюллова Шевченко обстоює незалежність свого погляду і відчуває в слабому натякови присутність справжнього талану. Відносно ж основної працї цїлого житя Іванова, його „Появлення Христа народови“, працї над якою у художників було прийнятим іронїзувати, у Шевченка чуєть ся не стільки іронїя, скільки страх „за автора Марії Магдалини—чи зберігла двайцятилїтня праця сочність і свїжість житя?“

Перелїченими майстрами обмежуєть ся число художників, що за часів Шевченка не належали до напряму академічного. Се число незвичайно мале і обмежуєть ся майже художниками, що хоч до Шевченка зійшли зі сцени, хоч належать до поколїння слїдуючого після Шевченка, хоч нарештї як і сучасники Шевченка, то закинуті, як Іванов, далеко в Італїю—таким чином вони не годні були затемнити цїльний естетичний крітерій Шевченка як художника академіста, як художника, що прийняв форму пануючу для його часу, але під сею формою зумівшого проявити як свій малярський хист так і уміннє відрізняти талановите від безталанного.

Захоплюючи ся таланом Брюллова, безперечно найталановитїйшого між російськими академістами, Шевченко досить суворо ставить ся до другого академічного професора, більше сухого і меньше талановитого, педантичного Брунї; Шевченко просто жахаєть ся топорних чертежїв Брунї з їх заученою нудною нудотою: „І де, з якого отруєного джерела здобув і засвоїв Брунї таку ненатуральну манеру? Певне се тільки бажаннє бути оригїнальним? Нещасливе бажаннє. Сумний наслїдок. І сей чоловік хотїв ще рівняти ся до Карла Великого (Брюллова)... А „Мідяний Змій“ його? Се натовп обридливих і самих безталанних актьорок і актьорів Я бачив сю картину у підмальовцї і вона мене просто злякала. Неприємне, але все таки вражінне. Закінченою-ж ся величезна картина

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

не справила на мене навіть і сего неприємного враження. А метою ж її було знищити „Остатній день Помпеї". Кольосальний, але, що діяти, невдачий замір".

Ся довша критична замітка, кинута поміж рядками дневника, вражає своєю влучністю і дотепом. Борці з академізмом нічого не могли додати до сеї характеристики одного з головних стовпів академізму, як і ми тепер нічого від неї не можемо відкинути. Правда, ми тепер признаємо за Брунї і талан тонкого портретиста і смілого майстра жіночої наготи, але се роботи, що для свого часу не грали ролї, а надавало ся значінне величавим історичним композиціям, які так влучно оцінив Шевченко і за які ми не ставили-би Брунї на друге місце після Брюллова.

Так само сміливо як творчість своїх професорів характеризує Шевченко і працю своїх товаришів, віддїляючи заховане в тих самих академічних формах талановите від безталанного, знаходячи яскраві вирази для першого і не шкодуючи різких висловів для другого. Не меньше влучна, ніж присуд відносно Брунї, і характеристика дорожніх шкіців талановитого Штернберґа з України і безталанних братів Чернецових з Волги: Штернберґ чудово-вірно зарисовував українські сцени. „І як богато рисунків і як все прекрасно! На маленькому лоскутку сірого обгорткового паперу проведено горизонтальну лінію; на передньому плянї вітряк, пара волів коло возу, заваленого мішками; все се не нарисовано, а тільки натяк зроблено, але як чудесно! Очей не одведеш. Або під тінню розлогої верби, коло самого берегу, біленька, соломою вкрита хатка, вся відблискує у водї, наче в зеркалї. Під хаткою бабуся, а по водї качки плавають,—от і вся картина, і яка повна, жива картина! І таких картин, або краще сказати житєм тремтячих нарисів повно в портфелї у Штернберґа. Чудовий, незрівняний Штернберґ! Не дурно його поцїлував Карл Павлович! (Брюллов).

„Мимоволї згадав я братів Чернецових. Вони недавно вернули ся з подорожи по Волзї і приносили Карлу Павловичу показати свої рисунки: величезну книгу ватманського паперу, по нїмецьки акуратно, тоненьким пером заштиховано. Карл Павлович поглянув на кілька рисунків і закривши портфеля сказав: „Я тут не тільки що матушки Волги, а й калюжи порядної не надію ся побачити". А в одному шкиці Штернберґа він бачить цїлу Україну". З сими словами Шевченка варто порівняти слова нинїшнього історика російського малярства і також художника Ол. Бенуа, котрий каже: „...Чернецови попали під вплив Максима Воробєва і пішли блукати по всьому білому світу, писати бездушні ведути, всяких, зовсїм їм не зрозумілих, Амальфі і Босфорів". За вище згадані шкіци Волги, що зосвїм загубили ся, Бенуа шкодує, як за „дорогоцінним топоґрафічним документом".

Generated on 2015-08-08 07:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Так Шевченко через голову поколінь сходить ся в своїх естетичних присудах з модерним художником критиком наших часів і власне тому, що мимо свого академічного убрання зістаєть ся художником чулим до подиху талану незалежно від його форми.

О скільки Шевченко, уже на початку своєї академічної науки, береже свою самостійність навіть від Брюллова, видно з того, що на пропозицію останнього поселити ся у нього Шевченко одмовляєть ся: „Менї і соромно і бою ся вам сказати. Менї здаєть ся, що я вільнійший при своїому помешканню“...

З тою ж незалежністю, яку виявляє Шевченко відносно російських майстрів, висловлюєть ся він і відносно майстрів західно-европейських. Так один з найбільш прославлених майстрів того часу, основатель мюнхенської школи, фільософ художник Корнелїус викликає з боку Шевченка не один досить суворий присуд. Коли Жуковський, захоплений нїмецькою поезією і мистецтвом старав ся популяризувати їх у Росії і в 1839 році привіз із Нїмеччини великий портфель рисунків Корнелїуса та иньших світил мюнхенської школи, Шевченко з Штернберґом пішли їх оглянути: „Але, Боже! Скільки ми побачили в сїй величезній, розвернутій перед нами, портфелї витягнутих, не живих мадон, оточених ґотицькими, схудлими херувимами, і иньших—справжнїх—мучеників і мученик живого, усміхаючого ся мистецтва. Побачили Гольбайна, Дюрера, але нїяк не представників малярства девятнадцятого віку. До якої степени, одначе, стеряли ся сї нїмецькі ідеалїсти художники“. Подібний присуд в нїмецькій критиці, та й то в далеко мягшій формі, можна було почути хіба вже в часи Ріхарда Мутера.

Погляди Шевченка, що трохи далї стоять від нашого часу, се погляди на старе европейське малярство, особливо італїйське і фляманське. Але причина тому чисто технїчна—просто Шевченко не знав і не відав про італїйське мистецтво до Рафаеля, про фляманське до Рубенса. Одже найкращі сторінки старого мистецтва були закриті для Шевченка, Шевченко про їх недогадував ся. Але обмеженість знання клясичного малярства наче відбиваєть ся в тому, що Шевченко дуже рідко, порівнуючи, згадує майстрів старого мистецтва, і сї згадки якось скользять на поверху, так що навіть важко витягти з них справжнїй погляд Шевченка на старих майстрів, навіть таких як Рафаель або Доменїкіно, імена котрих частїйше попадають ся в листах, дневнику і оповіданнях Шевченка.

Таким чином коли ми тепер, через упередження посереднїх поколінь, безпосередньо підійдемо до Шевченка і постараємо ся його зрозуміти в академічному оточенню, то нас вражає незвичайна свіжість і близкість до нас естетичних почувань Шевченка. Але разом з тим нас не повинна дивувати, під взглядом того ж таки академізму віддале-

Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ність Шевченка від цілого ряду мистецьких творів, що так дорогими стали для нашого часу. В першій лінії се твори народнього мистецтва, що безперечно, мусимо признати, не пробивали ся до Шевченка крізь зверхню товщу академізму. Найкращим прикладом того може бути відношенне Шевченка до старих українських церков.

Часто їх зарисовуючи, Шевченко не бачив в них самостійної естетичної вартости, і не тільки пишні будівлї Растреллї, але сухі, чудні византійського складу будівлї бездарного Тона ставив вище від старих українських церков: „В Миргородї, хоч і не пишної Растреллієвської або Тоновської византійської архітектури, а всетаки есть біленька камяна церква. Хоч невелике біле пятно на темній зелені, а воно робить свій приємний ефект на одноманїтному пейзажі. В Таращі і сего немає. Стоїть собі на горбочку, над тухлим болотом, стара, потемнїла деревяна церква, так звана козацька, т. є. будована за часів козацьких. Три осьмикутних конусових бані з похиленими чорними залїзними хрестами, незґрабно, так брутально, сумно, як сумна сама історія сих невгомонних будівників".

Лиш хіба якийсь незвичайний ефект освітленя міг примусити Шевченка полюбувати ся нашою старою церквою: „Я спинив ся і випадково глянув на церкву. Церква була звичайна. Її ви побичите в кожному селї на Україні, деревяна, темна, з трома восьмикутними конусовими банями, з почорнїлими мережаними залїзними хрестами. Сама звичайна церква, але тепер вона видала ся менї незвичайно ґраціозною. Соняшне промінне трепетало рожевим огнем на її круглих оболонках і восьмикутних, бляхою вкритих банях". Ще в одному місці вид очевидно дуже цїкавої церкви зазначає Шевченко лише для того, щоб згадати картину Штернберґа, що правда художника з хистом, але в своїх картинах дуже далекого від дїйсно українського характеру: „...мимо старої деревяної однобанної церкви, з чотирьохкутною деревяною дзвінницею, дивлячи ся на котру я згадав картину мого незабутнього Штернберґа"...

Мисимо згадати, що поколїння слїдуючі після Шевченка, що розвинули незвичайну енерґію в збиранню етноґрафічного матеріялу протягом всеї другої половини девятнатцятого віку, проходили мимо памятників українського деревяного мистецтва. А се були поколїння, що вже зовсїм не мали архітектурного стилю свого часу. Чи ж не далеко більше зрозумілою видаєть ся рівнодушність Шевченка, академізм якого ще недавно проявляв ся в архітектурі в справдї величавих формах?

В естетичних поглядах Шевченка було для свого часу богато незвичайного, тонкого, що через півстолїття видаєть ся для нас близьким, майже сучасним, але не могло бути неможливого.

Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ПЕТРО СТАХ.

Світлій памяти Генія

Україна.

Ой, чого ти почорніло,
Зеленеє поле?..
Т. Шевченко.

Безшумних спогадів жахливі чорні тіні,
Невиплаканих слїз роспачливий мотів.
Як звір зацькований, понурий сум в долині,
Як зачарований, у снї всесильний гнів..

Ганебний, довгий сон. Минувшини трутизма
Лукавим ворогом лягла серед руїн:
То марила вночі одурена вітчизна
У спогадах минулого знайти спочин.

Та ятрились, огнем пекли кріваві рани,
І дужим закликом будили вже не раз
Той сон і забуттє мовчазної нірвани
Удари молота нестриманих образ:

Під сірим попілом огні ще не згоріли,
Неприспаний болів занадто іще біль..
О, де-ж він, де натхений той Єзекіїль,
Що словом запальним у грудях збудить сили?..

І він прийшов. Прорвалось слово у пустині,
У тїло кости одяглись, в нїмих устах
Огнем збудила ся хвала новій святині,
Що сяєвом новим яснїла в небесах.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Заревуть дзвініцї
В Україні
Завиє голодний
Звір в пустині.
Т. Шевченко.

Сонце сходить в хмарах чорних.
Крячуть круки. Виють пси.
Зграї марищ, снів потворних
Гинуть в чарах необорних,
Гинуть ночи голоси.

У промінних злототканих
Доля—мрія занялась,
В співах волї довгожданих,
В хвилях щастя пожаданих
Степом—лугом розляглась.

Хай ще крячуть чорні круки,
Хай лихі ще виють пси
І сичать в тернах гадюки—
Не спускай в несилї руки,
Палу серця не гаси!

В почуваннях щастя-долї
Без вагань, без каяття
Встануть з нами духом кволі,
Встануть з нами до життя,—
Сонце сходить— сонце волї!..

Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

О. КОВАЛЕВСЬКИЙ.

В обіймах самотности.

(Про Т. Шевченка).

Наступають ювилейні свята...

Увага культурного світа сконцентровуєть ся навколо характеристичної постаті Шевченка...

Література про Шевченка дуже велика, його творчість майже зо всіх боків освітлена, його житє майже повно змальоване...

Але оскільки се ріжноманітний ґеній, оскільки се надзвичайна людина, видко із того, що все-таки лишаєть ся багацько моментів, яких або зовсім не зачеплено, або змальовано злехка.

Ще не скоро вичерпаєть ся той матеріял, що даєть ся „Кобзарем“, „Дневником“, листуваннем з ріжними особами et cet.

Не все ще знайдено, що так чи инакше обходить творчість Шевченка й стосуєть ся до його особистого житя.

Моє завданнє в сій невеличкій статті зупинити ся на тій дуже характеристичній рисі його поезії і душевної траґедії, що мимоволі кидаєть ся в очи, що тремтить в кожнім акордї його чарівної лїри, що проходить вогненою рисою через всї сторінки.

Сей акорд, ся риса — самотність...

Самотність, се прокляттє російського житя. В історії, в літературі, в мистецтві, в громадскости,—всюди панує самотність. Самотними були ґенії й нїкчемности, революціонери й консерватори, вельможі й їх хлопи, окремі люде й цїлі колективи. Самотними були бюрократія, інтеліґенція й нарід. Самотними почували себе й ідеольоґи сих ґруп. Все було розрізнене, одірване один від другого... „Лишніе люди“—самий яскравий продукт сього загального почуття самотности.

Воно дожило й до наших часів, набравши відтепер великанського розмаху й пронизуючи холодом нудьги всю сферу сучасної російської дїйсности. Що-дня воно вихоплює з рядів російського громадянства крівавї жертви.

Уявім же собі, як одинокими мусили себе почувати дїячі на українській ниві, особливо, тих часів, коли над українською нацією московська державність поставила хреста! Коли український нарід обернув ся тільки в етноґрафічну ґрупу, тільки в „вѣтвь“ триєдиної

Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Руси! Коли по всій Україні в день з ліхтарем не можна було знайти інтеліґентного Українця! Коли самий термін „Україна“ зник в Лету, а натомість заступила „Малоросія“!

Правда, на межі XIX ст. зявили ся перші ластівки національного відродження, що буцім-то співали веселі пісні.... Правда, історія українського пробудження почала ся з сміху... Сміяв ся Котляревський в „Енеїді“, сміяли ся „тоже малороси“, сміяли ся Москалі... Але се був сміх крізь сльози, бо коли в сій „поемі“ пили, їли, співали й шкварили гопака, то вже в „Наталці Полтавці“ українська сучасність гірко плакала... Впрочім, плакала вона й в „Енеїді“... Може навіть ще гірше. Протягом всього XIX ст. несли на люде наші діячі свої сльози і сльози народа, жалїли ся на свою й народню самотність. Національне наше „сьогодня“ теж цілковито перейнято почуттем самотности.

Але для нас есть ліки: се—уперта робота. Для роботи єсть ґрунт: се—carte blanche майже у всіх галузях української культури. Які ж могли бути ліки для наших піонерів?! Чи могла переводити ся робота для і серед того народа, який вважав ся історичним анахронїзмом, на тій мові, яку всї „учені“ лінґвісти без всяких зайвих міркувань віднесли до мертвих, до вироджуючих ся?!

Яка могла бути робота для „нѣкоего въ сѣромъ“ без віри в сього сірого, як в живу націю?!

Тому наші піонери (Котляревський, Квітка, Гулак-Артемовський і др.) тільки плакали про нещасну долю українського народу, але не більше від того,—вони, взагалї, плакали про весь нарід, що був в становищу гулаківської собаки. Вони хотїли конкретно що-небудь робити для сієї „собаки“: Квітка вчив „земляків“ повинувати ся „властямъ придержащимъ“ „не токмо за страхъ, но и за совѣсть“; Артемовський навіть нїчого не мав проти кріпацтва, аби пан був добрий... Але й ноти пасивної симпатії до народа для епохи канїбальства й азіятщини були nonsens'ом... Ся симпатія поділяла ся одиницями. Ясно, що вони мусили відчувати почуттє самотности. Для людей же, що не тільки симпатизували народови, але й активно хотїли для нього працювати, зовсім не було нїякого ґрунту: вони висїли в повітрю—в лїпшім разї, або висїли на шибениці—в гіршім випадку.

Шевченко належав до тих, що не просто співчували народови, але й любили його, і все могли віддати для свого краю.

„Я так її люблю,
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю“ (Сон).

. . . . . .

Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Мені було, аж серце мліло.—
Мій, Боже милий, як хотілось,
Щоб хто-небудь мені сказав
Хоч слово мудре, щоб я знав,
Для кого я пишу, для чого,
За що я Вкраїну люблю,
Чи варт вона огня святого?"

Так, Шевченко любив Україну й український нарід. А любов— вимагає діла. Тому поет не тільки писав, не тільки збуджував всяких „тоже-малоросів", але й видавав буквар й мріяв про иньший політичний лад. Від творчої роботи він кидав ся до невдячної технічної...

Впрочім, нам не потрібні сі, так мовити, матеріяльні діла. Вся поезія Шевченка єсть діло. Бо єсть слова й слова... Єсть слова, що нічого не говорять, нікуди не ведуть. Але єсть й инші слова, які можуть валити старих богів, нищити всякі, ухвалені традицією, дурниці, руйнувати вікову віру. Сі слова й казав Шевченко...

Але, як всякий ґенїй, він пішов далі своєї епохи. Він викладав те, що для сучасників було надто новим. Се безперечно мусило відбити ся на Шевченкови в бік самотности. А що єсть найголовнїйшим,— саме житє сприяло розвиткови сього почуття одинокости. Шевченко був кріпаком. На його спині не раз лишали ся криваві ознаки панської ласки, його родина гнула ся під рабським ярмом. Навкруги нього лунав стогін народний, що задихав ся в безправній атмосфері. На його очах міняли людей на собак, користували ся правом першої ночи, топтали в бруд всї лїпші почуття народнї... Ми перед тінями сеї епохи німіємо,— щож то мусила відчувати тогочасна людина?! Як же мусив страждати ґенїй, його душа?!

Самотним був нарід, самотним був й його Кобзар, самотними мусили бути й його пісні...

Самотність кричить у всїй поезії Шевченка...

Все в ній одиноке,—і люде, і природа, і речі...

Найбільш самотним єсть сирота. Тому Шевченко лише про них говорить. Тому він до всього прикладає сей термін.

Дівчина одинока („нї батька, нї неньки; одна, як та пташка, вдалекім краю"), вона „сохне сиротою, де дїть ся не знає", вона „сиротою білим світом нудить"; Оксана сиротина, Маряна сирота; одинока, єдина молода княгиня; сиротина княжна... Сироти батько й мати, чумак безталанний, дїд і баба, кобзар, перебендя (другим тугу розганяє, а сам світом нудить), гайдамаки (вони сумно, сумно, як сироти, мовчки похилились), Ярема, Максим, Степан... Сироти гори, море, хата... Україна („обідрана сиротою по-над Днїпром

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

плаче")... Самотні—Україна, її дїти, барвінок, гай, тополї, явір, верба, поле, хлопчик, душа, думи...

Се почуттє самотности володїє думами поета, панує в його поезії відбиваєть ся на його настроях.

„Я одинокий сирота на світї в чужому краю" (11 стор.).

Або:

„Тяжко менї сиротою
На сїм світї жити:
Свої люде—як чужії
Нї з ким говорити" (34 стор.).

Або:

І виріс я на чужинї
І сивію в чужому краї,
То одинокому менї
Здаєть ся і т. д. (415 стор.).

Або:

„А все-таки її люблю,
Мою Україну широку,
Хоч я по їй і одинокий... (483 стор.).

Або:

„Посижу я і похожу
В своїй маленькій благодатї,
Та в одинї-самотинї..." (595 стор.).

... „Світ широкий,
Людей чимало на землї,
А доведеть ся одиноким
В холодній хатї кривобокій,
Або під тином простягтись!..
Або... Нї, треба одружитись,
Хоча б на чортовій сестрі,
Бо доведеть ся одуріти
В самотинї.. (602 стор.).

На все те, що його оточує, поет дивить ся тільки крізь призму свого почуття одинокости. Тому його поезія—се культ самотних і покинутих людей. Він співає й про наймичку, яку покинув коханець, що мусила служити своїому синови, не признаючись, що вона його мати; про жінку, яку пустив покриткою пан; про дївчину, яку одірвали від милого для того, щоб можна було побавити ся управителю; про козака, що одинокий в турецькій неволї; про чоловіка, котрого покинула жінка, помандрувавши за москалями... Для сих ображених і скривджених людей поет знаходить теплі слова, слова глибокої симпатії... Співаючи про їх горе, він не обминає й чинників сього горя, яких таврує огненим віршом.

Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Почуття самотности, що переслїдувало Великого Кобзаря ще з дитинства, ще більше загострило ся після катастрофи: воно перейшло в трагедію самотности—тупу нудьгу, що шматує його серце, його душу, його талан.

Всесвітня історія мало знає прикладів тої жорстокости, тої наруги, тої кастрації ґенія, яких зазнав Шевченко. Мучити тїло—се злочин; вбивати ж дух—се надлюдський гріх!

В самотню душу поета одночасно з тим, як його тїло убрало ся в солдатську амунїцію, влила ся отрута нудьги, що часом переходить в безнадїйність...

„Нудьга! Нудьга така, що вона мене незабаром вжене в домовину!“ (З листа до Бодянського).

„Опріч того, що нема з ким щире слово промовити, опріч нудьги, що в серце влила ся, мов люта гадина, ... Бог покарав ще мене темним недугом... Инодї так нудьга здавить за серце, що аж заплачу“. (З листа до В. Лазаревського).

„Нудьга й безнадїя давить серце“... (З листа до А. Лазаревського).

„Вообразите себѣ безжизненнаго флегму—и это буду я“ (з листа до кн. Репнїной).

Почуття самотности не кидає поета й тодї, коли він, нарештї, вийшов на волю.

Навпаки, воно ще збільшуєть ся. Розбитий фізично й морально, хворий і знеможений,—він потрібував співчуття, ласки й догляду. Він зморив ся тиняти ся по чужих людях... Він хтїв після мук і страждань, що лише зазнавав в своїому житю, тільки краплю людського щастя: свого кутка, своєї дружини. Се робить ся його idèe fixe. Він мріє купити ґрунт, збудувати хату й до всїх звертаєть ся з благанням „оженити“ його.

... Я вас просив, щоб ви мене оженили. Оженїть, будьте ласкаві! А то ви не оженете, то й сам Бог ва оженить, так і пропаду бурлакою на чужинї“ (з листа до М. Максимовича).

... „Без жінки й над самісеньким Днїпром і в новій великій хатї я буду на самотї, я буду одинокий“ (з листа до В. Шевченка).

„Нї, треба одружитись,
Хоча б на чортовій сестрі!
Бо доведеть ся одуріти
В самотинї... (602 стор.).

Сумно згадувати про сю сторінку житя Шевченка... Бо всякі сватання за Ликері, Харити, що дїйсно були „чортовими сестрами“,

Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

свідчать про зломаний дух, про перемогу фізичного над психічним, про „изнанку бывшаго Шевченки", як він говорив про себе в одному з листів до кн. Рєпніной.

Сватання для поета були нещасні: йому не вдало ся збудувати родину. Самотність зовсім опанувала його душею.

„Я з своєю молодою, не побравшись, розійшов ся. Ликеря така самісенька, як і Харита, дурнїйша тільки тим од Харити, що письменна... Що менї на світї робити? Я одурію на чужинї, та на самотї!"... (З листа до В. Шевченка).

Тут вже бренить акорд безнадїйности!

З сією безнадїйністю Шевченко й зійшов в домовину...

Він кликав до праці на користь рідного краю й народу („Обнїміте ж, брати мої, найменьшого брата"), а бачив лише, що

„скрізь на славній Україні
Людей у ярма запрягли
Пани лукаві"...,

що

„гинуть, гинуть
У ярмах лицарські сини".

Він благав своїх земляків чистої, палкої любови до нещасної країни:

„Свою Україну любіть,
Любіть її... во время люте,
В останню тяжкую мінуту
За неї Господа моліть!"

А бачив лише якийсь пасивний потя́г до сієї України, котрий виключає елемент активної любови, бачив лише, як „добрії люде", що по закутках деклямували про Україну,

... дивились і мовчали
Та мовчки чухали чуби...

Він прагнув волї, коли

... „на оновленій землї
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати
І будуть люде на землї",

а замість того, що-дня перед його очима проходив один й той же малюнок державного житя, де

... „Латану свитину з каліки здіймають,
З шкурою здіймають, бо нїчим обуть
Панят недорослих. А он роспинають
Вдову за подушне, а сина кують—
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію—в військо оддають,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Бо його, бач, трохи... А одне під тином
Опухла дитина голодная мре!
А мати пшеницю на панщині жне".

Однак, доволї контрастів: від них починає щеміти серце, болїти душа...

Сї контрасти, як в громадському, так і в особистому житю,—всюди переслїдували Шевченка. Вони його гнїтили, він кидав ся від палкого заклику до безнадїйного констатования тогочасности,—і всюди, розуміть ся, був міг бути лише один лейт-мотив: „сумно", „нудно", „сиротливо".

Сї контрасти й тепер істнують в загальнодержавнім і національнім житю, і тепер борцї за національну свободу „тільки кольонїсти на нашій—не своїй землї" (з промови проф. М. Грушевського. „Л. Н. В." № 12 за 1913 р.).

Знищити сї контрасти—завданнє сучасности.

І лише тодї знїметь ся прокляттє з Шевченка, з його скорботної тїни, яка завжди вітає над Україною, „обідраною сиротою", що „понад Днїпром плаче".

Тільки тодї заспокоєть ся його засмучений дух і вирветь ся з цїпких обіймів самотности...

Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ГР. ЧУПРИНКА.

Памяти Ґенія.

* * *

Палав ти ввесь народнїм гнївом,
Любовю чистою горів
І душі пік пророчим співом
І в їх будив любов і гнів.

За рідний край душа болїла
І ти будив огонь надїй
І сам поклав орлині крила
Борцем на лїрі золотій.

Але небесний дар пророчий
Велике диво на землї,
Коли слїпцям вертає очі,
Коли огнем палає в млї.

Сльозами в гимнах благовісних
Тебе Вкраїна облила
І тільки зграя круків злісних
Тебе безсило прокляла.

Сіяй же славою, як сонцем,
В небесних шатах і земних
І будь до віку оборонцем
Од чорних демонів лихих.

Промінь.

I.

Із столїтнього туману
Із-за хмар і темноти
Для зневоленого стану
Блиснув промінь золотий.

Після грому, після бурі,
Як носив ся дикий гнів,
Він будив степи похмурі
І леліяв їх і грів.

Він беріг гаї зелені,
Де проніс ся буролом,
Мов небесний світлий ґенїй,
Він боров ся з дужим злом.

Де міцна зімова крига
Крила води чистих рік,
Промінь-меч Архистратига
Броню-кригу сїк і пік.

Слава ж сонцю золотому,
Слава проміню вгорі,
Що жене погрози грому
І несе свої дари.

Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

II

Ніжно в душу промінь лине,
Чорна туга никне, гине;
Як же весело навкруг!
Степ барвистий, розмаїтий
Повбірали трави, квіти;
Дзвоном лїри,
Гимном віри
Гомонить і гай і луг.

Скрізь навколо творчі сили
Цілий всесвіт звеселили
Все злили в чудовий твір!
Тут і степ і гай і води,
Блиски й усміхи природи
Під промінням,
Миготінням
Вводять душі в світлий мир.

Сяйво Слави.

Як згасне день, як ніч настане,
Як смуток душу обовє,
Згадай, що ранком сонце гляне,
Згадай, що все було і є.

О, не сумуй, молю, благаю,
Не ображай своїх святинь,—
Повір, що втомленому краю
Похмура нічка—тільки тінь.

Нехай твій смуток далї плине,
Бо сонце вигляне з-за гір,
І всїм так радо усміх кине,
Тобі ж за смуток твій докір.

О, не сумуй за Тим, хто славу
Лишив мов сонце по собі,
Бо він дає всїм силу жваву,
Тобі ж утомленнє в журбі.

Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

П. СТЕБНИЦЬКИЙ.

Повний „Кобзар“ в Росії.

Пятьдесяті роковини смерти Шевченка (1911 р.) викликали цензурний похорон повного „Кобзаря“. Тепер на столітнє народженнє нашого поета, варто згадати, як народилось перше повне виданнє „Кобзаря“ в Росії. Широкому громадянству ся свіжа сторінка української історії досї ще невідома докладно.

Ініціятива видання належала петербурському „Обществу имени Т. Г. Шевченка для вспомоществованія нуждающимся уроженцамъ Южной Россіи, учащимся въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ С.-Петербурга“. Після успіху першого видання сього товариства—збірника С. Єфименкової „Южная Русь“ в правлїнню, весною 1905 року, виникла думка взятись за виданнє „Кобзаря“, поклопотавшись про доповненнє, по змозї, всїх, досї не дозволених цензурою, віршів Шевченка. Головою товариства був тоді сенатор Андрій Миколаєвич Маркович, син історика України,—людина широких поглядів і з певними національними симпатіями по традиції роду. Він дуже прихильно поставив ся до сеї думки і взяв на себе вияснити, чи можна сподіватись на цензурні полехкости; се йому було зручно, по його високому становищу в урядових і придворних сферах. Правлїннє дістало з Київа, від власників лїтературної спадщини Шевченка, дозвіл на нове виданнє „Кобзаря“—і в вересні того-ж року А. М. Маркович подав таке проханнє до цензури:

Въ Главное Управленіе по дѣламъ печати
Предсѣдателя Правленія Общества имени Т. Г. Шевченка статсъ-секретаря сенатора А. Марковича.

ПРОШЕНІЕ.

Украинскій поетъ Т. Г. Шевченко признанъ всѣмъ міромъ великимъ славянскимъ поэтомъ. Поэтическія произведенія его, вслѣдствіе дѣйствовавшихъ по сіе время цензурныхъ условій для малорусскаго печатнаго слова вообще, хотя и печатались въ предѣлахъ Россіи, но лишь въ сокращенномъ видѣ; полное-же собраніе его сочиненій было издано за границею (въ Прагѣ и въ Львовѣ) и въ Россію могло попадать только отчасти и притомъ, въ большинствѣ случаевъ, нелегальнымъ путемъ.

Обществу, носящему имя поэта, представляется естественнымъ желаніемъ издать полное собраніе его сочиненій

Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

для широкаго круга читателей, проживающихъ и въ предѣлахъ Россійской Имперіи. А потому, представляя при семъ книгу „Поезіи Тараса Шевченка", изданную въ Австріи товариществомъ „Просьвіта", имѣю честь покорнѣйше просить Главное Управленіе по дѣламъ печати разрѣшить напечатать сочиненія Шевченка на малорусскомъ языкѣ въ полномъ объемѣ.

Кромѣ естественнаго желанія изданіемъ симъ увѣковѣчить память поэта, общество имени Шевченка имѣетъ въ виду увеличить фондъ на устройство интерната и столовой для учащихся уроженцевъ южной Россіи, по примѣру изданной уже имъ съ тою-же цѣлью книги „Южная Русь" сочиненія А Я. Ефименковой.

О послѣдующемъ прошу Главное Управленіе почтить меня увѣдомленіемъ.

Предсѣдатель Правленія, статсъ- секретарь
А. Марковичъ.

15 сентября 1905 г.
№ 34.

Час се був, як відомо, дуже гарячий для держави і громадянства. Трохи згодом правлінню товариства імени Шевченка вже не було-б чого і звертатись за дозволом до цензури, бо за який місяць після прохання Марковича вийшов маніфест 17 жовтня, в наслідок якого скоро потому була скасована попередня цензура. Але правлінню здавалось незайвим вияснити, в яких межах в той час „Кобзар" може бути офіціяльно дозволений в Росії, — і наслідки показали, що се справді було не зайвим.

Проханнє своє Маркович сам одвіз і подав у руки тодішньому начальникови управління по справам друку—Бельгарду. Бельгард обіцяв не забаритись з розглядом справи і тут-же, при Марковичу, написав на поданім примірнику львівського „Кобзаря" помітку:

„А. Тучанскому. Пок. прошу ускорить
3 октября, 1905".

Одповідь на проханнє прийшла вже в листопаді. Попереду Бельгард прислав Марковичу такого особистого листа:

Начальникъ Главнаго Управленія по дѣламъ печати.

№ 13682.
23 ноября 1905 г.
Его Высокопревосходительству
А. Н. МАРКОВИЧУ.

Милостивый Государь
Андрей Николаевичъ!

Вслѣдствіе отношенія отъ 15 минувшаго сентября № 34, имѣю честь увѣдомить Ваше Высокопревосходительство, что мною вмѣстѣ съ симъ предложено С.-Петербургскому Цензурному Комитету разрѣшить къ печати полное собраніе сочи-

Generated on 2015-08-08 07:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

неній Т. Г. Шевченка на малороссійскомъ нарѣчіи, подъ условіемъ примѣненія къ тексту правилъ правописанія русскаго языка.

Покорнѣйше прошу Ваше Высокопревосходительство принять увѣреніе въ глубокомъ моемъ къ Вамъ уваженіи и совершенной преданности.

А. Бельгардъ.

Після того товариство одержало від цензурного комітету письмо такого змісту:

М. В. Д.
С.-Петербургскій Цензурный Комитетъ.

29 ноября 1905 г.
№ 2013.

Господину Предсѣдателю общества имени Т. Г. Шевченка.

Возвращая при семъ препровожденную при прошеніи на имя Главнаго Управленія по дѣламъ печати книгу подъ заглавіемъ „Поезіи Тараса Шевченка“, С.-Петербургскій Цензурный Комитетъ, согласно предписанія Главнаго Управленія по дѣламъ печати, имѣетъ честь увѣдомить, что книга эта дозволена къ напечатанію подъ условіемъ примѣненія къ тексту ея при печатаніи правилъ правописанія русскаго языка.

Предсѣдательствующій, членъ совѣта Главнаго Управленія по дѣламъ печати *А. Катенинъ.*

Секретарь *Велене.*

Повернутий з цензури примірник львівського „Кобзаря“ був, як звичайно, підписаний по всім сторінкам цензором, а на заглавній сторінці була поставлена печать цензурного комітету і написано:

№ 66961 25 ноября 1905.

Дозволено цензурою СПБ. 25 ноября 1905.

В самому-ж тексті „Кобзаря“ ні одного слова не було ні викреслено, ні перемінено. Таким чином, видавцям було поставлено цензурою одно лиш обмеженне: друкувати „Кобзар“ не куліївкою, а „по правиламъ правописанія русскаго языка“, се-б то так званим „ярижним правописом“. В віршах Шевченка, очевидно, на той час цензура не бачила ніякої небезпеки; і справді, в ті „дні свободи“ найгострійші протести Шевченка проти умов політичного житя в Росії здавались чим архаїчним.

Правління товариства імени Шевченка не скоро взялось за виданнє „Кобзаря“. Через недостачу коштів, які можна-б було вжити на виданнє, правління де-якийсь час вагалось, чи не краще одступити своє право

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

якому иншому видавництву, щоб без клопоту взяти свій прибуток. Знаходились вже й видавництва, що охотились купити у товариства його право;—між иншим, Суворін давав 2500 карб. Але, на річних загальних зборах весною 1906 р. з боку членів товариства і взагалі петербурського українського громадянства були заявлені рішучі протести проти передачі видання „Кобзаря“ в неукраїнські руки. Тодї товариство імени Шевченка постановило ввійти в згоду з благодійним товариством („Благотворительное общество изданіи общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ“) і в спілці з ним орґанїзувати роботу по виданню.

Була обрана комісія з 8 чоловік, по 4 од кожного товариства; матеріяльна сторона видання була забезпечена підмогою В. Ф. Симиренка, який позичав комісії на початок справи 1800 карб; решту потрібних на виданнє грошей комісія сподівалась здобути з передплати. Що до тексту, то, маючи доказ широких поглядів цензури на твори Шевченка, видавцї уважали, що се дає їм не тільки право, але накладає обовязок надрукувати „Кобзаря“ не переміняючи „нї титли, нїже тії коми“. Зоставалось тільки подбати, щоб виданнє було ідеальним і з наукового погляду, се-б то переглянути і вивірити текст по всїм джерелам і рукописам. Сю роботу, з доручення комісії, взяв на себе і виконав з властивою йому ретельністю, небіжчик В. М. Доманицький. Про характер своїх дослїдів він росказав в передмові до першого видання, а наслїдком сеї працї зявилась його книжка „Критичний розслїд над текстом „Кобзаря“.

Тимчасом, видавцям пощастило здобути і новий, зовсїм ще невідомий матеріял з творів Шевченка, що переховувались в архиві департамента полїції. Частину того матеріялу передав комісії відомий дослїдник П. Е. Щеголїв, що мав тодї хід в той архив для своїх розвідок, а частину—один з членів комісії, д. Я. Забіла, котрому дано було дозвіл працювати в архиві департамента полїції на проханнє Марковича.

В справі правопису комісія не вважала себе звязаною цензурним обмеженнєм, бо вже з кінця 1905 року на Україні „явочним порядком“ запанувала кулїшівка, яка, розуміють ся, при фактичній волї преси, не могла більше викликати протп себе адмінїстративних перешкод.

При таких умовах, з лїта до грудня 1906 р., йшла робота друкування першого в Росії повного „Кобзаря“, при чому весь час не переривала ся редакторська праця Доманицького. Друковалось 10.000 примірників, з котрих близько 4.000 було розписано по передплатї. В кінцї року книжка була розіслана передплатникам і випущена в продаж, а місяцїв через три виявилось, що треба думати про друге виданнє, бо скоро вже не вистарчить запасу; останні книжки були спродані комісією в червні 1907 року.

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Роспочинати друге повне виданнє довелось вже трохи при инших умовах: в мартї 1907 року помер сенатор Маркович, встигши ще, незадовго до смерти, здобути Найвищий дозвіл на віддання всїх рукописів Шевченка з департамента полїції в Чернигівський музей. Загальні умови теж перемінились, насувалась полїтична хмара; першу Думу вже давно було роспущено, незабаром та сама доля мала спіткати й другу. Але— цензурні погляди на Шевченка, очевидно, ще зоставались ті самі, бо перше виданнє „Кобзаря“ нїяких перешкод не зустріло. Весною 1907 р. обидва товариства постановили взятись до другого видання, доручивши роботу тій самій комісії. Знов було доручено Доманицькому вести редакцію текста. На сей раз комісія завважила потрібним випустити 25.000 прим. на ріжну цїну: 2000 прим. на дорогім папері (3 р.), 7000 того-ж типу, що й перше виданнє (1 р. 50 к.), а 16.000 дешевого типу (60 к.); для дешевого видання Доманицький написав біографію Шевченка. Половину чистого прибутку з видання обидва товариства постановили пожертвувати на памятник Шевченка в Київі. В кінцї 1907 р. нове виданнє було випущене в продаж, а через два роки—на початку 1910 р.— мало не всї 25.000 прим. розійшлись, і видавцям пора було дбати про третє виданнє.

Тепер вже петербурські українські товариства не охотились брати сю справу знов на себе. Наближав ся кінець літературної власности на твори Шевченка. Можна було сподїватись, що на день 50-х роковин його смерти—26 лютого 1911 р.—професіональні видавцї виготовлять не одно добре виданнє „Кобзаря“, і українському видавництву довелось би з ними конкурувати. Отже видавнича комісія прийшла до думки одразу передати права на „Кобзар“ якомусь совісному видавцеви, щоб він встиг випустити нове виданнє ще в 1910 роцї і тим забезпечив науково перевіреному текстови місце на книжковому ринку ще перед ювилеєм.

Тут вже починаєть ся нова сторінка історії видань „Кобзаря“, яка привела до третього повного видання під фірмою В. І. Яковенка, а врештї—до конфіскації всїх трьох видань і до суду над видавцями і над текстом Шевченкових віршів. Але про сї події, що знов вернули українське громадянство до обтятого і покаліченого „Кобзаря“, краще росказати другим разом...

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

К. ШИРОЦЬКИЙ.

„РУСАЛКИ".

(Картина Т. Шевченка).

Русалки оден з найкращих утворів української народньої мітольоґії. Се жіночі істоти, що живуть у воді й виграють на її филях при місячному світлї. Лиця русалок сяють, як самий місяць, тїло—біле як снїг, коси спадають на плечі. Почувши близько чоловіка, вони обіймають його та лоскочуть, і біда тому хто попав ся в їх обійми; він мусить пропасти*).

Зміст сего народнього повіря про русалок ставав не раз темою утворів**) ріжних поетів та художників. Її здибаємо і у Шевченка, котрий взяв русалок для одної з кращих своїх поезій і для живописної картини, котра належить, хоч і не до кращих його малярських робот, але мусить уважити ся за твір широкого розмаху, бо на сїй картинї Шевченко мав можливість спробувати свої сили у фресцї.

П. Кочубей доручив був Шевченкови росписати стїни свого дому в Петербурзї на березї Неви, й Шевченко, хоч тэго замовлення не довершив, то зготував ескізи, з котрих дійшла до нас ескізна картина: „Русалки".

Яко декоратор, Шевченко показав себе в „Русалках" з вельми поучаючого боку, але яко художник взагалї виявив ся клясиком та романтиком, показуючим з одного боку наскільки його поетичний ґенїй стояв вище за художню фантазію й технїчне уміннє, а з другого боку—яку важку руку наклали на нього школа й традиції.

Спільних тем з власними поезіями в рисунках і малюваннях у Шевченка не дуже багато. Він уникав повторювання, котрі виходили у нього блїдими, але та чи иньша тема його поезій сама собою відбивала ся часом на його картинах, і ми все-ж таки маємо змальовані ним „Катерину", „Гамалію", „Вірсавію", де-які виспівані в поезіях місцевости українські, нарештї, „Русалок". Остання інтереснїйша від того стає, що се ще утвір передсмертних років Шевченка, на якому несподївано відбили ся впливи юнацької пори пройнятої романтизмом і щиро клясичним ду-

*) Кіевск. Стар. 1906. III,293.

**) Русалки входили й в репертуар театральних вистав. То були переробки нїмецьких пєс.

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

хом пройденої ним школи. Крім того твір сей добре викінчений і тим самим добре характеризує манєру письма Шевченка в сепіях.

Малював Шевченко „Русалок“ у марті 1859 р., як було вже говорено, на замовленнє Кочубея, котрому мав росписати стіни дому. Для пляфону призначала ся композиція русалок у танку коло місяця [1]). Картина на стіні виконана не була, але залишив ся до неї в збірці сенатора Рейтерна в Петербурзі великий, добре викінчений рисунок сепією.

На ту пору, коли Шевченко дістав замовленнє на свої декоративні роботи, він переживав де-який інтерес до рідної старовини й мітольогії. Кулїш саме підбивав тоді Шевченка малювати сцени з української історії, пісень й народнього побуту, які можна було-б вирізавши на дереві пускати по дешевій цїні у народі [2]), сам Шевченко завзято працював в ту пору над ґравюрою.

Що до декоративної штуки, то Шевченко фаховим майстром на сім полї мистецтва не був, але мав де-який досвід у сїй галузї ще з юнацьких років, коли був учеником Ширяєва. Тоді йому доводило ся не раз малювати усякі роботи на стелях і стїнах, як то він описує в своїй автобіоґрафічній повісти „Художник“. Таким чином, Шевченко, беручи замовленнє Кочубея, знав як з ним обійти ся; для того самого й „Русалок“, призначених для круглого пляфону, він розмістив на своїй картинї, рахуючись з вимогами призначеного на них місця, давши їх у танку кругом місяця, що складає центральну пляму картини.

Центральна головна ґрупа картини складаєть ся з трьох русалок. Вони як три ґрації несуть ся кругом місяця; дві мають роспущені коси, одна заплетена в дві коси перевиті по українському звичаю стрічками. Середня русалка, несучись в крузї з своїми товаришками, тримає в руках накривало, яке напнуло ся від руху під опором повітря. Се відбуваєть ся в горі у повітрі, а внизу розстиляєть ся долина річки (Днїпро?), у якій видко теж русалок; на передї одна русалка цїлує там потопаючого козака, від якого сплила шапка на водї, а далї ряди їх виринають з води й плинуть до байдака, що самітний стоїть на водї з вітрилом. Та русалка, що затоплює козака, плутаєть ся у водяних заростах і далеко видно сілюет берега й будинків; під берегом ростуть лелїї на водї й водяні зела.

Зміст сеї картини наче вмисне відповідає такій же поезії Шевченка:

Місяченьку!
Наш голубоньку!
Ходи до нас вечеряти.
У нас козак в очеретї,

[1]) Кіевская Старина 1882., X 74.
[2]) Лист Кулїша від 24 II 1858 (Твори Шевченка, т. V, 311).

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В очереті в осоці
Срібний перстень на руці...

Природу тихої місячної ночі схарактеризовано тут спокійною водою та мягкою імлою, котрою повне повітрє, хоча хмар на небі нема. Сілюети окремих лїсових плянів, недвижні рослини на передньому конї— усе служить завданню виявити настрій української ночі прозорої й поетичної.

Видко що оповідання про русалок були для Шевченка не просто етноґрафічною дурницею, а часткою його душі. Він виказував її з чутєм і любовю. Правда, що Шевченко не дійшов до досконалости в змальованню водяної стихії, але тут досить є таємничого розуміння природи, з котрою Шевченко бажав жити в єдности, ради, котрої захожував ся купувати землю й хату, та заповідав себе над Днїпром поховати.

У Шевченка в поезіях на березї Днїпра, і в степах, серед руїн і могил відживає цїле царство романтичних, таємничих загадок, закритих в природї, могилах та степах. До Шевченка тільки Дюссельдорфці милували ся історичними та поетичними сюжетами й натхненно передавали то, що було гарне й дороге для їхнього серця. Теодор Гільдебрандт (пор. його „Стережіться Русалок“ на сюжет Ґете), Едвард Штайнбрік, Стільк, К. Зон, Швінд писали казки, гномів, старі дуби, мелюзин-русалок.

Відголосок того напрямку захоплення романтизмом, лїсовими та водяними русалками знайдемо ще й у Лямпі—першого вчителя Шевченка, в репертуарах російських театрів 20—30 років XIX в., у Жуковського, у Брюлова й, нарештї, у Шевченка; тільки останнїй захопив ся не нїмецькою культурою, а своєю рідною. В його картинах, одначе, було багато угодовости. Малюючи рідні місця, рідну історію, перекази рідного народу він передавав їх не в зовсїм правдивому світлї, а крізь призму шкільної науки, яка була в той час відбитком клясицизму. Так і в русалках Шевченко виявив себе романтиком по духу й клясиком по вихованню.

Дух шкільного клясицизму, що панував на той час в Петербурзькій Академії, відбив ся головне на молодечих роботах Шевченка і майже що пропав був у нього з памяти підчас заслання; проте в „Русалках“ відбив ся він і на прикінцї його дїяльности. Хоча, правда, що вплив Академії, з осібна—Брюлова, почуваєть ся на Шевченкові майже все, коли він брав ся до сюжетів узятих з народнього житя або історії. Тодї його герої—такі живі в віршах—виходили холодними і прибраними на клясичний умовний фасон.

Штука завше користуєть ся не тим що поезія—не звуками рідної мови, а світом і тїню, рисунками і фарбами, т. є. мовою, котра зрозу-

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

міла для кожного — через те піддати ся чужому впливови в малярстві вельми легко. Становище малярства в Росії за академічних років Шевченка було таке, що воно для самостійного істнування мусїло бути антинаціональним, яко чужоземна кольонїя потрібна лише для офіціяльного порядку. Шевченко-ж був вихованцем свого часу і свого осередку. Зрозуміло що навіть вернувшись з заслання до Петербургу він неминуче віддав ся колишнім академічним спогадам і непомітно для самого себе переводив на папері колишні свої виучені в майстерні Брюлова істини.

І місяць, і постаті, і вся обстанова „Русалок“ Шевченкових теж неминуче вертають до Академії і Брюлова. Як Брюловець, він, хоч і був прихильником жіночої краси, в русалках не зміг потрафити за живими постатями; вони вийшли у нього манерні, закруглені, як у Брюлова [1]), й задрапировані на клясичний лад. Клясицизм тут у всьому, почавши з вибору трьох ґрацій перемінених у тяжких круглих русалок дівчат й кінчаючи покровом середньої русалки.

Сей покров не лише є клясичним одягом, а й клясичним атрибутом фіґур ночи або ранку, що надибаєть ся у цїлій античній штуцї. Ніч завше закриває в тій штуцї своїм покровом світ і зорі, а Аврора зриває покров з ночі напинаючи його від подуву вітру так само, як Шевченкова русалка. Таким чином, Шевченко напевно взяв свою верхню постать від котрогось памятника клясичної штуки.

Така фіґура з розіпнутим напівкруглим накривалом над головою є у танку на керченській гробниці відкритій р. 1891, на образку Ісаії пророка стоячого на ранїшній молитві в парижському Псалтирі IX в., (повторено — в псалтирі Лобкова) [2]), на де-яких византійських образах і мозаїках [3]) й т. д. Маємо сю саму фіґуру й у майстрів ренесансу (Вазарі), та в старій українській штуцї, напр. в Ляличах в палаці Завадовського. [4])

З ренесансової доби — головним чином з штуки ґрафічної — треба назвати тут одне виданне Дантових пісень ілюстроване Адамоллї. Там на табл. XV 2 т. маємо анальоґічну до Шевченкової середньої русалки алеґоричну фіґуру ночи з накривалом, котра в супроводї 4-х амурів летить над водою; на голові ночи вінок, на її покрові — звізди (звідси у Гоголя риза, з котрої Господь стрясає зорі в „Українській ночі“); на березї коло води спить сам Данте [5]). Не лише подробиці, а й цїла композиція ся підходить до „Русалок“, й через те хотїло ся-б бачити в нїй

[1]) Пор. „Діяну на крилах ночі“ Брюлова або „Гіляса з нїмфами“.

[2]) Dichl. Manuel d'Ars Byzantine f. 274.

[3]) Ibid. 232, 245, 275, 280.

[4]) Тр. XIV Археол. съѣздъ II, 7, XVI.

[5]) La Divina Commedia di Dante Aligieri tomo II. Firenze MDCCCXVII tav XV, Canto IX.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

первооригінал „Русалок“ Шевченка; не годилось би тільки сього звязку підтверджувати, маючи на увазі характер цілої творчости поета.

При охоті можна завше угледіти впливи ріжних майстрів на того чи иньшого художника, але-ж взагалі не має сили той аналіз, котрий уважає кожен новий утвір якоюсь сумою попереднього. Треба уважати, що в „Русалках“ багато де чого належить ся цілком й самому Шевченкови, або просто його часови; і то буде найпевнійше. Через те саме Шевченко, взявши в „Русалках“ за приклад романтиків, трактував свою роботу по клясичному.

Разом з клясицизмом виявило ся тут у Шевченка і технічне неумінне; місяць низький, русалки пливуть одноманітними рядами, пози й постаті дівчат грубі й неделікатні. Оповідання про русалок могли викликати в художника кілька неоднакових образів (образ заманювання, гибелі козака, гойдання русалок на филях, забави місяцем й т. д.), Шевченко-ж зібрав разом кілька моментів, й разом з тим бувши клясиком як найменьше вділив місця живим народнім мотивам, одежі й пейзажови. За те головне завданнє розмістити композицію на стелі, де-б був центр льогічно звязаний з краями, Шевченко досягнув дуже вдало, давши танок трьох граций у своїй трактовці; ми не засвоюючи дрібниць картини, відчуваємо рух сієї сіяючої від місяця, від блеску води й серпанкових покровів групи русалок. Русалки закривають місяць і він не дає світу на нижні пляни, освітлюючи лише постаті та покрови русалок, що несуть на собі не малу долю замислів художника: лінії тканин, звернені до кривизни, дають рух, симетрія-ж придає картині рівновагу, так що зникають врешті перспективні дефекти картини.

На сьому малюнкови бачимо як Шевченко боров ся проти заученого клясицизму; не позбавившись клясичної руїни він вдав ся тут майже в цинічне розуміннє дійсности, тоді коли сюжет і натура його і все инше мусіло сприяти утворенню образу реалістичного. Ескізи до русалок Шевченко робив з натури, а між тим вони подібні у нього вийшли до типових Шевченкових жіночих постатей грузних з якимись наче виточеними, виглянсуваними формами й характерним виломом уст, що навіть є у Шевченка на портретах (Ликера). Натурницею для русалок була Шевченкови українська дівчина—селянка Одарка Соколівна—кріпачка князів Голіциних, що вчила ся в Петербурзі в якоїсь француженки шитву[1]). Про сеанси Соколівни розповідає Суханов і Честаховсь-

*) Грінченко уважав за рисунок з Соколівни відомий офорт Шевченка „Дві дівчини“, але проти нього свідчить Суханов, з котрого Шевченко писав козака для „Русалок“ (Киевск Стар. 1885, II, 233—234). Дві-ж дівчини—се портрети п. Кулішевої й Білозерської.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кий. Ескізи, писані з Соколівни, є нині в Чернигівському музеї Тарновського в збірці Д. Мордовцева, а видано їх в Кобзарі Мікешина, так само, як саму картину „Русалки“ видруковано по (зовсім поганій) ґравюрі Шюблєра у „Пчелі“ за 1876 рік А. Праховим.

Борючись в „Русалках“ з клясицизмом, приймаючи його атрибути Шевченко більш-меньш правдиво представив тільки українську ніч з умисне підкресленим великим місяцем, таємничим настроєм. Розуміється ся що сього місяця у клясичній штуці не було, а знайшов він своє місце, у Шевченка, котрий „любив його повним, круглим, румяним, перекраєним довгими золотими хмарками і в якомусь то привабному тумані“ [1]).

Мішанина життя і риторського патосу, праця і фантастичність, твердий рисунок, але неуміннє побороти школу, внутрішній дар і добра композиція розвиваюча дію в горі і продовжуюча її внизу—от головні прикмети русалок Шевченка, сього єдиного його твору призначеного на декорацію стіни. Рисунок сей як не пустий- має претенсію на чутє і поезію, і зовсім він не такий дешевий на ефект як русалки Маковського, Моллєра або Крамевкого. Тут, правда, зовсім не те що у великого в алеґорії і мітольоґії Беклїна, бо Шевченко був до кісток клясиком в Брюловському дусї, але що-ж сьому дивувати, коли у Брюлова впадали і Маковський (Русалки, Вибираннє молодої, Боярське бенкетуваннє), і Ґе (Петро, Пушкин, Катерина II), і навіть сам найбільший майстер сучасного російського малярства І. Репин (Дуель, св. Миколай, Запорожці).

Вади Шевченкових „Русалок“ є таким чином не лиш Шевченкові вади, а всього покоління художників вихованого в старій Академії. Через те треба підходити до Шевченка з мірою того часу, шануючи сей вибраний нами зразоз творчости Шевченка не за артистичні відміни, а за показчик головних художніх прикмет цілої творчости Шевченка, полишивши на боці грізні критичні вимоги нашого часу.

---

[1]) Прогулка съ удовольствіемъ и не безъ морали. Ст. 291.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Хв. Корш.

Хулителям Шевченка *).

Неправедно виниш Шевченка ти Тараса,
Що буцім він „Парнас всеруський“ розділив:
Адже ж і не було „всеруського“ Парнаса,
А на московському — що правда — він не сів,

Але не тим, що був задумав посадити,
Як кажеш сміло ти, себе над усіма:
Він просто був співець хистний, талановитий
І спів свій не хотів калічити дарма.

Він тямив, що тому, хто так співати може,
Як ніччю майською співав соловей,
Своєю мовою співати тільки гоже,
Щоб співом розважать і тішити людей.

Пісні його в душі жили, як вільні птахи,
Він не вигадував їх з потом на чолі,
Не міг і не хотів, як певні сїромахи,
Буть схожим не з орлом, а з раком на мілі.

Не був він діячем з вузенькою метою,
Що дивить ся на світ крізь дірку, мов миша.
А серцем щирим жив і вірою святою,
Зичливістю була повна його душа.

Дорогший над усе покій йому був спільний,
Хоч славив і війну у віршах він своїх,
А що до рідного він краю був прихильний,—
Не знаю, чи воно тяжкий аж надто гріх.

Хіба ж украйінців ще старші покоління
Москві пристачили великого співця?
А він співав своє — і що ж? Його насіння
Не згинуло, росте та кріпне без кінця.

Від нього почалась нова вкраїнська нива,
Що з неї буде плід і вжиток на ввесь люд,
Бо рідний хлібороб від рідного посіва
Дістане все, що дать горливий може труд.

Від того ще Парнас московський не змарніє,
Що затягти не зміг до себе всіх співак,
А хто в чужу дуду дударить, хоч не вміє,
Такий — не соловей, а мабуть тільки Шпак.

---

*) Автор, академик Ф. Є. Корш написав сю відповідь з приводу „славного“ Д. Вергуна в його збірці „Червонорусскіе отзвуки“ де він докоряє Т. Шевченкови „що роздвоїв Русь єдину“. Відповідь друкуєть ся без усяких змін в мові і правописи.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

К. МАРУСЕНКО.

Подорож до Канїва.

(Спогади вчителя парафіяльної школи).

Зробити подорож до Канїва і власними очима побачити ту величню могилу, в котрій на віки сховано останки батька Тараса, побожно вклонити ся сим останкам—було моїм заповітним бажанєм, котре я поклав собі виконати, як святий національний обовязок.

Се бажанє мене значно підбадьорувало і надавало моральної сили з терпіннєм переносити тяжкі умови сїренького одноманїтного учительського житя в церковно-парафіяльній школї.

Нарештї бажаний час прийшов.

В серединї травня з Канїва я одержав повідомленнє від своїх знайомих, що 27-го числа, в неділю, членами Київського Українського Клюбу (блаженої памяти) впорядковуєть ся подорож-погулянка до Канїва на пароходї. Знайомі й товариші, збираючись взяти участь в сїй цїкавій прогулянцї, радили менї на той день приїхати до Канїва.

Школа в мене тодї вже відійшла, іспити скінчились і учнї розійшлись до дому на лїтнї вакації, а головне—я одержав місячне жалуванє. Чого ж я повинен був довго вагатись? Поїду на свято-прогулянку до Канїва тай край! Хіба хто міг менї се заборонити? Головна річ була в тім, щоб одержати дозвіл на сю мандрівку від свого завідуючого панотця.

Він уважно вислухав мене, нї капельки не сперечав ся, тільки побатьківськи попережав, щоб не вийшло часом якої небудь небезпеки для мого становиша, як провідає про мою подоріж висше шкільне начальство.

Добрий батюшка написав менї відпускного білета, приложив до нього церковну печатку і передав менї, благословляючи в „путь-дорогу".

— Хай вас Бог благословить на все добре... Їдьте на Тарасову могилу та передайте і від мене щире привитанє його свїтлій памяти. З Богом...—І він простяг на прощанє руку, котру я міцно, з почуттєм великого задоволення, стиснув, дякуючи за несподївану ласку... Мої мрії нарештї здїйснились... Через скільки днїв я міг власними очима бачити і могилу батька Тараса, і лани широкополі, і Днїпро, і кручі.

Другого дня я повідомив про свій замір їхати до Канїва своїх двох найближчих товаришів. Вони з великим захопленнєм теж виявили бажанє їхати зі мною. Я розумієть ся був надзвичайно радий, що сю мандрівку менї доведеть ся провадити в гарній компанїї.

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Подорожувати приходилось верстов майже цілу сотню і через се потрібно було знайти добрих коней. Стояла як раз гаряча робоча доба. Люде порозїздились на заробітки, а де-котрі порались коло ярини: пололи просо й гречку, підгортали картоплю й буряки, а більшість молоди найнялись в строк до економії. Через се нам усїм довгенько прийшлось побігати по селї, поки знайшли певного візника з парою молодих і дужих коней.

Омелько Нечипоренко (так звали сього візника) рішучо сказав, що не повезе, як не дамо вісїм карбованцїв. Се було занадто дорого, але ми не сперечались довго: бери, скільки хочеш, аби тільки 27 травня були в Канївi...

В другій годинї після полудня ми нарештї виїхали з свого села. Стояла страшенна спека. На небі не було помітно анї одної хмаринки. Віз несамовито торохтїв по сухій дорозї, а за ним підіймалась густа курява. Порох забивав ся в ніс, в вуха, в рот, сліпив очі... Але нам було приємно їхати серед рідних роскішних ланів... Почувало ся легко і вільно. В грудях наче щось співало і могутньо вабило їхати далеко, далеко від сірої одноманїтної буденщини, від дрібненьких житєвих хвилювань.

Другого дня ми, добре змочені дощем, прибули до Канїва.

Перше вражінне від Канїва було не досить гарне. Так собі... Звичайне повітове місто з нерівними та брудними вулицями (більша частина сих вулиць ще й досї не буркована), з звичайними одноповерховими селянськими будівлями і трохи кращими крамницями й маґазинами посередині. Та як ще додати, то перша будівля, яка кидаєть ся подорожній людинї в-вічі—вязниця для арештантів, то можна уявити собі, яке вражінне ми вперш одержали від сього города. Сей будинок ще й досї чомусь стоїть в моїй уяві: просторий, жовтий, з залїзними ґратами на вікнах... Висока з дощок огорожа з брамою посередині відділює тюремне подвірє від вулиці, а на самому дворищі росте де кілька молодих деревин. Арештантів ми не бачили, мабуть через те, що вже пройшла хвилина їх прогулянки.

Не дивлючись на те, що коні дуже потомились і насилу волочили ноги по болотї, ми не зупинились в городї анї на одну хвилину: скорійш поспішали на святе для кожного Українця місце—Тарасову могилу.

Жидки-крамарі, хозяїни ріжних заїздів, трактирів то що, побачивши незнайомих подорожників, з чемністю закликали нас завитати до їх „заведеній“. Але нам було не до того. Серця наші бились непереможним бажаннєм скорійш побачити славнозвісну могилу.

— Поганяйте, дядьку Омельку, скорійш!

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Гей! Но... голубчики! Скоро спочинете,—гукав я на коней і нервово шарпав за віжки...

Через скільки хвилин ми вже виїхали на другий кінець города і пішки попростували до могили.

Сонце вже схиляло ся на захід, але до вечора зіставало ся ще години зо дві. Ліворуч нашої дороги простягав ся широкою й сріблястою смугою Дніпро; за ним, в далечині простягали ся безмежні лани широконолі, а праворуч—підіймались високі гори-кручі, віковічні свідки усяких ґеольоґічних відмін. Сї гори-кручі вражали мене своєю величністю і роскішю зелені... Здавало ся, що ми заїхали наче в другу країну, де весна милїйша і сонечко світить яснїйше, де величня природа пишнїйше і ряснїйше уквітчана зеленим листєм і пахучими квітами... Але головне зачарованнє чекало нас попереду. З невимовним захватом і напруженнєм я дивив ся на сї могили, думаючи собі: „На котрій же з них поховано того, хто власне житє своє віддав за визволенне рідного люду кріпа цької недолї, а сам не знав иньшої долї, крім лихої, і вмер самотнїм на чужинї... далеко від України, за котру так ревно побивав ся увесь свій вік?..

„Нї, він тепер не самотнїй... Наш батько, кобзар невмирущий... І з сходу і з заходу, з півночі і з півдня тягнуть ся до його могили подорожні усякої національности й віри. Бо всї, чий розум і серце не захолонули зовсїм в житєвій боротьбі, співчувають тим великим, загальнолюдським ідеалам, за котрі боров ся найбільший поет України... Усї, чиє серце прагне загального братерства і всесвітньої любови, побожно вклоняють ся перед сим апостолом правди, мучеником за ідею братерського єднання...

Обнїміте брати мої,
Найменьшого брата...
Нехай мати усміхнеть ся,
Заплакана мати...

Ся величня ідея з давних давен звязує усїх людей міцним цементом взаємного співчуття і моральної підмоги. Ся ідея не вмре, не загине в серцях найкращих людей, поки світ істнуватиме і поки стоятимуть сї велетнї-гори, котрі дали вічний спочинок найкращому синови України... Он, недалеко вже, на його могилї білїє хрест, символ того житєвого Хреста-тягару, який нїс він через усе своє безталанне житє. Се той всесвітнїй стяг, під котрим повинні колись зеднатись усї народи і утворити на землї царство Боже, яке будуєть ся на підвалинах добра, правди й краси...

Ось і пристань... З голосним шипінєм до неї наближав ся пароход.

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ми звернули теж до пристані, сподіваючись зустріти яких небудь знайомих або подорожників на могилу. І справді—не помилились. Знайомих ми не зустріли, але побачили на покладі пароходу цілу юрбу дорослих дівчат-панянок. Се були, як ми потім довідались, вихованки петербурзької приватної гімназії Стоюніної. Вони скінчили свій останній іспит і робили подоріж на південь, до Катеринослава. Веселий, дзвінкий гомін зразу запанував на пристані. Пароход зупинився на скільки хвилин. Туди й сюди заметушились пасажири, підбадьорились перекупки з ріжною огородиною: спілою цибулею, редискою, огірками то що. Найбільш визначались своїми дзвінкими голосами панночки. Вони з своїми шановними супровідниками зійшли з пароходу і розмістили ся на травиці біля пристані. Молоді, гарні, ніжні й білі, з помітним трохи смагом на румяних обличях — вони відразу виявляли своє городське походженне, а чиста російська мова з твердим столичним акцентом, ще більш упевняла нас, що сі дівчата-вихованки не з наших місцевостей. Тим більша була наша радість, коли ми довідались, що вони приїхали сюди з далекого Петербургу теж з метою поклонити ся дорогим останкам нашого ґенія і побувати на його могилі... Ся випадкова зустріч з освіченою молодю ще більш упевнила нас, що імя нашого поета не чуже, а навпаки добре відоме й поважне навіть для столичнього російського громадянства. Ся зустріч з освіченим жіноцтвом споріднила нас одним спільним почуттєм любови до нашого поета і взаемної поваги.

Молоді дівочі голоси роскотили ся геть луною по береговій площі.

Де-котрі пороззувались, поскидали з голови білі косинки і почували себе вільно на лоні чарівної української природи. Справжні діти, котрі вийшли погратись на березі Дніпра під доглядом своєї неньки... Ні кришечки якого небудь жемапства або кокетування, котре таке звичайне для наших провінціяльних панночок. Як вони радіють, що нарешті вирвались на волю з душних шкільних стін! Вони безборонно користують ся тепер і соняшним теплом, і пташиними співами, і пахучими квітами і теплою ласкою української природи...

Нарешті наші подорожниці трохи відпочили, де-чим підживились і всі гуртом (всіх майже було душ 40—50) з своїми супровідниками начолі (між ними був відомий в Петербурзі лектор А. Герд) рушили пішки на Тарасову могилу. Ми теж приєднали ся до веселої компанії після того, як трохи почистили свою одежу та причепурились. Де ж пак! Прийдеть ся може познайомитись з сими панянками, а ми маємо після подорожі під дощем такий кумедний зовнішній вигляд! Ми ж таки були трохи „кавалєрами“!

Через скільки хвилин ми вже були на високій Тарасовій могилі,

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

з котрої перед нашими очима ростиляв ся навкруги надзвичайно-чудовий краєвид.

Візник наш Омелько зістав ся впизу і шукав помешкання для коней у тутешнїх селян.

Трохи трудненько було вилазити вперш на високу могилу, котра аж до самого верху густо поросла ріжними деревинами і кущиками, але ми не почували ніг під собою... Одно спільне бажаннє наповнювало наші молоді серця, бажаннє скорійш вклонитись перед величнїм памятником Кобзаря Украіни. З великим внутрішнїм захопленнєм і побожністю підійшли ми до білого хреста і раптово всї впали на колїна. Які особливі думки й почування хвилювали мене в сей незабутнїй мент—я досить не запамятаю... Се мабуть була справжня і щира молитва до Бога за упокоєннє душі великого небіщика, котрий нїколи не мав спокою в своїм житю; се був пієтизм до його памяти в найбільшім напруженню, се була з мого боку та Ганїбалева присяга, котру я дав мовчки собі, в присутности скількох десятків молодих людей, серця котрих мабуть теж палали бажаннєм всесвітньої любови, братерства, бажаннєм визволення темного народу на певний шлях національного розвою...

В грудях щось стискало...Серце билось скорійш ..На очах були сльози...

Почувалась непереможна потреба присвятити свої сили, свої знання, свій житевий досвід темному рідному народови, рідному краю.

„Немає більшої любови, як хто душу свою покладе за друзїв своїх“, пригадало ся менї евангельське реченнє. Менї хотїло ся бачити надпись на памятнику, але... її не було... Одне тільки слово, виковане золотими лїтерами, стояло перед очима. Се слово було „Шевченко“. Воно по асоціяції пробуджувало в уяві і серці всї ті святі ідеали, здїйсненню котрих присвятив великий небіжчик усе своє житє... Відразу виникла в уяві вся його сумна біоґрафія: і дитинство в простій, злиденій кріпацькій сїмї, перші дитячі роки в Моринцях та Кирилівці, і знущаннє панів над молодою чутливою душею... Далї... мандрівка по околишнїх селах за шматком черствого хлїба, панська служба в Петербурзї, захопленнє художнїм студіованнєм, Брюлов, викуп з панської неволї, перші вірші, Костомаров, Кирило-Методієвське брацтво, арешт.. Оренбурзське заславнє .. безталанне житє на чужинї... Останнї роки на Украіні.. і нарештї смерть... величнї похорони на сій могилї і сучасна слава... Усе вмент пронесло ся в моїй уяві, і передо мною, як живий, стояв образ „батька Тараса“ і, навчаючи, мов з маленким докором з того світа говорив:

— Учіте ся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь
І свого не цурайтесь...

. . . . . .

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Надзвичайно чудовий краєвид, який ростиляв ся навкруги, привабив до себе увагу всіх. Сонечко вже заходило і цїлувало рясно уквітчану землю прощальними промінняими. Пишний Днїпро блищав сріблом, могутньо обіймав береги і простягав ся в недосяжну далечінь широкою смугою. Затьохкали соловейки і своїми принадливими співами зворушили найніжнійші струни в наших молодих серцях... Почувала ся потреба особистого щастя, котре дається людині (і то не кожній) один тільки раз в житю і котрого не зазнав навіть великий небіжчик...

„Пером тобі земля, великий страднику, апостоле братерської любови! Мирно спочивай під сим білим хрестом і слухай, як принадно в сей мент хлюпоче Днїпро, як тьохкають соловейки, як тихо, тихо, журно молять ся твоїй святій памяти сї гарні, молоді дївчатка... Вір, що кожна з них тебе кохає найвищою, чистою любовю... Вона чиста й свята, як ті сльози, котрі котять ся з блискучих, невинних очей тієї білявої дївчини... що шепоче своїми дитячими устами святую молитву про твоє вічне успокоєнне“...

Заспівали „Заповіт“, і сумні звуки широкою хвилею роскотили ся навкруги, змішали ся з пташиним співом і плюскітом Днїпра.

Проспівали й ще скільки українських пісень. На диво, виявилось, що наша рідна пісня зовсїм не чужа столичній молодї. Вихованки з почуттєм проспівали „Реве та стогне Днїпр широкий“, „Ревуть стогнуть гори“, „Така її доля“, „Віють вітри, віють буйні“ та инші... Все наші, рідні, добре знайомі пісні... Як нам було не радїти?.. Адже ж ми власними очима й вухами упевнились, що там далеко, далеко, на півночі співають наших рідних пісень. Се ще більш споріднило нас з сією молодю, котра з таким нїжним почуттєм ставилась до всього нашого рідного, милого... Познайомились, розбалакались. Довідались, що вони після своїх іспитів подорожують по Росії і Українї. Були вже в Москві, Ярославлї, у Київі, а тепер їдуть до Черкас, Кременчуга і Катеринослава. Боже милий! Їм так весело! Вони такі раді, що нарештї скінчили свою середню освіту і тепер вже вільні, як орлята!.. Куди забажають, туди й полетять!...

Туди, аж до краю степів,
Туди, де ще воля гуляє,
Де галас людський не гучнїв.

Милі й наївні, прості душею й чисті серцем дївчата! Як було приємно слухати ваші пісні, ваші палкі мрії про свою майбутню ідейну працю на користь темного селянства в ролї сїльських вчительок. Дай Боже, шоб сї дівочі мрії скорійш здїйснились, бо „жниво велике“, а женцїв мало!...

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В Шевченковій хатї.

Вже смерклось. Пісні наші замовкли, бо треба було трохи відпочити та вгамувати голод. Поки ми гуртом співали та ділили ся враженнєм з приводу тієї або другої мельодії, вже зготовлено нам вечерю: самі ж таки панночки росклали на могилї, далеченько від памятника, багатте і зварили в казанї смачний кулїш. На вечерю запрошено й нас. В сїй молодій кумпанії ми почували себе досить вільно і без усякої церемонії добре повечеряли. Після вечері ще напились й чаю. Шановний супровідник екскурсанток Володимир Олександрович Герд і вчителька Катерина Петровна Михайлова знову запрошували нас співати. Але ми вже значно потомились і, на жаль, не могли задовольнити їх бажання...

— В такім разї, панове,—відповіла Катерина Петровна,—нехай хто небудь з вас, Українців, прочитає нашим вихованкам що небудь з „Кобзаря“. Ми маємо у себе „Кобзаря“ на вашій українській мові і в російському перекладї. Прочитайте, будьте ласкаві, в голос Шевченкове посланнє „До мертвих і живих і ненароджених на Україні сущих, — звернулась вона до мене.—Ми з великим задоволеннєм послухаємо вашого деклямування. Бажано було б, щоб ви ще сказали про Тараса Шевченка хоч невеличку промову, в котрій вияснили б слухачкам в коротеньких рисах ролю вашого поета в рідній літературі та громадянській працї. Мої вихованки, самі бачите, дуже цїкавлять ся усїм, що торкаєть ся памяти Шевченка. Вони будуть вам занадто вдячні за вашу ласку. Ось я зараз скажу їм зібратись до Шевченкової хати...

Мене мимоволї кинуло в холод і полумя від сього несподіваного пропонованнн... Прочитати в хатї що-небудь з Кобзаря—ще так-сяк... можна, тай то треба бути обережним...

Але сказати промову!.. Нї... се щось непевне, а особливо в наші часи, та щей на могилї Шевченка... А крім того, се менї вперш доводить ся володїти увагою такої інтелїґентної, освїченої авдиторії. А не знаходить ся поміж присутнїми шпиг, котрий звичайно може попередити городську адмінїстрацію про незаконне зібранне на Тарасовій могилї, і мене, раба Божого, ще до завтра посадять в ту саму вязницю яка перш за все кинулась менї в вічі на краю города?.. Чи не доведеть ся менї потім каятись за своє героїчне рішенне? Бути, чи не бути?.. Ось яке критичне питанне повстало передо мною.

Мимоволї менї пригадалось спостереженнє шановного панотця Петра... Я трохи завагав ся... Але се ваганнє тяглось недовго. Рішучими кроками я увійшов в хату. На лавках сидїли мої майбутнї слухачки а в сїнях те ж було повно людей. Я підійшов до столу, вклонив

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ся присутнім, роскрив Кобзаря і з тремтінням в голосі почав читати „До мертвих і живих“... Запанувала надзвичайна тиша... Я чув колотіннє власного серця, почував, як кров кинулась менї в обличє, але довів таки своє читаннє до кінця. Прочитав також: „Минають днї, минають ночі“ і „Заповіт“, зоставалась черга за промовою, зміст якої в загальних рисах я намітив собі тодї, як читав „посланнє до мертвих і живих“.

— Панове!...—звернув ся я з тремтінням в голосі до молодих слухачок,—перш за все висловлюю вам від усього українського громадянства щире привитаннє на сій величній могилі, де поховано славу і гордощі нашої неньки України—Тараса Шевченка!.. Милі столичні гості! Ваша подорож на сю могилу свідчить про те, що й вам не чужа наша Україна, що й вам дорога память нашого найбільшого поета. Вона свідчить, що й ви нам, свідомим Українцям, не чужі, але рідні по духу, бо співчуваєте тим високим, загально-людським ідеалам, в яких наш найбільший поет покладав весь зміст свого житя і за які він страждав, як справжній мученик, апостол правди... По своїм переконанням він належав до найкращих ідейних людей минулого століття, між котрими визначаєть ся ціла плеяда російських художників слова, поетів, письменників та публіцистів, от як наприклад, Турґенєв, Некрасов та инші... Своїм завданнєм вони поставили мету—боротись за визволеннє народу з ганебної кріпацької неволї і вибудуваннє кращого майбутнього житя... Але Тарас Шевченко відомий усьому світу не тільки, як поет-громадянин, з загально людськими ідеалами, а головне—як поет національний, справжній Кобзар України. Він чудово виспівував її в своїх невмирущих творах, виспівував з усїма муками й маленькими радощами її сірої й темної людности... Весь зміст його чарівної поезії полягає в останніх словах відомого вам послання „До мертвих і живих на Україні сущих:

Обнїміте, брати мої,
Найменьшого брата,
Нехай мати усміхнеть ся,
Заплакана мати...

Загальна, всесвітня любов, братерське єднаннє усїх людей з моральною і матеріяльною допомогою в скрутних обставинах житя—се той основний стимул його поезії, котрий червоною ниткою переймає усї його твори і яскраво реалїзуєть ся на фоні чарівної української природи. Ви, поважні добродійки, за часи свого подорожування власними очима бачите сю природу, впиваєтесь нею, захоплюєтесь пахощами весняних квіток й принадливими пташиними піснями. Через се ви можете уявити собі, як могутньо впливала ся природа на ніжно-чулу душу нашого поета і якими художніми барвами вона теж реалїзувалась в його поезії. Він був закоханий в свою неньку Україну... Через се він так

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нудив ся за нею в далеких Оренбурзьких степах і своєю любовю до рідного краю показує нам зразок справжнього патріотизму. Умираючи самотнїм в вашім далекім Петербурзї, він дав заповіт поховати його на Вкраїні милій на сїй могилї, з котрої було б видко й лани широкополі, і Днїпро і кручі. Його останнє бажаннє виконали... Але він тепер не самотнїй, яким був за своє безталанне житє. На сїй могилї, де спочивають його дорогі останки, перебували вже тисячі людности усякої віри й національности. Усї вони з щирим почуттєм віддавали його невмирущій памяти пошану і поминали не „злим тихим словом“... Сьогодня прийшла й ваша черга, шановні добродїйки, висловити пошану нашому найбільшому поетови. В сю урочисту хвилину хай в вашій уяві теж встає могутнїй образ великого страдника за народнє визволеннє... Хай він пробуджує в ваших нїжних молодих серцях найдорожчі перлини загально-людського почуття... Хай сей урочистий день, в котрий ви власними очима побачили величнїй хрест на могилї Небіжчика, зістанеть ся для вас святим і надалї.. Хай і через багато років він пробуджує в ваших серцях гарні спомини про сю ідейну подоріж в супроводї ваших шановних вихователїв.

Сподіваюсь, ви нїколи не пожалкуєте, що потратили час на сю подоріж. Вона певне залишить у ваших серцях найприємнїйше вражінє, осяяне ореолом нашого поета-страдника. Його всесвітня слава—се відомий факт, і із сим фактом приходить ся рахуватись навіть нашим ідейним ворогам, котрі бажають занехаяти нашу національну свідомість і силоміць заставляють нас забути, „яких батьків і чиї ми дїти“..

І замовк... Всї стояли нерухомо і пильно блескучими очима вдивлялись в мене, мов ще чекали чогось... Я почував себе нїяково.. Але нарештї з юрби вихованок вийшла одна гарна, чорнява дївчина і по російськи сказала скілька теплих і вдячних слів за мою промову. Дала адресу і від усїх товаришок прохала завитати коли небудь до їх ґімназії.

Я щиро подякував і обіцяв завітати до них, як що сприятимуть обставини. Ще раз попрохали продеклямувати „Минають днї, минають ночі“ і „Заповіт“. Всї встали...

Наближалась дванадцята година, вихованки повинні були поспішатись до пристанї, бо через скілька хвилин пароход мав відходити до Черкас. В останнє пішли на могилу. Вся місцевість навкруги була облита мягким місячним сяйвом. Невгамовно тьохкали соловейки, таємничо шелестїло листє і принадливо лунали в нічній тиші дївочі молоді голоси. А внизу Днїпро блищав, як зеркало, в котрім відбивалось і зоряне небо, і повний місяць, і набережні гори-кручі з широкими вітами старинних дерев.. Миготїли різнобарвні вартові вогники:

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

з пристані чутні були пронизуваті вигуки нетерплячого парохода і шипіння пари... Розмістили ся коло хреста і тричі з захватом молодих юнацьких грудей проспівали „Заповіт". Сумні згуки вільно роскочувались навкруги... Чи чув їх той великий і незабутній, що мирно спочивав під сим білим хрестом?!..

Тепло, по товариськи роспрощались і розійшлись—екскурсантки до пристані, а ми до хати. Почувала ся сильна утома від подорожі, а також від пережитого хвилювання за сей надзвичайний вечір. Страшенно хотїло ся спати. Ми поклали під голови свої подорожні пакунки і полягали на долівці, а де хто на лавці в порожній Шевченковій хаті. Перед образом горіла лямпада і освітлювала також Тарасове обличе на художнїм портретї. Сумний вираз його очей надовго залишив ся в моїй памяти.

Через хвилину міцний сон опанував над потомленим тїлом і я відразу зупинив ся в країні рожевих, фантастичних снів...

Другий день на могилї Шевченка.

Другого дня, себто 27 травня, в неділю, був надзвичайно чудовий ранок. На небі ні хмаринки, тільки Днїпро трохи хвилював ся й гомонїв про щось з пишно-зеленими берегами. Злегенька повівав маленький вітрець і трохи прохолоджував повітре. З восьмої години на могилу почали вже прибувати каневчане та багато простої і інтелїґентної людности з околишнїх сел.

Чекали парохода з Киева, Київські Українці, члени покійного громадянського клюбу, де-хто з літератів та артистів в сей день упорядковували урочисту прогулянку на Тарасову могилу. Парохода чекали на дванадцяту годину, але він чомусь спізнив ся і прийшов тільки в половині пятої.

З кожною хвилиною численність людности на могилї збільшувалась. Надходили до памятника, побожно хрестили ся, здіймаючи шапки; блукали по одинці й невеличкими гуртками між рясними деревами, а то здебільшого збирала ся кумпанія „невеличка, але чесна", гуртувала ся в холодку пахучих вишень, розвязувала подорожні пакунки й починала поминати раба божого „Тарасія"... Трохи згодом залунали українські пісні між котрими „Заповіт" чутно було найчастїйше. Було весело, гарно, любо... Кожний „турист" почував себе в сей день бадьорим, співучим, особливо той, хто був вперш на сїй історичній могилї.

Сонечко починало трохи пекти, але се не шкодило загальній бадьорости і веселому настрою. На сїй могилї почувало ся так тепло, затишно! Далеко відійшли усї житеві дрібниці та буденні інтереси. Тут, на лонї чудової природи, забували ся й зникали ріжні неприємности,

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

туга, скорбота й розчарованне. Щебетали пташки, гріло ясне сонечко, прихильно гойдали ся навкруги віти дерев, в повітрю було повно пахощів від свіжого сїна та квіток, лунали українські пісні... І таким дісонансом здавались отсї мундири, в котрих вздовж і поперек похожала місцева полїція... Як справжні манекени, полїціянти вештали ся з одного кінця могильної площі до другого; пильно придивлялись до кожного обличя і прислухались до розмов... „Не спи, казакъ, во тьмѣ ночной чеченецъ ходить за рѣкой“ чомусь пригадав ся менї сей Пушкінський вірш. Ніхто з ними не розмовляв, і вони нї до кого не звертались: так собі, з доброго дива похожали між присутними і, мабуть, чогось чекали. Але нїчого не виникало. Справник, становий пристав, помішник полїцмейстера теж незабаром прилучились до сїєї кумпанії. Чекали парохода; але він довго чомусь не приходив. Пісень не забороняли співати, але кожний з острахом позирав на той бік, де сидїв справник з сїмєю і стояла цїла юрба городових. Шматок хлїба з оселедцем або свіжою редіскою мимоволї ставав кожному поперек горла і не йшов далї. А що, як сї полїціянти візьмуть мене на підозріннє та спитають пашпорта? А то, може, й так з доброго дива, попрохають познайомитись з каталажкою! Такі думки хвилювали майже кожного, хто володів яким небудь голосом і насмілив ся заспівати. А ну їх до хріна, сих самих пісень! Хіба не краще потихеньку пити горілочку та закушувати свіжим огірочком, або цибулькою? Се безпечнїйш... Але були й такі завзяті, що не зважаючи на присутність полїції співали безупинно. До таких належав і наш невеличкий гурток, котрий складав ся з моїх товаришів і племінників великого небіжчика. Вони ще вдосвіта приїхали з своїми синами й невістками. Старі, сивобороді, з Шевченковими рисами в обличю, по яких їх дуже лехко було прилучити до його найближчих родичів. Познайомились, розбалакались. Посїдали на свіжій травиці, розгорнули подорожні пакунки, дістали дві-три пляшки перчівочки та запіканки і зробили „тризну“. Випили по одній й другій. На закуску дістали свіжої риби, огірків то-що. Незабаром кумпанія наша збільшилась, випили по третїй і почали співати.

Співали гаразд, з запалом і почуттєм. Переспівано багато українських пісень. Не забули й „Заповіта“. Але на жаль „Заповіт“ не вийшов як слїд, бо не було другого тенора. Ролю першого тенора провадив я. Віддалеки зібралось чимало людей, котрі уважно слухали наші пісні. Коли се підходить до нас якийсь добродій, одягнений в „учительську форму“, і не знайомлючись, просить дозволу прилучити до нашого концерту свій голос „другого тенора“.

— От і гаразд,—кажемо,—сїдайте, будь ласка, до нашого гурту та випийте зо дві чарки, тодї й голос матимите кращий.

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Йому, мабуть, сього й бажалось.

Другий тенор, високий, дебелий хлопець, з широким обличєм і могутніми грудьми, з задоволеннєм вмістив ся коло нас і разом вихилив в рот одну за другою добрих три чарки. Почали знову співати, але „другий тенор“ не випустив й пари з рота. Сидів мовчки і ласо подивляв ся на горілку. Виявилось, що в нього голосу зовсім немає, і він з роду ніколи не співав. Співати партію „другого тенора“—се по його термінольогії значило пити по чарці в веселій й гарній кумпанії. І він сим частенько користував ся. Де співають в його присутности не до ладу, він звичайно бере на себе обовязок провадити ролю другого тенора.

Ми довго сміялись, як він отверто признав ся, що співати зовсім не вміє, але „другим тенором“ тягнути може залюбки скільки вгодно.

— Отсе так артист! Прийшов співати, і хоч би пару пустив з рота тільки в рот... Ха ха-ха-ха!..

Пісні скінчились.

— До побачення, панове! — відповів нарешті другий тенор,—вельми дякую за хліб-сіль та за ласку. Тепер я справді почуваю в собі здібність для співу.... — І відійшов, мабуть знову шукаючи собі притулку біля добрих людей... Хто він — ми й досі не відаємо.

З кожною годиною публіки все прибувало. Було чимало сільських дівчат в національнім убранню. Були й місцеві панянки-міщанки. Явив ся й буфет з гарною чорнявою буфетчицею, лімонадом і зельтерською водою. А парохода ще не було. Привітно сяяло сонце. Спека була надзвичайна. Але молодь не звертала на се уваги. Щебетали дзвінкі дівочі голоси і гучний сміх лунав в холодку рясно уквітчаних дерев. Коли се несподівано насунули ся хмари і пішов дощ. Меньша частина публіки заховалась в хаті, а більшість залишила ся на дворі, шукаючи захисту під листєм і парасольками. Через скілька хвилин хмари розійшлись і дощ перестав. Знову залунала весела розмова і пісні. Мій товариш-фотоґраф зфотоґрафував хреста на могилі, Шевченкову хату зо внїшнього і внутрішнього боку і Тарасових племінників.

В пів пятої нарешті пароход надійшов до Канева. Ще здалеку на параходньому поверсі було помітно багато людей. Чутно було, як могутніми хвилями роскочувались в повітрі сумні звуки „Заповіту“. Повільною ходою пароход наближав ся до пристані. Сотні Киян ріжного стану й віку потягли ся на могилу. Найбільша частина сих мандрівників належала молоді, котра в національнім убранню весело простувала вперед. Ми цілою юрбою вийшли до них на зустріч і від щирого серця витали знайомих. Між прибувшими визначали ся постаті нашого найбільшого славнозвістного музики Миколи Лисенка (тепер вже покійного, царство йому небесне!), видавця „Ради“ Чикаленка, поета Миколи Вороного та инших. Вони, мабуть, складали собою окремий гур-

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ток, що стояв на чолї сеї прогулянки. Численна юрба місцевої і прибувшої людности густо вкрила Тарасову могилу зверху аж до низу. Мужчини поздіймали шапки, насамперед до памятника підійшли дві молодиці-красуні, котрі поклали на хрест великий вінок від імени усього українського громадянства. Потім надходили дівчата з своїми подарунками-вінками з живих квітів. Вмент памятник був вбраний зеленю і квітками... Але в серці кожного присутного виникала потреба висловити своє поетичне відношеннє до памяти Шевченка инакшим способом... панахидою, піснею або відповідною промовою.

Микола Вороний вже почав було щось казати, але вмент пристав заборонив йому промовляти. Що ж його робить в світї божому? Казати промови не можна... Хіба співати? Але й се заборонено. Відправити панахиду? Про се нїчого було й думати... Батюшка, якого на се запрошено, рішуче відмовив ся.

— Хоч я теж малорос, але вибачте мене, добродії. Моя хата зкраю і я нїчого не знаю...

Звичайний тип сїльського батюшки на Українї.

Нарештї, дякуючи заходам представників українського клюбу та уважному проханню місцевих Українців, ісправник дозволив проспівати „Заповіт“...

Співали всї: старі й молоді, прості селяне і інтелїґенти... Усї злились душею в один могутнїй, величнїй акорд. „Заповіт“ довго лунав в повітрі і ворушив серця присутних непереможним жалем... Були такі, що й плакали, переважно, жіноцтво. Се був надзвичайний настрій, котрого доводить ся зазнавати не часто...

Можна уявити собі, який се був величнїй і могутнїй хор, що складав ся з скількох тисяч української людности. Між нею були і артисти з трупи Садовського.

Проспівали й розійшлись... Стояли окремими гуртками і вполголос вели розмову про всякі речі, а найбільш про сучасні обставини житя, при яких не можна як слїд вшанувати память нашого найбільшого поета. Заспівали кобзарі сумні думи про Морозенка, про козацькі часи, про похорони батька Тараса. Наших знайомих, Тарасових племінників, обступили кругом і з цїкавістю роспитували про умови їх сїльського житя в Кирилівцї, на їх спільній з Тарасом батьківщинї.

Смеркалось. На пароходї залунав свисток. Се був знак для київської людности, що пора повертати до дому. Знову всї заметушились. Не було помітно вже того підвисшеного настрою, котрий помічав ся між присутними в перші хвилини. Почувало ся наче якесь непорозуміннє між присутнїми і адмінїстрацією, що пильно стежила за кожним рухом найбільш відомих київських українських дїячів. Чогось наче-б то бракувало, щоб се свято вийшло урочистим. Се помічалось в

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

виразї кожного обличя, в обережній мові кожного свідомого Українця.

Ми в останнє увійшли в Тарасову хату, записали свої ймення в памятній книжці, що лежить роскритою на столї, в останнє помолились за великого небіжчика і розійшлись.

Я з знайомими пішов до пароходу, щоб їхати з ними до Київа, а мої товариші — до візника, котрий вже збирав ся їхати до дому. Але Омелько зауважив, що проти ночі небезпечно їхати, і вони повинні були ще одну ніч переночувати в Шевченковій хатї.

Мовчки, з останнїм промінням вечірнього сонця, пішли ми до пароходу. Через скільки хвилин він був вже повний і з тяжким шипінням відійшов від берега. Запінились хвилї в вечірнїй млї, засяяли зорі і знову, як вчора, принадливо заспівали соловейки в гаю. Їх гучний спів на скільки хвилин зєднав ся з сумними величнїми звуками „Заповіту".

Сумні звуки скількох десятків молодих голосів широкою луною роскотились по Днїпру, вдарились в набережні скелї, досягли Тарасової могили і замерли в безмежній височинї... Співали, доки білий хрест сховав ся в вечірнїй пітьмі. Відпочили... Закусили трохи й побалакали. Але молодь не задовольнялась балачкою. Начала співати українських пісень без кінця й краю. Близька присутність рідного „бояна" Миколи Лисенка бадьоро впливала на всю молодь, і вона з захопленнем виспівувала його чарівні мельодії. Він сидів тут же, на поверсї парохода і лагідно розмовляв з якоюсь гарною панночкою. Його біла голова яскраво визначалась в пітьмі, очі блищали радощами молодого житя, а в голосї наче бренїли голосні струни справжнього натхнення...

Його вже нема... замовк... затих... осиротив Україну .. Теж спочиває мирним сном там, де немає „нї печали, нї воздиханія, но жизнь безконечная".

А молодь співала безупинно... На душі було лехко й вільно. Наче скотив ся якийсь тягар, що душив в грудях і не давав вільно дихати. Хотїло ся вірити й плакати... вірити в переможність правдивого, доброго, вічного, над пануючим злим, лихим сучасним... І хотїло ся плакати від того, що се бажанє ще не скоро здїйснить ся, не скоро розійдуть ся хмари, і нашій Українї ще багато прийдеть ся зазнати всякого лиха.

Мов в тумані виникав в уяві образ Тараса Шевченка... Всміхав ся з щирою, братерською любовю з того світу і промовляв:

— Обнїміте, брати мої,
Найменьшого брата,
Нехай мати усміхнеть ся,—
Заплакана мати...
. . . . . .

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХАЙЛО ЯЦКІВ.

З циклю „Далекі шляхи“.

1. Думка.

Утихла буря.

Зломана керма на розбитім човні, спочив керманич в глибинах, спочило брацтво.

І ти, моя любко, спочила.

Захід сонця пращав золоту корону на твоїй голові, біла ручка махнула пращанне до мого берега.

Я взяв твою тугу і пішов у світ.

2. Поет.

Хлопчина задивив ся перед себе, з поза його плеча виглядало поморщене лице бабусї, очи як два чорні вуглики, держала його руку і шепотіла дрожучими устами як осінній лист.

— Не дала тобі мати вроди ні долї доброї. Бурлакою будеш скитати ся по світї, рідні відцурають ся, понехають, чим старший будеш—тим більше самотний. Лише дїти і темні-невидющі підуть за тобою, лише дїти і темні-невидющі видять красу душі.

Сповнила ся ворожба.

Бурі і тучі збили скитальця, иней припорошив голову. Змучений спочив він край дороги.

З далекої країни надійшов рідний чоловік і поздоровив його.

— Миром, брате. Привіт від дїтей і невидющих. Ти раньше вставав і пізнїйше лягав, ніж сонце.

Мандрівець пригадав собі ворожбу бабусї з дїточих лїт і заплакав в тихій радости душі.

3. Воскресенне.

Навідав ся до давного приятеля і застав його високо на катафальку в великій, понурій комнатї.

Жінка шептала до сусїдки:

— Як він гарно лежить, спокійний, лагідний, як би спав.

Хлипала і ломила руки над тим, що він гарно лежав і був спокійний, лагідний.

— Чи мене память обманула?—думав я,—та-ж се мій давний приятель, артист, не розбійник.

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Він вмер через жінку. Вона допекла йому так, що він кинув ся на підлогу і товк головою доти, аж стратив память.

Жінка пішла примірювати жалібну сукню, я остав сам коло мерця. В задумі вдивив ся я в його око і замітив, що одна повіка підходить поволи в гору. В першу мить подумав я, що мене обіймив обман, аж дивлю ся—мій приятель порухав головою.

Я прискочив до нього, зловив в половину і стягнув з катафальку.

Він прокинув ся з мертвого сну і зчудований глянув на мене.

Я зловив його за плечі, втворив мерщій двері на огород, витрутив його з хати і гукнув в ухо:

— Втїкай!

Було ще на стільки часу, що я довершив дїло, виволїк ся з хати, перейшов на-помацки широкі, темні сїни і зловив за клямку до комнати, в якій пристроювала ся до похорону жінка мого приятеля.

— Йой!—заойкнула вона,—хто там, я не вбрана!

Приятель дому запинав на нїй шнурівку.

Я прихилив двері до себе і сказав:

— Всьо готове.

Серед глухого, осїнного вечера виволїк ся я на огород, а з огорода на пусте, розлоге поле.

У пітьмі уздрів я людську постать, що сидїла скулена на камени і держала голову в руках.

Був се мій давний приятель. Я поставив йому руку на плече, а він сидїв непорушно і хлипав в чорній розпуцї.

— І що-ж я тепер пічну зі собою, де подїну ся?—питав він в одно серед глухої, понурої темряви.

— *Вона* мене всюди знайде...—заключив він зі смутком.

Сї слова прошибли мене морозом і вдарили морокою.

По хвили прийшов я до памяти, вхопив його за барки, потелепав здорово і сказав;

— Я кинув в домовиву твою дотеперішню роботу, забив її цвяхами а ти, ледаре, рушай тепер далї, вперед!

4. Між людьми.

Самотність була довга, понура, вкінцї зачала грозити як темна, невідома хлань. На силу вирвав ся я з її обіймів і серед півночи забіг в гамірливу кофейню.

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В хмарі диму військова музика і тьма пяних постатей.

Я сів в кутї, взяв ілюстровану часопись, що була під рукою, і незамітно розглядав ся довкола.

Напроти мене сидїла пара старших людей. Обоє не годні вже були дивити ся, але глипали на мене і перекидали ся словами. По глумливих позирках та усміхах помітив я, що представляю для них якусь смішну появу і се бавить їх. Він бубнив пальцями до столика в такт музики, чоло заросле від брів з прилизаною гривкою, голова вузша в горі, ширша при щоках, мав незвичайно вдоволений, щасливий вигляд, його жінка також з головою як горман соли хитала ся до такту. Малі очка без краски, поставлені близько себе, побабчене лице, носик піддерав ся в гору, але довга болонка по серединї не пускала його і стягала силоміць на величезну, малпячу губу. В поясї була вона рівна з клубами і плечима, чорна блюзка висунула ся з під спідницї, так що видко було сорочку, вираз лиця сонний, вдоволений як у старої самицї. Перехилила голову до чоловіка і реготала ся позїхаючи, так що від мене замість тої голови було видко лише величезне піднебіннє і кілька зубів, що розбігали ся на ріжні боки. Взяла паперову трубку від циґарів чоловіка, держала право лиця, жмурила то одно, то друге око, заглядала в неї, дула, обертала в пальцях, пробувала тривкість, то постукувала нею до такту в столик. Чоловік виймив годинник в мошонцї і не поглянувши на час, сховав його, потім виймив цвікер у футералику і сховав також, потім налапав в бічній кишени папіросницю, отворив її, оглянув і також сховав. Сидїв і виглядав цїлий як поскладаний в футералї. Рухи і відрухи тих обоїх людей ішли в фізіольоґічній симетрії, як у немовлят і звірят. За ними стояли в різких, простих лїнїях стовпці буфета як штаби клїтки. Коли котре з тої пари відхилювало ся і заглядало в бік, то по-за лїнїю клїтки висувала ся лише голова або нога.

Кельнер з обдертим, червоним лицем снував ся між столиками.

Вояки в орхестрі сидїли, рухали ся і грали як деревляні манекени, дириґент потягав їх до такту шнурком, люди і бляшана музика творили одну машину.

Малпа напроти подовбала в зубах, вдивила ся сонно в мій бік, слухала розплавних звуків музики, хитала мелянхолїйно головою, вкінцї пригадала собі якийсь смутний епізод і отерла сльозу.

Прийшов гурт свіжих гостей і розсів ся довкола мене. Чорні

Generated on 2015-08-08 07:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сурдути, білі ковнїрці, всї як би вернули з похорону і принесли зі собою мертвечину.

Червоними язиками полуміни добувала ся суперечка з другого кінця салї.

— Хто каже, що військові консерви спроваджують з-за границї, той ідіот!

— О заклад!

— Сто корон!

— Пять бомб пива!

Я рисував колїсцята на камянім верхняку стола, потонув цїлий в тій роботї. По часї замітив, що мене підглядають зі судїдних столиків, зачув навіть невиразні погрози, що мовляв, тверезий влїз між піяків і ловить з них карикатури. Менї пригадав ся уступ з латинської, шкільної хрестоматії: „De morte Archimedis. ...Noli turbare circulos meos!.. Sed miles inscius, interfecit Archimedem".

Я встав і забирав ся.

— Коли і де знайду людей?—питаю себе в дусї.

При виходї заступили менї дорогу два нові гостї.

З малпячою вправою розкладали оба руками, прикладали пальцї до чола, ока, розмовляли пальцями.

Були се два глухонїмі.

5. Під землею.

За селом запущена царина.

Був бездїтний ґазда з жінкою, приймили сиротюка за свого і з ним поле за селом.

Сиротюк помер, помер і ґазда, жінка пропала в наймах, хату забили люди дошками, царина опустїла.

Тихо, незамітно розійшло ся житя, покинуло соняшний день і пропало в тьмі.

На досвітках збудив ся я з ясновидного сну і пішов живо на самітну царину,—тягнула мене до себе. З далека увидів я її, вона нагадала менї забуту могилу. Станув я на серединї, на тім місцї, де рання зоря найперше глянула, притулив ухо до землї і слухав.

Під землею грав живий, весняний шум.

Три жерела збігали ся під землею і гаморили, співали весело.

6. Краса Лїми Гельмер.

Підчас моєї подорожи осїв я без видимої цїли в однім середнім містї. Се стало ся мимохіть з глибших, підсвідомих причин,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

над якими я тодї не думав; навмання здавало ся менї, що дорога і праця перетомила мене і що спокій на короткий час направить мої нерви й я рушу відси далї.

Я винаймив великий, ясний покій, розложив ся лише з найпотрібнїйшими книгами і своїм матеріялом, аби в відповідну хвилю мати всьо найважнїйше під рукою.

Зливи і тучі не переставали бушувати по цїлім овиді, день-у-день висїли оловяні хмари над світом, вогкість, болото і нудьга доскулювали і прибивали мене до краю.

Було се найпоганїйше лїто, такого не затямив я в своїм житю. Дощі і повени винищили всї поля, весь молодий гін, з кінцем липня панував на світї осїннїй настрій, з поза недалеких границь наступав ворог—голод.

Затоплений в думках над смертю молодого житя, снував ся я ранками на снїданок до малої цукорнї, що була близько по другім боцї вулицї.

В перших днях нїчо незвичайне не впало менї тут в око. Доволї бідна, але чиста комната зі скляними дверми і великим вікном на вулицю така мала, що не можна було в нїй навіть курити, запас лише найконечнїйший, молоді господарі ледви могли животїти зі свого труду. Обоє привітні, чемні, звичайні люди. Лиця обоїх були дрібні, блїді, рухи складні, в поведенню виглядали на несміливих й скромних і як би онимали ся перед гостем, щоби не вразити його чим небудь. Сей штучний настрій відокремлював гостей від господарів, вязав безпосередну, щиру свободу і будив подекуди недовірє, але я так був все занятий своїми думками, що не звертав на се пильнїйшої уваги. Допервa тепер, коли переходжу в памяти останню подію, пригадують ся менї блискові подробицї, що підпадали підсвідомо під мій змисл і пропадали мигом.

Одного ранку обкинув я мимохіть постать Гельмерової, коли переходила попри ляду і приглянув ся їй уважнїйше. Заперла за собою скляні двері за навісою і пішла ладити каву, я тимчасом думав над нею, так як чоловік, що з любовю студіює житє, думає, коли увидить мурашку або пчолу.

Була се утла, вяла людина двацятькілька лїт,—середнього росту, до тої міри оказ між дївчиною і жінкою, що коли б спитав антропольоґа, котрі цїхи у неї беруть верх: дївочі чи жіночі, він заперечив би рішучо на оба питання, а підчеркнув з натиском, що в сій появі на зовнї виднїє велика нїжність, і мягкість властива лише жіночому полови. Посередний стан не був у неї переходо-

Generated on 2015-08-08 07:42 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вий, се був тип того посереднього стану, який не змінюєть ся до старости, навіть до смерти.

Вона поставила переді-мною каву, станула коло ляди і дивила ся спокійно через комнатку та скляні двері на вулицю.

Непомітно оглянув я її знов. Модний, косорний учіс білявого волося був повпинаний круглими гребінцями, чорний фартушок сходив каблуковито понизше колін, а в такій самій лінії на зад спливала туніка міґдалової суконки. Виглядала як обтулена двома парама крил. Погрудде обтискала біла блюзка з короткими рукавами, від ліктів виднїли худі, спрацьовані руки.

Привяле лице мало на одній скулї зачервонений, губчастий значок. На око було воно звичайне, міське, в виразї пробивала ся студена увага, хвилями як би змагав ся в нїм страх з хоробливою жіночою лютістю.

Иньшим ранком, коли чекав я на каву, був відвернений на половину від свого столика і заглибив ся тимчасом в книзї, яку принїс зі собою. Гельмерова поставила побіч мене каву, я махнув головою, вона відповіла півголосом „Прошу“ і в ту мить відчув, як би її перелетїла іскра. Не відвертав я зовсїм уваги від книжки, але запримітив боком ока, як крізь тїнь, що в другім кроцї від мене ноги Гельмерової сколотили ся незначно, та зараз вона знов плавно перейшла поза ляду.

Одної недїлї застав я говірливого, старого гостя з бритими вусами й одною коротшою ногою.

— А підїть, панї, нинї до костела,—сказав він голосно в посвоєнім тонї.

— Не знаю, пане добродїю, чи мене чоловік пустить, — відповіла вона.

— Як-то не пустить? Мусить пустити! Раз на тиждень, в неділю, належить ся вам свобода.

Менї впав під увагу її голос. Був він в mezzo-сопрановій скалї, але хрипкий, трохи яркий, і як без грудей, не свій, як відгомін чужого голосу.

Її чоловік виставив голову з поза дверей, а гість з клерикальним лицем кликнув до нього:

— Пане, пане, не забудьте нинї пустити жінку до костела!

Гельмер всміхнув ся чемно і сказав:

— Не можна, пане добродїю, нинї роботи багато.

Я кинув оком на темну кухню за скляними дверми, глянув на стїни цукорнї і подумав над тими мурами-клїтками, в яких не-

Generated on 2015-08-08 07:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

волить ся молоде людське житє і своїми грудьми висушує їх вогку, отруйну духоту.

Надійшов мій добрий знайомий і ми розвели живу розмову на якусь тему. Нараз помітив, що Гельмерова дивить ся на мене спокійно з утаєною цікавістю, як би здивована. Знайомий нїчого не завважив, лише в сам час переймав мене на слові і розводив ся далї. Я відітхнув, але чув ся не свій.

На другий день рано стояв я коло ляди і підчас того коли відчислювала менї решту грошей приглядав ся байдужно марному олїйному друкови на стїнї. Представляв він сцену, в якій Отелльо оповідає свої пригоди, а прегарна Дездемона сидить побіч батька заслухана в чарівних описах.

Коли я відвернув голову від образа, стрінув ся з очима Гельмерової. Який се був погляд,—годї описати; я згорнув решту і не перечислив її, лиш вийшов.

Цїлий день був занятий всякими справами, аж умучений ляг я пізно по півночи. Вранцї чекала трудна, наукова праця, я силував ся заснути, але по якімсь часї пізнав, що сон втїк від мене. Встав я, засвітив, закурив папіроску і ходив по хатї. Неспокій бушував в менї, я снував ся як чоловік, коли почув, що в нїм дїлає отруя. Менї робило ся млїсно, я почув лихорадку, хоч не перестудив ся нїде і від обіду крім гербати нїчого не мав в губі. Я находив ся тепер в тім самім станї, який народ називає уроками і який я нераз оглядав на селах. Се був той маґнетизм ока ще з ранку, якого я доси не стрічав, не освоїв ся з ним, а він мене пронизав так, що заки я вибіг був на вулицю, почув громовинну дрож в своїм внутрі.

Тепер мав я ті очи живо перед собою. Були студені, без краски, на перший погляд без виразу, але обручки краски тїла відзначували ся різко, а з їх середини чоловічки як два сталеві дроти мірили і пронозували мене на скрізь. Була в тих очах отруя гнилї. Головно се мене мучило, що я не міг розвязати, що відчувала під ту хвилю Гельмерова, коли мірила мене своїм поглядом. Найбільше промовляло менї до переконання невияснена, хороблива ненависть. Але за що? Що я тій жінцї злого зробив? Чи може моя поява пригадувала когось иньшого, що заподїяв їй колись яке лихо?..

Я не спав до досвітку і постановив не заходити більше до тої цукорнї. Моя постанова мала ще і ту причину, що звичайно в тій порі, коли я там снїдав, не було більше нїкого. На всякий спосіб Гельмерова показала ся менї як людина хора, над міру

Generated on 2015-08-08 07:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дражлива, затроєна хоробою, може навіть з унаслідженими пороками від батьків, а тепер в тісних условинах праці, серед вогких, темних мурів така людина справді бідна, як привяла, помята квітка. Ні втіхи ні роскоші негодна вона переймити здорово, лише хіба під деяку хвилю і то в неприродний, хоробливий спосіб. Роздягнути її, положити на піску, нехай вигріває ся як ящірка на сонці, нехай ляже на живоїї, а хтось иньший нехай посуває пальцями по її хребті, поволи вздовж, через спину аж до пят. Се возведе в ній кров і збудить живі, здорові іскри.

В кілька днів потім вертав я з раннього проходу і тепер моя постанова видала ся без підстави. Мені жаль стало бідної жінки, при тім, хто знає, може я сам був хорий і може то всьо, що набилило ся недавньої ночи призрак хорої уяви, фантазмаґорія?..

Без надумки зайшов я в цукорню, повісив капелюх і палицю, з кухні вийшла Гельмерова, ми звитали ся звичайним „Добрийдень", спитала стереотипно: „Кави?", я відповів: „Так" і сів коло столика. Нині видала ся мені веселїйша, мала трохи розширені ніздрі, видно, вдихувала ясний ранок, але під очима була примучена, як би зле ніч переспала. Щось так як зі мною оноди .. Я зачав переглядати ґазету, за кілька хвиль опинила ся праворуч мене кава.

— Дати пану добродієви склепову булку?

Я відхилив голову від ґазети.

— Коли так,—повідаю,—то прошу рожок.

— Ріжком не буду могла служити, бо ще вчерашній.

— А домашньої булки нема?

— Є, е...

Я опановував здивованнє. „Що з нею діє ся?"—думаю. „Таж півтора місяця лише домашню булку брав я, ніколи ні разу иньшої". Глянув я в бік поза ляду, як вона краяла впоперек ножем довгу булку домашнього печива.

— Може, –питаю,—свіжа і вам шкода її тепер розпочинати?

— Але-ж ні, ні, вона вже нині надпочата.

Чудасія...

Гельмерова поклала коло мене тарілку з двома кусниками булки і пішла в кухню.

Я махнув живо снїданок, станув коло ляди, виймав з кармана більший гріш і чекав.

— Кава й одна булка?

— Так,—відповів я не дивлячи ся на неї, щоби покрити досаду. В дусї подумав: „Преції півтора місяця не брав я більше як

Generated on 2015-08-08 07:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

одну, і відси до мого столика всього три кроки, кусень булки стоїть на нїй як бик“.

Вона висунула шуфляду і перечислювала гроші, я глянув знов на сцену оповідання Отелля і думав про Гельмерову. „Се якась ограничена, або крайно нездорова людина...“

Я скупив увагу на Десдемонї.

В тій хвили зайшла отся подія. До мене дійшов чужий, здавлений голос як би з під ляди, який пришиб мене на місци так, що не в силї був відвернути ся, лише станув як скаменїлий.

— А що, гарна, гарна?—питав той дїдьчий, отруйний голос, якого я від віку не чував.

— Байдуже менї,—відповів я з понурим холодом і глянув на Гельмерову.

Передо мною як би иньша жінка воскресла. Божевільні очи прошивали мене стрілами з підлоба, лице набряскло, посинїло, скакало, щоки кланцали, шалений гнїв і ненависть бухнули на мене, здушеним горляним голосом вона скреготїла:—„Ге-ге, ви, ти, ви всї“! Я подав ся в зад і в ту мить Гельмеровій скорчили ся пальцї як хижакови кігтї, вона кинула ся менї до очей, але ті пальцї заки долетїли прицїпли нараз до долонь, жінка захитала ся і грянула побіч мене. Повалила при тім скляну поличку з тарілками, тїсточками та цукерками.

На звук розбитого скла надбіг її чоловік і станув. Побілїв, але поводив ся спокійно, як би був приготовлений на ту подію.

Голова жінки відкидала ся горінець в корчах чим раз лагіднїйшим ритмом, тїло хвилювало сипкими судорогами, на лици виступила невидана, рожева ясність такої божественної екстази і такої непорочної краси, як се лиш уявити собі можна з житя святих дївиць.

Я тремтїв з одушевлення і заки чоловік рушив ся, я підїймив її своїми раменами.

Він ішов наперед і втвирав двері до кухнї, вів мене до бічної комнати і тут уложили ми її на софу.

Я сїв коло неї і гладив горячу головку. По часї втворила очи і дивила ся з солодким усміхом на мене і на чоловіка.

Generated on 2015-08-08 07:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ДМ. ДОНЦОВ.

Енгельс, Маркс і Ляссаль про „неісторичні“ нації.

Велика історична епоха, сучасниками котрої нам судилось бути, епоха дозрівання політичної активности забутих історією народів, поставила перед кождим (як міщанським, так і суспільним) демократом на Україні цілий ряд питань, що уперто домагають ся свойого розвязання. З них—спеціяльно для нас—висунулась наперед одна, досить стара квестія, котра однак в наші дні набрала особливої актуальности. Се питанне є: як маємо ставити ся до національного руху на Україні? Чи вважати сей рух за явище поступове, що заслугує на наше поперте, чи, навпаки, за факт соціяльно-реакційний, щось неприродне й штучне, що жадним способом на симпатії правдивого демократа претендувати не сміє?

На перший погляд саме поставленнє такого питання може видати ся комічним. Український рух, преціньь, в останні літа виявив для всіх незасліплених людей таку інтензивність, що світла будуччина української нації стала лише питаннєм часу. Але не зважаючи на те, або може власне за для того, що українське питанне саме тепер набрало такої надзвичайної актуальности—старі суперечки про житєвість або штучність, демократичність або реакційність українства ніколи не провадили ся з такою пристрастю, ще ніколи не заінтересовували такі широкі круги суспільности, як власне тепер. Сим питаннєм реґулярно займають ся кілька російських грубих місячників, не кажучи вже про російську й польську ґазетну пресу, що не опускає обговорити жадного факту, жадної нової публїкації, котрі могли-б кинути нове світло на стару справу. Дискусія перенесла ся навіть на сторінки заграничних часописей, змушуючи і европейців розбирати ся в часом дивних для них арґументах „за“ і „проти“ істнования осібної української нації і її права на вільний розвій.

З другої сторони, спеціяльно в марксистських кругах—се питанне й досі не дочекало ся свого остаточного розвязання. Ні для кого не є тайною, що богато російських марксистів ще й тепер стоїть що до українського питання—на точці погляду п. Струве або проф. Поґодіна. Що-ж до марксистів українських, то багато з них, які вирішили поставлене в горі питанне інакше, ніж Струве, все-ж мали-за-мало консеквентности, щоби лучити в одну цілість свою теорію й практику. Як ві-

Generated on 2015-08-08 07:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

домо, в своїй практичній діяльности наш марксізм ніколи не акцентував, як належало ся-б, цілої ваги національних постулятів для кляси, інтереси котрої він брав ся заступати.

Найбільш характеристичним є то, що свої неґативні погляди на українство богато з російських марксистів вязало з іменами великих основоположників соціялїзму—Енґельса, Маркса і, по-части, Ляссаля. Авторитетами сих людей старали ся російські марксисти прикрити свою іґноранцію в національних справах. Особливо-ж, майже без застережень, акцептували вони погляди й гороскопи вождів соціалїзму що до так званих неісторичних народів.

Енґельс і Маркс уважали національні рухи неісторичних націй (за невеликими винятками) в половині XIX віку за рухи виразно реакційні, а всїх сих Хорватів, Українців, Чехів—колодою в ногах великих історичних народів (Німців, Мадярів, Поляків) в їх дорозї до полїтичної свободи. Анальоґічних поглядів в Росії тримають ся російські марксисти в XX віці, пятнуючи національні змагання Українців, Білорусинів і пр., яко такі, котрі лише гальмують осягненнє загально-російських полїтичних постулятів. Саме слово „національний“ майже ідентифікуєть ся у російських учеників Маркса з словом „націоналїстичний“, се останнє—з словом „реакційний“. Майже одиноким праведником, котрого знайшов Маркс в словянськім реакційнім Содомі—були Поляки, велика історична нація, що мала, на його думку, всї шанси будучого розвою і всї права на самостійний національний розвиток. Роблять сей виняток для Поляків і російські марксисти. Не думаю, щоб всї, або навіть багато російських марксистів були обзнайомлені з тими писаннями Енґельса, Ляссаля і Маркса, що присвячені національним питанням; але, невважаючи на те, загальна (лихо зрозуміла) концепція великої соціялїстичної трійцї в національнім питанню й досї тяжить над умами їх російських прихильників, доходячи туда через другі або третї руки.

Національні рухи націй неісторичних прийшли до нас з тою печатю зневаги, що витиснули на них Маркс, Енґельс і Ляссаль—з печатю реакційности. У нас знають, що сї люде бороли ся з сими національними рухами, а не попирали їх; у нас знають, що національні рухи недержавних народів в державах многонаціональних осуджували ся вождами соціялїзму. І ось, напів свідомо переносять наші доморослі марксисти без всякої критики сї погляди на національні рухи в Росії.

З огляду на блискучий публїцистичний хист Ляссаля, Маркса і, особливо, Енґельса, на їх велику ерудицію і уміннє розбирати ся в складних питаннях історії, спеціяльно-ж з огляду на ту інтерпретацію, яку дають поглядам сих людей на національне питаннє і долю „неісторичних“ народів російські марксисти для оправдання своїх ориґі-

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нальних поглядів на українство, думаю не від річи буде українській публиці зазнайомити ся з фактичними думками про сї справи трьох великих Нїмців. Як вони фактично дивили ся на будуче, на змаганнє ріжних націй европейського континенту? Чи фактично узнавали змагання де-яких народів за безусловно реакційні, чи лише з певними застереженнями? Чи дасть ся всї їх погляди в сїй справі застосувати без зміни й тепер? Що в сих поглядах було стійного, а що мусить бути зревідоване?.

Зрештою, last not least, яка була їх метода, з котрою вони підходили до розвязання всїх сих квестій, їх загальний штандпункт, вихідна точка?

Відповідь на се останнє питанне є навіть важнїйшою від того, як дивив ся Маркс чи Енґельс на ту або иньшу націю, чи відмовляв їй права на істнованнє, чи нї. Бо, коли де-які погляди Маркса і т. т. в інтересуючій нас справі вже давно відкинуті як неслушні, або такими соціялїстичними авторитетами, як Каутський, Реннер і Бауер, або—самим житем (його погляд на Чехів), то метода його, котрою він керував ся при рішенню сих питань,—(як я постараю ся показати) і тепер може бути ключем до них. Ся метода поможе нам відповісти і на фатальне для нас питанне: чи український рух лежить в інтересї демократії?

В ту „весну народів", в котру писали Енґельс, Маркс і Лясcаль про національну справу—ся остання була актуальна тільки в Австрії, Угорщинї і Турції. Росія була лише трохи зачеплена нею. Тому цїлу свою увагу наші автори присвячують тим національностям, що жили по за межами Росії. Не багато в їх писаннях знайдемо і про Українців. В той час мертвим сном спала наша нація. І дивувати ся скорше треба, що її взагалї зауважили. Серед ріжних ворогуючих національних стихій (націй „революційних" і націй „контр-революційних")—Українцї поважної ролї не грали, нї по одній сторонї, нї по другій. Се і є причиною, чому про Українців знаходимо у наших авторів не богато, чому вони не стягали на себе нї такої ненависти, як пр. Чехи, нї такого ентузіязму, як Поляки. Та все ж Україна і тодї не була цїлковитим трупом. Тому—як у Енґельса, так і у Маркса—ми все ж здибуємо де-які досить цїкаві і часом несподївані погляди і думки про Українців і їх будуччину.

Сих кілька уваг най вияснять читачеви цїль сеї статї та її зміст.

За порядком я постараю ся дати: зміст поглядів Енґельса, Маркса і Лясcаля на „неісторичні" нації,—розділи I—Ш, спробу критики сих поглядів—розділ IV,—і загальну характеристику їх методи та її значіння в оцїнцї ваги українського руху для демократії,—розділ V.

Generated on 2015-08-08 07:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Матеріял, що ним я користував ся для сеї статї такий: 1) „Aus dem literarischen Nachlass von K. Marx, F. Engels und F. Lassal“, Herausgeber Fr. Mering. 2) „The Eastern Question. A reprint of letters written 1853—1856 dealing with the events of the Crimean war“ by Karl Marx, London, 1897; 3) F. Engels—Die auswärtige Politik des russischen Zahrenthums; 4) Lassal—Der italienische Krieg und die Aufgabe Preussens (Reden und Schriften); 5) Kautsky—Der Kampf der Nationalitäten und das Staatsrecht in Oesterreich; 6) K. Marks—Revolution und Kontrrevolution Deutschland; 7) F. Engels—Internationales aus dem Volksblat, 8) „Common in walth“, 1866.

I.

Для сентиментального полїтика, котрий звик до кождого громадського зявища свїтового значіння підходити з моральним критерієм маломісточкового pater familias, неприємно мусить вражати самий тон тих статтей, в котрих наші автори забирають голос про неісторичні нації. „Відпадки націй“ (Völkerabfälle“), „сї хлопаки“ (dies Burschen)—се ще найделїкатнїйші епітети, удїлювані неісторичним народам. Їх змагання до рівноправности або висміюють ся як боротьба за „право рабувати худобу“ (Recht auf Viehraub), або осуджують ся, як рухи реакційні, що мають бути знищені безпощадним терором. Для філїстрів, що з сатисфакцією вишукують у великих людей брак тих моральних чеснот, які посїдають вони самі, аби хоч таким способом довести свою над ними вищість—твори Маркса і Енґельса про інтересуючу нас квестію дають дїйсно богатий матеріял. Кождий, у кого брак ориґінальности думки заступає „благородне обуреннє“, міг-би написати цїлі статї про „національну нетолєрантність“ Маркса або „тевтонську зарозумілість“ Енґельса. Оскільки він мав-би рацію—до сього я ще верну. Тут зазначу лише, що для зрозуміння та оцїнки поглядів обох авторів (також Ляссаля) на національні питання, конечно потрібно представити собі те історичне окруженнє, серед котрого вони зродили ся і повстали.

Се окруженнє була Европа 48-го і пізнїйших років минулого віку. Се був час, коли вперше голосною луною роскотили ся в нїмецьких і словянських краях перші кроки парижської революції. Се був час конвульсивного пориву европейської демократії на зустріч новим ще тодї засадам лїбералїзму. Перемога буржуазної демократії мала на думку Енґельса й Маркса розчистити дорогу демократії соціяльній. На дорозї сьому побідному походови демократії, що так блискуче зачав ся над Сеною,—стояли три консервативні сили тодїшньої Европи: Прусія, Австрія і Росія. Що дивного, що всїх, хто виступав проти сих сил—всї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 08:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

щирі демократи (а між ними Енґельс і Маркс) витали яко пожаданих союзників, яко революціонерів, переціюючи часто і їх фактичну силу, і їх дійсну революційність. Боротьба між демократичною і реакційною Европою в 48-ім році досягла свого найвищого пункту. І ось, в сей час, коли гаслом обох противників стало —„або пан, або пропав“,—в сей час зявляють ся на історичній арені якісь „Völkerabfälle“, про котрих досї майже нїчого не чуло ся, історії котрих не знало ся, котрі явно для всїх виступали в ролї звичайних шахматних фіґур в руках офіціяльних грачів з Відня або Петербурга. Чи то в австрійській армії, що била ся в Італії і на Угорщині (Хорвати), чи то в хлопських ватагах, що мордували польську шляхту (Українці), скрізь революційний рух великих історичних націй напотикав ся на сих попихачів обскурантизму, на ту саму темну масу, що досї сидїла тихо і лиш тодї виявляла свою активність, коли ходило о поданнє помочі реакції. В такій ситуації нема чого дивувати ся, що сї неісторичні народи, що дали себе ужити яко знаряднє реакції—сконцентрували на собі цїлий гнів, цїлу ненависть Маркса і Енґельса—сих передових борцїв европейської демократії. Не потребуємо дивувати ся і тому, що наслїдком сеї субєктивної оцїнки була: з одної сторони непотрібна ідеалїзація революційних змагань Поляків і Мадярів, з другої—брак глибшого розуміння головних пружин контр-революційности націй неісторичних.

Тою вихідною точкою, з котрої основоположники наукового соціялїзму оцїнювали ріжні національні рухи—були інтереси західно-европейського пролєтаріяту. В 80-х роках XIX в. писав Енґельс до Бернштейна: „Ми маємо працювати разом для визволення західно-европейського пролєтаріяту і сїй метї пожертвувати все иньше. І як би нас не цїкавили балканські Словяне, скоро їх змагання до свободи колїдують з інтересами пролєтаріяту, можуть вони про мене хоч згинути (können sie mir gestohlen werden). Ельзасцї також пригнїчені... Але коли-б вони в переддень явно наближаючої ся революції захотїли спровокувати війну між Францією і Нїмеччиною, порізнити сї два народи і через те відложити революцію,—тодї я кажу: „Стій! Ви можете мати бодай стільки терпеливости, що і европейський пролєтаріят. Визволить ся він, будете вільні й ви... Також і з Словянами... І коли з повстання сих хлопаків (балканских Словян.—*Д.*) має вибухнути світова війна, котра зіпсувала-би нам цїлу теперішню революційну ситуацію, то ми мусимо без пардону їх право рабувати худобу принести в жертву інтересам европейського пролєтаріяту“ [1]).

[1]) „Aus dem liter. Nachlass von K. Marx, F. Engels u. F. Lassal“. B. III, s. 77—78 u. ff.

Generated on 2015-08-08 08:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В 48 році інтереси европейського пролетаріяту часово покривали ся з інтересами революції, з інтересами демократії. Особливо так було в Німеччині і Австрії. Ось чому в сих краях робітнича кляса виступала в сей період яко скрайне крило демократичної партії. Для того ж і на національні питання наші автори задивляли ся з точки погляду інтересів демократичної Европи. Відповідно до того всі нації европейського континенту ділено на дві категорії, нації революційні—Мадяри, Німці, Італійці, Французи, Поляки, будучина котрих була тісно звязана з перемогою революції, і нації контр-революційні—всі, з невеликими винятками, Словяне, що перекинули ся на сторону реакції і для того мали бути стероризовані і знищені щасливими переможцями. Ось чому Енґельс позволяє собі виступати навіть в обороні антихорватської політики Угорщини, а позволенне говорити в угорськім парляменті по хорватськи було, на його думку, „одиноке, що можна (в сій політиці) закинути Мадярам“.

Наведені вище слова, характеризуючі відношенне Енґельса до неісторичних націй („мали бути знищені“), були для нього рівночасно і формулованнєм політичної задачі дня, і ствердженнєм історичного факту. Знищенне, занепад неісторичних націй уявляв собі Енґельс (і Маркс) не лиш яко ціль політики европейської демократії, але і яко історичний процес, не лише як щось, що повинно наступити, але як щось, що вже стає. Кажучи словами Геґля, змагання неісторичних націй в сей період стали в супереч з „духом світової історії“, або, як сказали-би тепер, з головними тенденціями розвою тої епохи, котрі полягали на здійсненню ідеалів революції. Неісторичні нації виступили проти „духа часу“, проти демократії, тому мусїли бути роздавлені колесом історії.

Серед усіх народів і народців Австрії—читаємо у Енґельса—є лише три, що були носителями поступу, котрі ще й тепер здібні до житя. Се - Німці, Поляки і Мадяри. „Всі инші меньші і більші племена і народи мають перед усім місію загинути в революційній світовій бурі“ [1]). Кілька сторінок далї, ті самі народи називають ся „рештками роздавлених історією націй“, котрі, аж до їх „повної денаціоналїзації або вигубленя“ мають грати ролю контр-революційних сил. З поміж сих націй не виключає Енґельс і полудневих Словян [2]). Тому одинока перспектива, що стелеть ся в будуччині перед сими народами,—се „бути зметеними з поверхні землї“ [3]). Ще різкійше висловлюєть ся Енґельс в уміщеній в „Neue Rheinische Zeitung“ статї про „Де-

[1]) Aus dem liter. Nachlass v. Marx, Engels u. Lassall. B. III s. 236.
[2]) Ibidem, s 241.
[3]) Ibidem, s. 245.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мократичний панславізм" (N. R. Z. 14/II, 1849 р.), де безапеляційно проголошуєть ся, що „опріч Поляків, Росіян, хіба ще турецьких Словян, жадний словянський нарід не має будуччини".

Майже ідентичні думки здибуємо у Маркса. Чехи—у нього—є „після свідоцтва всїх знаних нам фактів... нація умираюча" [1]). Говорючи про роспуск кремзирського сойму з його словянською більшістю, Маркс пише: „Тож скінчили ся тепер і певно на завше спроби Словян Нїмеччини здобути самостійне національне істнованнє [2]). Розбиті рештки численних націй, „котрих національність і полїтична активність давно була притлумлена, і котрі були змушені через те вже від тисячи років йти слїдами могутнїйших націй [3]),—ось загальна характеристика, дана Марксом сим народам, котрі він далї порівнує з Уельсцями, Басками, Бретонцями і Креолами. В „The Eastern Question" Маркс навіть відмовляє права називати ся націями тим словянським народам Австрії, що цїлим своїм національним орґанїзмом жиють в межах сеї держави: вони лише „додатки (appendages) або до нїмецької або до угорської нації і більше нїчого" [4]). Стоючи майже на тій самій лїнії, що й Енґельс, в оцїнцї історичного значіння Словян, Маркс одначе в своїм песимізмі не посував ся так далеко, як перший. Не лише за Поляками і Москалями признавав Маркс право на будуччину. Се право посїдали після нього рівнож і турецькі Словяне (і Греки). Після нього—Греки і Словяне були тими, що „несли поступ в усї части европейської Турції" [5]). Лише вони були там носителями цивілїзації, а Турки, коли-б не мали в своїх руках адмінїстративного і военного апарату, давно б зникли з европейської Турції. А в тім сї похвальні атестації Маркса цивілїзаторським здібностям балканських народів (опріч Турків) відносили ся лише до Словян і Греків. Про Албанців, напр., Маркс був цїлком иньшої думки—їх він вважав „зовсїм не приготованими до цивілїзації [6]).

Третїй з наших авторів—Ф. Лясаль нї що до змісту своїх поглядів на неісторичні нації, нї що до сили і енерґії виразів, мало чим рїжнить ся від перших двох. Австрійських Словян (опріч Поляків) він називає „дикими і варварськими шматками народів" або „наційками" (сей останнїй епітет припадає між иньшим і галицьким Українцям), „дикими силами природи" (rohe Naturkräfte), котрими Австрія скористу-

---

[1]) „Revolution und Kontr-Revolution in Deutschland" (s. 62).
[2]) і [3]) Ibidem, s. 98.
[4]) „The Eastern Question", p. 546—47.
[5]) „The Eastern Question", p. 26.
[6]) Ibidem, p. 6.

Generated on 2015-08-08 08:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вала ся для задавлення вільнолюбних змагань культурних народів—Нїмцїв, Італійців і Угрів [1]).

Що тичить ся зокрема Українців, то ті нечисленні згадки про них, які спотикаємо у Енґельса, Маркса і Ляссаля часом суперечать одна другій. Вище я вже згадав, чому Українцям присвячено в інтересуючій нас літературі розмірно мало місця. Инакше й не могло бути коли зважити, яка маленька була політична вага нашої нації в тодішні часи. Нація „хлопів і попів“, темна маса, серед котрої щойно зачинав блимати перший вогник національної свідомости; маса цїлком політично-пасивна в Росії, ставляча перші, непевні кроки на дорозї політичного самовизначення в Австрії не могла притягати до себе великої уваги. При таких обставинах треба лише подивляти історичну інтуіцію Маркса і Енґельса, котрі в сїй аморфній масї все-ж угляділи о с і б н у н а ц і ю, а не рівняли її з Креолами та Басками, і не залучували її яко „додаток“ до Москалїв або Поляків.

Одно місце у Маркса і два у Енґельса знаходимо ми, котрі недвозначно промовляють за тим, що обидва великі соціялїсти фактично бачили в Українцях н а ц і ю о с і б н у і с а м о с т і й н у. В „T h e E a s t e r n Q u e s t i o n“ дїлить Маркс австрійських Словян на дві частини. Одна—складаєть ся з „кавалків племен, котрих історія належить до минувшини і котрих теперішний історичний розвиток звязаний з націями иньшої раси і мови“ [2]). Такі народи—до котрих автор між иньшим зачислює Словінцїв і Чехів—не можуть навіть претендувати називати ся осібними сепаратними націями. До частини другої належать „фраґменти ріжних племен, що в бігу історії віддїлили ся від gros своїх націй і котрі, наслїдком того, мають свій центр тяжіння по-за Австрією“ [3]). До сих Маркс залїчує Поляків, Сербів і У к р а ї н ц і в (Ruthenes), котрі (себ-то Українці) мають свій центр ґравітації „в иньших малоруських (malo-Russian) провінціях, сполучених (united) з Росією“ [4]).

Зіставленнє обох частин сеї цитати приводить до цїкавих виводів. Перед усїм, Маркс вже через те одно приймає осібність української нації, що н е з а ч и с л ю є її до першої ґрупи австрійських Славян, котрій він відмовляє права називати ся націями незалежними. Застосовуючи той самий argumentum a contrario—зобачимо рівнож, що Маркс н е в і д м о в л я в будучини нашому народови, як се він робив, напр., що до Словінцїв, спихаючи їх до націй, котрих „історія належить до минувшини“. Уміщаючи Українцїв до д р у г о ї ґрупи австрійських Сло-

[1]) F. Lassal—„Der italienische Krieg u. die Aufgabe Preussens“ („Politische Reden u. Schriften“, II B. s. 381).

[2]) „The Eastern Question“, p. 546—7.

[3]) і [4]) „The Eastern Question“ p. 546—7.

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вян, Маркс, очевидно, далекий був також від думки бачити в них якийсь додаток до чужих націй, подібно Чехам або Словінцям. Зрештою, як-би Маркс бачив в нас лише „частину великого російського народу", то не писав би, що галицькі Українці ґравітують до „иньших українських провінцій"; написав-би був просто—до Росії. В ті часи про Україну і про Українців так мало знало ся на Заході, що подібну скрупулятність в термінольоґії, подібне розріжнюванне „українських провінцій" від властивої Росії могло диктувати авторови хіба лише його переконанне, що він фактично має тут діло з ріжними народами.

Коли Маркс говорить про російських Українців лише принагідно, то у Енґельса знаходимо кілька рядків, в котрих безпосередно говорить ся про нас. Сі кілька рядків містять ся в його статї „Die auswärtige Politik des russischen Zarenthums", уміщеній в „Neue Zeit", в звязку з польським питанням. Пишучи про російську політику в Польщі в XVIII в. та про переслїдуванне греко-католиків в Річи Посполитій, Енґельс каже: „Се дало великоросійським царям бажаний привід реклямувати для себе колишні литовські, але пригнїчені Поляками, землї яко землї чисто-російські, хоч бодай Українцї (Kleinrussen) (з мешканців сих земель.—*Д.*)—після найбільшого жиючого славіста Міклошіча не говорять жадним російським діялектом, лише осібною (aparte) мовою" [1]).

Як бачимо Енґельс визнавав Українців остільки самостійною нацією, що позволяв собі навіть квестіонувати правоважність анексійних титулів Катерини II-ої на „литовські" землї. Друге місце у Енґельса, яке посередньо говорить про нас, здибуємо в „Volksstaat'ї". Хоч і там він уважає Україну сферою польських впливів, але говорючи про соціяльні стосунки в Росії, він виразно зазначує, що під Росією „треба розуміти не цілу російську державу... але виключно Великоросію, себто край, що тягнеть ся на заході до Пскова і Смоленська, на полудне Курска і Воронїжа" („Internationales aus dem Volksstaat", s. 49).

Сї два уступи мають безперечно своє значінне, одначе мусимо стерегти ся перебільшувати їх вагу. Що до думки Енґельса, то вона може служити рішаючим арґументом в питанню самостійности української нації хіба у тих, що звикли будувати будучину нації на фільольоґічних арґументах. Маркс, правда, висловлюєть ся трохи яснїйше, але й тут не треба забувати, що—у наших авторів—саме визнанне якогось народа за націю зовсїм ще не передрішало питання, до котрої з двох ворожих національних стихій (націй революційних і контр-революційних) дана нація має бути зачислена?

---

[1]) „Die Neue Zeit", 1890, VIII.

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Що ж до сього питання, то не підлягає сумніву—як се зараз зобачимо—що як Маркс, так і Енґельс, рівнож Ляссаль, дивили ся на Українців (правда, лише галицьких) яко на націю контр-революційну, котра вже тим самим esse delendam. Говорючи про реакційні „нації і наційки“ Австрії, котрим історія судила почесну долю—згинути з поверхні землі, Енґельс не робить жадного винятку і для австрійських Українців. Дотичний уступ є остільки—з усякого погляду—характеристичний, що наводжу його в цілости: „Щоб здавити їх (Поляків.—*Д.*) революційний дух—пише Енґельс—вже Меттерніх апеллював до Українців (Ruthenen), племени, що відріжняєть ся від Поляків трохи відмінним діялектом, а головно грецькою релігією, котре з давна належало до Польщі і котре від Меттерніха довідало ся, що Поляки є його гнобителями“ [1]).

Не потребуємо зупиняти ся тут на де-яких історичних неточностях наведеного уступу, як напр., на згадці про „грецьку“ релігію, коли в дійсности треба було сказати „грецький обряд“ (католицької релігії); рівнож не потребуємо аж доводити, що Українці і без Меттерніха і ще за довго перед ним „довідали ся“, що Поляки є їх гнобителями. Сі історичні неточности важні лише о стільки, о скільки вони поможуть нам вирішити питанне: чи, та оскільки мав Енґельс право, не знаючи історії України, ставляти гороскопи що до її нації і будуччини? Та до сеї квестії я буду мати нагоду ще вернути ся. Тепер обмежу ся на сконстатованню, що так само „pollice verso“, як на иньші „наційки“ Австрії, поглядав Енґельс і на Українців. Вони були для нього лише знарядєм меттерніхівської політики, скерованої на приборканнє революційних рухів великих історичних народів—Німців, Мадярів, Італійців і Поляків. Під сим взглядом погляди на Українців Маркса, Ляссаля і Енґельса цілком ідентичні. Перший також бачить в них, подібно як у Румунах, інструмент австрійського правительства, котрий вопо зеднувало собі „обіцянками і подарунками“ для своїх контр-революційних цілей [2]).

Ляссаль навіть називає Австрію „реакційним прінціпом“ за те, що правительство віденське здавило революцію протеґованнєм і з помічю ріжних варварських народців (до них зачисляють ся й Українці), котрі ледві чи не Відневи мають взагалі завдячувати своє появленне на арені історії [3]).

Summa summarum, погляди великих соціялістів на Україну суперечні. Там, де вони sine ira et studio підходять до оцінки положення й значіння української нації—вони виявляють, як ми

[1]) „Aus dem liter. Nachlass“, B. III, s. 237.

[2]) „The Eastern Question“, p. 6.

[3]) „F Lassal's politische Redeng, u. Schriften“, B. II, s. 381.

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бачили, досить несподівану історичну інтуіцію; там знову, де вони мають діло з Українцями—противниками революційно-настроених іноді Поляків—в них говорить лише европейський демократ 48-го року, для котрого цїлий світ дїлив ся лише на два табори, котрий для ворогів революції мав лише одно гасло—„pereat"! Що в сім смертнім присудї неісторичним націям дуже часто „der Wunsch der Vater des Gedankens war"—не потрібую хіба додавати...

На сім і кінчу перегдяд думок наших авторів в українській справі, застерігаючи собі остаточний вивід що до сього на прикінцї статї, бо як характеристика загальної методи Енґельса і Маркса в національній справі, так і взагалї иньші місця з їх творів—дадуть можність зовсім змодифікувати їх безпосередні вислови про українську націю. А тепер перейду до иньшого питання, котре, правда, получене з питаннями, що досї були предметом нашої уваги, але котре—з огляду на його важність—розглядатиму осібно. Маю на увазї відношенне наших авторів до панславізму в звязку з їх відношеннем до неісторичних націй.

II.

Як я вже зауважив у горі—три сили старої Европи стояли на перешкодї національно-революційних рухів 48-го року—Прусія, Австрія і Росія. Тому коли Енґельс і Маркс виступали ворожо проти неісторичних націй, то се було не лиш через те, що вони були знарядєм в руках австрійського правительства, але також—через те, що майже всї Славяне Австрії в той час (опріч Поляків) були авангардом панславізму. 1848 рік, коли в Празї радив славянський конґрес з участю Михайла Бакунїна—був роком весни панславістичного руху. Але ні ся обставина, ні участь Бакунїна в панславістичнім руху в Австрії не виключали, що серед прихильників сього руху знаходилось досить людей, котрі готові були в цїлях повалення революції офірувати свої послуги не лиш Відневи, але й Петербургови. Як взагалї Енґельс дивив ся на панславізм найлїпше доводить його стаття „Демократичний панславізм" в „N. R. Zeitung" (14/II. p. 49), де між иньшим знаходимо таке реченне: „Так звані демократи серед австрійських Славян (під котрими автор розуміє власне панславістів) є або драби, або фантасти, причім драби завше водили за ніс фантастів"—характеристика, що не зістаріла ся й понині. Не зважаючи одначе на те, що Енґельс (і Маркс) схильні були дивити ся на панславізм, як на течію ще не оформлену і не сконсолїдовану, вони—особливо останнїй—надавали йому величезне значінне для Австрії і для славянських народів не лиш сеї імперії, але також і Турції. Що до сих останніх, то всї сї Серби, Бол-

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тари, Босняки, Македонці „дивлять ся на Петербург, сподіваючись звідти приходу Месії, котрий визволив би їх від всякого лиха“ [1]). В другім місці ми вже читали, що після Маркса—Росія була „природним центром тяжіння“ для де-котрих австрійських Славян. Уміла політика зі сторони Росії, політика збудження і підтримання славянської ірредснти в Австрії, не лиш—на думку Маркса—може числити на успіх, але просто загрожує істнованню австрійської імперії. Звертаючи ся до можливих наслідків австро-російського конфлікту, пише Маркс: „Одна побіда над Австрійцями і вони („девять або десять мілїонів австрійських Славян“.—*Д.*) були-б в станї повної інсуррекції“ [2]). Сталий вплив Росії на славянські народности Австрії є „сталою небезпекою для цїлости і великости Австрії“ [3]). Трохи далї, згадуючи про погрози Росії і Наполеона зняти проти Австрії повстанне Славян з одної сторони, Італії, Угрів і Поляків—з другої—Маркс пише: „Де-б Австрія не повернула ся, скрізь вона знаходить революцію... і з цїлою своєю армією в 600,000 штиків, найлїпших в світї, ведених ґенералами, досвідченими на полях битв, вона була-б засуджена на фактичну імпотенцію“ [4]). Таке величезне значінне надавав панславізмови Маркс. Ся небезпека зі сторони панславізму для Австрії ще збільшувала ся через ту обставину, що, як думав Маркс,—кождий з тих фраґментів австрійських націй, більшість котрих живе в Росії—як маґнїт буде тягнути ся на північ[5]). *В с и х п о г л я д а х М а р к с а н а п а н с л а в и з м і л е ж и т ь д р у г а п р и ч и н а й о г о р і з к о - н е ґ а т и в н о г о в і д н о ш е н н я д о н а ц і о н а л ь н и х з м а г а н ь н е і с т о р и ч н и х н а ц і й* (перша—як ми вже бачили—був союз сих останнїх з австрійським правительством). Славяне мають бути тримані в уздї, скоро вже перші їх кроки на дорозї вільного національного розвою грозять Австрії заливом панславізму і знищенням дїла революції. Тільки геґемонія ґерманїзму і безпощадний терор супроти реакційно-панславістично настроєних Славян уратує справу свободи в Нїмеччинї і Австрії. Неісторичні нації мусять були зметені з історичної арени, бо вони звязали свою справу з справою панславізму. А панславізм —в самій своїй сутї є рухом реакційним: „Панславізм є не лиш рухом, котрий змагає до національної незалежности; він є рухом, що був-би обернув

---

[1]) „The Eastern Question“ p. 8.

[2]) Ibidem, p. 544.

[3]) Ibidem, p. 552.

[4]) Ibidem, p. 553.

[5]) Ibidem, 547.—Взагалї Маркс розумів велике значінне славянської проблеми до австро-російських відносин, як і навпаки: значінне австро-російських взаємин для будучини поодиноких славянських народів. Сї дві держави Маркс називав „природними ворогами“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

у нівець зроблене протягом тисячи літ історією; що не міг би був реалізувати себе без змазання з карти Европи Угорщини, Турції та значної частини Німеччини“ [1]).

III.

Передше ми сформулували погляди наших авторів на неісторичні нації таким робом: сі нації звязали свою справу з справою реакції (меттерніховщини і панславизму), тому вони, як і сама реакція, засуджені на смерть. Але Енґельс формулував се відношеннє ще інакше: неісторичні нації не мають жадних конечних підстав для дальшого розвою, цілим ходом історії вони засуджені на загин, і тому вони контр-революційні. Така формула,— котра, як бачимо, є така сама, як перша, лише поставлена до гори ногами—приводить нас до нового питання, котре пізнійше поможе нам оцінити стійність різко-неґативного відношення Енґельса—Маркса—Ляссаля до занедбаних історією народів. Се питання: чому,—на думку наших авторів,—плєбейські нації Австрії нездібні до поступу, до дальшого розвою, до сконсолїдования в міцний національний орґанїзм?

Детальної, вичерпуючої відповіди на се питанне ми у инших авторів не знайдемо. А в тім така відповідь і не могла бути дана в ґазетних статях. Та про те ті кілька місць, де порушуєть ся інтересуюче нас в сім роздїлї питанне,—що до ясности і виразности висловлених там думок, не лишають бажати нїчого лїпшого.

Славяне—поминаючи Поляків, Москалїв і балканських Славян—через те не мають перед собою жадної будучини, „що їм бракує первістних історичних, ґеоґрафічних, полїтичних та економічних умовин самостійности. Народи, що нїколи не мали власної історії, котрі від того моменту, як осягли перший примітивний ступінь цивілїзації, вже дістали ся під чуже панованне, або що й через чуже ярмо були насильно втягнуті на перший шабель цивілїзації, не мають жадної здібности до житя... Як би ще австрійські Славяне творили одну компактну масу, як Поляки, Мадяри, Італїйці, як-би вони потрафили збудувати державу в 12—20 мілїонів населення, тодї їх претензії мали-б ще поважнїйший характер“ [2]). Але такої компактної території Славяне не творять. Клином врізали ся межи них Мадяри і Нїмцї; в Богемії Чехи цїлком перемішані з Нїмцями, а чеські міста мають нїмецьку буржуазію. Опріч того національне зєднанне Славян, посїлости котрих сягають аж до побережа Адріятики—є вже через те утопією, що ні Нїмцї, ні Мадяри не можуть дати себе відтяти від адрійського моря... з ґеоґра-

[1]) „The Eastern Question“ p. 544.

[2]) „Aus dem lit. Nachl.“ В III ст. від. 14/2 p. 49.

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

фічних і комерційних взглядів, що для Німеччини і Угорщини є таким самим питанням життя, як напр., для Польщі береги Балтику. В ті часи, коли складалась Австрійська монархія і Угорське королівство—злучити всї сї народцї в одну велику державу,—що одне дало-би їм можність брати участь в історичнім процесї—було дїлом цивілїзації. Що Славяне були втягнуті в австрійський державний орґанїзм насильством—се не має значіння: без насильства, без залїзної безоглядности нїщо не робить ся в історії“. В наші-ж часи „політична централїзація, наслїдком кольосального поступу індустрії, торговлї і коммунїкації є ще нагляйшою потребою, як тодї—в XV і XVI вв. [1]).

Се пише Енґельс.

Маркс знову звертається до значіння історичної традиції в національних змаганнях поодиноких народів.

„Де є хоч одно з сих племен (австрійських Славян.—*Д.*)—не виключаючи Чехів,—що мало-би національну історичну традицію, котра живе в народї і котра виходила-би по за дрібні змагання чисто льокального характеру?... Коли вони не могли здобути собі незалежність і скласти державу, що дала-би ся утримати, ще т о д ї, коли їх обидва вороги, Мадяри й Німцї, шарпали один другого, як вони хочуть зробити се т е п е р по тисячлїтнім гнобленню і денаціоналїзованню“ [2])? Домагати ся сього тепер, се значить „старати ся привернути status quo, що був року Божого 800“. Тимчасом „історія останнього тисячлїтя мусїла-б їм (австр. Славянам) показати, що такий крок назад неможливий“; що асиміляція Славян Німцями є „історичною тенденцією“, та що „ся тенденція аж тодї перестане дїлати, коли процес ґерманїзації наткнеть ся на границю великих, замкнутих в собі, нерозбитих націй, що здібні вести самостійне національне житє, як Угри і до певної міри Поляки, і що через те природна і неминуча доля сих умираючих націй—дати довершити ся сьому процесови знищення і асиміляції їх сильнїйшими сусїдами“ [3]). Отже неісторичні нації мають бути асимільовані вже через те, що їм бракують „перші умови національного життя: велике число населення і одноцїлість (Geschlossenheit) території [4]).

Отже—брак історичної традиції, брак елєментарних політичних, економічних і ґеоґрафічних умов—ось головні причини, котрі, на думку Маркса і Енґельса, робили будучність неісторичних націй дуже проблєматичною. В такім поставленню питання мусить, передусїм, вдаряти п л у т а н н є д в о х—близьких до себе, але всеж—о с і б н и х п и т а н ь: можливости істнування якогось народу яко нації, його н а ц і о н а л ь н о ї

[1]) Aus dem lit. N.

[2]) Ibidem. B. III s. 240, 241.

[3]) „Revolution und Kontre-Revolution in Deutschland“. s. 98, 99.

[4]) Ib., s. 99.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

незалежности, і можности істнования даного народу яко державного орґанізму, його *державної незалежности*. Та до сього я щеверну. Дотепер менї ходило лише про можливо вірне відданнє поглядів трьох великих соціялїстів на інтересуючу нас проблему, без жадних критичних уваг.

До сих останнїх переходжу тепер.

IV.

Де-які думки Енґельса і Маркса про національні справи давновже спростовані самою історією, де-які—такими загально признаними соціялїстичними авторитетами, як Каутський, Бауер і Мерінґ, иньші знов самими-ж-таки Енґельсом і Марксом.

Вже вихідна точка поглядів сих останнїх на національні рухи—підпорядкованнє сих рухів інтересам західно-европейського (навіть нецїло-европейського) пролєтаріяту—ледві чи може бути поставлена в такій абсолютній формі, як се ми стрічаємо у Енґельса і Маркса. Нїколи-бо тут не виключена небезпека помилкової, чисто субєктивної оцїнки сих інтересів. Добре би вийшли „diese Burschen“ на Балканї, коли-б вони за порадою Маркса чекали на своє визволенне аж до соціялїстичної революції! Жадних рожевих перспектив не відкриває і перед недержавними націями Росії знаний рецепт: здержати ся з предявленнем своїх національних домагань аж до здобутя полїтичної свободи в Росії. Оскільки навіть серед самих соціялїстів може ріжною бути оцїнка—чи активизація певних національних рухів суперечить інтересам зах.-европейського пролєтаріяту, чи нї—свідчить дуже проречисто остання загально-европейська криза. Не згадую вже про ріжниці, котрі заходять між українськими та російськими марксистами в оцїнцї значіння національних рухів у Росії для інтересів робітництва. В своїй передмові до „лїтературної спадщини“ по Марксу, Енґельсу і Ляссалю, *Мерінґ* так відповідає на питанне, чи, коли та о скільки еманціпаційні змагання окремих націй тратять своє право на здійсненнє стикаючи ся з вищими культурними інтересами?

„Саме питанне—читаємо там—при яких обставинах, самі в собі оправдані, самозаховавчі змагання маленької нації мусять піти в кут, щоби не колїдувати з умовами революційного розвитку великих, культурних народів,—в кождім конкретнім випадку тяжко розвязати... Небезпека, що еманціпаційна боротьба якоїсь далекої нації зашкодить найважнїйшим інтересам історичного розвитку в великих культурних центрах,—ся небезпека має проти себе другу: що великі нації з свавільною байдужістю (mit soveräner Gleichgiltigkeit) перейдуть до порядку дневного над житєвими інтересами малих народів [1]).

[1]) „Aus dem lit. Nach.“ B. III s. 76—78.

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Як ми вже знаємо „інтереси західно-европейського пролетаріяту“ покривали ся в той час у Маркса і Енґельса з „інтересами великих культурних націй“, з їх „революційним розвитком“; тому відповідь Мерінґа може бути з повним правом віднесена до тих теоретичних розумовань Маркса (суперечність з інтересами зах.-европейського пролетаріяту), котрими він (і Енґельс) узасаднювали своє різко негативне відношенне до визвольної боротьби меньших народів. Як би, одначе, на се питанне не відповісти—воно є чисто формального, другорядного значіння. Далеко важнійше від того, чи визвольні рухи неісторичних націй мають бути підпорядковані культурним інтересам більших народів, інтересам поступу та демократії, котрі сї останнї репрезентують,—далеко важнійше є питанє: чи сї визвольні рухи народів-парій фактично минали ся в той час з інтересами демократії? Чи ті загибаючі нації, котрим нїчого не лишало ся як крутити назад колесо історії, як бути контр-революційними, фактично були morituri? А коли навіть і так, коли сї всї „наційки“ були дійсно якоюсь реакційною голотою, що нїколи не мала навіть історії, то чи були наші автори управнені твердити, що сей стан, в котрім перебували сї „наційки“ є чимсь природним, а не тільки переходовим? Иньшими словами, чи міг Енґельс або Маркс казати, що коли Українцї, припустїм, були в 48 роцї підпорою реакції, то вони і повік нею будуть? Або, що коли напр., Чехи не мали історії, то й не будуть її вже мати?

Сї питання приводять нас до кардинальної помилки Енґельса і Маркса в їх поглядах на неісторичні нації, на котру вже звернув увагу О. Бауер. Ся помилка полягала на тім, що хвилевий, припадковий момент в житю австрійських Славян, момент занепаду, коли їх інтереси припадково лише звязали ся з інтересами абсолютизму,—наші автори взяли за тенденцію історичного розвою за щось стале іконечне. Для пояснення того, як Енґельс і Маркс могли впасти в таку помилку, зауважу хіба, що на сілльоґізмі, що привів їх до сеї помилки („те що є, то й буде, то й є нормальне“) — будуєть ся ціла модерна наука і прикладні знання...

Нам тепер легко зауважити сю помилку Енґельса, бо вона скоріґована самим житєм. Особливо ся помилка видна нам, сучасникам XX віку, котрий буде колись названий в історії „віком пробудження неісторичних націй“. І, що найхарактеристичнїйше, тою движучою силою, котра вивела сї,—мовляв Енґельс, „Völkerabfälle“ з небутя, була власне та сама демократія, що на його думку мала принести їм смерть. Демократія (що сама зявила ся наслїдком неустанного розвитку капіталїзму) так як ми се слово розуміємо, має своїм гаслом не лише „tout pour le peuple“, але й „par le peuple“. Сї останнї слова—катеґо-

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ричний імператив всякої демократії, а конечною умовою його реалїзації є повисшенне активности мас, їх самодіяльности—економічної, інтелектуальної і політичної. У націй неісторичних сей процес в тій хвилї тягне за собою потребу національної літературної мови, національної преси, науки, загалом національної культури, зрештою потребу орґанїзувати ся в осібне національне тїло. Сей процес, що захопив тепер кольосальну територію від Ельби до Кавказу і від Сейму і Сяну до Чорного та Еґейського морей, захопив чотири великі держави і з добрих два десятка здавалось-би на смерть роздавлених колесом історії націй, змусив і учеників Маркса і Енґельса зревідувати їх погляди на можність національного істнования неісторичних націй і бодай post factum признати їм право, котре вони вже здобули собі самі. Сю ревізійну роботу зробили головно К. Каутський і О. Бауер. Детальний розгляд їх поглядів що до сього не входить в задачу сеї статї. Можність національного бутя неісторичних націй не лише Австрії, але й Росії о стільки не заперечуєть ся сучасною соціялїстичною літературою Заходу, остільки є там труїзмом, що—вистане—покликати ся лише на відповідні праці по національному питанню двох названих в горі авторів [1]).

Погляди Маркса хіба остільки були стійними, що в той час (40—60 роки) фактично задачею часу було утворенне кількох нових многонаціональних держав (Австрія, Угорщина) або їх суроґатів (Галичина), та що иньшим, славянським націям Австрії—з огляду на їх соціяльно-політичну кволість—дійсно не лишало ся нїчого більше, як впрягти ся до тріумфального возу переможців. В сім сенсї вони дійсно були morituri, дїйсно виступали проти „духа часу“.

В 48-м роцї,—коли в Угорщинї і Польщі шляхта була майже одинокою носителькою національної культури, одинокою політично активною клясою, ще можна було говорити про „некультурність“, про відсутність будучини у таких націй, що, як Українцї, складали ся з „попів та хлопів“. Не вільно сього одначе робити тепер, коли в державі приходять до значіння маси. Бо не треба забувати, що той державний устрій Австро-Угорщини, який повстав яко наслїдок визвольної боротьби старих культурних націй (лїберальний дуалїзм) не був вічним. Означуючи поступ в порівнанню з поваленим ним меттерніховським абсолютизмом—він все ж був лише етапом в розвитку демократії. Тепер демократія висунула нові цїли, нові гасла і тут—як на закляте—образ зовсїм змінюєть ся. Борцями за сї нові гасла виступають вже нові нації—тії „відпадки народів“. Вони в перших рядах борцїв за національну автономію,

[1]) «Der Kampf der Nationalitäten u. das Staatsrecht in Oesterreich»—v. K. Kautsky—Kautsky.—„Vorrede“ до „Revolution und Kontr-revolution Deutschland“.—Bauer.—„Nationalitätenfrage u. Sozialdemokratie“.

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

за загальне виборче право, за федеративний устрій Австрії,—себ то за всї ті вимоги, за котрі бореть ся і соціяльдемократія. Натомість нації колись революційні—Поляки, Нїмцї, Мадяри—отверто переходять в табор реакції. Вони є противниками загального і рівного виборчого права, вони є проти автономії націй, для них істнує славнозвісний § 14, котрий помагає їм за помічю уряду ломити обструкцію пригнїчених націй в парляментї, вони є найзавзятїйші противники соціяльного законодавства, найвірнїйша підпора мілїтаризму і династії. „Der Weltgeist" Геґля є тепер рішучо за молодими націями Австрії, в о н и є „одержимі" ним, сим духом, котрий покинув своїх улюбленців з 48-го року. Те отже, що Маркс і Енґельс говорили про контр-революційність неісторичних націй, що вони „аж до їх повного загину або винародовлення зостануть ся носителями контр-революції"—тож само вже спростовано історією. Та причина, котра гнала в 48 р. Українців, Словінців, Хорватів і пр. на поміч реакції—се був страх перед національною смертю, перед полїтичним і соціяльним гнетом, страх бути зданим на ласку і неласку своїх відвічних ворогів, бути поглинутими ними. Або иньшими словами—змагання до забезпечення власної національної еґзистенції, себ-то т о й с а м и й м о м е н т, що є т е п е р г о л о в н о ю п і д о й м о ю п е р е б у д о в и А в с т р і ї в д е м о к р а т и ч н у, о п е р т у н а р і в н о с т и в с і х н а ц і й, д е р ж а в у—одним з важних чинників її демократизації. Флїрт Українців і Хорватів з Віднем в 48-ім році був хвилевою інтриґою, що зовсїм не випливала з природної взаїмної склонности сторін. Тепер сї дві нації—може найбільш неприєднані противники сучасної реакційно-дуалїстичної Австро-Угорщини. Історія вчить м. и. нас одного надзвичайно інтересного факту, котрий свідчить про те, що в анальоґічній ситуації, в якій були Українцї в 48-ім р.—к о ж д а н а ц і я, а не лише „реакційні Славяне"—стає „нацією реакційною". В Славонії мешкає коло 145,000 Нїмців, котрі досї зазнали дуже мало доброго від конституційного режіму в Хорватії. Бо Хорвати,—самі пригноблені Мадярами,—як лиш можуть старають ся денаціоналїзувати своїх Нїмців, обмежуючи їх права на власні школи і пр. Тому, коли конституцію в Хорватії завішено і запроваджено комісаріят, хорватські Нїмцї віднесли ся до сього факту доволї байдужно, а подекуди з неукритою симпатією. Все се цїлком зрозуміло, як рівно-ж зрозуміло, що галицькі Нїмцї і Українцї дуже мало захоплюють ся краевою автономією, волїючи замість близького польського, далекий нїмецький централїзм.

Зачисляти за се сї нації до націй реакційних по своїй природі взагалї—звичайно нема жадних підстав. А коли се робив Енґельс, то се випливало як з вже зазначеної, так і з д р у г о ї й о г о к а р д и н а л ь н о ї п о м и л к и, з і д е н т и ф і к а ц і ї о б є к т и в н и х і н т е р е с і в н е-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

історичних націй з інтересами націй пануючих. Говорючи, що Українці щойно від Метерніха довідали ся про гніт Поляків над собою, Енґельс пише слідом за тим: „Так ніби в Польщі самі Поляки, так само як і Українці не були гноблені, так ніби під австрійським пановання не був Метерніх їх спільний ворог"! [1]) З сеї цитати видко, що Енґельс бачив в демократизації держав ледві чи не панацею на національний гніт. Його слова про Метерніха, що аж мусїв переконувати Українців про гніт Поляків над ними, рівно-ж свідчать як недоцінював Енґельс фактичні причини національних антаґонїзмів між націями більшими і меньшими. Се недоцінюваннє і було причиною такого поспішного зачислювання неісторичних націй до націй контр-революційних. Енґельс думав, що як Поляки так і Українці мають лише одного ворога і тому мають іти лише одною політичною дорогою. Не дивно, що кождезбоченнє з сеї спільної дороги, котре диктувало ся зовсїм оправданою підозрілістю плебейських націй що до добрих намірів націй історичних— видавало ся йому зрадою справи революції.

Як я вже зауважив, тут ми маємо в дійсности діло не з переконаною реакційністю політично вишколених кляс, лише з тим напівсвідомим протестом пригнїченої маси проти своїх визискувачів, котрий нині дасть ся експльоатувати темним силам реакції, але завтра мусить конечно вилляти ся в свідомо-революційні форми.

Зобачити се перешкодила Енґельсови й Марксови та обставина, що вони не звернули належної уваги на соціяльно-економічну структуру неісторичних націй, на соціяльні антаґонїзми між австрійськими народами, котрі скорше чи пізнїйше мусїли вивести плебейські нації на дорогу демократії і революції. І се було третьою помилкою наших авторів, що привела їх до хибної оцінки історичного значіння народів-плебеїв.

Рівнож житє не виправдало гороскопів Маркса що до панславістичного руху і опертої на них проґнози що до будучини неісторичних націй.. В поглядах великого соціяліста на сей рух є багато влучного і слушного, та все ж вони грішать певною односторонністю. В однім місці напр. Маркс пише: „Що сї фраґменти (націй — Поляки, Українці і Серби) будуть і далї тяжити кождий до свого природного центру, само собою розуміть ся (is a mather of course), і стає чим раз більш очевидним в міру того як ширить ся між ними цивілїзація, а разом з нею потреба в історичній, національній активности" [2]). І хоч під сим „природним центром" автор розумів кінець кінцем Росію, то все ж се місце можна ще розуміти як констатованнє тільки природ-

[1]) „Aus dem lit. Nachl" s. 237.
[2]) „The Eastern Question" p. 547.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ного факту, що кожда нація змагає до своєї консолідації, до зєднання всїх своїх частин в одну цїлість. Про визнанне якоїсь надзвичайної сили панславістичного руху серед австрійських Славян тодї б не було і мови. Але лишають ся знов иньші вискази Маркса що до сеї справи, зацитовані мною в II-м роздїлї, котрі не лишають жадного сумнїву в тім, що Маркс фактично бачив в австрійських (поминаючи Поляків) і турецьких Славянах авангарду панславянського „Drang nach Westen“. Історія і тут скоріґувала погляди Маркса, і то досить несподіваним способом. Знов бачимо цїлковиту метаморфозу: нації (Поляки), котрі були такими здецидованими ворогами панславізму, що їх навіть не вважали за Славян,—грають одну з перших ролей в панславістському руху; навпаки, нації, що після Маркса мали зостати на все піонерами панмосковитизму, (Українцї), виступають після компетентного свідоцтва Меньшикова його найбільш завзятими ворогами. Причина помилки Маркса—та сама. Хвилеву ситуацію, певні відносини між окремими славянськими народами, що носили лише тимчасовий характер—він уважав за щось сталe, конечне. Тодї — ми мали перед собою Поляків, в котрих ще не вигасли повстаньчі традиції, Українців, Хорватів і балканських Славян, повна імпотенція котрих супроти їх могутнїх гнобителїв робила з них рабів яких будь ідеольоґій, від котрих вони сподївали ся свого національного визволення. Тепер—иньша ситуація. „Засиле“ Українцїв, Жидів, Білорусів і Литовців штовхнуло посїдаючі кляси Польщі до запобігання ласки тої держави, де вони могли б собі знайти найлїпшу оборону як проти „соціяльної“, так і проти „національної анархії“. Навпаки, зріст иньших неісторичних націй Росії і Балкану, що зачали чути в собі власні сили, — зробив для них панславізм або непотрібним, або просто крайно шкідливим. Колишні панславісти і революціонери поміняли ся ролями. Леґенда про „природне“ москвофільство неісторичних націй розвіяла ся так само як і байка про їх „природну“ контреволюційність.

Переходячи до тих причин, на підставі котрих Маркс і Енґельс відмовляли неісторичним націям—так сказати—рації істнування, треба зауважити, що тут ми зустрічаємо властиво помішанне понять. Автори дуже часто уживають слово „національна незалежність“, а думають „державна незалежність“, так як би сї два понятя покривали ся. Сю неточність треба все мати на увазї, розглядаючи інтересуючу нас проблєму.

Для осягнення національної незалежности Славян, на думку Енґельса, бракує перед усїм конечних економічних умов. Вони не мають власної буржуазії. Сей арґумент можемо просто поминути, бо він властиво є лише констатованнєм факту, котре було слушне в ті часи,

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

але котре абсолютно нїчого не говорило нї за, нї проти народження сеї буржуазії в будучім. Важнїйшим представляєть ся другий арґумент про нївелюючу силу централїзму, котрий робив безвиглядними змагання Славян до федералїзму, роблючи їх надїї на сепаратне національне істнованнє дуже проблєматичними. Входити в ближче обговореннє питання, о скільки новочасна капіталїстична держава дасть ся погодити з автономією своїх провінцій,—лежить по за темою і рамками сеї статї, становлючи цїлком осібну проблєму про себе. Тут вистане зазначити, що сучасна соціяльдемократія Австрії і Нїмеччини— в особах своїх найлїпших представників—залишила погляди Маркса в сїй справі. Каутський пр. каже, що „Австрія може ще істнувати тілько як держава федеративна... Модерна зєднана держава дасть ся дуже добре погодити з як найдалї ідучим самоврядованнєм своїх провінцій, але лише з таким, котре установлює для всїх частин рівне право". [1]) Однакових поглядів тримають ся Реннер, Бауер і цїла австрійська соціяльна демократія, в проґрамі котрої стоїть вільний союз автономних націй.

Цїляковиту слушність має натомість Маркс коли він каже, що передумовою для „національного істнования" є „велика кількість населення і одноцїльність (Geschlossenheit) території". Але лиш тоді, коли під національним істнованнєм" розуміти істнованнє в характері незалежної держави. Та й то з певними застереженнями, бо хоч ми і бачимо, що державна незалежність маленьких держав є або фіктивна (Сербія перед останньою війною, Чорногора) або непевна, завсїди виставлена на небезпеку бути знищеною сусїдами (Бельґія, Швеція), — то про те такі держави істнують, а істнованнє їх часто більш тревале і певне, нїж великих держав (Швейцарія в порівнанню з Польщею або Турцією). Коли ж під виразом Маркса „національне істнованнє" розуміти меньш досконалі форми його, тоді і велика скількість населення і замкнутість території—яко умови національного істнования—майже цїлком відпадають: історія знає цїлу масу дрібних народців (Чехи, Словінцї, Словаки, угорські Румини), які скоро поступають наперед, не маючи нї одноцїльної териториї, нї поважного числа населення.

Що до значіння історичної традиції, яко умови національного істнования,—то і ся обставина має певне значіннє тільки коли будемо говорити про істнованнє нації яко держави. Маса ж нових народців Австрії властиво не мають жадної неперерваної історичної традиції, що не перешкоджає їм досить уперто і з успіхом відстоювати свій національний побут. (Кінець буде).

[1]) „Der Kampf der Nationalitäten und das Staatsrecht in Oesterreich" von K. Kautsky.

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Н. КИБАЛЬЧИЧ.

Пропащі сестри.

(*Повість*).

Кінець [1]).

Коли він пішов, вона лягла спочивати і встала тільки тоді коли вже був час пити чай. Вона пішла у їдальню, але коли входила, Оля, не бачучи її, прожогом кинула ся до вікна, бо зачула гуркіт фельшерського шарабана, котрий добре знала.

Лїза навспинячках, тихо як кішка, побігла за нею і подивила ся через її плече у вікно.

Поуз двір проїхав фельдшерський шарабан, а на йому замість Омельченка сидїв учитель з почмейстром.

Олї одразу стало так сумно, що аж сльози підступали до очей. Тільки вона повернула ся, щоб одійти од вікна, як в її плечі впяли ся, мов залїзні, пальцї, і приглушений від скаженої злости голос, просичав:

— Гадино! Падлюко! Ти хотїла йому показати ся?

Пальцї нігтями впяли ся в тїло крізь тоненьку тканину.

— Гадино, ти хочеш у мене його одбити? Я тобі всю морцу потовчу! Стрівай, як ти заснеш, я тобі гарячим утюгом всю морду розглажу! Сама себе не пізнаєш!

Оля сїпнула ся вперед і вирвала ся. При сьому різкому рухови Лїза одхитнулась і вдарила ся плечем об стїну.

— Ой! Ой ой!-- несамовито заверещала Лїза що сили напружуючи голос і вибігши в пекарню, де були чужі жінки, і почала кричати:

— Мене сестра бє! Мене вона катує та мучить! От се тільки вона мене так нї з того, нї з сього ударила в груди, що я впала і вдарила ся о стїну головою! Ох, ох! Ох, Боже мій! Боже мій, яка я нещасна з такою сестрою! До паничів так і лїзе, так і лїзе! Вдержати не можна! А коли почни їй сперечати, так вона от що робить! От пройдисвітка, волоцюга, повія!

Безлїч лайливих безсоромних слів посипались з скривлених уст розлютованої Лїзи; вона вже не знала, що кричить, аби кричати, аби вимовляти найуразливіщі гидкі слова.

Бабуся порала ся біля печі насуплена та мовчазна. Жінки сидїли спустивши очі і мов би нїчого не чули. По їхньому було зовсїм не подоба Лїзї отаке клепати при чужих людях на сестру, не подоба вимовляти такі слова, щей прикладати до рідної. Ну,

[1]) Початок див. І кн. ЛНВ.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

та вони, як і инші тепер, вважали Лїзу нїби без клепки знали що про Олю нїчого поганого нїхто не скаже, окрім сестри, а та, того так уїдаєть ся, що Оля молода та гарна.

Викричавши все, що скаламутило ся в душі, Лїза вернула ся в покої і зачинила ся в своїй хатї. Вона вся трусилась від злости та жадоби помстити ся. Стиснувши зуби і впявшись руками у креселко, вона уявляла собі, як би то катувала сестру, як би знївечила її личко так, щоб було гидко дивити ся. Оттак би взяла горячого утюга—раз-два і готово! Стала б як сатана бридка! Або палицею по мордї—раз, два три, десять! Почуттє жагучої втїхи проймає все тїло Лїзи і вона несамовито стискує руки.

Ну, та се були тільки мрії, бо як би не була вона розлютована, а завсїди памятала, що за се б її покарали і се стримувало її від виконання своїх мрій.

Вона нїколи і на хвилину не подумала над тим, що Оля нїколи не ставала на її шляху, нїколи нїкого не одбивала, нїколи не звертала на себе нїякої уваги. Лїза мстила ся на нїй за все своє безладне безбарвне житє і за всїх своїх минулих, дїйсних і майбутнїх супротивниць, яким вона не могла нїчого зробити. Оля ж була в її владї.

Всї в містечку дивували ся, чому Оля їй корить ся, чому мати не заступаєть ся за неї, забуваючи історичний та світовий досвід, що хто має нахабство, хто дїйсно хоче верховодити, той се й робитиме як схоче і, що як окремій людинї, так і цїлій нації, часом неможливо вирвати ся з влади, не дужчого, а просто нахабнїщого та упертїщого.

Помалу злоба почала втихати і тодї почав обхоплювати безмежний одчай людини, що потопає, що ще змагаєть ся і вибиваєть ся на поверх, але нїякого порятунку не бачить і вже догадуєть ся, що от-от довєдеть ся спуститись на дно.

Не сила була погодити ся, що її молодість та краса минули. Наче у темний льох мала вона спустити ся і там жити довгі роки, нецїкава нї собі, нї людям. З малку її виховували для заміжя та роскішного житя і з малку вона звикла вважати, що зостати ся не заміжною—се страшний сором. Як же могла вона приняти той сором і навіки відказати ся від щастя? Чого вона мусить відказати ся, а другі нї? І Оля нї? Ну, нехай, коли так, то нехай і та падлюка терпить!

Тут перед Лїзою, наче в дїйсности, зявив ся учитель і її серце одразу похололо, мов вона згадала про якесь страшне неминуще нещастє. Адже тільки й надїї було, що на його! Що робити,

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

коли і він зникне, коли його одібють ті прокляті, ті ненавистні, ті подлі жінки та дівчата! Куди і чого він поїхав? Чого він потаїв ся і не сказав, що кудись їде? Тут щось є! Тут щось є! Він же ні з ким не водив ся, любив дома сидіти, а тепер взяв тай поїхав. От проклятий, хоч би він собі дорогою голову розбив. Напевне до якоїсь панни потаскав ся! Нехай шарабан десь з гори перекинеть ся та його добре покалічить!

Лїза схоплювала ся і хапала ся за голову, що здавало ся, роспадалась від думок. Вона вже бачила як учитель залицяєть ся до якоїсь невідомої гарної та молодої дівчини, як вона усміхаєть ся йому, як повертаєть ся перед ним... Ох...

Оля в сей час сидїла у садку. На блакітних рукавах біля плечей виступали кріваві плями. Оля закачала рукава і побачила, що руки від плеча до ліктя подряпані до крови. Оля поспускала рукави і знову прихилила ся до дерева. Після тих сцен, що трапляли ся не так вже не часто, вона завсїди була приголомшена... краю такому житю не бачила... Не бачила й способів, якими-б могла визволити ся...

Спускала ся місячна ніч. Пахощі, як дурман, почали курити ся від квіток. Поблизу, на гільчастій груші співав соловей. Скрізь стало так гарно та лагідно, що не можна було уявити тієї дикої сцени, ані почутя ненависти та одчаю. Особливо сїмнадцятилїтній дівчині.

Оля встала, пройшла садом, обійшла його навкруг аж до подвіря і зупинила ся біля перелазу. Тільки вона, не знати чого, перехилила ся через його, держучи ся обома руками за кілочки, як здрігнула ся від несподіванки і одразу випростала ся. Недалеко від неї стояв Омельченко і дивив ся на їхнїй будинок. Побачивши її він так і одсахнув ся, мов би хотів втекти, але потім схаменув ся і підійшов ближче.

Сказав „добрий вечір“, зауважив, що ніч місячна, пояснив, що вийшов трохи погуляти. Оля з соромливости все мовчала.

Він замовк, кільки хвилин думав, про віщо ще говорити і нарештї спитав, що вона читає. Вона нїчого не читала, окрім кількох книжок, здебільшого перекладних романів, котрі любила Лїза. Взагалї вона не звикла до книжки і навіть трошки її бояла ся, через книжки їй не раз доводило ся гірко, бо коли Лїза як небудь заглежувала, що у неї яка книжка в руках, то заводила таку історію, котра, коли не було инших приводів для сварки, тягла ся днїв три.

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Тяжко було Олї признавати ся, що вона нїчого не читала, проте вона сказала по правдї. Омельченко багато читав і любив письменство. Він став їй росказувати про книжки та про письменників і так захопив ся, що не примітив скільки часу він там стояв.

Місяць підняв ся і тїни від дерева упали на перелаз. Навколо стало темнїще. Тут Оля звернула увагу, що вже нїч і що вона на самотї з Омельченком та ще в півтемряві здавалось, нїби вона стоїть дуже близько. Їй одразу стало так соромно, аж страшно, що вона одступила назад і ледве чутно вимовила:

— Вибачайте... Вже пізно... менї треба іти....

І швиденько подавши руку, повернула до дому. Але тільки оцйшла на кілька кроків, як їй стало шкода, що вона пішла. Та вже не можна було і вернути ся. Трохи згодом вона оглянула ся: Омельченко помалу йшов до дому.

Оля сїла на рундуку і затуливши вид руками, гірко заплакала.

— Боже, яка я дурна! Яка я дурна! Як він мусить сміяти ся з мене та гордувати! Я ж нїчого не знаю, нїчого не розумію! Я не вмію поводитись, не вмію говорити! Нїчого! Нїчого! Яка я дурна. Боже!..

Була гарна нїч молодого лїта. Від тинів на ясну, освітлену повним місяцем, дорогу падала чорна тїнь. Листате ґарбузиннє плело ся по тинах і слало ся під ними. З садів підіймали ся високі та струнні великі соняшники, що в непевному сяйві місяця здавались величезними. Взагалї всї рослини при місяцї здавались буйнїщими та густїщими нїж у день, а маленькі садки обертали ся у великі таємничі сади.

Поруч подвіря Катериненків йшов дяк і загледів там біля перелазу жіночу постать. Він одразу догадав ся, що то Лїза, котра і тодї всю нїч сидїла на рундуцї, або блукала у саду. Особливо коли світив повний місяць, вона не могла спати, навіть тодї, коли щільно закривала вікна. Їй здавалось, що його промінне проймає і стїни.

Дякови схотїлось подратувати її, як дратують сердиту собаку, коли вона сидить за високими зачиненими ворітьми.

— Гуляєте, Елизавето Семеновно? Може кого виглядаєте?—спитав він зупиняючись.

— Не спить ся!—втомлено відказала та.

— А знаєте, що я вам скажу? Доглядайте ви за кимсь, вже самі

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

догадуйтесь за ким, доглядайте, щоб часом одна чорнобрива та не одбила його собі!

Лїза примітно здрігнула ся, але через мить перемогла ся і нерівним голосом відказала:

— Нехай!

— Коли нехай, то й нехай! — згодив ся дяк і вклонившись, посміхуючись пішов далї.

Лїза почула, що у неї починає крутитись голова від страшного душевного болю, як то іноді буває від фізичного. Вона скрикнула:

— Ви щось знаєте! Скажіть, на-віщо ви натякали.

Але дяк вже завернув за ріг і нїчого не чув.

Вона мов скамяніла. Вже не розуміла про-віщо йдеть ся, забула і про самого учителя, такий жах опанував нею. Їй хотїло ся крикнути, побігти кудись, щось рятувати, щось те, що гинуло, що виривало ся з рук... Але нїкуди і нїчого було виходити з саду, що був через се тїсний, мов темниця.

Вона то швидко ходила, аж бігала по стежцї, то прихиляла ся до лїси або до кольони рундука. Тодї до її рук та обличя торкало ся холодне росяне листє і се було неприємно, аж болюче.

Помалу пекельна мука почала зменьшати ся і Лїза стала думати про ті слова, що сказав дяк.

— „Він щось знає"!.. Він те не дурно сказав... Я вже сама примічаю, що він не такий як був... щось є... Але хто-ж вона?

Лїза стала згадувати всїх чорнобрових панночок. Єдину-ж вказівку вона мала від дяка, з якою могла шукати свою супротивницю: та була чорнобрива. Та майже всї панночки були чорнобриві.

Нарештї, зовсїм зненацька, перед очима зявило ся чорноброве личко Олї.

Може вона?.. Вона, чи не вона, а Лїза вже жадала її душити, драти нігтями її тїло, топтати ногами. Вона обома руками вхопила ся за лїсу, що сили сїпала її, та стискувала, уявляючи собі нїби то в неї в руках Оля.

Вона скаженїла аж до самого світаннія Повіяв вітерець, десь стукнули двері, почув ся чийсь голос. Лїза взяла ся за голову і подивила ся навколо, наче не знала де була. Потім пішла у хату і втомлена злобою та одчаєм, не роздягаючись лягла і заснула важким неспокійним сном.

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Прокинула ся вона пізно і була мов з похмілля, все мовчала, нї до кого не обзивала ся. Всї намагали ся не займати та обминати її. Всї знали, що коли вона така, то день обовязково скінчить ся дикою сценою.

Як прийшов учитель, то й він зараз спостеріг, у якому вона настрою, і аж зменьшив ся від жаху, що вона от-от скаже, що не хоче далї харчувати.

Вона, як звичайно, сїла проти його, але говорила дуже мало, тільки дивила ся такими очима, що він майже не чув, яке на смак те, що він їсть. Тим він скінчив швидче нїж завсїди.

— Поспішаєть ся кудись—з лютістю і мукою подумала Лїза.

Тимчасом Оля сидючи в садї зачула гуркіт фельдшерського шарабану. Серце її так і тьохнуло. Їй так схотїло ся глянути на вулицю, що вона не тямлючись, схопила ся і побігла до перелазу. Але майже зараз згадавши, що учитель саме обідає, зупинила ся і хотїла вернути ся, та гуркіт шарабану все наближав ся і був такий принадний, що не сила була змагати ся з покусою. Тай не було часу її подолати: шарабан от-от має порівняти ся з двором і проминути його. Будь що буде—Оля нахилила ся і пробігла за кущами поуз вікна їдальнї. Біля перелазу опинила ся вона в ту мить, коли Омельченко як раз порівняв ся з ним. Оля глянула на його, він на неї. І обом стало дуже гарно.

Вона дивила ся у слїд за шарабаном аж поки і курява за ним осїла, а тодї одразу зрозуміла, у яку біду вскочила. Не можна було стояти біля перелазу, бо учитель мав через його вертати ся до-дому, а знову бігти поуз вікна вона просто не мала сили.

Стояла, стояла, думала, думала, і нарештї рішила, що все таки краще вернути ся, бо сестра може й не побачити її у вікно, а коли учитель вже вийде і вони зустрінуть ся біля перелазу, то напевне побачить—вона завсїди дивить ся, коли він іде.

Оля кинулась назад. І недалечко від дому зустріла ся з учителем. Він її нїколи не бачив і тепер не звернув уваги, мов розминув ся з кішкою. До дївчат йому завсїди було байдуже. У Олї затрусили ся ноги. Наче слїпа вона йшла до будинку.

— Ольго, а йди сюди!—почув ся з світлицї Лїзин голос, такий стриманий та чудний. Оля, наче загіпнотизована, зійшла на рундук, увійшла у сїни, потім у світлицю.

Але ледві вона переступали поріг, як до неї збоку, зігнувшись, підкрала ся Лїза і широко махнувши рукою, вдарила її по голові товстою качалкою. Оля мовчки впала. Лїзу се здивувало і вона крикнула, чуючи якусь невиразну турботу:

Generated on 2015-08-08 07:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Вставай!

Оля не ворухнула ся.

Лїза кинула качалку на креселко і, нахилившись, потягла Олю за рукав. Рука впала мов у неживої. Лїза випростувала ся і мов скамяніла. Її серце на мить спинило ся і по всьому тїлї розійшло ся повне безсилле. Непереможний, безобмежний жах обхопив її, жах людини, яка несподївано накоїла чогось такого страшного, перед яким усе горе, усї турботи, що досї доводило ся зазнати, були дрібницею, були нїчим! Се вона виразно почула, що всї минулі муки зради, образи, всї муки марного житя, жах старости—все нїщо перед тим, що стало ся. До сестри вона не почувала нїнайменьшого жалю, не почувала нїякого каяття, а самий жах, саму жадобу втекти від кари. Швидче треба було сховати труп, що сам по собі їй не був страшним, лише був доказом того страшного, за яке тяжко карають. Або швидче втекти, щоб нїхто не догнав, щоб нїхто не знав де вона!..

Але вона не знала, що почати, і стояла як вкопана. Минуло дві—три хвилини, а їй здавалось, що хто його зна кільки часу. У других покоях почулась хода. Лїза хотїла втекти, хотїла нахилитись та затягти кудись тїло, хотїла заховати качалку, але нїчого не зробила. Увійшла Марія Олександровна.

— Боже мій! Що се таке?!.—крикнула вона і кинулась до Олї.

— Не знаю... упала...—прошепотїла Лїза непорушно стоючи. Їй раптом уявилось, як минулої ночі, як вона, сама не своя від муки, ходила по саду. Уявилась та тиха місячна нїч та ясна дорога з зубчастими чорними тїнями попід лїсами, величезне листате гарбузиннє та соняшники і холодне росяне вїттє. Уявилось не як спогад пережитої муки, а як ясна згадка з тих часів, коли с е щ е н е с т а л о с я.

— Серце бєть ся... швидче пошли за фельдшером!—наче здалеку почула вона материн голос. В першу мить вона незрозуміла значіння сих слів, потім почула таку безобмежну радість, як безобмежний був її жах.

— Швидче пошли Марину за фельдшером!

Лїза вся трусючись та хитаючись, побігла у пекарню, звелїла наймичцї побігти за Омельченком і швидче вернула ся назад. Вона помогла Марії Окександровнї положити Олю на канапу, принесла води та нашатирного спирту.

Оля незабаром очуняла.

Лїза не тямила ся від щастя і тільки з соромливости намагала ся бути спокійною. Чудно було те, що їй одразу все стало

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

цікавим та приємним. Про віщо б вона не згадувала, все було приємне. Те, що раніще було мукою, тепер стало дурничкою, на яку нема чого і уваги звертати. Нудне та остогидле житє здавало ся спокійним та лагідним, наче теплий куточок холодного зимового дня. Гарні здавали ся душні літні днї, коли все замірає від спеки і над усїм стоїть сива курява. Гарні були і осїннї днї, коли з неба невпинно точить ся дощ і дрібненько брящить у шиби. Сї днї були не темні та нудні, а затишні та спокійні. Зимою ж так гарно сидїти в хатї і думати про весну. Учитель медвідь і більше нїчого. Їй до його байдуже, то все було якесь непорозумінне або краще нерозумінне того, яке що-денне житє приємне і як у йому багато ріжних маленьких втїх.

А учитель нехай собі закохуєть ся хоч у всїх панночок разом!

Ще не прибіг Омельченко, як Оля вже сидїла. Проте він перебув у Катериненків досить довго, щоб побачити як буде далї хорій. Потім пішов, сказавши, що довідаєть ся другого дня.

Оля почувала себе наче у снї та щей гарному. Їй же стільки разів доводило ся бути битою, а що сього разу аж зомлїла—то се не що! Навіть на краще вийшло, бо Омельченко у їх буватиме... А Лїза? Оля скоса обережно поглянула на ню. Лїза сидїла з таким спокійним та ясним виразом обличя, якого Оля у неї нїколи не бачила.

Лїза і собі глянула на сестру. Вона не чула нї докорів совісти, нї приязнї до неї, але все тепер їй здавалось легким, простим та приємним.

Минуло кілька днїв, навіть цілий тиждень, що Лїза, наче у друге народившись на світ, втїшала ся житєм. Вона спочивала після тих страшних почувань, що зазнала над непритомною сестрою.

До учителя їй було байдуже; вона вже не сидїла перед ним увесь час, як бувало ранїйше. Він радів, що вона до його не чіпляєть ся і обідав з надзвичайним смаком.

Відносини мїж сестрами не стали нї щирійшими, нї приязнїйшими. Тільки Олїн вигляд вже не дратував Лїзу, а Оля не так вже бояла ся попадати ся їй на очі, хоч вона і не розуміла чого стала ся така одміна. Щоб там не було, а після тієї події, котру Оля вважала такою звичайною, стало лекше жити усїм, а Олї стало жити дуже гарно, бо Омельченко все одвідував та одвідував хвору. Він звелїв їй лежати у ліжку і вона охоче виконувала сей при-

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пис, бо обом він був приводом частїйш бачити ся. Коли ж їй все таки довело ся встати, він почав ходити до їх як знайомий.

Звичайно він приходив вечорами і завсїди приносив Олї яку небудь книжку, котру вона потім жадібно читала. Не так її цїкавили самі книжки, як те, що їх він приніс, що він хотїв аби вона їх прочитала, він їх сам читав. Кожне слово бачило його очі, над кожною думкою думав він. Через те вони мали надзвичайну принаду і відріжняли ся від всїх иньших книжок на світї. Часами, сама себе соромлючись, вона тулила книжку до лиця і клала так, щоб завсїди бачити її. Часами, забарившись де инде, вона навідувалась до книжки, щоб глянути на неї, щоб узяти в руки та подивитись на неї так пильно, мов би в нїй була якась таємниця, котру вона намагалась вгадати. Тепер Оля могла б скрізь ходити і всїм показувати ся, але вона не скористувала ся своєю волею. Тільки коли приходив Омельченко, вона майже увесь час сидїла в світлицї і, навіть, розмовляла з ним. Се їй здавалось так чудно і так сміливо, що вона собі дивувала ся. За той короткий час вона зазнала кілька чудових хвилин почуваючи себе справжньою вільною людиною та щей до того гарною дївчиною...

Одного дня, може вже десятого після події, Лїза сидїла на рундуцї. Була недїля. По вулицї вештались люде. Сонце припікало, але на рундуцї був гарний холодок.

Втїха житєм за сей час встигла збліднути, або, власне, стало забувати ся вражіннє, що була зробила подія. Де що вже знову починало дратувати та обридати, а дратуваннє нагадувало те, що колись дїялось у душі, поки не очистив її від того сміття жах кари.

На все почала налягати сїренька мла.

Вечірнє сонце навкоси проходило смугами по між деревом освітлюючи пишні кущі яро бурякової царської борідки, вінки кручених паничів та красолї і иньших селянських квіток, таких буйних, барвистих та трівких. Ніхто за ними здаеть ся і не ходив, тільки бабуся инколи підполювала, бо любила їх, як згадки колишнїх лїт. Лїза їх нїколи не шанувала, бо то були мужичі квітки, навіть соромилась їх, коли хто у перше заходив до їхнього саду. Взагалї ж не звертала уваги на те, що там цвіте. Оля любила квітки, але Лїза лаялась, коли бачила її біля їх.

Тепер Лїза дивила са на їх і мусїла сама собі признати ся, що вони таки гарні, хоч і мужичі. Коли вона любовала ними, через перелаз перелїзло дві пані в чорних хусточках, в руденьких кофточках та спідницях з густими зборами. Одна з них огряд-

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ненька та маленька, з круглими трохи зігнутими плечима, була удова попадя Дверенкова, друга здорова, червоновида і сива-пані Борщиха, те ж удова.

Прийшли вони одвідати Катериненків, прийшли власне з цікавости, бо вже прочули, що Лїза так побила сестру, що аж за фельдшером посилали. Потім вони чули, що він почав до їх учащати і вже люде догадували ся, що він уподобав Олю. Всїм було дуже цікаво знати, як се терпить Лїза і що то з нею стало ся, що вона дозволяє сестрі розмовляти з парубком. У всякім разї треба про все те довідатись, та людям росказати, а щей до того зробити собі приємність, сказавши Лїзі з сього приводу що-небудь гостреньке, уразливе.

— От прийшли одвідати вас!—сказала Борщиха сїдаючи на рундуцї.

— Заходьте у світлицю.

— Не клопочіть ся! Ми і тут посидемо, тут так гарно, холодок. Ми до вас тільки на хвилиночку. А що як здоровлє Олї? Ми чули, що вона була заслабла...

— Тепер вона вже зовсїм здорова—відводючи очі сказала Лїза.

— Слава Богу! А що у неї було?

— Не знаю .. так, мабуть інфлюенція, чи що... Ось я піду скажу мамі, що ви тут...

— Сидїть, сидїть!—зупинила її Борщиха втримуючи за рукав— я ж вам сказала, що ми тільки на хвилиночку, тільки роспитати про здоровлє. Ну, а що фельдшер казав?

— Та вже тепер все минуло.

— А чого ж він і досї до вас ходить?

— Та так все ж одвідує... У гостї ходить...

— Ще б пак! Воно годить ся, коли хвора молода та гарна... От коли б дав Бог... Славна пара була б,—сказала Дверенкова.

По старій звичцї ся увага болюче дряпнула Лїзу. Вона мовчала. Панїї знаючи її вдачу, насмішкувато глянули на неї і проводили далї на ту саму тему:

— І справдї була б гарна пара, обоє такі молоді та гарні—казала Дворенкова.—Прямо се б Олїне щастє було! А то чого доброго так і завяне не діждавшись пари. Зовсїм нї за кого тут виходить нашим панночкам.

— І справдї, що нї за кого!—згодила ся Борщиха. — Панночок багато, а паничів нема. Свої паничі десь на службі, а чужий як навернеть ся, то гляди десь собі иньше уподобає, мов тут не можна якої хочеш знайти. От як той високий фельдшер Іван Прокопович...

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Як, пак, його фамилія? Ми його Іваном Прокоповичом звали, а яка його фамілія, мабуть мало хто й знав.

— Еге-ж! Он бач! От так він привіз собі жінку з города тай годі! Та хоч би була справді багата або гарна, а то так чорт зна що! А всі думали, що він посватає Назарівну.—Борщиха глянула на Лїзу, бо знала, що та колись думала, нїби той фельдшер був закоханий у неї.

— Та Назарівна і сама так думала—сказала Дверенкова—Гі, гі, гі! Тай погано ж було їй, коли він привіз собі жінку! Не хотїла і між люде показуватись, до церкви не ходила!

— Ще б пак! Знала, що всі дивлять ся на неї тай думають:

— „А що, голубко, зостала ся з носом?“

— Вона вже й не вийде заміж. Дуже вже споганїла.

— А не вийде. Стара панна вже стала. Чи ви чули, що до нашого дяка син приїхав? Отой, що в городській управі служить.

— Хіба приїхав? А я і не чула.

— Приїхав ще вчора у ранцї. А Зїна Калатаєнкова з свого саду і не вилазить. Все біля квіток крутить ся, що біля дякового городу. А менї те добре з вікна видно.

— Наче він тут кращої від неї не знайде! Або і в містї... скільки душа забажає!

— Та вже ж! А попівну ви бачили?

— Учора зустріла у Гершка. Така весела стала мов засватана... Менї здаєть ся, що вона тепер завсїди корсетом стягаєть ся.

— І пудрить ся.

— Тай пудрить ся. А скільки їй лїт буде? Мабуть із тридцять.

— Не меньше.

Обидві добре памятали, що попівнї було двадцять сїм, але їм чогось дуже хотїлось, щоб їй було більше.

— Дуже вона радїє, а чи ще вийде що?—з сумнївом зауважила Дверенкова.

— Він у їх що дня, або краще сказати, що ночі...

— Так то вона може таким способом хоче його впіймати: гулятимуть, а там вона до його з батеньком та матїнкою: „А ну, паничу, женись, а то позиватимем“.

— Може й таке надумали. Та не велике щастє—почмейстершою бути...

— Та не велике, а все краще нїж вік дївувати. Дивіть ся! Он Дощенко йде!

По вулиці йшов високий та здоровий чоловік у сїрій чумарцї та у фетровому брилї, який свідчив, що се йде не простий селя-

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нин, а нїби то пан. Справдї то був власник чималенького хутора, шляхетського роду і з освітою третьої кляси ґімназії. Вся його кремезна постать і негарне обличє з великими важкими щелепами, виявляла силу, упертість і лиху вдачу.

— А от осей!—сказала Дверенкова—тридцять пять років має, а й досї не женив ся.

— Навіщо йому й женити ся, коли він і так завсїди якусь собі жінку має? Так ще краще для його: обридла, так і послав її к чортам та взяв другу. А із вінчаною так не зробиш—зауважила Лїза.

— Ой, було-б тій, котра-б пішла за його! Така в його вдача, що не доведи й Господи! Він же пан, і достатки у його не малі, а він живе мов простий мужик. Наймички у його роблять як прокляті і він з ними так само—сказала Борщиха.—Ще темно, а він вже з ними на роботї. І сонце зайде, а вони ще й вечері не бачать. Колись отсе я зустріла його матїр, Олену Васильовну; так вона змарнїла, що й пізнати не можна. Я спитала її, що їй таке, а вона й каже: та таке, що я дома нїяк нїколи дїла не перероблю. Мій Сергій такий, що і сам не гуляє і другим одпочити не дає. Ну, йому добре, він молодий та здоровий! А менї з старістю доводить ся гірко!..

— За те ж і хазяйство у їх добре. А хотїла-б я знати, як же Олена Васильовна годить ся з його кралями! Вони завсїди бувають такі нахабні...

— Еге! Вони ж у його добре вимуштрувані. Платить він їм як і усїм иньшим наймичкам і роблять вони як і ті. А як тільки що, так зараз геть із двору. Ну, звичайно, він коли небудь їм і дарує.. То хустку, то на спідницю, або що... Та он дивіть ся і Пріська іде—його теперішня краля. Значить у двох приїхали. Ну й здорова! Аж земля під нею трусить ся!

Поуз пройшла висока, мов парубок, огрядна жінка, з лиця не дуже гарна, але вбрана та пишна.

— Дивіть ся, як пишаєть ся! Уже пак є чим? Він завсїди здорових вибірає. Кажуть, вона дуже добра робітниця. Вона московка з Голківщини.

— А чи не пора нам іти?

— А пора!—Борщиха встала.

— Ви ж і мами не бачили!—з ввічливістю сказала Лїза.

— Та треба поспішати ся. Нехай иньшим разом на довше прийдем. Заходьте і ви до нас.

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Панії попрощали ся з Лізою і пішл ипокинувши її в такому настрою, мов би вони вернули їй колишнє житє. Вона сидїла на рундуку поки аж стемнїло. Чула несмак до всього, нудьгу і дратуваннє.

Вже зовсїм повечоріло, коли рипнула фіртка і Ліза побачила Омельченка, що прямував до рундука. У неї несподївано тьохнуло серце, зовсїм, зовсїм як тодї, коли вона, бувало, бачила кого з своїх пассій і взагалї кого не жонатого, мов парубоча постать завсїди викликала у її думках однакове питанне: „А може се моя доля йде?“ В ту ж мить вона згадала розмови панїй про його та Олю і у неї стиснуло ся серце. Боже, як вона звикла до таких почувань у серцї! Воно вже так звикло до них, що тепер по звичцї перечуло всї і вернуло її до минулого житя.

Коли Омельченко привітав ся, вона разом з ним увійшла у світлицю. Потім побігла в свою кімнату, хапаючись перебралась у кращу сукню, причепурила ся і вийшла знову.

Оля не знала, що прийшов Омельченко і сидїла у їдальнї біля лямпи, читаючи одну з його книжок. Вона глянула на сестру і зразу по знайомих рухах та по виразу її обличя вгадала, що прийшла „пассія“.

— Учитель прийшов?—несподївано для самої себе спитала Оля

— Учитель? Чого учитель? Чого-б він прийшов!—роздратовано увірвала Ліза і вийшла.

Оля знову нахилила ся до книжки, але їй стало чогось важко, мов вона передчувала щось не добре. Та справдї буде не добре, коли Ліза знов стала такою, як була.

Ліза і матері не сказала, що прийшов Омельченко, а поспішала ся у світлицю, де він пильно прислухав ся, чи не йде Оля, і сїла проти його. Розмова провадила ся зовсїм вяло, бо він не слухав, що казала Ліза, а прислухав ся, чи не чути Олї. Та не виходила, бо не знала, що він тут. Він хвилював ся, дивив ся на двері, що хвилини от-от хотїв про неї спитати, але нїяк не зважував ся.

Згодом до світлиці якось зайшла бабуся, привітала ся з Омельченком та скоса поглянувши на Лізу, крутнула губами і вийшла. Ідучи поуз їдальню, вона заглянула у двері і сказала Олї:

— Там у світлицї фельдшер сидить... Гляди тільки... Ліза щось... нїби до учителя...

Оля схопила ся, але почервонївши, зараз сїла, потім узяла книжку, знову положила її, знову схопилась і тодї поволї, не поспі-

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

шаючись, нїби їй було все одно хто там сидить у світлиці, пішла до дверей.

— Зачеши коси, а то, бач як закошлала ся,—порадила бабуся і пішла у пекарню до своєї роботи.

Оля швиденько причепурила ся і пішла у світлицю. З порога її зустрів пильний виразливий погляд Лїзи, погляд, якого Оля звикла страшно бояти ся.

Інстинктовно вона зайшла у найтемнїщий куток і там мовчки сїла. Наче присуд свойому молодому щастю прочитала вона в очах сестри. Олїн вигляд здивував Омельченка. Він не зважив ся устати та йти аж до неї, бо був теж несміливий та соромливий—як раз їй до пари. Він сидїв такий сумний, мов дістав яку погану звістку, а Лїза ревнивими блискучими очима поглядала то на того, то на другого.

Він сього не помічав, але Оля за те добре бачила...

Лїза почала оповідати щось про своє колишнє житє у містї. Вона оповідала завсїди тільки з далеко минулого. З пізнїщого та сьогочасного вона, власне, не мала чого росказати.

Омельченко все шукав приводу встати та підійти до Олї. Нарештї він таки зважив ся. Він встав, нїби йому обридло сидїти, пройшов ся по хатї, зупинив ся перед одною пальмою, потім перед другою і аж тодї вже перед Олею. Став роспитувати про книжку, яку їй дав останнього разу. Але Оля відказала йому так щоб одразу спинити на сьому розмову, бо бояла ся, що вона ще дужче роздратує Лїзу.

Омельченко не міг зрозуміти причини такої уривчастої відмови і він подумав, що Оля тим так довго невиходила, що їй нецїкаво було його бачити, як не цїкаво було і розмовляти з ним.

Він помалу одійшов і більше не обзивав ся до неї. Хоч він і знав, що вона боїть ся сестри, але не міг собі і уявити того гнїту, котрий гнїтив її. Через кільки хвилин парубок сказав, що поспішаєть ся, і зараз пішов ледві стиснувши Олїну руку.

Йшов до дому і думав, що то могло розраяти його з Олею. Що стало ся? Чого вона зробила ся зовсїм иньшою? Може хто їй подобаєть ся? Хіба учитель, він же там буває... Здаєть ся, се неможливо, але всяке буває.

Другого вечора Омельченко знову прийшов. Сподївав ся, що може знову буде, як було. Та сього разу він і не бачив вже які у Олї очі. Тай її саму він не так вже багато бачив, бо вона або сидїла у куточку, або її кудись все посилала Лїза.

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Через день він знову прийшов і знову було так само. Йому здавалось, що у Катериненків стало ся щось погане, чи сумне,— такі всї були мовчазні та пригнїчені. Тільки одна Лїза була наче чи весела чи збентежена і надзвичайно балакуча.

Проте він все таки ходив туди. Йому здавало ся, нїби Олї зовсїм байдуже до його і йому хотїлось впевнитись до краю, що се справдї так. Може то тільки здаєть ся...

Він приходив смутний та тихий і все намагав ся придивити ся до Олї. А до його придивляла ся Лїза, очей не відводила. Оля сидїла у куточку, наче її і не було в світлицї.

Одного вечора, перед тією годиною, коли Омельченко звичайно приходив, Лїза сказала Олї:

— Чого ти завсїди стремиш, коли приходить фельдшер? Наче наняла ся сидїти! Уже ж у нас є що робити... дїло стоїть...

Оля нїчого не відповіла, а коли прийшов Омельченко, вона таки вийшла у світлицю. Лїза аж почервонїла від гнїву, але змовчала.

У неділю Оля пішла до церкви.

Як вона виходила з церкви, біля сходів стояв Дощенко і безцеремонно оглядав всїх дївчат та жінок, наче покупець, що вибірає собі з череди скотину.

Молодицї кидали на його смїливі зальотні погляди, дївчата поглядали скоса, але теж досить смїливо, штовхали одна одну і червонїли.

Таким самим покупецьким поглядом зустрів він і Олю. В його очах відбило ся дивуванне.

Олї той погляд здав ся надзвичайво неприємним, наче вона пройшла перед ним зовсїм неодягненою. Хоч вона проминула його дуже швидко, але неприємне чутє тривало ще довго.

Через кільки днїв до Катериненків прийшла Борщиха. Поговорила про те, про се, посміяла ся і нарештї сказала:

— Та маю вам щось сказати, чи спитати, чи як там воно мовить ся... Учора у мене був Дощенко, тай розбалакав ся.. Та я вам уже всю правду скажу: дуже йому подобаєть ся ваша Оля і він прохав мене довідатись, чи не віддали б ви її за його...

— За Дощенка!?—так і скрикнула Марія Олександровна.

— А що ж таке? Чим не молодий? Тим паче тодї, коли у нас нема женихів! Часом і скаженій собацї радий будеш!

— Нї вже! Та вона щей дуже молода,—відказала стримуючи гострі слова Марія Олександровна.

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Еге! Всї наші старі панни були колись молодими, та що з того? Так само може бути і з Олею. Кого вона тут діждеть ся? Ну, може трапить ся який учитель, або фельдшер, так у тих же й є те, що заробить, а у Дощенка гарний хутір, землї багато, в хазяйстві є все, чого душа бажае... Він, можна сказати, найкращий жених в околиці...

— Та вдачу має він...—зауважила Марія Олександровна.

— Вдача, як вдача! Коли матиме добру жінку, то і сам добрий стане. Так часом буває...—сказала Борщиха, котрій Дощенко наобіцяв багато спокуслнвих річей: кави, чаю, ґречаних крупів та яблук.

Коли провадила ся та розмова, Лїза мовчки сидїла біля столу. Їй було завсїди тяжко і заздрісно як хто кого сватав та не її, а тим гірше було, коли йшло ся про Олю. Се зайвий раз свідчило, що вона сама вже зїйшла з тієї стежки, якою дівчатам і Бог і люде звелїли йти.

Спочатку Лїза хотїла разом із матїрю запротестувати, але потім в голові промайнула думка, що добре було-б збути ся Олї та щей як раз тепер. Таким чином та не стояла-б поміж нею та Омельченком. Звичайно, дуже неприємно буде, коли Оля вийде заміж поперед неї, але що-ж робити! За те в господї буде вільно!

Коли Борщиха пішла, Лїза пішла подивити ся де Оля. Та сидїла в маленькій хатинцї біля пекарнї і шила. Лїза вернула ся до матері і сказала:

— Чого пишаеш ся з своєю Олею? Чому б її справдї не віддати за Дощенка?

— Ну, що ти кажеш! Не то що своєї, а й чужої не віддала б за його!

— Говори! А по мойому її треба віддати за його тай годї. Що ти їй царевича виглядатимеш!

— Та краще вже Омельченко, як Дощенко... Хоч він і простий фельдшер,—зірвало ся з язика Марії Олександровнї.

І вона зараз покаяла ся, бо Лїза люто крикнула:

— З того нїчого не буде! Нїчого не буде! Нехай вона і не мріє! Ти завтра підеш до Борщихи та скажеш, що ти віддаси Олю за Дощенка. От і все!

— Не піду!—несподївано уперто відказала мати.

— А як же буде?—знов крикнула Лїза,—будеш завсїди держати її у мене перед очима? Привела її чорт знає на що, тай морочиш менї з нею голову! Чого я буду з нею панькати ся, наче з яким золотом! Коли ти її не віддаси за Дощенка, то я вас обох з свїту

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

зжену,—додала Лїза тихо, щоб нїхто не почув останньої фрази.— Ти тільки їй поки що не кажи.

Марія Олександровна промовчала, знаючи, що дарма буде говорити. Але у неї болїло серце, так болїло, як, здаєть сь, нїколи не болїло навіть за Лїзу. Лїза була енергічна і сердита, а Оля покірлива та беззахистна і було легко її скривдити. Вона порішила недопустити Олїного шлюбу з Дощенком, хоч ще і не знала як... Знала, що з Лїзою трудно змагати ся...

У вечері прийшов Омельченко ще смутнїщий нїж завсїди. Він журив ся і разом гнївав ся на самого себе, що у його нема сміливости просто спитати Олю, чи написати їй листа. Кілька разів сїдав він писати, та ледві починав, як йому зразу ставало ясно, що Оля і трохи ним не цікавилась та що їй, певне, хтось иньший подобаєть ся. Тоді він кидав перо.

А від Катериненків він завсїди вертав ся з почутєм непевности, хоч сам не знав, що йому давало надію.

Іноді він думав, що може тут Лїза заважає, але потім йому здавало ся, що не могла-ж Лїза мати таку владу, щоб вже не дозволити виявити правду хоч поглядом.

Тепер, коли він прийшов, Оля повносила чайний посуд і зникла. Незабаром вона вернула ся, щось попереставляла в кутку на столику, а потім зважившись, сїла біля його.

Лїза криво подивила ся на неї і стримавши глузливу усмішку, вимовила:

— Чого ти так далеко сховала ся, засватана?

Оля подумала, що Лїза глузує з неї того, що Омельченко не посватав її, і їй стало болюче та соромно.

Йому ж се здало ся натяканнєм на щось певне, чого він ще не знає і що все обясняє. Він одразу хотїв спитати, чи Оля справдї засватана, але чув, що не матиме сили вислухати відповідь.

Далї Лїза знов сказала:

— Замислена, як годить ся закоханій.

Оля трохи не зомлїла

Омельченко встав прощати ся

Оля бачила стриманий чудний вираз його обличя і подумала:

— „Він хоче менї показати, що між нами нїчого не може бути".

І їй дуже схотїлось не жити.

Він пильно подивив ся на її безвиразне, наче недбале личко і подумав: „Значить то правда".

Він прийшов до дому і написав в управу, щоб його перевели

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на другу посаду. Цілу ніч він не спав і після сього вже більш не ходив до Катериненків.

Одного разу Олі треба було піти до крамниці. Ледві вона туди увійшла, як крамарка аж кинула важити, так цікаво подивила ся на неї.

У крамниці були Дверенкова та попадя, які теж цікаво глянули на дівчину і потім поглянули ся між собою.

— Наче з хреста знята!—тихенько сказала Дверенкова попаді.

— Ходив, ходив, а потім он що!—попадя знову цікаво глянула на Олю.

— Може посварились?

— Із нею? Та вона-ж трохи не німа! Просто—ходити та залицяти ся—одно, а женити ся друге.

— Тихше, а то ще почує.

— Ні, ми ж тихенько.

Того ж вечора прийшла Борщиха. Катериненки саме пили чай. Вона сіла проти Олі і почала говорити про хазяйство, що хвилини поглядаючи на неї. Потім упяла ся очима в її личко і раптом оповістила:

— А чи ви чули новину? Наш фельдшер у другий участок переходить.

Оля одразу почула холод на обличю. Вона поблїдла і опустила очі. Але вона як і раніще механічно брала ложечкою чай і підносила до уст, не примічаючи того, що чаю було тільки на дні і в ложечку не набірало ся.

— А шкода, він був такий славний!—сказала Борщиха не відводячи очей від Олї, а тимчасом з незадоволенням думала: „Чи їй байдуже, чи що? Чи се вона так представляєть ся? Адже їй мусить бути соромно, бо всї ж думали, що він її посватає, а він замість того тікає. А може він сватав, та вона гарбуза піднесла? Ні, се не може бути"! Борщиха знов почала говорити про Омельченка, а Оля напружувала всї сили, щоб не виявити того, що почувала. В голові каламутило ся і вона боялась встати, щоб не заридати раніще, ніж вийде з світлиці.

Ліза ж, почувши новину, так почервонїла, що все обличе аж плямами взяло ся. Такої звістки вона не сподївала ся, як ніколи не сподївала ся невдатного кінця усїм своїм численним закохуванням. Вона глянула на Олю і трохи утішила ся. Очевидячки тій дуже тяжко... Нехай помучить ся! Принаймні хоч не дістав ся їй! Окрім того, ще ж учитель зостав ся.

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Коли чаюванне скінчило ся, Оля пішла. Через світлицю вона перейшла помалу, але коли зачинила за собою двері, то швидче кинулась у спальню і майже непритомна упала на ліжко. Вона вся трусилась мов від холоду і їй справді стало дуже холодно, хоч в покої було душно. В голові була якась порожнеча, сльози наче висохли.

— Іди у світлицю, там Омельченко прийшов прощати ся,—виразно вимовляючи кожне слово, котре наче ніж вганяла в серце сестри, сказала Лїза.

Зрозумівши тільки першу половину фрази, Оля схопила ся та попрямувала до дверей. Так без думки дійшла до світлиці. Уходячи туди, зрозуміла кінець фрази і зупинила ся. Потім напружила всї сили, як тодї, коли почула звістку від Борщихи, і підійшла привітати ся до Омельченка.

Світло лямпи слїпило їй очі, майже нїчого не бачучи, вона пройшла до свого кутка і сїла.

— А я прийшов до вас попрощати ся, — ненатурально весело та бадьоро сказав Омельченко, ідучи до неї і зупиняючись близенько.

Вона мовчала.

— Я їду у другий участок.—Його голос не витримав і впав.

Вона все мовчала. Треба було щось сказати. Адже коли навіть мало знайомий приходить прощатись, той то треба хоч з ввічливістю сказати яке слово. Але їй до болю стискувало горло і вона чула, що коли-б тільки ростулила міцно стиснуті уста, то зараз би заридала в голос. Не могла ж вона показати йому свого одчаю, коли йому так байдуже, коли йому так весело прощати ся.

У його зникла химерна надія, що як він скаже про свій виїзд, то вона виявить хоч трохи жалю. Тепер все вже і напевне скінчило ся. Він одійшов від неї і почав розмовляти з Марією Олександровною. Оля не чула, що вони говорили, а думала про те, що се ж вона бачить його у останнє... думала, що нема у неї такої сили, якою могла-б втримати його...

Вона була блїда як смерть, але здавалась спокійною. Коли-б Омельченко не був певний, що їй до його байдуже, він би зауважив, якою чудною вона стала.

— Ну, не буду барити ся, а то ще мушу з вечора речі поскладати. А де ж се Єлизавета Семенївна?—вимовив Омельченко.

— У неї голова болить... не встає...—відказала Марія Олександровна.

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Справдї Лїза сидїла в свойому покої і умірала від суму, гнїву та образи. Вона так ненавидїла Омельченка, так ненавидїла, що коли б могла як потайки безкарно заподїяти йому смерть, вона заподїяла б. Разом з тим вона почувала безобмежний жах і одчай людини, котра бачить, що зсуваєть ся на край безоднї та нїчого не може зробити.

— Щож... пора іти..,—сказав Омельченко і встав. У Олї в очах потемнїло, але вона теж встала.

Омельченко прощаючись, на мить затримав її руку, і очима повними пекучої муки подивив ся їй в обличє. Вона нїчого не бачила, бо не сила було звести очі.

Але тільки він вийшов, як вона не зважаючи нї нащо і нї на кого, закрила ся руками і голосно заридала.

Мати підійшла до неї і стала мовчки гладити її по голівцї, а в самої сльози так і лили ся з очей.

Бабуся одійшла в куточок і хлипаючи, промовляла:

— Господи, Господи, і що їй зробила ся дитина? І на що вона їх розраяла? Все ж одно він їй самій не дістав ся! Та хіба ж сього і не видно було! І та пропала і ся пропаде, наче пустоцвіт який... і на віщо воно... і кому...

Почуло ся, що Лїза йде з свого покою.

Оля встала і хитаючись пішла у спальню. Там вона впала на вколюшки перед ліжком і, затулившись у подушку, знову почала плакати.

Їй було вже байдуже, що всї знають, чого вона плаче, що їй могло бути від того, що вона його нїколи не побачить?

— Ти чого навколюшки стала? Богу молиш ся, чи що? Встань та доглянь, щоб нам швидче давали вечерю! Жениха собі, мабуть, вимолює!—крикнула Лїза, стаючи на порозї та злостивими і якимись аж хижими глузливими очима дивлючись на сестру. Вона почувала чудну, але величезну втїху, коли дивила ся на її горе, мов перед нею катували найгіршого ворога.

Оля одразу перестала плакати і не підводючи голови, відказала:

— Голова болить.

— Чи бач! Голова болить! А ну, будь ласка, не ламай комедії. Уставай! Твоя голова і не думає болїти. Як розревла ся, що кавалєр поїхав! Запевне ти його, як свого носа, не побачиш! Ніс побачиш хіба у дзеркало, свого кавалєра хіба у мріях. Втїк він від тебе! Втїк!

З усїх сих вульґарних уразливих слів Олю вразило тільки те, що вона нїколи не побачить Омельченка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вона заплакала.

— В-е-е!—перекривила її Лїза.—Думає, що вона героїня роману! Похоже, кирпата морда! І не вже ти думала, що можеш кому небудь подобати ся? Бач, поїхав, тай край!

Вона ще довго колупала ся в сестриному горі, але та вже нїчого не чула за сльозами.

Після виїзду Омельченка Оля нїкуди не виходила. Се нїкого не дивувало, бо так звичайно робили всї панночки, коли той, на котрого вони мали надії, виїздив або женив ся з другою.

Оля дуже журила ся і дуже змарнїла. У день вона намагала ся не плакати, а тільки в ночі, коли всї поснуть. Довгі були ті ночі і без краю журливі. Здавало ся, що їм не буде кінця, що до віку вони будуть такі чорні та мовчазні.

Прийшла зима. Іноді за стїнами гула заверюха і вітер торгав вікониці, наче добував ся до хати. Поторгає і затихне. Знову добиваєть ся. І такий був той стук несміливий та журливий, наче до хати добивала ся несмілива, до одчаю замучена людина.

Оля умивала ся тихими сльозами та такими рясними, що і подушка і руки робили ся мокрими. Марія Олександровна, що спала близенько і мала легкий сон, нїколи не чула того плачу. Чула, як добиваєть ся вітер, як сиплеть ся у віконицї сухий дрібний снїг, як виє у коминї, але доччиного плачу не чула.

Засипляла Оля тільки тодї, коли з окола починав ся вже рух, як люде вставали поїти худобу та носити воду. Спала годину, або дві і вставала зовсім хвора.

Незадовго до Різдва прийшла Борщиха і знову почала говорити про Дощенка. Коли вона пішла, Лїза сказала матері:

— Треба віддати Олю за Дощенка і край, а то скрізь вона передомною стремить.

— Се неможливо!—відказала та і аж поблїдла.

Лїза усміхнула ся. Пішла до Олї і сказала:

— Тебе хоче сватати Дощенко. Нїчого тобі сподївати ся, що твій царевич вернеть ся. Підеш за Дощенка тай годї!

Оля глянула на неї переляканими очима і відказала:

— Я не хочу заміж.

— Підеш.—Лїза дивила ся на сестру, усміхала ся, вихитувала головою, а потім, махнувши рукою, пішла.

Олї стало страшно, і їй схотїло ся кудись втекти. Не розумiючи, що робить, вона швиденько одягла ся і вийшла через пекарню у сад. Там все було вкрите снїгом, а вітте, запоро-

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

шене інеєм, здавало ся таке густе, як лїтом, тільки біле, непорушне, мертве.

У берег була протоптана стежка. Оля пішла по нїй і спустила ся вниз і далї, куди вона вела. Навколо ген-ген була біла рівнина, така блискуча під сонцем, що на неї було болюче дивитись

Стежка кінчала ся перед ополонкою; навкруг неї понамерзало і було дуже нерівно та слизько. Оля зупинила ся перед нею, подивила ся навколо і оглянула ся назад.

На горі стояло містечко засипане снїгом. Все було біле. Їй пригадало ся, як минулою весною вона тут зустріла ся з Омельченком. Тодї тут було зелено та густо, а у містечку червонїли дахи та золотїли соломяні стріхи. Як то давно було! Наче снило ся!

„Що то буде далї?“—Вона подумала про те, що їй сказала Лїза, і несвідомо затулила собі очі рукою, наче злякала ся, що перед ними зявить ся примара житя за Дощенком.

„Лїза доведе свій замір до кінця—з нею нема сили змагати ся, або замучить, доведе до божевілля. Що робити? Втекти? Куди і як? Написати Омельченку? Та йому ж байдуже!..“

Оля ще раз оглянула ся, наче шукаючи порятунку, потім подивила ся в низ. Темна вода блищала на білому снїгу. Дївчина підійшла ближче, наче та її цїкавила, притягала.

Трудно було ступати по нерівній кризї. Оля зупинила ся над самою ополонкою і стала дивити ся у воду. Пригадало ся оповіданнє про дївчину, котра утопила ся в ополонцї, коли її стали силувати за нелюба.

Оля виразно уявила собі, що то почувала дївчина, як ішла до ополонки: найстрашнїйше від усього на свїтї було житє за нелюбом.

Вона раптом ступила вперед і в туж мить уявила собі, що перечула дївчина, як вже пішла під кригу: нїчим дихати, холодна до болю вода тягне вниз, потім тверда крига над головою...

Оля хитнула ся, нїби хотїла кинутись назад, але в туж мить сплила в ополонку. В очах потемнїло і все тїло потягло вниз.

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ЕВШАН.

Бернард Келлєрман і його „Tunnel“.

Бернард Келлєрман зовсім не першорядна сила не лише світової але навіть сучасної нїмецької лїтератури. І я хочу говорити про нього не для того, аби показати першорядний талант нїмецької беллєтристики. Коли би шукати за „найбільшими“ то скорше на увагу заслугують брати Манни — Томас та Гейнріх, Вассерман, не говорячи вже про Гавптмана. Правду кажучи, то Келлєрман відкриває навіть слабий пункт сучасної нїмецької беллєтристики, може служити за приклад розкладової її тенденції, її теперішньої „кризи“. Так кризи. Бо попри все богатство талантів в сучасній Нїмеччинї, попри високий рівень лїтературної думки, таки бракує їй „пастиря“, бракує їй того елєментарного розгону та внутрішнього богатства, яке вона мала хочби в роках 1800 — 1830. — „Ein höherer Durchschnitt, aber viel weniger ragende Gipfel“ — як каже оден з істориків лїтератури про сучасну хвилю. І се приходить ся констатувати навіть таким творцям як Вассерман *). Велика артистична культура нїмецьких творців, їх змаганнє до стилю та ширшого ритму, їх інтеллєкт переважив занадто; і тепер вони, чуючи якою дорогою їм треба йти,—не можуть вийти з рефлєксії, не можуть добути елєментарного голосу, того міту, за яким тужать, природної щирости вислову. Хто з них держить ся найвище — то тільки завдяки великій працї над самим собою, завдяки величезним зусиллям волї та внутрішньої дисциплїни,—які не дають їм зійти до типу пересічних „писателїв“. Але й вище, до вершків, яких досягали романтики, вони таки не можуть дійти. Те що становить їх plus—те саме й причіпляє їм важку кулю до ноги, вони не мають крил.

Келлєрман—типічний автор сучасної Нїмеччини. На його творчости можна найкраще пізнати, що таке „артистична робота“ (не творчість!), на якій таки мусїла спинити ся нїмецька лїтература останнїх лїт. Звертаю лише увагу на сам проблєм,—не хочу висловлювати ся з легковаженнєм про творчість сучасних нїмецьких „артистів“. Навпаки— те, що вони дали, заслугує на найпильнїйшу увагу, навіть на признанне; всетаки вони—ті нїмецькі „артисти“—витримують хоробро загальну лїтературну крізу та брак великих талантів, вони не лише самі „трима-

*) „Der Literat oder Mythos und Persönlichkeit“. 1910.

Generated on 2015-08-08 07:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ють ся", але навіть ратують других, найбільше внесли за останні роки в скарбницю світової літератури, але .. я подаю тільки факт, який впрочім вони самі усвідомили собі.

З поміж названих в горі авторів Бернард Келлєрман (уроджений 1879) найменьше відомий і наймолодший—пише від яких 10 літ і будучність має ще перед собою. Правда—фахова критика визначила йому давнійше вже досить почесне місце і хвалила, але публики і ширшого круга читачів він немав. Причина?—Головна причина, здаєть ся, та, що він на початок позволив піти собі трошки иньшим шляхом як його старші товариші та і з о л ю в а в себе в своїх творах від справ соціяльних, першорядної ваги. Був з початку занадто інтімний, занадто ніжний і його слабий голос не міг навіть бути чутим ширше. Вибирав своїх улюблених героїв, замикав їх від життя і світа в кругі їх особистих тільки, інтімних почувань—і тільки через їх призму старав ся розуміти справи життя. Він не подавав ніякої експозиції своїм романам, ніякого тла ані ширшої перспективи, не описував ніяких інтриґ, не розводив перед читачем подій; вся „фабула" містила ся в кількох головних настроях, які він умів мальовничо й тонко зобразити — позатим ідентифікував себе майже з героєм і відбите поодиноких настроїв та вражінь в психіці того героя було осередковим пунктом роману.—Так написав Келлєрман свій перший твір: „Y e s t e r u n d L i, G e s c h i c h t e e i n e r S e h n s u c h t" (1904), так написав свою „Jndeborg" (1905). Там Ґінстерман, молодий літерат, тут Аксель, пережитий аристократ,— головні типи. Що дієть ся в їх душі — автор уміє віддати тонко і з майстерством, весь неначе без остатку вміщуєть ся в їх психіку та настрої —а Бянка та Індеборґ істнують властиво і мають свою рацію лише, як певні моменти в житю тих героїв, а не як окремі індівідуальности.—Пишучи ті романи показав Келлєрман силу свого пера, артистичного такту та тонкости, але не міг визначити своєї творчої оригінальности, с в о є ї границі. Ударяюча подібність головного мотиву „Jndeborg" до Гамсунового „Пана" показує, що молодий автор не міг здобувати ся на свої оригінальні задуми, концепцію. — Скоро се прийшло. Роман „d e r T o r" (1908) значить нову фазу творчости Келлєрмана в тім напрямі. Тон автора, очевидно, той самий, той самий стиль і, „метода" творча. Але маємо тут наперед величезне тло буденного життя, життє цілого м'ста. А потім тип молодого вікарія Ґрава, щось зовсїм нове. Герой Келлєрмана сходить з своєї висоти,—в житєвий вир, в гамір вулиці, ані хвилини не лишаєть ся сам, а вічно обертаєть ся серед маси людей, шарварку. Як новий Христос йде від хати до хати, стукає до кождих дверей, дає пораду і поміч, збірає жертви, ратує упавших, робить справедливий суд і своїм видючим оком пронизує найдальші та найтем-

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нїйші закутини людської душі, аби дати їй світло і радість. Вичерпаний нервово, самотний, убогий і прогнаний своїм начальством—гине „на шляху“.—„Der Tor“—найщиріша річ Келлєрмана, вповні й о г о. Навіть пізнїйший кількома роками „Der Narr in Christo, Emmanuel Quint“ Гавптмана не може дорівнати йому, хоч ставить ту саму тему на ширший ґрунт і дає їй горизонт соціяльно-релїґійного руху. Келлєрман показав, що уміє вглянути не лише в ізольований світ одної душі, вичути не лише ті високі настрої в найвищому напруженню почувань і нервів, але дав доказ глибокої інтуіції буденного житя і буденних його настроїв, як вони відбивають ся в душі такої індівідуальности, як Ґрав... Дальший твір—„D a s M e e r“ (1910) появляє ще дальші горизонти в творчости Келлєрмана, відкриває ще один „світ“ і його відбите в душі одиниці. Властиво се одна симфонїя моря, його дикої, безпощадної та елєментарної сили. Але разом з сим се відкрите тих самих диких сил і первісного елєменту людської душі „цивілїзованої людини“, яка проживає якийсь час на далекому від світа острові. Анемічний і нїжний автор „Yester und Li“ уміє раптом увійти і злити ся з диким краєвидом, з грізним шумом моря, і ще більше диким та грізним характером таких типів як Росечерре або її жених. Так само вміє Келлєрман покинути зовсїм ґрунт европейської цивілїзації і пірнути з головою в якунебудь „екзотичну“ культуру, наприклад японську, як показують його описи і враження подорожі по Японії (твори: „Ein Spaziergang in Japan“ „Sassa und Yassa“). Се не лише уміннє „допасовувати ся до обставин“, се також не шуканнє нових, за кождий раз иньших емоцій як у Пєра Льоті; тут, за посередництвом свого тонкого, видючого ока і нїжних змислів та творчої інтуіції автор докопуєть ся до самої душі і то докопуєть ся з таким самовідреченнєм і самозабутєм а навіть пассією, якими може кермувати тільки творча туга. Так єсть творча туга каже йому шукати за що раз новини теренами, голод нових вражінь каже йому відкривати нові світи, наповняти свою душу щораз новим змістом і приймати на себе все нові форми та переміни. Але в результаті сучасний автор забуває про висші творчі прінціпи з хвилею, коли починає свій досвід ескпльоатувати в лїтературі. Те, що було дорогим в першій хвилї і збогачувало його психіку, стає певного рода кінематоґрафічним фільмом в виконанню. Глибина переживань самого автора затрачуєть ся якось в тій величезній скваплівости, з якою він виладовує з себе щораз нові образи, нові світи. Він починає дбати про несподїванку для читача, бажає осліпити його чимсь новим, небувалим—навіть свій стиль пристосовує так, щоби весь час тримати в напруженню увагу читача. Тут вже легкий перехід до с е н з а ц і й н о с т и: одні автори роблять той

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

перехід свідомо, другі несвідомо,—але навіть такі як Гавптман (роман „Atlantis“) не годні від того переходу втримати ся.

І от Келлєрман видав в половині минулого року свій „Тунель“ [1]). Аж тепер прийшов час слави і величезної популярности для автора—не лише в Німеччині але також поза її границями. Український автор навіть мріяти не може про такий успіх, який мав роман Келлєрмана. Щодня німецькі книгарні накладали цілі столи його, що дня публика розхоплювала їх, а видавець пускав щораз нові видання, поки під конець року не вийшло с т о видань. В романі важну ролю грає тверда сталь „Alanit“, винайдена інжінєром Аляном і тому так названа; отже кажуть, що якась фабрика назвала також оден ґатунок сталї „Алянїтом“ і розсилаючи її на пробу своїм клієнтам посилала для реклями також роман Келлєрмана. А вже „любителї“ літератури про нїчо иньше й не говорили, кождий мусїв читати „Tunnel“.

Що таке той „Tunnel“, в чому його сензація, якої не було в нїмецькій літературі вже так довго?

Молодий інжінєр Мак Алян, властитель фабрики сталї — власне отого „Alanit'у“, майже такого твердого як діямант—рішив получити Европу з Америкою великим підморським тунелем, який улекшив би комунїкацію. Сї два континенти були-би віддалені від себе всього на 24 години, як-би йому вдало ся зреалїзувати свій плян, на якого виконанне треба 15 літ. Але треба наперед мати мілїярди. І от в оден горячий лїтнїй день збираєть ся в Ню-Йорку, на 36-ім поверсї першорядного готелю кількадесять великих капіталїстів—а інжінєр Аллян знайомить їх з своїм пляном. Позволю собі навести в перекладї ту сцену — вона дасть змогу нам нобачити головну вісь роману Келлєрмана..

„Здавало ся насамперед, що Аллянів проект, який був епохою в історії двох континентів і навіть в час такого прогресу не був буденним, не зробив найменьшого вражіння на слухачів. Дехто був навіть розчарований. Здавало ся їм, неначе-би вони колись щось вже чули про такий проект, говорило ся про нього як про всякі иньші проекти. А преціньнїхто пятьдесят літ—як кажеш?—двадцять літ назад не був би відважив ся говорити про нього аби не викликати усмішки. Тут були люди, які за час накручування годинника більше заробляли як богато людей за оден місяць, тут були люди, які не дали-би по собі нїчого пізнати, коли-б завтра ціла земля експльодувала як бомба, але тут не було анї одного, котрий позволив би, аби його н у д и т и. І того всї найбільше бояли ся, бо, мій боже, C. H. Lloyd міг також раз вийти з рівноваги! Могло бути преціньь, що той хлопець випорпав якусь стару

[1]) Bernhard Kellerman: „Der Tunnel“ Roman. Berlin 1913 S. Fischer.

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

річ, вроді того, що хоче наводнити та зробити урожайною пустиню Сахару або щось подібне. Його проект не був бодай скучний. Се вже було богато. Особливо самотні та мовчаливі легше відітхнули.

Аллян зовсім не сподівав ся своїм проєктом повалити авдіторію, і був зовсім вдоволений враженнєм, яке викликала його заява. Більше поки-що він не міг жадати. Він міг свою ідею поволи реалізувати, але він її нарочито кинув, неначе гарматну кулю, перед своїх слухачів, аби одним махом розбити той панцир удаваної індіферентности, яка могла знеохочувати всякого бесїдника, той панцир флєґми, вишколення, умучення, вирахування та спротиву. Він мусів здобути для себе тих сїм мілїярдів, вони мусїли його слухати. Отсе була його перша задача, отсе а нїчо иньше. І здавало ся, що вона вдала ся. Скіряні крісла заскрипіли, де хто вигідно намістив ся, щоби закурити сиґару. Mrs. Brown взяла до помочи свій апарат до слухання, Wittersteiner з „New-York Central-Bank“ шептав щось до вуха сусїдови.

А Аллян заохочений і певнїйший себе говорив далї.

Тунель мав-би починати ся сто кільометрів на полудне Ню-Йорку, від берега New-Yersey, перейти по при Азори та північну Іспанїю а скінчити ся коло біскайських берегів Франції. Обі океанічні стації, Бермудас та Азори, були обовязково потрібні з огляду технічного. Бо вони, разом з американською та двома европейськими, давали пять стацій, від яких можна би розпочинати копати тунель. Крім того океанічні стації збільшували страшенно рентовність тунелю. Через Бермудас йшов-би весь особливий рух та почта з Мехіко, західних Індій, центральної Америки, та панамського каналу. Азори знов скупчили-би в собі весь рух полудневої Америки та Африки. Океанічні стації набрали-би для світового руху тої самої ваги, яку мають Ню-Йорк та Льондон. Ясно було без нїяких коментарів, яку важну світову ролю в будучности мають відограти американські та европейські стації! Поодинокі держави були-би примушені дати свою згоду та будову тунелю, так, він, Мак Аллян, примусить їх дати доступ на біржах паперам синдикату тунелю— коли не схочуть принести своїй торговлї тисячі мілїонів шкоди.

„Тунель Берінґа, який пробито два роки назад, — говорив Мак Аллян—Dover-Calais-Tunnel, який має бути укінчений сього року, дали найкращий доказ, що будова підморських тунелїв не робить найменшої трудности для модерної техніки. Dover-Calais-Tunnel довгий рівно пятьдесять кільометрів. Мій тунель має довжину рівно пять тисяч кільометрів. Отсе моя дорога властиво в тім, щоби працю Анґлїйців та Французів сто раз перевисшити, хоч я й не забуваю зовсім про великі трудности. Але я не потребую вам сього говорити: де чоловік сьогодня може поставити машину, там він паном! Фінансово виконаннє проєкту за-

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лежить від вашої згоди. Ваших грошей я не потребую — бо я буду будувати тунель грошима американськими та европейськими, грошима цїлого світа. Виконанне проекту протягом 15 років залежить тільки від мого винаходу, про який ви знаєте, від „Аляніту“, твердої сталї, яка тільки на оден степень твердістю уступає діямантови, яка робить можливим лупанне найтвердїйшої скали і позволяє сталим коштом приладити необмежене число сверликів, довільної величини.

Авдіторія слухала. Здавало ся, що вона спить, але се власне був знак, що вона приняла його роботу. Старі, сиві голови похилили ся, лише два три покриті потом обличя були звернені в гору, до неба, де яснїли звізди. Хтось з них крутив в губах сиґару і дивив ся на Алляна, другий хитав головою, з похиленим на руку чолом. Майже з усїх очей уступив добродушний і дитячий вираз і зробив місце поглядови задуманому, страшно чуйному. Mrs Brown вдивляла ся в уста Алляна, на її твари відбивав ся острий, майже злий вираз. Всї ті мозки трицяти мілїонерів, в які Аллян кинув свої ідеї і арґументи, що клином повбивали ся в голови, прийшли в рух. Думав гріш, зелїзо, сталь, мідь, дерево, вуголь. Та Аллянова справа не була звичайна. Треба було її зважити і розважити. Такого проекту як сей не можна що-дня знайти на дорозї. І Аллянова справа не була така легка! Тут не розходило ся о кілька мілїонів мішків збіжа, або звоїв вовни, не о тисячі акцій. Тут в ряд входило щось иньше! Для одних справа Алляна представляла гору золота без особливого ризика для зелїза,, стали, вугля. Їх рішенне не було нїякою штукою. Для других вона була золотом при великім ризико. Але треба було висловити свою думку, зазначити своє становище! Бо тут розходило ся о ще одну справу, тут був Lloyd, і нїхто иньший лише всесильний Lloyd, який неначе золота примара ходив по землї, творець і руїнник! Lloyd знав дуже добре, що він робить, а той Аллян був лише посуваний, хоч думав, що сам посуває. Від кількох тижнїв відбували ся трансакції у Walstreet в паперах великої індустрії. Вони дуже добре знали, що се Lloyd посував свої армії через своїх підставлених людей. Було ясно як на долонї—той Lloyd, що тепер там сидить в своїм кріслї та гризе сиґару—він від кількох тижнїв вже ударив, а отой Аллян—се тільки його пястук! Все Lloyd був перший. Але ще був час не дати себе випередити. Треба було лише сьогодня вечером пустити в світ декілька телеґрам, зараз по засіданню. Завтра в ранцї було би вже занадто пізно.

Треба було виявити своє становище...

Де-хто попробував схопити проблєм тим способом, що особу Аляна взяв під люпу. Слухаючи докладно, що Алян говорив про будову тунелю—як він хоче уладити, будувати і провітрувати штольнї—вони сту-

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

діювали того чоловіка починаючи від його патентованих скіряних черевиків—його снїжно білі сподні, сорочку, ковнїр, аж до солодних чолових костей і його гладкої, червонавої голови. Обличе того чоловіка яснїло в потї як бронза, але тепер, коли вже проминула цїла година, воно не виявляло найменьшої втоми. Противно воно стало більше маркантне та напружене. Очи того чоловіка виглядали по дитячому і добродушно, коли вїн починав говорити, але тепер купаючись в потї вони були смїливі і чисті, сталеві і ясні, як той „Алянїт“, що був лише оден степень мякший від дїяманту. І було певним, що той чоловік не так часто давав нагоду дивити ся в очи. Коли той чоловік їв оріхи, то певно не потребував нїякого товкача. Голос того чоловіка ударяв молотом і шумів в клїтцї грудей, поки виходив з уст. Алян кинув на таблицю кілька шкіців і вони студіювали його рамя, обгоріле і татуоване двома схрещеними молотами,—се була рука тренованого грача в Tennis і борця на шаблї. Вони студіювали Аляна пеначе боксера, на котрого хотїли ставити заклад. Той чоловік був добрий, без сумнїву. На нїм можна було стратити, але не соромити ся помимо того. Се був погляд Lloyd'a! Вони знали, що від дванадцяти лїт вїн був погонячем коней в копальнї вугля і протягом двадцяти лїт видобув ся з глибини 800 метрів під землею на теперішнього Алляна. Се щось значить Се також щось значить виробити отой проєкт, а вже найбільше трудна і подиву гідна його сила, що вїн умів тридцять людей, для котрих оден день значить цїлий капітал, скликати тут на означену годину і примусив їх слухати, при температурі 90° Фаренгайта. Перед їх очима відбувала ся неначе рідка дія: хтось прийшов до них на скляну гору здобувати собі своє місце і боронити його.

Алян говорив: „Для робіт я потребую сили струї, яка рівна булаби силї водопаду Нїяґара; Нїяґари одначе вже нема, отже я збудую собі власну Нїяґару.“

І вони неначе пробудили ся з своєї задуми і глянули Алянови в лице.

Ще щось впало їм в око у того хлопця: в часї цїлого свого викладу вїн анї раз не усміхнув ся і не пожартував. Гумор здаєть ся не був його справою. Лиш раз мало нагоду товариство сміяти ся—тодї, коли фотоґрафи розпочали люту боротьбу а Алян крикнув на них: „Stop your nonsense!“

Накінець Алян читав орєчення перших авторитетів світа, орєчення інжінерів, ґеольоґів, оксаноґрафів, статистиків, фінансїстів з Ню-Йорку, Бостону, Парижа, Льондону, Берлїна.

Найбільший інтерес викликало резюме Ллойда, який виробив сфінансованне та рентовність проєкту. Алян прочитав його на самому кінцї і тридцять мозків працювало з найбільшою скорістю та прецизією.

Здавало ся, що жара раптовно потроїла ся. Скупані в потї вони

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лежали всї в кріслах, а вода стїкала з їх лиць. Навіть охолоджуючі апарати, які були уставлені скрізь і випускали зимний, насичений озоном воздух, не давали нїякої полекші. Було неначе в тропічнім клїматї. Китайські Boys тихо проходили поміж кріслами і подавали лїмоняду та морожене. Все те нїчого не помагало. Жара йшла з чаду вулиці і діставала ся на гору, до них, неначе горяча пара, яку можна було взяти в руки. Ню-Йорк з зелїзного бетону та асфальту став неначе якимсь величезним акумулятором, який зібрав в собі спеку останнїх тижнїв та тепер її випускав. Безперестанку гомонїла та кричала там в долинї вулиця. Ню-Йорк, набитий людьми з величезних просторів світа, той кипучий та безсонний Ню-Йорк, здавало ся, визиває, напирає та підганяє до щораз більших, щораз більше нечуваних зусиль. Ню-Йорк сам, мозок Америки, здавало ся, думає, думає і родить якусь великанську думку...

В сїй хвилї Алян перестав говорити. Перервав майже на пів реченнє. Бесїда Аляна не мала закінчення. Се була бесїда, яка найвищий свій пункт мала на початку. Кінець прийшов так несподївано, що всї сидїли далї в тім самім положенню, і вуха їх ще працювали, коли Алян вже відійшов, аби проект полишити для дискусії"...

Сподїю ся, що читач з наведеної сцени набрав понятя про твір Геллєрмана, про його стиль. Як тут, так і скрізь автор старає ся захопити читача, привести його увагу до найбільшого напруження. Треба признати, що йому се вповнї удаєть ся. Нема тут порожних місць, які давали-би віддих. Все видержане в однім настрою,—ми стаємо неначе до якоїсь великої роботи, стає нас тисячі, і всї ми мусимо бути послушні якійсь висшій силї, мусимо додержувати такту і темпа, щораз скорійшого та вичерпуючого весь орґанїзм—і так з запертим віддихом переходимо весь роман Келлєрмана і аж на кінець приходимо до себе і бачимо, що се був тільки „роман". Нї, таки умів Келлєрман писати свій „Тунель", умів віддати подих отої американської підприємчивости, погонї за золотом, сміливих проектів, які йдуть на здобуте світа і здобувають собі „рекорд", отого шаленого розгону американської індустрії, якій служать тисячі і тисячі людей. Правда, місця на тонкі психольоґічні сцени, на нїжні настрої, в яких замикала ся переважно дотеперішня творчість автора, тут, в сїм романї нема. Але се вийшло лише на добре для твору, він стратив-би свій с т и л ь, коли-б автор серед тої атмосфери хотїв мальовати яку Бянку або котрого иньшого героя з попереднїх творів. Тут можна авторови дарувати, що в психольоґічних екскурсах не сходить від загальної лінії, не дає типів оригінальних; нас не разить навіть, коли в зображенню особи могучого капіталїста Ллойда віднаходимо вплив Томаса Манна (його „Königliche Hoheit"), коли та-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кий Новву або жінка Аляна Манд — майже банальні. Не в типах тут діло, навіть не в самім герою романа, Алянї,—а в малюнку 15-літньої праці коло тунелю поміж двома континентами. Малюнок той дійсно заслугує на всяке признанне. Орґанїзованнє всїх сил американських капіталїстів для сфінансованнія величезного, небувалого підприємства, образ праці коло самого тунелю, коли на наших очах народжуеть ся цїле місто робітників занятих коло будови, рух поїздів, що мчать ся що хвилини з матеріялом будівельним й арміями робітників, катастрофа під землею, в якій гинуть сотнї людей, застановленнє праці і розрухи робітників, відтак раптовний крах фінансовий, і нові зусилля посивілого вже Аляна для продовженнія праці—все те змальовано з великою силою, місцями навіть майстерно (наприклад славний опис розрухів робітничих в „Germinal“ Золя не може навіть рівнати ся з описом Келлєрмана). Одним словом—технїка лїтературна доходить тут до повного тріумфу.

Але вертаймо до змісту роману.

Отже на нарадї мілїонерів, яку я павів вище в перекладї, таки удало ся Алянови переконати всїх присутних в можливости реалїзації такого проєкту. І зараз після того пішли депеші на цїлий світ, розпочала ся праця коло підприемства.

Зявили ся сотнї тисяч робітників з усїх кінцїв світа, Алян стягнув тисячі інжінєрів, збудовано нову величезну „Нїяґару“ для витворювання електрики, у всїх фабриках пішов великий рух, бо треба було виконати замовленнія Аляна, цїлі фльоти і тисячі ваґонів залїзничих звозили матеріял і робітників, чотири кораблї їздили з фаховими вченими по морю, мірили глибину і досліджували дно моря. В пяти місцях розпочато копати тунель, день і ніч були в руху машини, великі сверлики, що вїдали ся в землю і вертїли її що раз далї — то було цїле пекло, яке потребувало все нових жертв людського житя і вимагало найбільшого напруженнія сил. Роботу треба було скінчити в пятнадцяти роках і Алян уживав всїх можливих средств, аби робити її в можливо скорім темпі, сам себе не жалував, але й вимагав від своїх людей найбільшого вкладу енерґії і скорости. Не було неділї, анї свята, не було восьмигодинного дня праці — він працював сам 24 години на добу і робітники, чергуючись, мусїли безперестанку працювати. І так Алян робив все, що можна було робити, аби тільки приспішити темпо роботи, занедбав навіть свою молоду жінку Мавд, рідко коли приходив до дому. А тунель тимчасом ріс, люди зростали ся неначе з своєю працею і віддавали ся їй душею. Алян став любимцем великої робітничої армії, про його почали складати пісні, а кінематоґрафічні фільми розносили його славу на весь світ.

Вже третина тунеля збудована, готова. І раптом вибух якогось невідомого ґазу нищить 30 кільометрів, засипує три тисячі робітників. Се ка-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тастрофа, якої світ не бачив. Робота перериваєть ся, робітники відгрожують ся Алянови, починають розрухи, серед яких вбивають Алянову жінку. Його приятель, інжінер Новву вийшов якось з катастрофи, але зідіотів на цїле житє. Одно нещастє за другим починає валити ся на голову Аляна. Робота по тунелю спинена, ніхто не хоче йти під землю на страшну небезпеку: загальний страйк. Акції синдикату, який фінансував підприємство, починають спадати, директор його скінчив самовбійством, поповнивши мілїонові мальверзації; публика вибирає гроші, робить правдивий рух на касу. В часї руху величезний будинок „Tunnel-Syndicat—Building“ починає раптом горіти, пожар нищить документи і цїнні папери,—а кілька день пізнїйше синдикат банкротує.

А тепер? Тепер, після упадку синдикату настає великий загальний застій. Упадок відбив ся фатально на промислї й торговлї цїлого світу, все раптом спинило ся в своїм розгонї, появили ся голод і загальна нужда. Неначе елємептарне якесь нещастє навістило культурний світ і спинило його розвій. Винен, очевидно, — як все в таких випадках буває—той, хто починав цїлу акцію: Алян! І його тягнуто тепер як злочинця до суду, нїхто не питає, що він сам найбільше стратив і — засуджують на шість лїт тюрми. Правда, висша інстанція увільнила його, але що з того, коли тунель далї мертвий, коли пропала його ідея, праця його житя! Грошей нема і нїхто їх тепер не дасть, а треба ще багато, багато мілїонів. Алян сам...

І тут являєть ся Етель, гарна, примхувата, але добра Етель, дочка мілїардера Ллойда. Вона давно любила Аляна, старала ся здобути його симпатію, і навіть неодну гірку хвилину заздрости справила Алянові жінцї. Тепер Мовд вже померла, Алян вільний—і вона знов підходить до нього. І от вона бачить, що без тунелю Алян не буде щасливий, вона рішає здобути від свого батька грошей на дальшу будову. Старий Ллойд безмірно її любить—і він напевно не поскупить для неї грошей, аби вона лише з ним ласкаво обходила ся. І старий дав гроши тим більше, що Алян, аби зреалїзувати свою мрію, продав ся, т. є. оженив ся з Етель.

Тунель будуєть ся далї, робота знов кипить. Тунель вже на укінченню, люди вже ждуть цїлими місяцями, коли поїде перший поїзд. Молодим чоловіком розпочав Алян будову, скінчив її стариком. Дорого його коштував той тунель, але його таки скінчив, довів—хоч з перешкодами і опізненнем — свій плян до кінця. При величезнім здвизї народа, при увазї всього світа, який так довго ждав і невірив в Алянове „чудо“, увійшов перший поїзд до Европи, Алян поїхав сам і провадив поїзд останнїх пятьдесять кільометрів.

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

...„Він не спав вже 24 години, але зворушення держало його на ногах. Він був блїдий і вичерпаний, вигляд його був більше задумчивий як радісний: богато думок перейшло йому через голову...

В кількох мінутах вони повинні були приїхати і числили кільометри та секунди. Замиготїли сиґналові лямпи, поїзд став...

Рантом осліпило їх очи біле, ярке світло. Був вже день. Аллян стримав поїзд.

Вони приїхали до Европи з дванадцяти-мінутовим опізненнєм“...

Такий зміст, чи радше фабула роману Келлєрмана. В результатї— се сензаційний роман, сензаційний в шляхотнім значінню слова. Автор позволив собі на такі штуки, що казав химерній дочцї милїардера ратувати ідею тунелю, се хіба перестарілий і банальний спосіб ратувати ситуацію. Але—як я вже сказав,—не тут треба шукати сили роману: вона вся в майстерних описах, в живих, повних сили картинах, в умілости віддати пульс сучасної американської культури. І се досить цїкаве явище, що с оди, в Америку, зайшов Келлєрман, покинувши всякі „історії одної душі“, перейшовши Японію і відлюдні острови.—Так ґрунтовно тут вилїчив ся з свого молодого „лїризму“, що нїхто не повірив би, прочитавши „Tunnel“, що його автор написав „Yester und Li“ або „Ingeborg“, що він так міг „замериканізувати ся“. Але се факт, якого пояснення знайдемо хіба в другім фактї, що Нїмцї в останнї роки почали дуже пильно студіювати Америку. Що раз численнїйші переклади американських авторів на нїмецьке, що раз частїйші студії про „американську“ лїтературу, житє суспільне та полїтичне (двотомова праця проф. Мінстерберґа, книжка А. Голїтшера „Amerika heute und morgen“) свідчать про що-раз живійший інтерес до того в певній мірі „екзотичного“ для Нїмця, житя. І от вглибивши ся в те житє белєтрист Келлєрман вимріяв собі його „продовженнє“ в недалекій будучности, забіг думкою вперед, і показав дальшу лїнію розвою. Говорила критика про роман Келлєрмана як про „утопійний“, фахові інжінєри доказували авторови неможливість збудувати такий тунель вісїм тисяч кільометрів під поверхнею моря. Може бути, що будова такого тунелю тільки мрія — але роман тим самим не стає ще утопією. Алян—се не який-небудь чоловік, що дістав ся на місяць, ані Уельсів „невидимий чоловік“,—се постать вповнї реальна, як всї другі люди роману, тло також реальне, автор весь час думає і жиє в категоріях можливости і житевої правди, нїде навіть не зраджує, що хоче говорити „казку“.

Пернерсторфер в своїй статї про Келлєрмана [1]) говорить про його змаганнє віддати в „тунелю“ хвалу „приватному капіталїзмови“ і тут

---

[1]) Engelbert Pernerstorfer: „Bernard Kellerman“—(„Das literarische Echo“ 1913 № 1).

Generated on 2015-08-08 07:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бачить причину невдачі автора. „Хто може зображувати модерний капіталїзм і забувати при тім на робітників? Бо, хоч вони в романї грають велику ролю, то все таки поет про них забув, бо показав тільки їх екзистенцію а не показав їх сути“. То правда, по прочитанню роману можна набрати такого переконаня і мати таку думку про автора. То-ж преціньне вкладками залагу, не загальними грішми а грішми залюбленої в нього Етель —і думка про приватний капітал насуваєть ся „партійному“ чоловікови сама собою. Але чи се була ціль Келлєрмана—співати „das hohe Lied“ капіталови? Так само правда, що в романї нема робітничої кляси як „Ding an und für sich“, її збірної психіки, хоч єсть сильно зазначена її „екзистенція“. Але психольоґії в тім романї взагалї нема. Поодинокі психольоґічні моменти—тут лише декорація, достроюванне і доповненне загальної картини; так само поодинокі типи істнують лише як підчеркненне тла, як мясо, яке має прикрити кістки орґанїзму. Пернерсторфер говорить ще, що роман Келлєрмана не має перспективи. В тім то й річ, що тої „перспективи“ аж за богато тут. Тому роман і „сензаційний“, що оперує самою тільки перспективою, відкриває занадто широкі простори і горизонти—і думка читача мчить як стріла аби догонити автора в його скаканню по цїлому світу. Власне тому, що за богато перспективи, що малюнок не має рам і неначе „отворений“ на всї боки— автор не має часу уґрунтувати свого твору психольоґічно, дати йому „тягар“ і повагу глибокого житєвого процесу.

Але—се вже дотикає справи концепції автора, а тут критика має мало що говорити. Автор задумав свій твір так а не инакше, — трудно йому накидати иньший задум. А як задумав—так мусить свій твір вести далї,—до задуму достосовуєть ся стиль, темп, манера. Що найбільше можемо сказати авторови, що зле виконав свій плян, не умів його провести. Се право критики. Але Келлєрманови того закинути не можна. Свій плян він виконав чудово, „написав“ знаменито. А нам вільно сказати, що се помимо всього „кольпортажа“ лїтературна а не творчість і дати авторови на дорогу сто добрих порад.

Generated on 2015-08-08 07:48 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

С. ЧЕРКАСЕНКО.

З українського житя.

Минуло ся—не вернеть ся.—Мінїстерська порада й синодські циркуляри. — Наслїдки від них.—Шевченко в Державній Думі.—Через Думу в маси.— Узурпація влади „милїонами руських людей". — Результати конкурсу проєктів памятника Шевченкови.—Біжучі явища.

Так небагато прожито і так багато пережито, — казав колись російський поет про свої переживання. Ся фраза мимохіть спадає на думку й нам тепер, коли з приводу великих роковин оглядаємось на шлях, пройдений українством з моменту народження нашого Кобзаря. Сто лїт тільки минуло від тоді, як на Вкраїні все мовчало, „бо благоденствувало", мовляв Шевченко. Три чверти віку проминуло, як уперше розлїг ся по „дебрі—пустині неполитій" віщий голос пророка українського відродження, й півстолїття—як замовкли його грізні ереміяди й чарівні співи. І що-ж ми бачимо? Катеґоричний афоризм мінїстра Валуєва тепера навіть Савенкови здав ся тільки на глум, тому Савенкови, котрий дорого заплатив-би, щоб те, про що так рішуче висловив ся колись високий бюрократ і про що ще недавно й сам він, малорос з Полтавщини, запевняв сфери й своїх читачів, було правдою. „Минуло ся — не вернеть ся!"—гудить-промовляє навіть каміннє на вулицях, і доведеть ся мабуть таки полтавському малоросови вишукувати десь доброго мотуза й вигідну осику, щоб виконати мовчазний, але пророчистий у своїм мовчанню, заповіт свого евангельського прообраза, як що, звичайно, український рух, який що-далї набірає швидкости й зросту гірської снїгової лявіни, не поховає під собою на віки-вічні всїх добровольців, котрі здіймають гамір на його шляху.

А проте—багато відмінило ся в степенї й характері українського руху, але там, звідки воспослїдувало оте „не было, нѣтъ и быть не можетъ", не зважаючи на девятий бурун 1905-го року, все лишило ся сливе незачепленим, і за пів-столїттє ми чуємо знову те саме з приводу бажання українського громадянства достойно вшанувати память найдостойнїйшого. Не було врочистих прилюдних святкувань ювилеїв Шевченка, нема їх і не може бути,—такий зміст мінїстерської поради п.п. ґубернаторам забороняти шевченківські ювилейні вшанування. Але... коли оглянемо ся навкруги й побачимо, як реаґує на се не тільки українство, але й російське й иньші суспільства в Росії й за кордоном, то побачимо, яка гірка іронія спіткала сю, мовляв, пораду. Всеросійського святкування Шевченкового ювилею вона не в силї зупинити, що-ж до України—то кращого вшанування памяти поета-громадянина, як пере-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ведение в житє рекомендованої мінїстерством заборони, годї й вимудрувати. Та ще коли додати синодську пораду попам відмовлятись правити панахиди по рабі божім Тарасії. А що се не парадокс, бачимо вже й тепер. Уявіть собі, що святкованнє ювилею було дозволено в межах всяких адмінїстраційних „обовязкових постанов". Такого врочисто-манїфестаційного характеру, як се буває в анальоґічних випадках в Европі, святкованнє все одно не могло-б мати, а закінчило ся-б врочистою панахидою, ріжними вечірками, концертами і може найбільш — урочистою академією з привітаннями від ріжних делеґацій (закладини памятника все одно не могли-б відбутись по причинам, які нїчого спільного із забороною не мають). Такі річи, крім хіба академії, ми маємо що-року й без ювилеїв, у т. з. шевченківські роковини. Річ звичайна, і нї підрахувати наших сил, нї як слїд спопуляризувати творів Шевченка в широких несвідомих масах, нї дізнатись взагалї про степень популярности українського руху серед російської й европейської опінії — не було-б певної змоги. Зовсїм иньше явище спостерігаємо тепер, після отих знаменитих мінїстерських і синодських порад. Скептицизм, що, після петербурґського зїзду по народній освітї, захитав ся був навіть серед російських лібералів, під впливом виразного реаґованнія на заборони з боку українського й російського громадянства, зник зовсїм, і лишило ся тільки те чи иньше відношенне до українства, як до конечного факту, з котрим ранійш чи пізнїйш доведеть ся рахуватись. І запитанне з приводу заборони мінїстрови внутрішнїх справ, складене трудовиками й кадетами в Державній Думі та нескінчені ще дебати по запитанню, а також запитанне соціял-демократів з приводу утисків на культурні прояви українського руху, можуть бути типовими покажчиками поширення ідеї українства по-за Україною. Сї запитання й дискусії варті того, щоб на них зупинитись і уважнїйш розглянути їх.

Заборона прилюдних святкувань Шевченкового ювилею, на думку трудовика кн. Геловані, має свій моральний і юридичний бік. „Шевченкови й тепер не хотять подарувати того, що він писав рідною мовою рідного народу. Вороги шанованнія Шевченка кажуть, що він був полїтично-непевною людиною. Але чи-ж мав змогу поет, живучи в днї гнїту, рабства й безглуздих утисків не писати чого-небудь „неблагонадежнаго"? Що до заборони панихид, то шановний депутат радить самим служителям вівтаря поміркувати, оскільки се відповідає духови христіянського вченнія. Юридичний бік справи полягає ось в чім:

„Ґубернаторам у де-яких випадках належить право протестувати проти постанов міських дум. В даннім випадку ґубернаторам з Петербургу надіслано наказ не дозволяти вшанованнія Шевченка. Се цілком незаконно. Правила про зібрання дають право адмінїстрації забороняти тоді, коли їх проґрама суперечить громадській моральности або шко-

Generated on 2015-08-08 07:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дить громадському спокоєви. Але хіба-ж шанованнє памяти великих людей порушує громадський порядок або суперечить моральности? — Очевидно, що заборона святкованія памяти Шевченка -- се отверте порушеннє закону. Дума не може відмовити в оборонї міліонам людей, котрі дивлять ся на неї з надією, що вона допоможе їм додержати свого громадського обовязку перед великим поетом".

Навіть правий октябрист, ґр. Капнист, що недавно ще пропонував полтавському земському зібранню викинути з ужитку слово „український", дивуєть ся забороні святкованія і вважає се за якесь непорозумінне. Він догадуєть ся, що „місцеві адмінїстратори боять ся прояву „українства" підчас святкованія". Він сам є супротивником українства в лапках, але Шевченко дорогий малоросам, як співець рідного краю. „Силувати нас (sic!) замовкнути в день вшанованія через се — більш, нїж диво. Всенароднє чисто російське вшанованнє малоруського поета Шевченка повинно знайти відгук у всїх серцях синів усього народу, які визнають, що малороси і великороси — рівноправні (!) сини Росії. Спільне святкованнє було-б тільки ще одним доказом єдности Росії". Через се ґр. Капнист сподївається ся, що міністр внутрішніх справ у відповідь на запитанне скаже слово замирення що до Малоросії й спростує всякі непевні чутки.

Депутат від м. Київа, д. Іванов, говорив про велике значінне Шевченка не тільки для Українців, а й для Великоросів і з огляду на се протестує проти заборони.

Патетичну промову виголошує д. Родічев: „Лаври невянучі,—говорить він словами російського письменника,—якими народ квітчає великого поета, кладуть ся на його власне чоло". Росія й Україна бажали квітчати такими лаврами Шевченка, але уряд поклав заборону, щоб збуло ся пророкуванне Шевченкове: „Все мовчить та благоденствує". Ся неповага до національних гордощів є страхом перед вільним щирим словом". Оратор певний, що через заборону добрих слів у память Шевченка буде сказано далеко більш злих слів з приводу заборони, і сї злі слова „будуть владою заслужені, бо вона їх викликала своєю забороною".

„Час уже зрозуміти,—каже далї промовець,—що баґнетами ловити ідеї не можна. Справники й ґубернатори можуть фальшувати вибори, але залити національний рух вони не можуть. Закордонний український університет в Австрії й утиски українського руху в Росії — се такі могутні засоби української націоналїстичної пропаґанди, що тільки слїпий, не вживаючи гострійшого виразу, міг звернутись до них. Росія складаєть ся з великої кількости національностей, для котрих найдорожчим є свідомість власної гідности" ..

„Невже ви вірите, що не буде шанованія Шевченка? Воно буде, але, на сором вам, воно буде не в Росії, а за її межами. Отсе так наші націоналїсти ставлять ся до національних гордощів і національної гідности"...

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Прийміть запитанне, і нехай буде сказано про російське народне представництво, що воно не поставило ся байдужно до сього питання і не поклало тавра, якого варто се національне сороміцтво".

Цікава в своїх передпосилках промова трудовика В. Дзюбинського.

„Сто літ,—каже він,—проминуло від тоді, як народив ся, й 50 літ, як помер Шевченко. Здавалось-би, час і вмерти тій злобі, з якою його переслідували за життя реакціонери. Але нападки кріпостників реакції досі не можуть дарувати українському кобзареви його боротьбу з кріпацтвом і кріпацькими звичками. Яскравого, дужого таланту поета Шевченка не заперечує навіть Пуришкевич. Але за головний гріх українського батька Тараса дїячі союзу архангела Михаїла та націоналїсти вважають те, що він був співцем України".

Сконстатувавши факт істнования українського руху, мови й історії, якого не викреслиш ані наклепами, ні лайкою, ні репресіями, оратор нагадує авдиторії, що

„був час, коли сам уряд російський надавав культурне значінне українській початковій школї, а в розвитку національної самосвідомости українського селянства вбачав найпевнїйший засіб боротьби з впливом польської культури в південно-західнім краю".

Далї промовець говорить про демократичність творчости Шевченка, демократичність українського руху й спростовує наклеп

„нїби в шануванню Шевченка заінтересована тільки тїсна купка інтелїґенції, що має якісь свої цїлї. Се наклеп, важений на неосвідомленність більшости депутатів, такий самий наклеп, як і заява Пуришкевича, нїби українські видання перенято духом злоби й обурення супроти Росії. Заборона шанования Шевченка викликала незадоволенне широких мас української людности. Про се свідчить та сила телеґрам, одержаних трудовою ґрупою з усїх кінцїв України, в яких висловлено бажанне, щоб усї перешкоди на шляху українського руху було скасовано. Думська трудова ґрупа завше ставатиме в оборону конечности націоналїзації освіти в інтересах культурного розвитку українського народа; вона вважае автономію України, як і иньших областей, запорукою культурного й свобідного громадського розвитку".

Великою освідомленністю й детальною обґрунтованністю визначаєть ся довга промова лїдера кадетської фракції, П. Мілюкова, котрий, оперуючи не чутками та вигадками, а певними фактами, цїлком побиває всю націоналїстичну арґументацію п.п. Савенків. Зазначивши, де саме криєть ся перводжерело всяких заборон на українство, Мілюков наводить одно з телеґрафічних донесень клюбу київських націоналїстів „по начальству":

„Клюб вважае за обовязок довести довідому вашого високопревосходительства про таке: на території всієї південної Росії провадить ся потаємна пропаґанда ідей українського сепаратизму. Численні аґітатори, як закордонні так і тутешні, доводять, що малороси є цїлком окремим народом, котрий і повинен мати окреме істнованне, як культурно-націо-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нальне, так і політичне. Плян мазепинців полягає в тім, щоб одірвати від Росії всю Малоросію від Волги до Кавказа і ввести її в склад Австро-Угорщини на федеративних підвалинах, як автономну одиницю".

Спростувавши посвідчення Савенка й ґр. Капниста про вигаданність українського руху й зазначивши глибоку серіозність руху, Мілюков каже:

„Київські націоналісти валять все в одну купу: і визнанне українського народа окремим народом з окремою мовою, і вимогу, щоб з України було утворено автономну одиницю. і, зрештою, зруйнованне единої Росії й виданне України під Австрію. Змішавши всі сї три по сути цїлком ріжні положення і охрестивши се назвиськом „сепаратизму", вони безнадійно заплутують серіозну політичну проблему. Щоб розвязати її,—а се доведеть ся робити,—треба найсамперед орієнтуватись в сій політичній мішанині. Як що діймати віри обвинуваченням, то мають ся якісь „мазепинці" на чолї з Грушевським, котрі хотять одірвати Україну від Росії і приєднати її до Австро-Угорщини. Коли се так, то чому-ж серед них самих, отих, скажемо, „сепаратистів", зявляють ся люди, котрі називають їх не мазепинцями, а богданівцями, і, замість того, щоб вважати їх за австрофілів, обвинувачують їх у москвофільстві?"

Далї оратор доводить свої твердження переказом змісту відомої брошюри д. Донцова—„Модерне москвофільство", й додає:

„Савенко обвинувачує їх в сепаратизмі, а марксистська (?) інтелїґенція запевняє, що вони зіпсовані москвофільством. Чи не здаеть ся-ж вам, що річ зовсім не така проста, як малювали її в клюбі київських націоналістів? Зважте-ж, чию роботу ми робитимемо, коли разом з п. Савенком будемо понижувати сей середнїй настрій, який тепера на Українї, на щастє, панує?

Оратор вірить глибокій й повній щирости керманичів руху, котрі розгорнули прапор федерації автономних одиниць, він розуміє їх, бо все минуле України промовляє про автономію. Але він вірить і в еволюцію політичних відносин і еволюцію політичних проґрам.

„Ми чули,—каже він,—як ґр. Капнист зводив увесь український рух до кохання в природї та в побутовій старовинї. А предок ґр. Капниста року 1791 їздив до Берлїну скаржитись пруському міністрови Герцберґови на тиранію російського уряду і запитував, чи мають рацію Українцї важити на протекцію Прусії, як що повстануть і спробують визволитись з-під російської кормиги. От як час вигоює де-які річи. Від державної зради до повного аполітизму—який широкий розмах, яка довга еволюція!"

Оратор не подїляє змагань автономістів-федералїстів, вважаючи їх шкодливими й небезпечними для Росії, але і тут є ріжні відтїнки, і Українцї обстоюють за федерацію в межах Російської держави; крім того Українцї біжучого моменту підкреслюють, що мова мовить ся тільки про ідеал будучого державного устрою, ідеал, що повинен здїйснитись в більш-меньш дальшій будучинї. „Нїгде в цивілїзованих краях людей за

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ідеали не переслїдують". Далї Мілюков переказує заяву автономістів-федералістів, видруковану в „Радї", яка програмою-мінїмумом вважає: українїзацію шкільної освіти на Українї, право української мови в судових і урядових установах, усуненнє обмежень українського друкованого слова, поліпшенне умов леґального істнования українських національних установ. Радикальними й утопічними сї вимоги можуть вважати тільки ті, хто самий факт істнования українського народа має за сепаратизм. В сих межах і оратор вважає українські змагання правдивими і законними, а боротьбу проти них—політично небезпечною боротьбою. З сього погляду оратор дивить ся і на святкованнє Шевченкового ювилею.

„Є ще одно питанне,—каже далї Мілюков, — яке потрібно зачепити. Коли в третій Державній Думі я говорив про потребу допустити українську мову в українську школу, то ґр. Бобринський не втримав ся від наївної уваги з місця: „Та вони не просять". Ось спосіб упростити питаннє: затулити рот народови, а потім казати, що він не просить, що він мовчить,—виходить, що благоденствує. Нї, панове, не благоденствує, і навіть більш—не мовчить, а коли й мовчить, то небезпечно мати се мовчаннє за ознаку згоди.

Промовець зупиняєть ся на відомій знаменитій заяві п. Родзянка про те, що українському народови не потрібна літературна мова, і оповідає, як відгукнулись на се селяне, що надіслали до Думи протест з 1700 підписів. Се тодї коли на селї чинять усякі перешкоди й заборони проявленню національної свідомости й поширенню українського друкованого слова. Щоб ілюструвати се у оратора є досить „вопіющих" фактів у запасї. Отже, не вважаючи на всї утиски, українське слово ширить ся в масах з неймовірною швидкістю (оратор наводить багато красномовних цифр). Згадує він і про велику прихильність народа до національного театру, про заходи селян у справі відкриття філіяльних віддїлів „Просвіти", про цїкавість їх до прилюдних лекцій, концертів, розваг, взагалї до всього, що носить на собі національну ознаку.

„Нема такої форми спільного пожитя, в яку непроходив-би національний елемент. Армія, школа, кооперативи, яка хочете зустріч для якої хочете цїли,—все се одразу-ж нечайно викликає національний обмін, національну реакцію і виховує, утворює національне почуттє. Ви бачите, що український рух є глибоко демократичним, що провадить ся він самим народом. Именно через се рух сей зупинити й неможна, але роздратувати й навернути його проти вас можна дуже легко, і наша адмінїстрація успішно сього досягає"..

„Рух істнує, зупинити його ви не можете, змінити його сенсу теж не можете, все питаннє в тім — кого ви хочете бачити в нім: друга, чи ворога. „Сепаратистичного" руху ще нема на Українї, а коли й є його зародки, то вони ще дуже кволі. Але його можна виховати, можна розвинути,—і справжнї виховничі, справжнї „сепаратисти", що дїйсно працюють на користь Австрії,—се п. Савенко і його політичні друзї".

Generated on 2015-08-08 07:49 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Далі Мілюков говорить про прозорливість чужоземця Стида, котрий добре зрозумів, чому австрійський уряд запобігливо згодив ся на заснованнє у Львові українського університету. Нагадує також про той факт, що заборона Валуєва викликала розвиток літературної й наукової мови за кордоном, і навпаки — навіть обмежене скасованнє заборони у Росії року 1906 спричинилось до підупаду інтересу львівських видань і розвитку місцевих. Отже

„коли ви будете,—каже оратор,—провадити й далі політику утисків, то Донцови рахуватимуть ся не одиницями й десятками, а сотнями, тисячами, мілїонами. Тепер ви можете вибірати самі. Свято Шевченка буде одсвятковано, але де ви хочете мати осередок свята? Чи там, де Українців 30 міл., чи там, де їх всього 5 міл.? В Київі, в Полтаві, в Харкові, в Катеринославі й т. д., чи у Львові?“

Кадет О. Олександрів звернув увагу членів Думи на те, що й для міжнароднього становища Росії сучасна політика що до инородців шкодлива.

„Росія,—каже він, — має розвязати кольосальну політичну й історичну проблему—чи повинен державний народ великоруський русифікувати, дратувати, нищити й денаціоналїзувати, чи він повинен іти иньшим шляхом“..

„Одна тільки гадка про цїлу низку образ, що падають в найінтимнїйші місця людського серця, не може не викликати почутя глибокого роздратованя і протесту. Ви чудово розумієте, що системою порушення чести, доброго імени, часом системою оплювання, запідозріння цїлого народу в найгірших гріхах, ви держави не утворите, ви льояльного громадянського почуття не виховаєте. Не смійтесь з мови, не смійтесь з національности! Ми знаємо, що держави падали і змінялись, але нїколи не падала національність, навіть дрібна народність. Не боріте ся-ж з тим, що ви побороти не маєте сили, що є лїпшого і у вас, і в иньших ваших громадян“.

„Відношенне уряду до памяти великого словянського поета не тільки є величезною політичною нетактовністю, але й змаганнєм до роспорошення, до розєднання навіть дружніх народів. Шевченко втїлив у своїм великім серцї те, що иноді несвідомо переживав великий український народ, народ великий по своїм талантам, по своїй особливій музичности й красї своїх помислів... Обертаючи його мову в якесь нарічче, зневажаючи її, ви незаслужено ображаєте не самих їх, а й нас“...

„Не прикладайте, панове, штемпелїв до лихої справи, не роспорошуйте країни. Ви повинні визнати за українським народом, що він має право на своє нарічче, на свою мову, на те культурне самовизначенне, якого він чесно домагаєть ся й прохає“.

Депутат Савенко не лишив без відповіди гірких слів Мілюкова на свою адресу, але промова його була звичайним повтореннєм відомих уже всїм київлянинських і иньших наклепів і перекручувань.

Ще невідомо, що відповість п. мінїстр на інтерпеляцію про заборону Шевченківських свят, та й не се, власне, важливо. Звертаю увагу на те, яку еволюцію пережили за останні часи кадетські, напр., погля-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ди на українство й його домагання. Адже їх трохи не цілком можна, як на наші часи, приняти, зробивши тільки де-які поправки. А між тим, кілька років тому той самий Родічев не тієї зовсім співав і не инакше міг ставитись до наших домагань, як напів глузливо. „Український рух не вигадано,—він існує й буде існувати"—каже Мілюков, і на се ми могли-б йому зауважити тільки: ну, а коли-б не було? коли-б український народ не мав навіть свого письменства, як, напр., де-які з народностей Російської держави? Невже тоді Українці годні були-б самого тільки обрусіння? А кадет Пепеляєв на зїзді по народній освіті говорив навпаки, що навіть не треба русифікувати дрібні народности Сибіру, котрі не мають своєї письменности. Не знаю, який з кадетів правдиво виконує приписи своєї програми, але щасте наше, що маємо свою письменність!..

Промови членів Державної Думи з привозу заборони свята розійдуть ся по всій Росії і, звичайно, прислужать ся до поширення ідей українства, хоч тепера й без них ґазети всіх напрямків у звязку з ювилеєм Шевченковим удїляють чимало місця українському національному питанню, щоб поінформувати своїх читачів з причинами заборон і їх „цѣлесообразностью". Так засоби бажаючих припинити український національний рух обертають ся на їх самих, поширяючи в широких масах те, проти чого знято боротьбу. Те саме бачимо й у нас, на Вкраїні, на місцях. Що-дня до редакцій ріжних ґазет надходить велика сила звісток про підготовчу роботу до святкования ювилею Шевченка не тільки по великих і меньших містах, але й по селах. Люди готують ся, витрачають на се кошти, нетерпляче чекають на той радісний день і—раптом заборони... Чому? За віщо? Цікавість до свята зросла й зростає що-разу остільки, що захоплює навіть байдужі, інертні шари людности. Заборони викликають намір неодмінно познайомитись з тим, що писала та страшна людина, котру нагодились так урочисто шанувати. Отже й виходить, що ніякі оголошення й реклями по часописах не зроблять для поширення творів Шевченка того, що зробила вже, та й ще зробить, заборона прилюдного вшанования памяти поета. В кого й не було на столі „Кобзаря", то тепер безперечно буде.

То якого-ж лїпшого шанования міг-би бажати для себе Шевченко, котрий і в засланню бояв ся найбільш того, що сього не станеть ся й писав:

серце холоне,
Як подумаю, що може
Мене похоронять
На чужині, і сї думи
Зо мною сховають,
І мене на Україні
Ніхто не згадає.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сього, як бачимо, не стало ся, бо не тільки прихильники страдженного поета дбають про популярність його самотних тоді дум. І збуваєть ся друга частина пророкования його:

А може тихо за лїтами,
Мої мережані сльозами
І долетять коли небудь
На Україну, і падуть,
Неначе роси над землею.

Сонце не згасне, не згасне й сонце творчих дум поета, яких би заходів не вжито, щоб його затьмарити. Найкомічнїйшим у всїй сїй історії з заборонами є те, що директиви вищій адмінїстрації подиктовано як кажуть, здебільшого з Київа мілїонами обурених „блюзнірським“ і „роспутним“ характером творів Шевченка „руських людей“. Сї мілїони купчать ся коло двох брудних київських ґазеток: старшої — „Двуглавый Орелъ“ і молодшої—„Кіевъ“. Се ті мілїони, що недавно ще, підкрадаючись у сутїнках ночи, трощили вікна в українських редакціях, книгарнях, клюбі, заляпували стїни чорнилами і ховали ся потім по сусїдніх непристойних місцях, зовсїм не для того призначених,—звідки поліція „тащила“ їх до участку і любенько „пущала“, склавши про людське око протокола. Се ті мілїони, що безкарно усюди здіймали бешкети, приятелювали з Віркою Чеберячихою, тероризували простих виборцїв на виборах у Державну Думу, а сими днями, як повідомляють ґазети, скупили у контрактових торговців ґіпсовими виробами погруддя Шевченка й тут же потрощили їх об брук. Се те сміттє громадське, що давно вже потрібує кльоаки, але, знайшовши її в умовах сучасної російської дїйсности, почуває себе, як риба в водї. І сї мілїони, для зазначення кількости осіб котрих забагато навіть двозначного числа, діставши субсидії для видання своїх паскудних орґанів, у кожнїм номері їх намагають ся обкидати болотом сонце України, не підозріваючи навіть, що до сонця їм не докинути й що тее болото вертаєть ся їхнї ж дурні голови. Чи-ж треба додавати, що сонце в темряві ще яснїйше сяє, що „чѣмъ ночь темнѣй, тѣмъ ярче звѣзды“ українського відродженна?.. І тріюмф українського Ґенїя був-би неповний, коли-б серед участників його та не було сих ворогів усього людського.

Шануючи память поета, я не наводитиму тут зразків духовитого газетного верзіння сих напів-людей, що „образ Божий багном осквернили“. Не варті вони того навіть, щоб їх згадувати поруч з великим імям, і коли се зроблено, то лише з обовязку хронїкера та для пояснення джерел заборони прилюдного вшанованння Шевченка в день його столїтнїх роковин. Було-б—навпаки—дивним, коли-б сї недолюдки, яких за житя свого так глибоко ненавидїв поет, та відповіли йому примиренною любовю. Так повинно було статись, а надійдуть кращі часи, коли се сміттє

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

знайде своє належне місце, будучи викинутим свобідним народом у небутте, то й свято поетове пройде чистим, незаплямленим.

Роспочато було похід і супроти давно вже дозволеного для споруди в Київі памятника Шевченкови. Але обставини адмінїстраційного й технїчного характера позбавили чорну зґраю святкувати й тут свою перемогу. До четвертого іменного конкурсу на призначений Обєднанним по збиранню на памятник жертв Комітетом термін прислали свої проєкти всї скульптори, котрим їх було замовлено. Крім сих надіслали ще свої проєкти де-хто з добровольців, але вони були нижчі від художнїх вимог, які ставлять ся таким річам, тому не звернули на себе уваги. Що до проєктів надісланих Шервудом, Андреєвим, Волнухіним, Шіортіно й Гаврилком, то всї їх було розглянуто жюрі, а потім Обєднанним Комітетом. Жюрі звернуло свою увагу на ориґінальний проєкт Шервуда і ухвалило його, як найкращий з усїх надісланих по замислу, артистичности й відповідности духови Шевченкової творчости. Проєкт представляє могилу, частину якої відтято з одного й з другого боку так, що посередині лишаєть ся досить широка дугаста площа, подібна до арки без хідника. На шпилї—фіґура Шевченка, котрий сидить трохи схилений наліво. Перед ним, на зрізаній площі, сила всяких фіґур—героїв з його творів побутового й фантастичного характеру; по другий бік — фіґури з історичних творів поета—козаки на конях, гайдамаки. Все оте тїсно попереплїталось, і ввесь памятник має вигляд якоїсь купи переплетених фіґур--селян, дівчат, чумаків, русалок і т. д., і т. д. Руху й пластики багато, але вражає відсутність тієї простоти, що є одною з умов художнього твору й яка так властива творчости Шевченка. Художник, очевидно, хотів дати вичерпуючий образ творця, але йому бракувало здібности синтезувати той образ, і він його роспорошив у безлїчи персонажів Шевченкових. Цїлковиту протилежність по замислу бачимо в проєктах Волнухіна й Андреєва. В першім проєктї власне тільки одна сидяча постать на високім педесталї, коли не рахувати фіґури орла, що летить геть від памятника (натяк на прометеїзм у творчости Шевченка); памятник обнесено залїзною огорожею. Зроблений цїлком грамотно, як кажуть, проєкт проте не імпонує, чому безперечно й не звертає на себе великої уваги. Навпаки—проєкт Андреєва вартий того, щоб над ним зупинитись. Те, чого не міг дати Шервуд, дав Андреєв, схарактеризувавши зміст Шевченкової поезії в одній тільки фіґурі кобзаря, що сидить у підніжжа й співає, пригриваючи собі на бандурі. Поет сидить на педесталї і в глибокій задумі слухає лїрника. Прекрасну постать виснаженого кобзаря з козацьким чубом артист зробив остільки яскравою, натхненною, зумів надати рухови стільки вогню й страждання, що труд-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

но очі одвести від неї. Здається ся, що ось-ось почуєш з уст натхненного дїда ті чарівні й величні співи, повні глибокої задуми, запалу, гніву, які співав за життя поет. Постать поета гарна в фас, але збоку поворіт фіґури не відповідає вимогам, які ставлять ся до памятників взагалї. Се, звичайно, могло бути виправлено, і коли нї журі, нї Обєднаний Комітет не поставив ся до проєкту Андреєва з належною увагою, то причиною тому є, на нашу думку, той чудернацький, навіть образливий, постамент, на який він посадив фіґуру поета: се якийсь чорний циліндр, кухва з написом—„Тарас Шевченко". Сією кухвою артист вразив патріотичне серце обивателя, котрий не хотїв навіть взяти на увагу, що і всякий постамент можна переробити. Про проєкт Гаврилка не варт і згадувати, і мене дивує, що художник зважив ся надіслати на конкурс свій фабричний димар з фіґурою бурсака в кожусї і шапцї на нїм.

Що до проєкту італїйського скульптора Шіортїно (директора анґлїйської академії в Римі), ухваленого до споруди Обєднаним Комітетом всупереч з постановою журі, то думки про нього подїлили ся в громадянстві. Заімпонував проєкт своїм прекрасним педесталом з пластичним пейзажем на нїм á la „Українська ніч" Куінджі і сумною милою вербою, що любовно оповила, схилившись, лївий передній ріг постамента. На педесталї — фіґура поета, і хоч у своїм поясненню до проєкту артист і каже, що він „в глибокій задумі", але такого враження не робить. Спереду, перед педесталом, фіґура кобзаря (сидить), Запорожця (напів лежить коло кобзаря); трохи осторонь—козак прощаєть ся з дружиною, що держить на руках дитину; позад їх—нї до чого вже—сидяча схилена фіґура жінки, що хрестить ся чомусь; по обидва боки педесталу і з-заду притулились до нього ще три фіґури... Все, що не сподобало ся, звичайно, можна виправити, тим паче, що сам артист обіцяє приїхати, простудіювати українське житє для сього, — тому Обєднаний Комітет, вражений зовнїшньою красою проєкта, ухвалив його. Тепер лишив ся формальний бік справи, се-б-то зняти з проєкту фотоґрафії, зробити плян місця, на якому призначено стояти памятникови, топоґрафію місця і т. ин., одіслати все те до мінїстерства й чекати дозволу на будуваннє..

Тепера—до наших дрібнїйших справ. Перегортаючи свій черговий матеріял, бачу чимало втїшних явищ; але „побутових", до яких ми, здорові, повинні-б уже звикнути, ще більш набрало ся. Очевидно й тут не малу роль відограв петербурський зїзд по народній освітї, а найпаче Шевченківський ювилей. Своїх людей захопила цїлком підготовка до ювилейних свят, а наших приятелїв—„уловленіе человѣковъ" українських, що пробували необачно на тім зїздї, що беруть або хотять узяти

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

участь у святкованню, або—що просто собі цікавлять ся українством, тим, мовляв, „мазепинським рухом". Моя хроніка відрадних явищ сим разом обмежить ся такими звістками: 1) по весні дієвські просвітяне мають будувати власний будинок для „Просвіти", обрахунок на котрий вже складено в 4½ тис. карб.; 2) Харківське т-во ім. Квітки-Основяненка, коли вірити ґазетній звістці, реорґанізуєть ся: на останнім зібранню 11-го сїчня рада т-ва постановила приняти всїх членів, котрих було виключено раніш, і скликати загальні збори для обрання нової ради т-ва; коли взяти на увагу згаданий уже нами в одній з попередніх хронік напрям, якого останніми часами додержувало ся т-во, то реорґанізацію його треба тільки вітати; 3) анальоґічне явище спостерігаємо і в одеськім т-ві „Українська Хата", що роспочало рішучу боротьбу проти всїх тих, хто, „дбаючи більш про дешевеньке популяризованнє свого непомітного в житю імени", довели т-во до поганого стану, в якім є тепер; 19-го сїчня відбули ся загальні збори т ва, на яких обрано нову управу; 4) Лохвицьке земство роспочинає заходи про дозвіл збірати жертви по всїй Росії на збудованнє в с. Чорнухах (де народив ся український фільософ) памятника Г. Сковороді, інїціятива справи належать с е л я н а м чорнухівської волости; 5) 1-го лютого в помешканню полтавського українського клюбу відбули ся загальні збори т-ва „Боян", на яких обрано деяких нових членів, переведено вибори нових членів і комісій, принято пропозицію доручити клюбови порозуміти ся з иньшими громадськими орґанїзаціями м. Полтави та впорядити урочисте спільне засїданнє з приводу Шевченківського ювилею, постановлено звертатись до ширшого громадянства українською, а не російською мовою, як досі було,—додаючи тільки при потребі російський переклад; 6) по багатьох т-вах і школах через усї різдвяні свята впоряжало ся ялинки з українською проґрамою. Коли до сього та додати ще що-раз більше поширенне аматорських гуртків, концертів і вистав, підготованнє до Шевченківських свят, то се й усе, що принесли нам відрадного ґазети за останнїх півтора місяця.

Зате всяких причіпок та безглуздих утисків стало ся аж занадто багато. Поминаючи згадане вже головне—заборону прилюдно святкувати ювилей поета,—звернусь до дрібнїйших. В с. Диканцї, напр., управитель місцевої економії кн. Кочубея впорядив для учнїв диканських шкіл ялинку, в проґраму якої уміщено було українську дитячу оперку „Хлопчик-Мизинчик". П. інспектор народнїх шкіл, вбачаючи в сім, очевидно, австрійську інтриґу, викреслив з проґрами таку страшну для цїлости держави річ. Управитель послав скаргу самому кураторови, п. Деревицькому, і того-ж таки дня дістав телеґраму такого змісту: „Нїчого на українській мові не дозволяю". Коротко й проречисто. На ялинці панував гнїтючий настрій,—пише кореспондент,—не було зовсім помітно то-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

го захоплення й утїхи, що помічало ся без жадних заборон. Як що сього хотїв досягти п. куратор, то досяг цїлком.

Все се було-б смішно, як би не було таким сумним. Але трапляєть ся й таке в практицї шкільних дозорців, від чого, не зважаючи на присутність сумного елємснту, навіть кн. Мещерського регіт розбірає. Він, напр., повідомляє в однім з чисел „Гражданина“, що якийсь інспектор народнїх шкіл в південно-західному краю заборонив школярам, співати Різдвяними святами колядки українською мовою. Повідомляючи про се своє начальство, п. інспектор заявляє, що він мусїв так зробити, аби запобігти завойованню південно-західного краю Українцями. Про те, посаджено чи нї того інспектора до лїкарнї психічно хворих, кн. Мещерський не повідомляє. Очевидно п. інспектор належить до партії російських націоналїстів, на котрих князь уже рукою махнув, добродушно зазначаючи тільки часом їхнї виступи,—напр.: „Скажений ідіотизм націоналїстів у Київі накинувсь на тих, хто шанує Шевченка“, і т. д. Взагалї п. п. інспектори, і директори більші націоналїсти нїж сам.. Савенко, тому все, на чому є печать українства, пече їм очі. У Винницї, напр,. директор місцевої вчительської семинарії на лїтературно-музичній вечірцї заборонив виконанне всїх українських номерів, крім... „Гандзї“. Чому саме „Гандзя“ так припала до серця п. директорови, що він і про австрійське походженне чарівницї забув,—так і досї покрито, як кажуть, „мракомъ неизвѣстности“. Зате вже п. п. інспектори 5-го (п. Липовецький) і 7-го (п. Глуздовський) районів, Київськ. ґуб., чинять усе без жадного „усмотрѣнія“, а тільки по циркулярам.

„Вслѣдствіе распоряженія г. директора народныхъ училищъ Кіевской губерніи отъ 12-го сего января за № 842 (пише завідуючим школами радомисльського повіту п. Липовецький за № 160, од 17-го сїчня), покорнѣйше прошу Васъ изъять изъ библіотеки ввѣреннаго Вамъ училища всѣ имѣющіяся изданія на малорусскомъ языкѣ и возвратить ихъ жертвователямъ, если въ училищномъ каталогѣ жертвователи отмѣчены, а если таковые не отмѣчены, то книги выслать мнѣ со спискомъ ихъ, составленымъ в двухъ экземплярахъ“.

Сливе те саме, слово-в-слово, повелїває своїм учителям і п. канївський інспектор, Глуздовський. Се тому, що обидва черпають з одного джерела, від старого приятеля українства, тепера директора народних шкіл Київщини, п. Плеського, того самого, котрий... про котрого нам не раз доводило ся згадувати, остільки його „дїяльність“ тїсно переплїтаєть ся з українством. За останнїй час, правда, він уславив ся у нас поки-що тільки одним великим непорозумінням. Палаючи зненавистю до всього українського, а особливо супроти проф. М. Грушевського, п. директор зупинив якось свій пронизливий погляд на вивісцї курінівської школи імени С. Ф. Грушевського, що служив у Росії по відомству на-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

родньої освіти, написав відомий по школах підручник—„Книга для церковно-славянскаго чтенія“, мав чин статського совітника, взагалі був людиною цілком безпечною. Пан директор, змішавши сього педаґоґа з сином його, проф. М. Грушевським, предписав, за згодою свого начальства, зняти вивіску з курінівської школи з іменем жертводавця, С. Ф. Грушевського. Але в звязку з сим, проф. М. Грушевський, яко душеприкащик свого батька, подав заяву до державного банку, щоб було припинено видачу процентів з одписаного небіжчиком капіталу на сю школу. Міська управа з свого боку до вияснення питання наказала завідуючому нею не здіймати вивіски. Що буде далі з витівки п. директора, бачитимемо, бо по всіх ознаках управа зовсім не поділяє мудрих міркувань ретельного україножера.

Щоб уже закінчити з дїяльністю шкільної адміністрації нашого краю, наведу ще наказ п. інспектора 9-го району на Полтавщині (пирятинський повіт). Скликавши до себе всіх учителів, які пренумерують „Раду“ (і дізнав ся-ж! що то служити отечеству не токмо за страх, а і за совість!), сказав до них відповідну пригоді промову і заявив: або „Рада“, або вчительска посада!“ Ніби заздалегідь передбачав резолюцію недавнього петербургського зїзду п. п. націоналїстів, яка гласить:

„Удостовѣряя, что украинское отщепенское движеніе, не имѣя корней в народномъ сознаніи и исторіи, можетъ развиться въ южной и западной Россіи вслѣдствіе насажденія его отдѣльными чиновниками-учителями, что явится вполнѣ реальной опасностью,—съѣздъ выражяетъ надежду, что министерство народнаго просвѣщенія обратитъ вниманіе на это антикультурное движеніе, столь покровительствуемое іезуитами и австрійской полицейской властью“.

На оцїнці сієї перлини націоналїстичного державного розуму я не зупиняюсь, пропонуючи охочим зробити се самим. Не знаю тільки, звідкіля здобуто націоналїстами такі певні й докладні відомости про єзуїтів і австрійську небезпеку. Чи не від миргородських жандармів часом, бо, як дописують „Раді“, туди приїздив жандармський ротмистр і цїлу ніч (22 грудня) працював, вишукуючи „австрійську партію“. Та трусили, видимо, як догадуєть ся кореспондент без жандармського підручника С. Щоголїва, бо, як кажуть потрушені, жандарми брали все підряд: українські робітничі видання, і твори Котляревського, Коцюбинського, Порша, „Украинскую Жизнь“, „Л.-Н.-Вістник“, „Добру Новину“. Обіцяли повернути й досі не повертають і на допит не кличуть, тому й невідомо, чи знайдено таки „австрійську партію“ в Миргородї, чи ні. Щоб таких казусів не трапляло ся, дбайливі націоналїсти, як напр., п. мировий посередник 6-го участка васильківського повіту, розсилають по волостних правліннях брошуру С. Щоголїва—„Современное украинство. Его происхожденіе, родъ и задачи“. „Препровождается при томъ 2 экз. брошюры“, а для чого—сами, мовляв, здорові, знаєте.

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В Миргородї шукано тільки „австрійську партію“, а в Катеринодарі, як повідомляють петербургські ґазети, охранний віддїл розпочав вишукування... гетьмана українського. З сією метою потрушешено, сфотоґрафовано й зроблено антропометричні виміри (?!) з директора правлїння чорноморської залїзниці, д. Рябовола, секретаря Лисовського, щотовода Шкутова і головного бухгальтера Безкровного. Останне остільки блискучо-характерне для показання степеня адмінїстраційної освідомленности й орієнтації в українському рухови, що, маючи ще кілька фактів піклування про нас, я не хочу переказувати їх, щоб не зіпсувати читачеви враження від катеринодарської звістки і ставлю крапку.

IGNOTUS.

З австрійської України.

Виборча реформа.

„Боже благослови — а я невинен“ — міг собі сказати за гоголівським городничим галицький Українець вечером 14 лютого 1914 р. Того дня о год 8—10 вечером галицький сойм ухвалив остаточно виборчу реформу до галицького сойму. Такий вислів, як скиненнє в себе відповідальности буде вповнї зрозумілий, коли взяти на увагу, що реформа в такім видї, в якім вона нарештї стала законом, перейшла так як би без участи полїтично свідомої нашої суспільности, а навіть мало того: в супереч її ухвалам і бажанню. Та не вважаючи на се українська суспільність в Галичинї фактично буде відповідати за реформу підпадаючи під наслїдки того закона. Від сього її вже напевно тепер нїхто і нїщо не увільнить, тим більше, що як не як а все таки виборча реформа в такій формі наступила за згодою соймової репрезентації.

Та заки перейти до перегляду основних точок щойно ухваленого виборчого закона треба спинити ся попереду на тім, на скільки сей закон — полишаючи на боцї „ідеальну концепцію нашого полїтично-правного становища“, а беручи його тільки як необхідність, се-б-то maximum уступок з нашого становища для Поляків — на скільки, кажемо, сей закон можна вважати результатом згоди нашої полїтично-свідомої суспільности. Для сього треба буде навести цїлий ряд постанов в справі виборчої реформи міродайних в полїтицї українських чинників: парляментарного і соймового посольських клюбів і верховних орґанів нац.-демократичної партії, бо иньших партій, що грали б активну полїтичну ролю, під сю пору в Галичинї, можна сказати, нема.

Як відомо (Л.-Н.-В. X. 1913) український соймовий клюб, виведе-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ний з рівноваги мовчанкою Поляків в справі реформи, в один момент закинув було компромісовий проєкт з марта 1913 і поставив цілий ряд нових домагань. На жаль ті, що побоювали ся, що нові домагання українського клюбу нїчого більш, як тільки пуста „тактична“ демонстрація, мали повну рацію. Вже в кілька днїв по тій ухвалї клюбу, коли галицький намісник виступив з пропозицією, що не відповідала навіть компромісовому проєктови, (пропонував 8 членів краєвого видїлу, з чого 2 Українців, і 17 двомандатових округів), українська посольська репрезентація чіпила ся знова компромісового проєкту. За те вже постановила при нїм непохитно витревати і з тим прийшла перед т. зв. Ширший Народний Комітет; скликаний на нараду 3 листопада м. р. На тій нарадї по доволї різкій критиці дотеперішньої тактики обох клюбів запало рішенне, що коли вже посли станули знова при компромісовім проєктї виборчої реформи, то він мусить бути додержаний до останньої дрібниці. В ухваленій при кінцї нарад резолюції, яка до річи кажучи далеко не віддавала тону і змісту дискусії, Ширший Народний Комітет постановив: на випадок, коли би польська сторона в супереч заключеному в марті 1913 р. компромісови обстоювала і на дальше при обкроюванню вже раз нам признаних репрезентаційних прав та дальшим проволїканнем переговорів унеможливила безпроволочне переведенне виборчої соймової реформи—Ширший Народний Комітет уважаючи всяке дальше проволїканне шкідливим для інтересів українського народу взиває посольську репрезентацію, щоби на сей випадок признала дальші переговори за розбиті з вини польської сторони. Дальше резолюція візвала послів недопустити, хоч би найстрійшими способами, до переведення фінансового пляну в парляментї з огляду, що з того пляну скористав би краєвий скарб. Посли знова зобовязали ся недопустити до скликання галицького сойму, поки не дістануть запоруки, що реформа буде ухвалена в формі компромісового проєкту.

Тимчасом незважаючи на таке неприєднане становище українського клюбу правительство предложило свій проєкт, в якім що до спірних точок між „компромісовим“ проєктом і домаганнем польської більшости (тільки о сї точки тепер ходило), стануло по сторонї польських домагань. А власне пропонувало 8 членів Краєвого видїлу, з чого для Українців призначено 2, а двомандатових округів на підставі того проєкту мало бути 17. У відповідь на се український соймовий клюб 22 листопада „сконстатував, що сей проєкт не тільки не узгляднює домагань клюбу, але навіть в основних точках зійшов на некористь української сторони низше т. зв. компромісового проєкту, і тому не може бути принятий українським соймовим клюбом“. З огляду на ясно зазначене становище і клюбу і українських політичних орґанізацій в сій справі

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тут, здавало ся б, нічого більш говорити. Та клюб одначе додав, що „готов приняти отсе предложеннє (правительства) в справі реформи за підставу до скликання сойму, коли його постанови в цілости узгляднять основи компромісового проєкту з марта 1913 р".

Була се свого рода політична українська „хитрість" чи то пак тактика в укладанню ріжних заяв, що тільки затемнювала—властивий зміст і фактичне становище робила не ясним.

Се і показало ся через кілька днів пізнійше, поки український клюб в супереч ухвалі Шир. Нар. Комітету,—в супереч своїм власним заявам і зобовязанням згодив ся під напором центрального правительства на скликанне галицького сойму, немаючи від правительства ні від Поляків ґарантій, що реформа буде ухвалена згідно з заключеним вже раз компромісовим проєктом. Сойм дійсно скликано на 5 грудня і на нім вибрано тільки комісію для виборчої реформи, а до порозуміння все таки не прийшло. В тім часі (13 грудня) український клюб ще раз поновив урочисто свою ухвалу, що він як в справі числа членів краєвого виділу так і що до числа двомандатових округів стоїть непохитно при давнійшім проєкті. Що найбільше годив ся тільки на те, щоб замість 7-ми членів краєвого виділу з двома Українцями було 10 з 3-ма Українцями. Та Поляки і сю комбінацію відкинули. З тим український клюб і станув перед „Народним зїздом"—„верховним ухвалюючим і контролюючим тїлом", як зве сю інституцію партійна проґрама. Отсе партійне „верховне ухвалююче тїло" по основній критиці дотеперішньої дїяльности послів—за що між иньшим кажучи діждало ся строгої нагани від своєї таки партійної преси—постановило: „Щоби клюб не відступав від зайнятого ним становища, з окрема щоби не згодив ся на процентове погіршенне нашої репрезентації в краєвім виділі, як також на побільшенне числа двомандатових округів виборчих і утвореннє некористної конфіґурації виборчих округів".

Так сказав „Народний Зїзд" і при тім стояв український клюб і ще цілий місяць в часі переговорів з Поляками.

Рівно в місяць пізнійше по тій обовязуючій послів постанові „Народного Зїзду", український клюб покинув своє становище що до найважнійших спірних точок з Поляками в справі реформи і 28 січня 1914 р. станув між обома сторонами новий компроміс, що в дійсности був капітуляцією української сторони перед польською. Український клюб одержавши тільки голословну нїчим не запевнену обіцянку голов польських партій піднятн на ново переговори в справі університету, згодив ся на 8 (без маршала) членів краєвого виділу, з чого для Українців призначено 2 місця, з тим тільки застереженнем, що процент Українців в краєвім виділї необовязує в соймових комісіях і краєвих інституціях, куди

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

до управи дає сойм своїх репрезентантів; в сім випадку процент Українців відповідає процентови посольських українських місць в соймі. Так само згодили ся Українці на 14 двомандатових округів (перед тим обстоювали 10 таких округів).

Від сеї хвилі справа виборчої реформи пішла скоро вперед і 14 лютого, як сказано, її остаточно в соймі ухвалено.

І так на підставі ново ухваленого закона про зміну краєвого статута і виборчої ординації Галичини склад сойму буде такий: 13 вірилістів (до часу заложення українського університету—12),—епископи, ректори галицьких університетів і політехніки і президент польської академії наук. З того для Українців припадає 4 (поки що тільки 3 без ректора українського університету). Дальше входять в склад сойму 215 послів, вибираних в отсих куріях: 1) курія великої земельної посілости 45 послів, Українець 1. 2) 45 послів з цензової курії міст, з чого Українців 6. 3) 12 послів з загальної курії міст, з чого Українців—3. 4) 5 послів від торговельних і промислових палат. 5) 2 послів від промислових товариств міст Львова і Кракова—в обох щойно наведених куріях Українці не мають ніякого представництва. 6) 106 послів з курії сільських громад, з чого Українцям приходить 48 послів. Разом складаєть ся сойм з 228 (перед заложеннєм українського університету—227) членів. З того Українці одержують 62 (61) членів, що дає 27.2% всіх членів сойму. Коли брати окремо поодинокі курії, то Українці мають з ґрупи вірилістів—30.8% (поки що 25%) з курії великої земельної власности—2.2%, з цензової курії міст—13.3%, з загальної курії міст 25%,—з курії сільських громад—45%.

Краєвий виділ складаєть ся (§ 11 Кр. стат.) з маршала і 8 членів, між якими Українців буде—2, себто 22%. Маршал іменує з поміж членів краєвого виділу двох своїх заступників, одного Поляка і одного Українця. Для вибору членів Краєвого виділу сойм ділити меть ся на дві національні ґрупи, з котрих кожна окремо вибирає признану їй скількість членів. Вибор двох українських членів виділу відбувати меть ся таким способом, що одного вибирають посли з курії сільських громад а другого всі посли української народности. Таким самим способом будуть вибирані і заступники членів краєвого виділу (§ 12 і 13 Кр. ст.). Так само і для вибору членів ріжних соймових комісій і членів краєвих інституцій, до котрих сойм має право посилати своїх репрезентантів. Сойм ділить ся на дві національні ґрупи, з котрих кожна вибирає окремо своїх представників відповідно до процентного відношення сили свого заступництва в соймі.

Окремою точкою Краєвого статута (Арт. II § 186), забезпечено дотеперішній розклад сили і впливу в управі місцевої автономії (в пові-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тових радах), де досі Поляки мають рішучу перевагу, маючи в своїх руках всі „ґрупи інтересів“, з виїмком селянської в східній Галичині, і тим способом можуть постійно переголосовувати представників селянської ґрупи. Тільки що до способу вибору членів повітової ради з ґрупи сільських громад новий закон вносить зміну. Від тепер виборців для вибору членів до повітової ради вибирати муть не громадські ради, а всі що мали дотепер голос при виборах до громадської ради. Посередність виборів до повітової ради задержано і на дальше.

Досить докладно обговорює одна з точок краєвого статута (арт. II, § 18 б) основи, на підставі котрих могла би наступити сполука місцевих громад з т. зв. „двірськими обшарами“ (панськими економіями), що тепер становлять самі для себе окремі адміністраційні одиниці. Тут, очевидно, застережено дуже важні привілеї для дідичів на випадок такої сполуки з громадами.

Нарешті одною з найважнійших постанов щойно ухваленого закона є отся точка (§ 38), що означає потрібний комплект членів сойму для ріжних ухвал. І так для важности соймової ухвали про звичайні справи потрібна присутність більше як половини всіх членів сойму і звичайна більшість голосів. Для зміни § 3 краєвого статута, який установляє склад сойму і постанов сього-ж статута, що відносять ся до сполуки „двірських обшарів“ з громадами, потрібно присутности аж 186 членів сойму і згода, що найменьше двох третин присутних. Для зміни всіх иньших постанов краєвого статута, виборчої ординації і розкладу виборчих округів треба присутности трьох четвертин всіх членів сойму (171) і згода що найменьше двох третих присутних. Таким чином, як бачимо, виборчий закон дуже основно забезпечено перед якими небудь змінами.

Переходячи тепер до самої виборчої ординації мусимо сказати, що вона становить комбінацію, можна сказати, всіх можливих виборчих систем: пропорціональности, плюральности, національного катастру, а позаста і т. зв. „виборчої ґеометрії“. Новий виборчий заков приносить агальність, тайність і безпосередність, але задержує нерівність виборчого права. Ся нерівність обмежуєть ся не тільки на задержанню дотеперішньої системи курій, але вносить ся ще в самі поодинокі курії завдяки плюральности (однократної) в курії сільських громад, а можна теж сказати і в куріях міст, хоч тут плюральність голосу не відносить ся до одного і того самого виборчого акту. І так в курії сільських громад право голосу при виборі посла має кождий повнолїтній мущина (австрійський горожанин, само собою)—який з причин предвиджених законом не стратив права голосу. Одначе виборці, що належать до двох третин загалу виборців, що платять в даній громаді найвисший безпосередній податок, мають подвійний голос. Так само в загальній мійській ку-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рії право голосу мають теж ті, що вибирають окремо посла в цензовій мійській курії, маючи тут право голосу на основі особистого і податкового цензу. Коли одначе ще сяк-так можна розуміти (а принайменьше догадувати ся) соціяльний інтерес, яким кермували ся праводавці, даючи в загальній мійський курії голос також „цензовикам", то вже годі розуміти соціяльно-політичні мотиви заведення плюральности в селянській курії. У праводавців були тут хіба якісь потайні надії pro futuro, які на разї не піддають ся ніякій оцінці, особливо коли мати на увазї національно-одноцїлі виборчі округи. Бо в самій річи, яке таке значіннє і результати може мати плюральність серед галицького, особливо українського селянства, економічно майже зовсім не здеференціованого? Яке тут може бути окреме заступництво, чи береженнє економічних, а тим самим політичних інтересів тих, що матимуть два і тих, що мають один голос? Поки що як одні так і другі йдуть однаково на заробітки до Прус і до Америки. А що до будучого, то в Галичинї нема на разї ніяких даних, щоби тут могла витворити ся скільки небудь численнїйша верства селян-богачів (Grossbauer-ів), а плюральність сама по собі певно до сього не причинить ся.

Нерівність виборчого права крім плюральности містить ся і в пропорціональности в 14-ти двомандатових округах в сїльській курії. В кождім з тих округів має вийти послом один Поляк і один Українець, при чім вибраними будуть ті два посли, які разом одержать по-над 70% важних голосів, а кождий з них більше як 30%. Коли-б одначе вже при першім голосованню всї важні голоси роздїлили ся тільки між двох кандидатів, в такім випадку обидва вибрані, хоч би один з них мав і меньше як 30% голосів. Значить, послом однаково був-би і той, що одержав напр., 75% і той, що мав тільки 25% голосів.

Переходимо тепер до одної з найважнїйших справ нової виборчої реформи—до національного забезпечення мандатів—забезпечення, для якого українська сторона посвятила дуже богато прінціпіяльних позицій. Коротко справу національного забезпечення можна представити так. В курії великої земельної посїлости і в обох мійських куріях українські виборці виділені на підставі національного катастру в окремі виборчі округи. В курії сїльських громад потворено почасти одномандатові територіяльні округи для національних більшостей виділивши з них національні меньшости в окремі виборчі національні округи. Таких одномандатових територіяльних округів для національної більшости Українці мають 34. Крім того, як вже згадано, утворено 14 двомандатових округів, в яких національний мандат забезпечений відповідною процентовою скількістю виборців кождої з обох національностей (пересїчно в таких округах процентове відношенне 60 українських на 40 польських вибор-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ців). Сї двомандатові округи лежать в східній Галичині, отже головну частину польських виборців становити муть т. зв. „латинники“, себто Українці римо-католицького обряду. Тут зазначимо, що для послів з сих округів призначено теж їх заступників, вибираних одночасно з послами. Нарешті формально забезпечено скількість українських мандатів ще й окремим уступом краєвого статута (§ 3, останній уступ), де вичислено скільки тих мандатів повинно бути.

Що одначе могло б наступити, коли б напр. з округа призначеного для Українців вийшов Поляк, або навпаки? Чи такий мандат був би не важний? Про се самий закон нїчого не говорить, тільки в рефератї комісії для виборчої реформи сказано про се щось доволї неясне. А власне зацитовано тут погляд правительства, що згаданий уступ краєвого статута, де подано скількість українських мандатів, „неможе мати великого впливу на важність кождого індівідуального виборчого акту, а передовсїм на скільки ходить о народність вибраного посла“. Себ то можна розуміти і так, що коли б з округа призначеного для одної національности вийшов послом чоловік иньшої національности, то такий вибір все одно бувби важний.

Колиби порівняти щойно ухвалений виборчий закон з домаганнями до будучої виборчої реформи українського клюбу в його ухвалї з 25 жовтня м. р. то таке порівнянне випало би для престіжу клюбу не звичайно некорисно. Нї одна з точок поставлених тодї клюбом (Л. Н. В. X, 1913), з виїмком жадання скасовання курії середньої земельної посїлости, не була узгляднена в теперішнїм законї. Та, як ми сказали, сам український клюб не брав тодїшньої своєї постанови поважно, бо власне кажучи весь час стояв при т. зв. компромісовім проектї. Значить, треба порівняти, наскільки ріжнить ся сей виборчий закон від згаданого проекту, на котрий в своїм часї вже була згодила ся польська більшість. Передовсїм найважнїйша ріжниця в числї членів краєвого видїлу. Компромісовим проектом признано Українцям 2 члени краєвого видїлу на загальну скількість 7 (без маршала), отже 25%, а тепер одержали 2 на всїх 8, себ то 2 Українцї на 6 Поляків. Що правда, попереднїй проект признавав маршалови, як голові краєвого видїлу два голоси а сей закон дає йому тільки один голос. Та все таки ся обставина не вирівнує страти Українців, коли взяти під увагу, що кожний член краєвого видїлу є заразом шефом одного з департаментів краєвої автономічної адмінїстрації. Таким чином Поляки мати муть 6 департаментів а Українцї все тільки 2. Друге, чим ріжнить ся сей закон від компромісового проекту, се скасованне курії середньої земельної посїлости. Та її тому і усунено, що її крім партії краківських консерватистів нїхто не піддержував. Що до скількости двомандатових сїльських округів, то не

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дійшло до повної згоди між Поляками і Українцями. Українці годили ся на 10 таких округів а Поляки обстювали при 17. Одначе на засіданню субкомітету для реформи 16 цвітня 1913, голова польської людової партії запропонував був 12. Тепер, як знаємо, сих округів установлено 14. В сім законі усунено теж т. зв. „національну лїсту кандидатів", себто спис кандидатів на послів, яких зголосити мало 50 виборців даної національности, і тільки під умовою такого зголошення кандидат міг кандидувати. Такі були б найважнїйші ріжниці між проєктом Бобжиньского і тепер ухваленим законом. Иньших ріжниць, які не зачипають нїчим українських інтересів, нема потреби наводити. З сього бачимо, що не зважаючи на таке значне побільшенне українських послів при виборах 30 червня 1913, український скріплений клюб поробив більші уступки нїж попереднїй, а се вже чималий політичний minus.

Якже прийняла українська галицька суспільність угоду українських послів на ухваленнє сього закона в виді, який суперечить обовязуючим постановам політичних орґанїзацій? Можна сказати, що нїяк. Закон пройшов серед доволї замітної загальної байдужности чи апатії. Не було нїяких особливих хвилювань і інтересу, не кажучи вже про якісь заяви, маніфестації за чи проти закона. Чогось подібного не було навіть у значної частини тих, що з рації свого становища, як посли, брали безпосередню участь у виладженню сього закона. Правда, на зверх доходили часами слабі відгомони невдоволення де-якої частини послів, але, скільки відомо, сї невдоволення були викликані тактичними мотивами, а не прінціпіяльними, коли ужити сього скомпромітованого в нашій політиці терміну. Скільки відомо, то такі невдоволення звичайно викликало самовільне поведенне в переговорах президії клюбу і парляментарної комісії. Так напр. парляментарна комісія без відома клюбу зрезиґнувала під напором польської сторони з львівського мандату і згодила ся на утвореннє львівсько-куликівського виборчого округа для Українців.

І на цїлий український клюб знайшло ся заледве чотирьох послів, які в часї ухвалювання нового закона не тільки що не голосували за ним, але опісля ще й зголосили протест проти його ухвалення. Сї посли, В. Сінґалевич, селянин Т. Старух, І. Кохановський і Т Ваньо. Подаємо отсей протест, що серед загальної тиші є свого рода „голосом вопіющого в пустині".

„Розуміючи,—пишуть посли—що нова соймова реформа виборча має творити на довгий ряд лїт нові основи правно-політичного житя обох народів в краю—ми підписані завсїгди давали вираз вашому поглядови, що ті нові основи повинні опирати ся на прінціпах щирого демократизму та суспільної справедливости—а на всякий случай по-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

винні для нашого народу сотворити бодай поширену підставу для його розвитку—кориснійший правний і фактичний стан від дотеперішнього—стан відповідаючий силї і достоїнству самостійної нації в краю на її прадїдній території східної Галичини.

„Та коли явним стало, що для осягнення реформи супроти дїйсної політичної сили та становища ворожих реформі польських таборів—треба буде українській репрезентації понести неодну жертву з прінціпів строгого демократизму, суспільної рівноправности політичної, а навіть не одну жертву з наших національних домагань—ми підписані уважали для себе як українських послів за послїдну границю уступчивости що до національно політичних управненнях засадничу лїнію зазначену українському народови в Галичині дотеперішними постановами закона про його краєву репрезентацію.

„Тимчасом предложений нині законопроєкт нової виборчої реформи по нашому осудови представляє многі есенціональні виломи в згаданій лїнії та такі шкідні для нашого народа постанови—проти котрих годі нам в сю історичну хвилю не піднести протесту.

„Згаданий законопроєкт не признає українському населенню такого числа заступників, яке відповідало би його численности та дїйсній податковій силї—обнижує процент нашої репрезентації в порівнанню з дотеперішним правним станом—обмежує зовсїм неслушно в екзекутиві нашу нормальну участь в співправлїнню навіть низше признаного проценту заступництва до сойму.

„Через заведенне 14 двомандатових округів і пропорціональне право через конструкцію тих округів через дочисленне до польського елементу всїх Жидів, через задержанне курії більшої посїлости, сотворенне катастральних польських мандатів в схід. Галичинї законопроєкт забезпечує польській меньшости в східній Галичинї на нашій українській території з вчисленнєм чисто польських вірилїстів разом 87 мандатів супроти 62 українських мандатів, чим довголїтні безправні змагання Поляків пляново випихати український нарід, і на його власній території зводити його до ролї меньшости—заковано штучним способом у форму закона про соймову репрезентацію.

„А вже короною і печатю тих кривдячих нас і наші почування постанов виборчого законопроєкту є відмовленне Українцям міста Львова, в старинній столиці наших князїв, самостійного українського мандату з того нашого города, котрий завсїгди був і е для галицької України осередком її національного житя.

„Клюбова солїдарність не дозволила нам поборювати нині в соймовій палаті сей законопроєкт, принятий ухвалою більшости українського клюбу—остала нам дорога протесту на вічні часи проти згаданих висше обмежень прав нашої нації на нашій споконвічній землї,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

який ми зазначали тим способом, що не голосували за сею реформою, а тим чином і отсею торжественною заявою як наймогутнійше зазначуємо, що національних прав в найширшім розумінню до сеї землї не зрікаємо ся, а нарід наш не спічне в боротьбі за їх повне здобуттє доки по думцї своєї полїтичної програми не виборе собі тут національно-територіяльної автономії".

Сей протест, який офіціяльна націонал-демократична преса стрінула з обуреннєм, а його авторів з докором і осудом за зломанне буцїмто ним клюбової солїдарности—дуже характеристичний для галицької української полїтики, навіть у найбільш ідейних її представників. Як бачимо з останнього уступу, згадані посли люде ідейні і прінціпіяльні з мотивів чисто тактичних і партійних—з огляду на клюбову солїдарність — не вважають можливим поборювати закона, по їх же словам прінціпіяльно крайно шкідливого і небезпечного для українського народу. Вони здобувають ся поки що тільки на протест проти закона, котрий, як вони се самі добре розуміють—на довгі лїта зводить український народ до ролї меньшости на своїй власній землї. Коли ж так вести полїтичну боротьбу, то на чім вони опирають надїї, що український народ „виборе собі національно-територіяльну автономію"?

Що ж? Кінець кінцем добре і те. Все таки сей протест перша і загалом вірна характеристика значіння для нас щойно ухваленого закона. В своїм оглядї говорячи про „компромісовий" проект, який в головних своїх точках став основою теперішнього закона, ми старали ся теж по змозї дати йому оцїнку з українського становища. Тепер прийдеть ся хіба докинути кілька уваг з приводу де-яких голосів детальної, всесторонньої оцїнки того, що дає прінціпіяльно а що може дати практично для Українцїв в Галичинї новий закон, досї поки що не маємо. Отже прийдеть ся на разї хіба принотувати де-які похвальні пісні для нового закона, званого звичайно українсько-польською угодою.

Неначе відповідь на протест згаданих чотирьох послів появила ся насамперед статя п. з. „Історичний момент" д-ра С. Томашівського, доцента історії в львівськім унїверситетї. Щойно прочитавши сю статю перестаєш дивувати ся тому, що загал суспільности таке слабе розуміннє має про нову реформу і факт її ухвалення. Що до згаданої статї то не знати чому тут дивувати ся: чи наївности (иньша річ щирій чи удаваній) висновків і тверджень автора, чи хаотичности викладу, що має нїби надавати статї характер висшої, наукової марки. В результатї виходить те, що просто трудно розібрати, що автор хоче сказати, в чім бачить епохальну користь з тієї „угоди" і не тільки для Галичини, але для всеї України („Українсько-польське порозуміннє в справі виборчої реформи є історичним фактом не з самим тільки льокальним галицьким значіннєм, а загальнo-національним"). Як і слїд історикови автор для надання „істо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ричної ваги" українсько-польському порозумінню на підставі виборчого закона притягає для порівнання всї відомі йому українсько-польські угоди починаючи з 1340 р., хіба для того тільки, щоб показати, що нї з формального, нї з фактичного боку отсе „порозуміннє" з тими угодами нїчого спільного немає. Правда, з виїмком зборівської умови, як твердить др. Томашівський, з тим додатком, що зборівська умова, як зрештою всї иньші... не була додержана. А вже розуміть ся нїякого порівнання, каже автор „Історичного моменту"—не може бути між сею реформою і реформою 1907 р. до парляменту, коли ми не були контраґентами а тільки пасивними свідками, хоч се останнє неправда, бо нїколи потім галицькі Українцї не виявили стільки сили і енергії, як власне в часї боротьби за реформу до парляменту і за наш вплив на сю реформу. Відгомонами тієї боротьби і останками розбудженої тоді енергії ми і досї живемо.

Таким чином отсе українсько-польське порозуміннє через ухваленнє виборчої реформи, буде—як твердить отсей полїтик—„першою історичною угодою на сїм просторі (в Галичинї), яка має вигляди бути епохою в еманципаційнім змаганню нашого народу". Цїкаво нарештї знати завдяки чому отся „угода", радше виборчий закон, повинен стати такою епохою? Переглянувши сумлїнно статю д-ра Томашівського, ми виловили такі арґументи на доказ його твердження: 1) отсей „пакт" є для Українців тим самим, „чим для державних (народностей) положеннє і обезпеченнє границь, се-б-то (!) простором для розвитку національних сил". 2) щойно довершена угода „перший раз в історії українсько-польських взаємин здобуває нашому народови певний докладно означений правний простір для полїтичного розвитку; простір — який відповідає сумі тих реальних сил, які наша національна полїтика в Галичинї мала в запасї; простір—обезпечений з одного боку тими-ж самими силами і їх будучим розвитком, з другого боку властю вищою понад обі інтересовані сторони—державною". Тут що слово, то непорозуміннє. Насамперед „обезпеченнє границь" само по собі не є нїяким здобуттєм простору для будучого розвитку, а що найбільше обезпеченнєм тільки простору посїданого досї. Дальше „будучий розвиток сил" не є нїякою ґарантією „забезпечення" в теперішности, так само, як не особливою ґарантією є і санкція держави. Адже в супереч твердженню др. Томашівського такі самі ґарантії для Українців були і при наданню для Галичини краєвого статута і виборчої ординації в 1861 р. і в загально-державній конституції 1867-8 р.: була очевидно і санкція держави ну, і... будучий розвиток сил, завдяки чому ми могли мати, і в один час дїйсно мали, напр., далеко вищий процент мандатів до сойму (29%), нїж нам тепер дає отся „епохальна угода". А що з того потім вийшло? Та задивлений на велич сеї виборчої реформи автор таких її шкідливих результатів

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не боїть ся, а навпаки пробує навіть конкретно показати, як новий закон причинить ся до еманципації, се-б-то рівноправности нашого нороду в Галичині. Станеть ся се дуже просто. „Теоретично річ беручи—каже він—то в національно-політичних питаннях Українці повинні завсіди бути переголосовувані, без огляду на се, чи їх є 22 чи 27 чи 30 або і 42 прц., бо все таки се буде меньші. А в практиці? Не багато літ мине, як покажеть ся, що в національно-політичних справах однаковий голос мати як 27 прц. Українців так 63 прц. Поляків—а то сила фактичного права veto, як виросте з політичної свідомости, що української соймової репрезентації не можливо вже спихати до довільного числа і до довільних напрямів національно-політичної думки".

Не правда-ж, яке се ясне і просте: число 62 українських членів рівняеть ся 166 польським! Дивно тільки, чому Поляки таку велику вагу надавали тому, щоби Українців ніяк не могло бути більше як 27% а не напр. 33½%, коли процентово відношенне послів обох народів, як показуеть ся, не має нїякого значіння. Розуміеть з такою вірою в рівність далеко між собою нерівних величин спорити трудно. Ми позволимо собі завважати, що для того аби така рівність і таке veto в справі законодавства могли наступити бодай в негативнім напрямі, треба-б нашим послам в будучности хопити ся хіба наново обструкційної тактики, що одначе було-б перечеркненнем цїлої угоди. Нарешті де-які справи (як шкільна) в останній соймовій сесії, під світлим вражіннем „угоди" чи „порозуміння" можуть бути найкращим запереченнем твердження дра Томашівського, що буцім-то Українці без огляду на число своїх мандатів мають в національно-політичних питаннях однаковий голос з Поляками.

Хвалячи послів, що вони допустивши до такої реформи зробили добре і зробили в час, автор одночасно вдаеть ся в полеміку з якимись „політичними теоретиками", що вважають таку реформу шкідливою і передчасною, кладе від себе таку історичну тезу: „Історія незнає передчасних умов і передчасних здобутків, натомість знає безліч спізнених, а у слїд за тим безвартних, або шкідливих". Що сказати на таку історичну „теорію"? Хіба те, що історія не знаючи спізнених умов чи здобутків, не знає теж і передчасних, або знає одні і другі. Адже-ж якась умова чи здобуток наскільки вона для одної сторони була-б не спізнена тим самим для другої сторони—була-б передчасна. Тим способом нїчого не перешкоджуе якомусь „теоретикови" вважати українсько-польське порозуміннє напр. передчасним.

Ми задержали ся над сею статею довше, як вона на се заслугуе, для того, щоб показати, як некритично мусить явити ся і оцінювати політичні факти теперішня галицька суспільність, коли навіть її вчені представники не вміють собі з того вповні здати справу.

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Далеко основнійше, хоч без показного історичного балясту, розглядає сю справу М. Лозинський, беручи річ з погляду „українського державного права“. Новий виборчий закон уважає він станом і то корисним на дорозі до здобутя національно-територіяльної автономії для Українців в Галичині. Та се поки-що теж тільки нїчим недоказаний погляд а нїяк не вірна характеристика нового закона. Далеко правильнійше з принціпіяльного погляду оцінює новий закон, як ми вже сказали, наведений в горі протест чотирьох послів. Бо фактом є, що новий закон *за згодою нашої репрезентації* зменьшує дотеперішній стан Українців що до числа репрезентації і до галицького сойму. Правда, фактичне посіданнє тепер признаного нам проценту мандатів новий закон обезпечує і забезпечує нам вибір нашої репрезентації без постороннїх впливів завдяки національному катастрови. Але ся автономія для нас, як ми вже в своїм часї говорили, нї кроком не йде дальше по-за сам факт вибору послів і членїв краєвого виділу. Потворені виборчі округи для національних більшостей істнуватимуть теж тільки для самого виборчого акту, після чого їх складові частини назад становлять части дотеперішнього адмінїстраційного поділу і укладу краю, під управою тих-же адмінїстраційних властей. І загалом по-за виборами дотеперішній фактичний і юридичний стан польського володіння в Галичині нїчим не знижаєть ся. Отже як що новий закон дає нам які задатки автономії, то ті задатки можна що найбільше вважати станом *до автономії екстериторіяльної меньшости* в Галичині. На нашу думку на ухваленю виборчої реформи виграли все-таки Поляки. Насамперед довівши в справі реформи до порозуміння і полагодивши не звичайно заострений українсько-польський спір—дали перед державою доказ, що вони є вповнї „regierungsfähig“ і можуть без всякого вмішування державних чинників правити краєм—доказ, яким напр. не можуть похвалити ся Чехи і иньші народности в краях з рїжнородним національним населеннєм. Забезпечивши Українцям невне число мандатів Поляки одночасно забезпечили і свої, чим незвичайно унезалежнили себе від правительства, на котре в усякім разї мусїли оглядати ся особливо потрібуючи його помочи в часї виборів. Тепер вони з тим більшою силою будуть висувати справу боротьби „з ненависним нїмецьким централїзмом“. Нарештї що особливо велике значіннє має для нашого дальшого розвою—національним катастром приспішили розвязку на свою користь питання про т. зв. „латинників“.

Иньша річ, на скільки український клюб міг або не міг допустити до такого порішення справи виборчої реформи. Та се питанне вимагає окремого розгляду.

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ДАНЬКО.

Спадщина 1913 р. в полїтичних відносинах Европи.

Був сей рік роком зелїза і крови. Полїтичний рік, що родив ся на снїжних полях Балкану, политих кровю безумних людей. Божевілле Балкану здаєть ся заразило цїлу Европу, у всякім разї вона більше йшла за Балканом ніж провадила його за собою і була не раз на краю безодні війни. Балкан поклав свій відбиток на історію Европи 1913 р., він був вихідною точкою її історії, її ґрунтом,, бо вна стала в сїм роцї на голову, або лїпше сказати впала на голову, як кажуть Нїмцї.

Тепер на Балканї панує спокій, а в минулім роцї 22 сїчня відбували ся в Константинополї наради в антрактї війни; в історії Турції вони мали кардинальне значінне: на перший плян полїтичного житя Турції виступили знов молодотурки на чолї з Енвер-беєм, що переступив через труп Назімапаши. Правда молодотурки не спромогли ся оборонити анї Янїни, що впала 7 марта, анї Адріянополя, переданого 26 марта Шукрі-пашею Болгарам; але молодотурки зуміли використати братовбійчу війну між союзниками і вдержати ся в Европі, повернувши собі Адріянополь. Впрочім історична роля молодотурків ще не скінчена а спір між колишнїми союзниками ще не рішений остаточно і ми матимемо нагоду повернути ся і до перших і до других, і не лише в сїй статї.

Полїтику Европи взяв в свої цупкі руки король Микола чорногорський, і тримаючи в них Скутарі глузував собі з інтернаціональної фльоти, поглядаючи на неї з чорних гір. Сього вже не могли витримати зденервовані вкрай уряди Австро-Угорщиии і Італїї втративши всяке довірє до зіпсованих терезів европейської Теміди; вони хопили ся за її меч, в повітрі запахло війною Австро-Угорщини з Чорногорою а евентуально і з Росією за Скутарі і Альбанїю. Войовничий делїріюм Европи осягнув свого найвисшого степеня. Порятунок прийшов з заходу: силї паціфікаційного духа Едварда Ґрея не зміг противити ся навіть Микола Чорногорський, і 5 мая послав в Льондон телеґраму, повідомляючи про свою згоду передати Скутарі Европі. 14 мая Европа послала в Скутарі і иньші фортеци Альбанїї тисячу австрійських, італїйських, нїмецьких, французьких і анґлїйських морських салдатів. Другим подарунком европейської культури були голяндські жандарі, третїм буде принц Вільґельм Від.

Рік 1913 буде записаний в історії Европи, яко рік народженя нової „европейської держави“, а в історії Альбанїї, яко рік „призвання варягів“. Правда сей член европейської родини держав народив ся

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

трошки запізно, кволим, як се часто буває з останньою дитиною, але всеж таки народив ся, і при його колисці стали Австро-Угорщина і Італія, обороняючи немовля від сусїдів, що хтїли задушити його. А добру нагоду для сього дало Сербії повстанне Альбанців проти жорстоких утисків сербського уряду, який позбавив Альбанців найбільш необхідних средств споживи, замкнувши їм доступ до Дякови і Прізрен. Повстанне се довело цїлковиту нездібність Альбанців бороти ся зі сильнїйшими сусїдами і скінчило ся „карательными экспедиціями“ Сербів аж до серця Альбанії. Серби показали недвозначне бажанне зробити сю „кару“ перманентною і почали ґрунтовно осїдати в фортецах внутрішньої Альбанії, і лише енерґійне ультіматум Австро-Угорщини примусило їх обмежити ся „карою“ тих Альбанців, котрих Европа видала Сербії. Оборону Альбанців від Греків перебрала на себе головним робом Італія, у якої відносини з Грецією і без того вже попсовані опором за Еґейські острови. Але Греція показувала дуже мало бажання видалити своє військо з північного Епіру і 29 жовтня Італія і Австро-Угорщина передали загрожуючі ноти в Атенах. Політичні відносини в північнім Епірі ускладнюють ся тим, що на території, призначеній державами Альбанії є не мало Греків, котрих звичайно не легко буде помирити з Альбанцями. Але справи в північнім Епірі втратили вже свій недавно ще загрожуючий характер. Грепія задовольнена розвязаннем питання Еґейських островів, та занепокоєна рішучим тоном европейської дипльоматії, залишила свою геройську позу; увільненне епірських Греків перестало раптом бути національною справою, грецький уряд забирає назад маузери, недавно роздані грецькому населенню Епіра, обовязуєть ся вивести своє військо в призначений час з території, признаної Альбанії і починає гандлювати за шматок побережя, пропонуючи за се пару міліонів, які зрештою будуть зовсїм не зайвими для Альбанії, не зважаючи на позичку удїлену Европою принцу Віду. Безперечно важнїйшим здобутком Греції буде та національна самоуправа альбанських Греків, о яку тенер стараєть ся грецький уряд.

Отже можна сподївати ся, що альбанському королю не доведеть ся починати свого урядованя війною. Наміри принца Віда наймиролюбивійші і довів він їх, відвідавши не лише Відень і Рим, а і Льондон і Париж, а по ґазетним відомостям збираєть ся навіть і до Петербургу. Всї його вітали дуже ласкаво, за виїмком одного папи, але він до земних царів вже давно не належить і з ним можна і не дуже-то числити ся. В часї подорожи принца виявилось ще яскравійше, що роля альбанських опікунів належить потрійному союзу а передусїм Австро-Угорщині та Італії. Се виявляєть ся і в таких дрібницях напр., що принц їде в Дураццо на австрійськім кораблї з італійським почотом, і в більш важних обставинах,

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

як напр. в тім, що Австрія перша зреалїзувала частину сеї позички, яку Европа поклала в колиску новорожденного королївства. Тісний звязок з Альбанією тепер для потрійного союзу тим більше необхідний, що на Балканї орґанїзуєть ся новий союз, про який буде мова нижче. Тяжка праця утворення Альбанії наближаєть ся до свого кінця. Ессад-паша урочисто передав прінцу Віду землю і воду Альбанії, майже нічого окрім сього край і не має, але принц везе з собою европейські капітали і нїмецьку культуру, про яку з таким одушевленнєм висловив ся Ессад-Паша.

Російські і всякі иньші панславісти старали ся переконати себе і иньших, що утворенне Альбанії, закривши Сербам шлях до Адрії, спричинило ся до братовбійчої війни, пхнувши їх на терен болгарської експанзії, але розумним людям відомо, що імперіялїстичний апетит більше, ніж який небудь иньший, розвиваєть ся в часї їди і взагалї не має жадних меж, і сї заборчі інстинкти, які лежать в основі кождої сучасної держави, були єдиними дїйсними причинами війни поміж колишнїми союзниками. 30 мая підписали балканські держави мир з Турцією, а 29 червня в ночи Болгари вже кинули ся на Сербів та Греків, а 6 липня була оповіщена війна між союзниками. Формально вина за початок війни падає на Болгар і ґенерал Савов запевняв в своїм часї, що він мав писаний приказ Фердинанда наступати на противників, але по сути Серби і Греки винні не меньше, коли не більше Болгар, вина останнїх здаєть ся більшою лише тому, що вони побиті. Хід крівавої боротьби між колишнїми союзниками був докладно прослїджений мною в попереднїх книжках „Л.-Н.-Вістника“ і до неї я не буду вже вертати ся, вона була рядом нещасть для Болгарів, і одним з найбільших з них була втрата Адріянополя, захопленого Енвер-беєм 20 липня. Незабаром Болгарія полишена всїми своїми приятелями і покровителями мусїла підписати 30 липня тяжкий для неї мир в Букарестї. Надії на близький реванш Болгарія мусїла також залишити: і Турція і Румунія вирвавши по доброму шматку від Болгарії, розуміли, що певним спільником їм вона бути не може і зимно відхилили всї старання її наблизити ся до них з захованою думкою про помсту Сербії та Греції. Поведенне болгарського уряду знайшло собі належиту оцїнку у болгарського народу; народнє обуреннє готово було вилити ся в формі революції і европейська преса повідомляла вже про позбавленне Фердинанда болгарського престолу, але звістки сї були завчасними; революція в Болгарії не вибухла, але настрій народу яскраво виявив ся в часї виборів до собрання: демократія вийшла з сих виборів скріпленою, уряд знаходить ся в дуже сумнім становищі, не знаючи на кого сперти ся, і готов навіть шукати допомоги у Турків, у внутрішнїх звичайно, що мешкають на території,

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

одібраній у Турції. Нові вибори принесли з собою рішучий упадок русофільської партії, але і австрофільська партія від сього не виграла, рішучо розчарували ся у всіх зовнішніх приятелях, і хоч зближенне Болгарії з Австро-Угорщиною не є виключеним, то поки що у Болгар помітне відрадне стремлінне скупчити свої зусилля на внутрішнім відродженню нації. Одною з відрадних ознак сього відродження являєть ся в висшій мірі скептичне відношенне болгарського народа до свого уряду. Уряд марно шукає парляментської більшости, на яку він міг-би сперти ся, і можна думати, і розвязанне парляменту та нові вибори не багато поможуть. Жертвою покаяною болгарському народу являєть ся процес проти бувших міністрів. На лаві оскаржених засіли поки що Генадієн, Савов, Петров, Гудев, і Галачен, але поруч з ними мусів-би сидіти цілий старий уряд. Процес звичайно буде провадити ся головним робом за-для заспокоення народа і матиме переважно декоративний характер. Трудно звичайно припустити, що він задовольнить болгарську демократію і помирить її з урядом; а демократизація державного ладу, радикальні реформи та перегляд зовнішньої політики будуть найміцнійшими основами національного розвитку Болгарії.

Нажаль не так стоять справи в Турції; правда, і тут війна викликала певного рода піднесенне національного почуття; національна культура, література, преса і суспільне житє розвивають ся незвичайним для Турції темпом; необхідність панованя над цілком чужими по культурі і мові Славянами вже не звязує національного розвитку Турків. На чолі турецького уряду стоїть суто національна партія молодотурків, але вона за вузько зрозуміла завдання національного відродження: для Енвера-Бея і К°. сила нації репрезентуєть ся силою самого лише війська і фльоти, і на відбудованне їх направлені всі сили і всі незначні грошеві средства турецького уряду. Енвер-бей переводить генеральну чистку в турецькім офіцерстві, турецькі жовніри вправляють ся під доглядом німецьких інструкторів під проводом фон-Сандерса на злість Росії, турецький уряд купив за останні гроші бразилійського дреднавта на страх Грекам. Але се морське страховище матиме поки що очевидно самий лише моральний вплив на Греків Спір за Егейські острови майже скінчений, у всякім разі він втратив свій гострий характер і перейшов в стадію дипльоматичного гандлярства. Але войовничий запал Енвер-бея може наробити Турції багато клопотів. Молодотурки в справах зовнішньої, а почасти і внутрішньої політики лишили ся старо-турками. Серіозних кроків до переведення національних і суспільних реформ турецький уряд не починає; національні та культурні потреби Арабів, Вірмен, Курдів, Друзів і самих Турків уряд, здаєть ся, збираєть ся задовольнити самими лише військовими реформами. Питанне про те, чи Туреччина істнуватиме нарешті, чи буде поділена 1913 рік лишив відкритим.

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Для Балкану 1913 рік є початком нової історичної доби, роком увільнення Балкану від европейської, для Болгарії і від російської опіки. Иньші держави втративши політичні впливи на Балканї, мають надію використати відродженнє Балкану для розвитку своєї торговлї і індустрії, Росії ж нема абсолютно нїчого до роботи на Балканї.

Але не зважаючи на се Росія намагаєть ся утворити новий балканський союз і не без певного успіху. Сей союз являєть ся лиховістною спадщиною 1913 року, і є наслїдком ненормальних відносин між державами Балканського півострова. Багато працювати над утвореннєм сього союзу російській дипльоматії не довело ся, був він заключений властиво кажучи при заключенню букарештського миру. Цїль сього союзу чисто полїційна: стримувати Болгарію в її стремлїннях до реваншу; звязаний сей союз землями одібраними союзниками у Болгарії. Найбільш страшним для союзників являєть ся полученнє Болгарії з Турцією і сей страх зрадив вже букарештський уряд в часї останього греко-турецького конфлїкту, заявивши, що Болгарія мусить виповісти війну Турції, колиб турецьке військо по дорозї до Греції перейшло через болгарську територію. Таким робом новий союз не має жадних позитивних, а самі лише неґативні завдання, є він карикатурою першого балканського союзу не прикритою навіть якимись „христіянськими“ чи панславістичними гаслами. Першого гасла його позбавляє слабість Турції, а другого відсутність Болгарії, яка умовиною прилучення поставила повернення хочби частини болгарської Македонії; але сербський уряд не хоче навіть припинити своєї жорстокої ассиміляторської дїяльности в Македонії; при таких умовинах союз з Сербією був-би ознакою цїлковитого національного занепаду Болгарії, а на основі повище сказанного сього не можна припустити. Про союз в тїснім значінню сього слова можна говорити в відношенню до Греції та Сербії з її чорногорським додатком, а між ними та Румунією істнує лише певного рода порозуміннє і істнуватиме доти, доки Румунія не переконаєть ся, що за для вирівнання своїх рахунків з Сербією та Грецією Болгарія готова забути про меньший шматок одірваний у неї Румунією. Що до самої Румунії, то на неї може числити з певністю так-же мало тридержавний союз, як і Росія, бо румунський уряд зрозумів вже вигоду ловити момент і не захоче звязувати себе з жадною ґрупою держав. Але Росія задовольнена вже самою непевністю, яка примусить Австро-Угорщину тримати де-кілька зайвих полків на південнім кордонї, та звернути більше уваги на стратеґічне значіннє Альбанії. Побільшенне озброєння придунайської монархії та балканських держав буде єдиним наслїдком зусиль Росії підтримати „тридержавне порозуміннє на Балканї“. А що до озброєння, то Сербія показує такий запал, що там вже обговорюєть ся питанне про утвореннє

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„сербської фльоти", яка за браком власних портів мусить бути тимчасово получена з грецькою.

Найбільш зловістне значінне мало число „13" минулого року для австро-угорської політики, як зовнїшньої так і внутрішньої. Австрійські дипльомати приходили на місце подій, як жандарми в одній оперетці, все запізно, і то трапляло ся з ними не лише при всїх визначнїйших подіях балканської драми, а навіть при її кінці—букарештському мирі. Австро-Угорщина тяжко розчарувала Болгарію лишивши її без жадної допомоги аж до останнього моменту, а потім попсувала свої відносини з Румунією невчасним домаганнем перегляду букарештського договору, при чім австрійська дипльоматія не була підтримана навіть Нїмеччиною; единою втїхою віденських дипльоматів може бути те, що і їх петербурським колеґам не пощастило в сій справі. Свої відносини до Сербії і Чорногори придунайська монархія сильно попсувала останнїми енерґічними виступами в оборонї Альбанії. Чи варта сього Альбанія, покаже найближча будуччина, але віденські дипльомати можуть принаймнї тїшити ся, що з утвореннем Альбанії вони не спізнили ся; хоч і тут у Австро-Угорщини бракує ясної і недвозначної політики; політика реальних інтересів дуже нещасливо змішуєть ся з політикою престіжу і се між иньшим сильно перешкоджає усталенню певних відносин між самими покровительницями Альбанії. Зовнїшня політика Австро-Угорщини виглядає ще більш нещасливою, коли згадати, що манархія витратила на мобілїзації добрих пів-міліарда корон і місяцями тримала сотнї тисяч люду з рушницями в руках. Австрійська дипльоматія найшла собі належну оцінку на останнїх делеґаціях, переоцінка цінностей зовнїшньої політики стоїть на порядку деннім в придунайській монархії, її зусилля починають направляти ся переважно на охорону економічних інтересів монархії на Балканї, і в сім відношенню Австро-Угорщина може числити на енерґічну запомогу з боку Нїмеччини. Визначнїйшим виступом в сім напрямі була оборона спільницями прав східних желїзниць порушених сербським урядом, який нарештї визнав право безпосереднього транспорту австрійських і нїмецьких товарів по східним желїзницям.

До одного з найбільш пікантних моментів австрійської зовнїшньої політики треба віднести так зване „австро-російське зближенне"; початок його треба датувати ще від 10 лютого, подорожю принца Гогенльое в Петербург, се зближенне мусїло бути нагородою Австрії за її безінтересовність в часї балканської війни... а замість того, не минуло і року, як Росія почала орґанїзувати новий балканський союз,, попсувавши відносини між Австро-Угорщиною та Румунією; а ґраф Бобринський, який був таким святим та божим на мармарошськім процесї, що прокурор навіть запитав його чи не належить він до Найсвятїйшого Синоду, повер-

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нувшись до Росії знов почав істерично кричатя про муки „угро—та червоноросов“ та кликати 80 російських націоналїстів до їх увільнення. Так скінчилось австро-російське зближеннє. На перешкоді йому стали між иньшим і Українці, так принаймні думають російські націоналїсти, а один з їх орґанчиків навіть гадає, що заснованнє українського унїверситету у Львові буде вистарчаючою причиною для війни з Австро-Угорщиною. Отже Українці взяли участь в полїтичнім житю Европи не лише боротьбою за виборчу реформу до сойму та працею над своїм національним розвитком в межах Росії; російський шовінїзм зробив їх і чинником міждержавних відносин, який вплинув на австро-російські відносини.

Зовнїшня полїтика Австро-Угорщини в минулім роцї була получена з тяжкою фінансовою крізою, яка впрочім не обмежила ся самою монархією, і сильно погіршила стан її внутрішніх справ, в котрих впрочім минулий рік принїс мало нового: національні спори дезорґанїзуючі державне житє, тимчасовий бюджет і злиднї населення лишають ся старими; в лїтку на монархію спав не золотий дощ, і елєментарні нещастя збільшили господарську мізерію Австрії, яка осягнула розмірів голоду в Ґаличинї і Буковинї. Але се все не зменьшило в Австро-Угорщинї горячки зброєння: панцерники монархії один за одним збігають на воду, а голодне населеннє зброїть ся проти невідомого ворога замість бороти ся з своїми злиднями. Правда, в озброєнню придунайська монархія лишила ся позаду иньших великих держав континенту, Нїмеччини і Франції, але до сього нового спорту Европи матимем ще нагоду повернути ся.

Полїтичне житє Нїмеччини в минулім роцї відбувало ся під знаком боротьби з пруським юнкерством; перевагою населеннє Нїмеччини на жаль не може похвалити ся, але де-які успіхи все-ж були осягнені. На виборах до пруського сойму соціялїсти здобули чотири місця і лїберали одібрали у правих девять виборчих округів. Але і юнкери можуть похвалити ся перемогою і надзвичайними людьми, а іменно в Цаберні під проводом хороброго лейтенанта Форстнера та полковника Рейтера Насильство вояків над мирним населеннєм Ельзасу викликало глибоке обуреннє в цілій Нїмеччинї. На сю справу відкликнув ся і райхстаґ, і всї партії за виїмком правих внесли інтерпеляцію до уряду в справі цабернських подій. Відповіді Бетмана Гольвеґа і міністра війни фон-Фалькенґайна, що старали ся оборонити цабернських героїв, не задовольнили райхстаґ. 14 грудня райхстаґ висловив недовіре канцлєру величезною більшістю 293 проти 54 голосів. Але се зовсїм не примусило канцлєра залишити свою посаду, і се ще більше підкреслило ненормальність сучасних конституційних відносин в Нїмеччинї. Правда, ляйтенант Форстнер був засуджений на 43 днів арешту, а 99-й реґімент видалений з

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Цаберну, але се не було ніякою сатисфакцією цивільному населенню Альзації. Тим більше, що шеф берлінської поліції фон Яґов, відомиз и свого жорстокого поводження з берлінськими демонстрантами, виступив з негативною критикою военного суду, який не досить „патріотично“ відніся до цабернських героїв. Не минула критика фон-Яґова і державного канцлера, і той дістав ся таким робом між два огні—недовіря парляменту і незадоволення панів юнкерів, представником яких в сім випадку являєть ся фон-Яґов. А разом з тим виступ фон-Яґова недвозначно показує, що юнкери готові всіми силами боронити своїх привилеїв та привилеїв офіцерства, які в суті річи являють ся їх власними привилеями. Упертість та безоглядність пруського юнкерства, що спираєть ся на клясовий сойм, наводять на думку, що Німеччина стоїть перед вибухом рішучої суспільної боротьби. Неминучість сеї боротьби стверджують і постанови єнського партайтаґа німецької соціял-демократичної партії, яка гадає ужити в сій боротьбі в крайнім разі навіть і крайних засобів боротьби. Більшістю 333 голосів проти 142 партайтаґ виніс резолюцію, по якій „масове припиненне праці признаєть ся одним з найбільш могутніх засобів не лише для оборони істнуючих прав народа, а і для здобуття нових прав для нього“. В минулім році партія, що втратила свого великого проводиря—Бебеля, розвинула енерґічну пропаґанду проти безмірно зростаючого мілітаризму. Але уряд не дуже-то числить ся і з партією, що має 110 послів в парляменті і 982,850 членів. Німеччина захоплена загально-европейським божевіллем збільшила число своєї армії в її мирнім стані до 900.000 чоловік, а се коштувало їй надзвичайного додатку в 1.200 мілїонів марок. Мілітаристична діяльність німецького уряду нажаль безмірно перевисшує його реформаційну діяльність: справа автономії Ельзас-Льотарінґії занепала не встигнувши розвинути ся і збільшила лише собою число гріхів Бетмана-Гольвеґа перед юнкерами. Німці можуть тим більше шкодувати, бо ся автономія була-б найлїпшим средством зміцнити звязки між сими провінціями і цілою державою.

Не забуває про Ельзас-Льотарінґію і Франція, і з останніх сил пнеть ся за Німеччиною, намагаючи не лишити ся позаду з числом свого війська. Процент озброєного населення у Франції значно висший ніж у Німеччині, і продовженне часу военної служби доводить в певній мірі, що число війська спільниці Росії осягло вже межі, за які трудно переступити найбільш войовничому урядови, так що при слїдуючім збільшенню німецького війська французькому урядови доведеть ся завести реґіменти амазонок, які певно будуть бояти ся ворога меньше аніж бузька, що носить їм дітей, а відтак доведеть ся заснувати сілоамський леґіон сліпих, кривих, паралітиків і т. д., се впрочім буде розумнійше

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ніж нищити під кулями здорових людей. Продовженнє часу військової служби у Франції не лише викликало незадоволеннє широких мас народа, а і досить серіозні розрухи у війську, які звичайно не спричиняють ся до непереможности французького війська. Нові військові тягарі, побільшену дорожнечу і нові податки приніс минулий рік дружній Росії республиці, але я почислив-би не всї її дарунки сього року, коли б забув про нового президента, вибраного 17 січня. Будемо сподївати ся, що його адвокатський сприт поможе йому ще довго гойдати ся між клерикалами і радикалами.

Відносини між спільницями лишали ся і в минулім році найлїпшими. Але, певно лише для того, щоб провірити французьку вірність, путиловський завод почав кокетувати з Круппом; французька преса істерично закричала про небезпеку розкриття таємниць французьких гармат, (давно вже відомих Італії) перед історичним ворогом; і нарештї справа кінчила ся так, як сього певно і чекала дирекція путиловської фабрики зброї: гроші, потрібні за-для поширення підприємства були доставлені французьким капіталом. Взагалї, коли вірно, що „гроші є найлїпшим дружбометром", то приязнь Франції до спільниці стоїть понад всяким сумнївом; недавно вона була знов доведена гомеричною позичкою; правда, не зовсїм задурно — по ґазетним відомостям армія Росії в мирнім станї мусить незабаром далеко перевисшити мілїон, до того-ж мусять бути збудовані стратеґічні желїзниці, але все-ж жертволюбність Франції зворушуюча. Зброєння Росії поки що перелякали найбільше шведських селян, так що вони в числї від 30 до 40 тисяч прийшли навіть до свого короля, прохаючи його оборонити від Росії, яка нїби-то має намір прорубати знов ширше вікно в Европу через Швецію, щоб Нїмеччина не могла вже його так легко заґратувати, як вихід з Балтійського моря. Такі наміри у Росії могли припустити лише неосвічені селяне, які не розуміють, що через широке шведське вікно могли-б вилетїти не лише слабо привязана Фінляндія а і де-що з остзейських провінцій. У всякім разї шведський король, як гадав, що всякий глас народа є гласом Божим, був покараний мінїстерською та парлямент-ською крізою.

В Росії, де „парляменту слава Богу немає" відбула ся звичайна зміна мінїстрів. Головною і найбільш позитивною ознакою нового мінїстра являєть ся те, що він не хоче зміняти основних законів. Основами нової внутрішньої полїтики Росії мусить бути абстинентизм і сепаратизм; перший треба розуміти так, що російський нарід не буде вже пити горілки, а буде збогачувати державу плодами своєї продуктивної працї; сепаратизм треба розуміти в тім смислї, що Росіяне будуть сепарувати ся від інородців на всїх теренах суспільно-полїтичного житя; сей

Generated on 2015-08-08 07:53 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

другий процес називають евфемістично націоналізацією промислу, торговлї, кредиту, школи, урядів і т. д., одначе назвиско сути не міняє.

Але залишимо континент, який мав так мало відрадного в сім році. Суспільні бурі, про які я мав нагоду говорити в торішнїм огляді, здаєть ся очистили суспільну атмосферу Анґлії, і в минулім році тут провадилась дуже важна праця реформи суспільного обезпечення старих, хорих і безробітних, яка буде звязана з іменем Ллойда Джорджа. Реформують ся і права земельного володіння анґлійської аристократії, сей застарілий будинок, що загрожував впасти і завалити собою своїх власників; права сї сильно обмежують ся на користь широких мас населення. Уряд, що позаторік стояв майже перед робітничою революцією, в минулім році міг спокійно переводити важні реформи; мінїатюрна революція загрожувала лише в протестанськім Ульстері. Революція готуєть ся з масою рушниць і військовими вправами, але анґлійський уряд відносить ся до неї досить іронїчно, і має почасти рацію. Перевівши ірляндський гомруль можна буде знайти і якісь засоби заспокоїти противників папи і кельтів.

Але увагу Европи до Анґлії притягали в минулім році не її внутрішні справи а її визначна роля в політичних справах Европи, а головним робом Балкану. Льондон був місцем конференції представників воювничих балканських держав, а Едварду Ґрею припала роля ангела мира, яку він, треба признати, виконував досить енерґічно; тут-же в Льондонї був заключений 30 мая тимчасовий мир між балканськими державами. В минулім-же році було осягнено певного рода порозуміннє між Анґлїєю і Німеччиною в справі будови фльоти і се між иньшим спричинило ся до того, що Анґлія почула себе більш незалежною від двох иньших членів потрійного порозуміння; повернути ся до минулої „блискучої самотности“ в европейській політиці“ Анґлія вже певно не зможе, але певного рода незалежність від політики Франції а особливо Росії дала Анґлії можливість усунути небезпеку европейської війни, полученої з останнїми подіями на Балканї. „Дружба“ між Анґлією і Росією хоч і зменьшила ся, але ще не скінчила ся зовсім, отже було-б заранo обчисляти всї її наслїдки, але і тепер вже можна зазначити, що Анґлія дістала з неї дуже мало користи, сильно лиш попсувала свої відносини до Магометан в межах своєї держави і поза її межами. Зате приязнь Росії до синів Альбіона була не зовсім платонічною: частину сеї приязні Росія перенесла і на північну Персію, і Персам вже певно не вдасть ся увільнитись з російської опіки.

Зате на Балканї, не зважаючи на „дружбу“ Анґлії Росія поводила ся більше ніж по „джентельментськи“; нїчого окрім вільного проходу через Дарданелї, та евентуально Константинополя, для забезпечення сього проходу Росія тут собі не бажала, вона не послала навіть своєї фльоти

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

показати ся Миколї Чорногорському, хоч прихильність його до Росії загально відома, і в Албанію були послані не російські жандарми, хоч Росія їх з певністю має більш ніж всї иньші держави разом. Таку апатичність Росії на Балканї можна між иньшим зясувати тим, що вона в минулім роцї присвятила дуже багато уваги справам далекого сходу, головним робом Монґолії. Тут російська дипльоматія була занята плеканнем сепаратизму вигнаного з Росії Меньшиковим, Щоголевим і К°; гадаючи, що сепаратизм підтримуєть ся лише грошима чужої держави, російські культуртреґери звернули ся до анґлїйських капіталїстів прохаючи у них три мілїони рублїв на заснованнє російсько-монґольського банку. При сїй нагоді була навіть оповіщена полїтика „открытыхъ дверей", отже не виключена можливість, що протяг свіжого повітря винесе російських „культуртреґерів" через „открытыя двери" геть з Монґолії; про се певно подбає і Анґлія, що з самої лише „приязнї" лишила Росію господарювати в Монґолії; тим більше, що російсько-монґольська дружба, що почала ся так урочисто делеґаціями, подарунками і т. д., з кінцем року сильно прохолола, між иньшим і тому, що Росія не досить богатий приятель, а вартість грошей розуміють і ченцї—навіть і монґольські; російський „сепаратизм" в Монґолії поступово зменьшуєть ся і розвиваєть ся китайський централїзм; можливо, що монґольських „клєрикалів" приваблює і уряд китайського Столипіна—Юан-Шикая.

Президента молодої республїки одначе правильнїйше буде порівняти з Наполеоном, що задушив свою мати революцію, хоч Юан-Шикай нїколи не був так близько споріднений з революцією. Він спроміг ся жорстоко задавити повстаннє в південнім Китаю, але його сила спираєть ся на самім лише війську та дезорґанізації держави, орґанізувати-ж державу і стати на її чолї необмеженим володарем Юан-Шикай не зможе: многолїтня боротьба населення Китая за волю цїлком яскраво зазначила напрям полїтичного розвитку держави і Юан-Шикай з реакційними силами зможе лише на короткий час відхилити державу від шляху її демократичного розвитку, та й для війська „президент республїки" потребує грошей, яких він не має, а европейські капіталїсти ледве чи позичуть багато грошей такому непевному урядови, як той на чолї якого стоїть Юан-Шикай. Китайська революція, що провадила ся не лише під гаслом увільненнї від манджурських гнобителїв а від визиску европейського капіталу, сильно зменьшила надії европейських вікінґів на китайську спадщину; диктатура Юан-Шикая знов піднесла надії европейських наслїдників, і не лише европейських; жовтолиці островяне, що так блискуче „довели" Росіянам свої права на Корею, вважають себе найблизшими родичами Китая і тому нїяк не можуть терпеливо дочекати ся його роскладу, японська шовінїстична преса уперто провадить пропа-

Generated on 2015-08-08 07:54 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ґанду рішучих виступів проти Китая, японський уряд старанно шукає конфліктів з Китаєм, і відповідний конфлікт здавало ся був вже знайдений, але час Китая не прийшов, японський уряд не знайшов відповідного підтримання у европейських наслідників Китая і мусів тимчасово задовольнити ся перепрошуваннями китайського уряду.

Але не самий лише Старий світ цікавить ся справами жовтої республіки; пробивши Панамське межиморе Американці грізно наблизили ся до берегів Китайського моря і безмірно збільшили своє політичне і економічне значіннє на сих берегах Тихого Океану; перше найбільш болюче відчують Японці, а з торговельною конкуренцією Сполучених Держав примушені будуть числити ся всі держави, що провадять торговлю в Китаю і Манджурії; досить сказати, що з проведеннєм Панамського каналу шлях з Ню-Йорку до Шанхаю скорочуєть ся о 2.200 кільометрів. Величезне значіннє для Европи матиме тако-ж скороченнє шляху від її портів до східнього побережжя Сполучених Держав. Але найбільше значіннє матиме Панамський канал все-ж для самої заатлянтичної республіки, він в великій мірі спричинить ся до концентрації економічного життя і военних сил республіки: далечінь від Ню-Йорку до С.-Франціска зменьшить ся завдяки Панамському каналови о 10.100 кільометрів. Разом з тим безмірно зростає вплив Сполучених Держав на південно-американські держави і ідея панамериканізму, до якої досить скептично ставили ся політичні дїячі старого світу, робить великий крок вперед. Одначе поки що цілий панамериканізм обмежуєть ся головним робом клопотами, які мр. Вільсон має з президентом Мексики Гуертом, який поводить ся з Сполученими Державами досить незалежно, міркуючи досить раціонально, що спеціяльно для Мексику американці не впровадять у себе постійного війська. Не знаходячи у білих досить симпатій до своєї кольорової республики Гуерта шукає запомоги у жовтих конкурентів Сполучених Держав; але трудно припустити, щоб Японці зважили ся на якісь рішучі кроки в оборону мексиканської незалежности: для війни з Сполученими Державами вони мають досить причин важнійших Мексику; а до того-ж американцям не дуже-то залежить на формальнім панованню над кольоровою республикою, тим більше що Панамський канал безмежно збільшує фактичне панованнє Сполучених Держав над Мексиком. Незважаючи на всї договори про невтралїзацію Панамського каналу, він буде охоронений рядом міцних фортец з далекобійними гарматами і досить численним ґарнїзоном. Не задовольнили ся американські торговці і тими природними перевагами над колеґами з Старого світа, які їм дало скороченнє шляху до портів Південної Америки, і кораблї, що не належать до фльоти Сполучених Держав примушені будуть платити за приємність пройти через Панамський канал. Не зважа-

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ючи на все те, Панамський канал лишаєть ся величезним здобутком культури нового часу і 1913 рік буде початком нового кроку в її розвитку. Президент Вільсон зробив своє імя навіки славним одним рухом пальця, що надушив кнопку електричного получення і спричинив вибух 1200 пудів динаміту на Панамськім межиморії та злучив води двох океанів 27 вересня 1913 року. Тяжким завданнем мр. Вільсона являєть ся боротьба з трестами, що визискують цілий американський нарід; сю боротьбу президент почав і лишаєть ся лише побажати йому цілковитої перемоги...

Бібліографія.

Оповідання Марка Вовчка *видані по смерти письменниці з варіантами її рукописів коштом і заходом „Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові"*, Київ-Львів. 1913. Стор. II+171. 8⁰. Ціна 1 рубль.

Гарне виданнє. Як би їх більше являло ся на нашому книжковому ринку, то се будило б сильнїйшу любов до книжки й виховувало б більшу пошану до наших клясичних письменників. Справді в сім томі маємо шість оповідань Марка Вовчка з її літературної спадщини, при чому текст перевірено по оригіналах, додано варіянти по рукописах, зазначено всї поправки, додатки й скорочення автора, задержано правописні відміни то що. Перед читачем воскресає таким чином праця письменника над своїм твором та до-речі потверджуєть ся почасти й авторство Марії Олександрівни Марковичъ, що довгий час підлягало сумнївам. Папір сього видання гарний, друк виразний, читкий, обгортка темно сїра, без зайвих прикрас.

Але мало бути се виданне иньшим і кращим. Після смерти Марка Вовчка (по другому чоловікови Лобач-Жученко) небіжчик В. М. Доманицький почав працювати над її літературною спадщиною, право на виданнє якої купила „Видавнича Спілка". В збірку мали увійти оповідання, що друкували ся в нашім журналї та де-які фраґменти, які купила редакція „Л.-Н. Вістника" та не друкувала з огляду на дрібний їх характер. Але згодом складну працю задержки набору друкованих в журналї оповідань та перевірки їх по оригіналах було припинено через хворобу В. М. Доманицького; а дорогою ж виявило ся, що спадкоємець не може відшукати тих фраґментів. Сам В. Доманицький перевірив тільки оповіданнє „Пройдисвіт", а иньші вже особи його роботу довінчили. Що зараз майже нема надії відшукати оригіналів та нема на світї й першого редактора сього видання, що мав дати й вступну студію, то видавництво пускає книжку в світ „в тім переконанню, що все таки і в сім видї ся книжка буде мати свою вартість для всїх дослїдників вартости Марка Вовчка".

З пяти оповідань — три докінчено: „Дяк", „Пройдисвіт", „Лист з Парижа", а два — се чималі фраґменти: „Як Хапко солоду відрік ся" та „Гайдамаки". Найбільша шкода за „Гайда-

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

маками", бо се оповіданнє перейнято одним суцільним настроєм. Авторка дотепно переносить оповіданнє в тихий лісовий куток, де люде живуть спокійно, але куди одначе доходять відгомони гайдамацького руху, як чуєть ся й гнїт панщини. А що оповіданнє ведеть ся від малого хлопця, події, чутки й настрої переломлюють ся в свідомости й мріях дитини, то се оповиває весь твір флером неясних мрійливих спогадів. Сей настрій, кольорит спогадів, розпличатий характер подій являють ся найкращою високохудожньою рисою оповідання „Гайдамаки" і дуже наближають його до невиразних народнїх переживань, подій колишньої Гайдамаччини. В спокійному оповіданню дяка („Дяк") про свою долю чуєть ся глибокий драматизм розбитого чистого кохання й поривання вільнолюбивої бурлацької душі, прикутої слїпою долею до одного місця та до осоружної роботи. Поет, мрійник і мандрівець, мусить сей дяк сидїти при своїй дячисї, займати ся практичними справами, дбати про копійчину то що, і гинуть через се в людині заховані якісь ширші можливости і не може вона знайти себе. Могутнїй фізично та чистий духом живе сей дяк зі знаком великої духовної втоми, без жадного виходу для видатної в тім осередку творчої енергії. Оповіданнє лишає непереможно сумне вражінне, а його імпресія, як і „Гайдамаків", вельми сильна та інтересна навіть для вихованого на сучасній новій літературі читача. Цїнна була б казка „Як Хапко солоду відрік ся", коли б була докінчена. Весела фантазія, кольоритне оповіданнє, тонкий гумор та ріжноманїтні події й пригоди дали би гарну лектуру нашій молоді, а моменти народнього житя та риси народньої фантазії послужили б матеріялом для етноґрафічних порівнань. Гарно закреслена постать Чабана в оповіданню „Пройдисвіт" та інтересне для характеристики побутової манєри оповіданнє „Лист з Парижу". Цїкаво, що Марко Вовчок в обставинах зовсїм чужого для неї паризького побуту досить вдатно орієнтуєть ся, але все оповіданнє закрашує виразним національним кольоритом. Над сим зявищем слїд подумати як нашим теперішнїм письменникам, так і критицї для характеристики психольоґії творчости Марка Вовчка.

А. Нїковський.

Лїтературний Збірник „Арґо" кн I. Київ 1914, ст. 62. Цїна 50 коп.

З того, що сей збірник впорядчики нумеровали № 1, можна думати, що вони збірають ся видавати цїлу серію збірників красного письменства. Не знаю чи се є поновленнєм старої традиції альманахів, чи і в нашому письменстві витворили ся умови подібні тим, що нахиляють частину російських белєтристів обминати місячники та утворювати власні колєктивні видавництва.

Книжка I „Арґо" невелика, складаєть ся переважно з віршів, але вона вийшла меньшою, як мало ся. Велике нещастє цїлої України — смерть Лесї Українки, — відбило ся з осібна і на сьому збірнику. Єсть місце драматичної поеми, яку обіцяла для нього незабутня поетеса, надруковано тільки плян її та невеликий правда дуже гарний вірш.

Що до иньших віршів збірника, вони за малим чи не всї писані на морські теми і се, здаєть ся менї, не було щасливою думкою, щоб у

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

одному збірнику стільки поетів і у стількох віршах виспівували те саме—море. Не знаю, чи так стало ся навмисне, чи випадково, через саме назвисько збірника спокусили ся всі автори на обробленнє сієї теми, але виглядає так, нїби складав ся іспит і писали ся „сочиненія“ на загадану тему.

В додачу ми-ж не морська нація, тема ся нам не дуже рідна і через се може в численних віршах „Арґо“ знову і знову надибуємо ми ті самі образи і речення, і се ще згіршує вражіннє. Може кожен з тих віршів про море справляв би краще вражіннє, як би читав ся зокрема, а не поспіль з своїми так подібними до його товаришами по збірнику. З поміж віршів збірника крім згаданого вірша Лесі Українки, визначають ся поезії Кочубеївни „Втоплений Бог“ та Олени Пчілки „Перед морем“.

Що до белєтристики, минаючи два невеличких уривки: Ст. Вершія „Скарб (морська казка)“ (Знов про море!) і Юрка Яворенка „Листочки з Зевсового щоденника“, які нїчим не цїкаві, маємо у „Арґо“ тільки два оповідання: Гр. Григоренка „І чого вони з нього сміють ся“ та Гн. Ходкевича „Смерть поета“.

Се є великою приємністю прочитати новий твір Грицька Григоренка після так довгої мовчанки автора. Прокидаєть ся надія, що шановний автор не відцурав ся літературної праці, а мовчав лиш припадково. Нове оповіданнє його відзначаєть ся всіма рисами властивими творчости сього письменника, як її вартостями так і хибами. Подібно як і иньшим оповіданням Григоренка—можна закинути і сьому де-яке нехтованнє формою. Воно проводить ся від автора, писане скорійше мов характеристика нїж як оповіданнє, нема розмов, мало дії, все викладає автор від себе і згадує лише те, що потрібне для головної його мети — для окреслення обраного ним типу. Та за те тип спостережено цїкавий, сим разом сільського ідеалїста, і змальовано відношення до його селян, окреслено вдачу і психіку героя виразно, стисло, з тверезим розумом і талановито, помітно велике знанне селянського побуту і селянської мови. Для ознакомлення з житєм і настроями нашого села Гр. Григоренко дає чи не найбільше з поміж сучасних українських белєгристів, і ми радо вітаємо його новий виступ на літературну ниву.

Оповіданнє Ходкевича є цїлковитою протилежністю оповідання Григоренка. Оскілько останнє реальне, освітлене критичним поглядом, а психольоґія дієвих осіб у йому природна—людська, остільки оповіданнє Ходкевича штучне, нереальне, голословне і покручене. Тему автор узяв з житя далекого краю, де певно нїколи не був і очевидячки його не знає. Тому вся зовнїшня обстанова не реальна, описи природи, яких у оповіданню чи незабагато, не правдиві,—не живі (вулькан у Швеції), списані з чиїхсь чужих, і до того з помилками. Психольоґія героя не природна і покручена, вчинки не житєві, досить, що людина, котра вмірає і така вже слаба, що зомлїває скілька разів, скликає до себе друзїв, імпровізує перед ними пісні кільки годин у ряд, аж поки не вмірає раптом серед їх імпровізацій. Все вигадане!

Треба ще зазначити дуже хитрий спосіб ужитий автором, щоб попередивши присуд читачів звеличать самому свій твір. Автор з захоп-

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

леннем розказує, яке сильне вражінне справляють на всіх (геть чисто на всіх, і на якогось короля мецената і на простих робітників однаково [?!]) пісні його героя, а більша частина оповідання складаєть ся з тих пісень, складених очевидячки не ким як самим Ходкевичом. Читач мусить після такої рекомендації самого автора читати ті пісні з почуттем здивования та побожности!

В. Леонтович.

С. Васильченко. *Зіля Королевич.* Етюд на 1 дію. Вид-во „Криниця. Київ 1914. Ц. 10 к.

Автор дуже милого етюда „На перші гулі", що з легкої руки М. Садовського побачив тепер світла рампи по всій нашій провінції, дав українському театрови другу інтересну річ (друковану в „Л.-Н. Вістн.") —„Зіля Королевич".

Основний фон сього твору найяснійше виявляєть ся з розмови вчительки Тані з дівчиною Катрею. „Буває иноді, Катре,—жалуєть ся вчителька, що як налинуть ті думоньки, та як підхоплять на крилоньки, тай занесуть, занесу-уть... За такі хмари, за такі, Катрусю, золоті та рожеві, що про все забудеш на світі"... І от, занесена на крилах своєї „думоньки" в край снів золотих, вчителька Таня мусить хоч „думоньками" багатіти, і складає собі казку-втіху про Королевича, що „всі царства сходив", а кращої од неї не знайшов.

Коли пригадаємо собі зміст „Перших гуль", то ясно буде, що обидва етюди С. Васильченка сполучені спільним настроєм: пориваннем молодої душі до поезії, до мрій молодих. Там дівчина пориваєть ся „на гулі", тут сільська вчителька, замкнена од світу божого в своїй школі, прагне слова-привіту, жде не діждеть ся свого лицяря, „королевича" мріями витканого, і бачить його в образі миршавенького єврейчика Зілі. І виходить кінець-кінцем, як се показує автор в фіналі переходячи од дійсности в казку, так що пригортаєть ся вчителька Таня не до Зілі, а до мрії своєї, до щастя свого в золотій короні, про яке робітникам буденним тільки мріяти судило ся.

Таким чином злегенька зачеплена автором проблема особистого щастя для мучеників життя, як видко з наведеного, лагідно прикрашена золотом мрій,—сплітаєть ся в ліричний віночок, в прегарний малюночок, що на сцені повинен вийти і інтересним і оригінальним.

Л. Чулий.

Андрій Жук. *Українська кооперація в Галичині 1913 р.* Київ—Львів. *1914 ц. 60 к.*

Часто трапляєть ся бачити, як поруч лежать поля—панське і мужицьке: перше—гарно оброблене, з гарним врожаєм. Коли спитати селянина, чому він не обробляє поле так, як обробляють в „якономії", то він звичайно відповідає: „Як-би в мене було стільки землі та таке знарядде, як в якономії, то і в мене був-би такий врожай, як у пана".

Щоб довести, що і на невеличкому шматкови селянського поля можна краще обробити землю і більший зібрати врожай, часто посилають ся на закордонні порядки, дають селянинови читати книжки про хліборобську справу за кордоном і т. и.

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Земство іде далі. Воно показує, як на невеличкому шматкови землі, при звичайному недорогому хліборобському знарядді, але за допомогою хліборобської науки, можна мати кращий врожай. Воно заводить так звані опитні, „показательні“ поля, на котрих аґрономи й показують, як сього досягнути.

Що далі, наші селяне вже самі, без особливої допомоги з боку земства, чи когось иньшого, доходять до того, як поліпшити своє хазяйство і взагалі, як збільшити свої заробітки,—вибити ся зі злиднів.

Щось подібне можна сказати і відносно кооперації взагалі та кооперації української з окрема. Візьмемо за приклад з одного боку кооперацію українську з її малою ріжноманітністю та з її внутрішньою слабістю, а з другого боку кооперацію анґлійську, з її сталевою міццю, з її матеріяльними та духовними скарбами. Щось незрівнане! Може колись і українська кооперація досягне такої-ж сили, яку тепер має анґлійська, але поки що кооперація українська ні в якому разі не може брати за зразок для себе кооперацію анґлійську.

— Як би ми,—може сказати український кооператор, мали те, що має анґлійський кооператор, а саме більшу освіту та ширші права,—то може-б і ми швидко придбали такі скарби, які має анґлійська кооперація!

І справді, кому доводило ся читати лекції по анґлійській кооперації, демонструючи їх чарівним ліхтарем, той певно помічав, як наші кооператори заздрять анґлійським, але разом з тим ніяк не можуть уявити собі, яким робом українська кооперація може досягнути того, чого досягнула кооперація анґлійська.

Се так, як і з землею панською та мужицькою. Панська земля—добре оброблена і дає гарні врожаї, але навчити ся на панському полі, як треба вести хозяйство мужицьке—не можна. Не той масштаб, не однакові умови!

А між тим, топтати ся на одному місці українська кооперація не може. Потрібні нові форми кооперації, потрібен дальший розвиток істнуючих кооперативів, потрібні союзи кооперативів, своє кооперативне виробництво і т. п., потрібно, нарешті, мати свій власний кооперативний ідеал. Де-ж знайти зразок для нашої, російсько-української, кооперації, хто принаймні покаже таку країну, де, в умовах подібних до наших, в нашому масштабі можна побачити, що мусить далі робити наша кооперація, куди мусить іти, та яких шляхів мусить шукати?

До певної міри сей зразок може дати кооперація австрійської України. Тут умови життя мало-мало відріжняють ся від наших, значить, порівняння робити можна, а між тим австрійсько-українська кооперація, в порівнянню з кооперацією російсько-українською має чимало плюсів. З боку прінціпіяльного галицька кооперація, особливо споживча, має ріжні дефекти (див. статю: „Треба знайомити ся з закордонною кооперацією“, в журн. „Наша кооперація“, № 23 за рік 1913, та рецензію на книжку А. Жука в журн. „Союзъ потребителей“ № 3 за 1914 р.), але вони роблять ся непомітними в порівнянню з тими плюсами, які має галицька кооперація. Сі плюси галицької кооперації є ріжноманітність галицьких кооперативів та діференціяція їх, ще більша ріжноманітність коопера-

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тивних союзів, але найбільший плюс—се тісний звязок між галицькою кооперацією та культурними і економічними завданнями українського народу в Галичині. Наслідки кооперативної роботи українського народу в Галичині для всіх помітні, бо на кооперативні кошти український народ в Галичині підтримує свою пресу, має свої землі, свої будинки, удержує українські школи і т. и. Отсей бік австрійсько-української справи і цікавий та корисний для нас, російських Українців. З сеї точки погляду австро-українська кооперація і уявляє з себе для нас так мовити „показательні поля", на котрій, в умовах схожих до наших, ми й можемо навчити ся, чого можна досягнути, що далі нам, українським кооператорам, робити та куди йти.

Книжка д. Жука і дає нам можливість ознайомити ся з австрійсько-українською кооперацією і через се, не дивлячись на де-які її хиби, варта розповсюдження.

Я. Кравчий.

Karl Berger—*Die Nationalitätenzugehörigkeit der ausländischen Weissen in den Vereinigten Staaten* (Statistische Monatschrift XXXVIII, 1912, стор. 143—144).

Loydold—*Die Ein- und Ausvanderungsbewegung der Vereinigten Staaten von Nordamerika im Jahre* 1910/11. (ibidem, стор. 190—191).

Dr. Franz Ritter von Srbik: *Einwanderung—und Besiedlungsverhältnisse der Vereinigten Staaten von Brasilien im Jahre* 1910 (Statistische Monatschrift XXXVIII, 1912, стор. 749—758).

З перших двох заміток виймаємо кілька дат про австрійську еміґрацію, витягнених з американських урядових видань.

Як се вже нераз підносило ся, змінив ся в Америці національний склад еміґрантів цілковито в користь перших переселенців, якими між роками 1821 а 1870 були майже виключно Німці, Анґлійці, Ірляндці, Скандинавці і Канадійці. Їх число зачало процентово маліти вже від 1871 року і зійшло нині до дуже скромних границь. Натомість сильно зросло число еміґрантів з Австро-Угорщини, Італії і Росії, які до 1870 року творили ледви 1% цілої еміґрації. Так приміром було в Сполучених Штатах Північної Америки в 1900 р. 636. 968 австро-угорських уроженців (6·2% усіх в чужині вроджених білих), а в 1910 році се число виносило вже 1, 658. 700 (себ то 12·4%). Так само російські і фінляндські еміґранти збільшили своє число з 640.710 (6·3%) в 1900 р. на 1,706.900 (то є 12·8%) в 1910 р. Коли до того дочислити й Італійців, то приріст усіх трьох ґруп еміґрантів виносив за роки 1900—1910 аж 150%, а самі еміґранти творили вже 35% загального числа білих уроженних поза границями Сполучених Держав.

Рік 1910/11, від 1 липня 1910 до 30. червня 1911, не був корисний для еміґрації до Сполучених Держав, головно в наслідок лихих за-

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рібкових відносин. Сполучені Держави мали вправді і в сім році через еміграцію приріст людности о 512.085 душ, одначе сей приріст зменьшив ся о 306.534 осіб, з чого 102.983 осіб припадає на конто зменшення еміграції а 93.230 осіб на тих еміґрантів, що вернули з Америки до рідного краю. Особливо значне зменшенне еміґрантів виказала в тім фіскальнім році Австро-Угорщина, що стратила тепер 159.057 осіб проти 258.737 душ у 1909/10 році (= —99.680) :навпаки зросло число поворотних еміґрантів до Австро-Угорщини з 47.290 д. в 1909/10 р. на 86.342 д. в р. 1910/11.—Що до національности еміґрантів вичислює Льойдольд з бюлетену Bureau of Immigration and Naturalization 189.950 Італійців, 91.220 Жидів, 71.446 Поляків, 66.469 Німців, 21.415 Словаків, 19.996 Мадярів, 18.982 Хорватів і Словінців, 9.223 Чехів, 4.400 Дальматинців і Боснійців. Між повертаючими еміґрантами згадує ся 76.218 Італійців, 31.952 Поляків, 15.561 Словаків, 18.975 Мадярів, 15.243 Німців і 13.735 Хорватів і Словінців.

По зіставленням бразилійських еміґраційних і пристанних властей змогла ся властива іміґрація до Бразилії в 1910 році і виносила 88.564 осіб проти 85.410 осіб у 1909 році, не досягаючи числа з 1908 р. 94.965. Загалом прибуло в 1910 р. 105.482 особі до Бразилії, а то 62.303 осіб добровільно і 29.261 осіб при помочи і заходах правительства. Між прибувшими було 30.857 осіб з Португалії (34.8%), 20.343 або 22.9% з Еспанії, 14.162 осіб або 15.9% з Італії, 3.902 осіб то є 4·4% з Німеччини, 2.636 осіб (2·9%) з Австрії і 284 з Угорщини. Еміґрація з Австрії зменьшила ся від попереднього року о 1.372 осіб або о 34·3% і проявляє мабуть сталу тенденцію убуткову, бо виносила в 1908 році 5.5% (5.317 осіб) в 1909 р. 4.6% (4.008 осіб) а в 1910 р. лише 2·9%. За те збільшила ся значно еміґрація з Угорщини, звідки вивандрувало в 1908 р. 55 осіб, в 1909 р. 57 осіб а в 1910 р. уже 284 особи. Між новоприбувшими еміґрантами більшість хліборобів і робітників: особливо високий процент хліборобів припадає на австрійських переселенців. Перевозом іміґрантів займали ся і австрійсько-угорські кораблї і перевезли в 1910 р. 7.603 особи: Австро-Американа доставила приміром до пристани Ріо-де-Жанейро 1.652 переселенців на 36 кораблях.

Статистика бразилійських еміґрантів веде ся лише приватно перевозовими товариствами і конзулятами і тому не може бути цілковито певна. Вона виказує, що около половина іміґрантів вивандровує з Бразилії, і подає приміром за 1910-ий рік 52.371 еміґрантів, що покинули Бразилію через пристани Ріо-де-Жанейро і Сантос. Про Австрійців знаємо лише тільки, що їх вернуло 300 із Штатів Rio de Ianeiro, Matto Grosso і Goyaz і 264 з Sao Paulo та що Куритибський австрійський конзулят начислив 150—200 австрійських еміґрантів (очевидно з Парани).

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кольонізацію чужих іміґрантів реґулює новий декрет з 3 листопада 1911, ч. 9.081. Чужинці мають ті самі горожанські права що й справдішні тубильні горожани: тільки торговельників живим товаром, анархістів і потованих злочинців може правительство не впустити до краю. Еміґранти мають право не платити цла за привезені господарські знаряди, заневнений безплатний прожиток в протязі перших 8 днів і безплатне доставленне до місця призначень. Еміґраційними справами займаєть ся тепер центральне правлінне, а саме еміґраційна дирекція (Directoria Geral do Serviço do Povoamento), яка також займаєть ся сама або до спілки з краєвими правліннями або з зелізничими чи то мореплавними підприємствами закладанем окремих кольоній. Таких кольоній удержує тепер центральне правлінне 30: в них поселило ся в 1910 р. 1.173 переселенських родин з 6.048 особами, між тим 429 австрійських родин з 2.085 осіб. Загалом проживало в кольоніях центрального правління після обчислень з 31 грудня 1910 р. 14.920 осіб, між якими було 1.522 австрійські родини з 6.932 особами. Переселенці діставали від правительства на сплату вимірені простори землі величини 25—50 ha і зобовязували ся сплатити їх ратами починаючи від 3-го року в протязі 5—8 літ. Безплатних наділів не роздавано, а право власности наділу можна дістати ще по цілковитій виплаті належитости. Нові кольоністи діставали від правительства найконечніші господарські знаряди, насінне і удержанне підчас перших 8 місяців аж до жнива.

Діяльність приватних кольонізаційних товариств поки що невелика і одно лише „Brazil Railway Co“ може повеличати ся більшими результатами. Воно має около 4 мілїони гектарів землї по обох боках зелізниці і, хоча продає землю дорожше як правлінне, дає кольоністам більші вигоди та відкуповує від них готівкою дрова і продукти.

Не всї краї Бразилії надають ся до европейської кольонізації. Північні держави взагалї некористні і клімат не допускає хліборобських робіт, торговлї і промислу нема, відносини до тубильців невиносимі, недостаточна опіка правна, брак комунікації і т. и. Із 17 країв ледви три: Espirito Santo, Rio de Janeiro і Minas Geraes можуть вдержати наших кольоністів. У державі Espirito Santo пробуває 15.000—16.000 Австрійців, переважно Тирольців. В Ріо-де-Жанейро людність сильно мішана: стрічають ся тут також і Українці.

Більш пригожі для Европейців полуднево-бразилійські держави: São Paulo, Paraná, Sta Catharina і Rio Grande do Sul. Тут мешкає переважна частина австрійських переселенців і концентруєть ся українська і польська еміґрація. До São Paulo прибуло в 1909 році 38.238 осіб, між ними 926 із Австрії, в 1910 році 37.690 осіб, між ними 604 із Австрії. Одначе справдішний приріст держави не був великий, бо рівночасно

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

виеміґрувало з поворотом 34.512 осіб у 1909 році (в тім 416 із Австрії) і 30.761 осіб у 1910 р. (в тім 331 із Австрії). Головним занятем імміґрантів є роботи в плянтаціях кави і цукру: на жаль вони дають дуже невеликі зарібки. Ще меньші зарібки при зелізници а найменьші по фабриках. Найкраще ще хліборобам, що розпоряджають відповідною готівкою. Головними перепонами в розвитку тамошних кольоній є некорисний клімат і незнанне краєвої мови. Не сприятливе підсоне змусило приміром звиж 80 родин із Австрії покинути кольонію São Bernardo (Rio Pequeno).

Держава Парана має около 389.000 мешканців: між кольоністами, що творять третину цілої людности, переважають Поляки (около 60.000) і Українці (около 40.000); крім того є ще около 25.000 Німців і около 15.000 Італійців. Імміґрація до Парани в 1910 р. зменьшила ся о половину в порівнанню з 1909 р. і виносила загалом 2.539 осіб. Як давнійше так і тепер найбільше переселенців прийшло із Австрії, а то Поляків і Українців: було їх в 1910 р. 1.498 (в 1909 р. 2.663). Між кольоністами, що належали майже виключно до хліборобського стану (2.390 осіб), було 1.432 мущин переважно у віці понад 12 літ. 1.838 осіб прибуло, а 29 осіб відійшло до вітчини на кошт правління.

В цілій Парані проживає около 70—80.000 австріяків, з того 40—45.000 Українців, 26—30.000 Поляків і 1—2.000 Німців. Австрійська кольонізація концентруєть ся в кольоніях Itapara, Prudentopolis, Iesnino Mareondas, Senador Correia і Ivahy, де проживає около 23.000 еміґрантів із Австрії, в тім около 17.000 Українців і 6.000 Поляків. Деяке поняте про число і розміщенне австрійських кольоністів у Парані подає отся табеля (вільні місця означають брак дат):

Кольонія.	Загальне число родин.	Число родин із Австрії.	Загальне число кольоністів.	Число кольоністів із Австрії	Костелів і церков	Шкіл.
Affonso Penna	80	—	—	—	—	1
Muricy	300	—	1.500—2 000	—	1	1
Orleans	430	200	4.000	1.600	—	3
Thomas Coelho	329	329	3.800	3.800	2	4
Sta Candida	98	—	463	—	1	1
Guarana	—	—	300	—	—	—
Rio Claro	1.700	1.200	10.000	7.200	5	8
A. de Abreu	50	50	—	—	—	—
A. Candido	200	200	800	800	2	—
Nova Galicia	243	190	1.700	—	1	—

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кольонія	Загальне число родин.	Число родин із Австрії	Загальне число кольоністів.	Число кольоністів із Австрії	Костелів і церков.	Шкіл.
Iangada	100	70	—	490	2	1
Vera Guarany	520	340	3.010	2.000	1	2
Iraty	207	10	1.426	—	—	—
Itapara	296	296	1.200	1 200	2	1
Prudentopolis	—	1.700	20.000	17.000	3	4
S. Correia	103	103	1.106	1.106	1	1
I. Marcondas	—	—	360	360	—	1
Ivahy	—	550	3.500	2.650	2	2
Tayo	—	14	—	73	—	—
Rio Negro	—	5	3.000	—	—	—
Itayopolis	—	950	—	6.000	3	3
Dpitui	—	190	—	1.500—2.000	—	—
Разом около	4.656	6.397	55.665	45.779	26	35

Паранські кольонії ще не упорядковані і розкинені звичайно по диких лїсах, далеко від зелїзниць а навіть гостинців. Їх розміщеннє усюди однакове. В середині кольонії стоять управа, костел чи церква і школа, а звідти розбігають ся рівні вулиці, при яких побудовані доми на льотах з фронтом на 250 м. Загальний стан державних кольоній доволї добрий, хоч початки досить тяжкі і богато кольоністів вертає за для того до вітчини, можна при певнім капіталї досить скоро прийти до упорядкованих відносин а навіть до добробуту. Відчуваєть ся брак шкіл і духовників а в школах брак вишколених сил і національного духа: паранський закон з 19 цвітня 1909 р. завів в усїх школах португальську мову як викладну а матїрну мову допустив тільки в приватних школах і то як побічний предмет.

Загально слїдно звільненнє кольонїзаційного темпа: в останнім часї союзне правлїннє приступило лише до заложення одної кольонії на захід від зелїзничої лїнії Ponta Grossa-Uniâo da Victoria і задумує оселити там на 1.000 надїлах по змозї австрійських еміґрантів.

Кольонії компанії „Brazil Railway“ щойно в завязках: знана поки що одинока оселя „Nova Galicia“. Приватні кольонії стоять цїлком добре: до них, як найбільші, належать оселї Araucaria і Marcellina коло Курітиби, залюднені австрійськими Поляками.

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В противенстві до Парани, де гуртує ся головно хлопська еміграція з Галичини, складаєть ся австрійська еміграція Ст. Катаріни переважно з чеських Німців (ококо 8.000 осіб), а далі з 3—4.000 полудн. Тирольців і около 3—4.000 Поляків. Головними австрійськими кольоніями є тут São Bento, Lençol, Oxford, Rio-Vermelho (м. н. 80 польських родин з 400 особами): в останніх часах причисляєть ся до держави St Katharina ще й наші кольонії Lucena, Antonio de Abreu, Iangada і Nova Galicia.

Держава Rio Grande do Sul, положена найбільше на полудне, числить около 1.400.000 мешканців, між якими стрічають ся також еміганти з Австрії і Королівства Польського. В 1910 році прибуло там тільки 3.583 осіб і то аж 2.707 осіб на кошт союзного правління. В 1908 р. число іміґрантів виносило 4.117 а в 1909 6.046. Між іміґрантами 1910 р. було також 1.207 Москалів (властиво російських горожан) і 247 з Австро-Угорщини, в тім 7 родин (35 осіб) з Галичини. Головними кольоніями є Guarany з 13.000 людности і значним числом Поляків та Erechim. Відносини в Rio Grande do Sul дуже невідрадні.

З. Кузеля.

Нові книжки.

Ол. Неприцький-Грановський: Акорди. Лїрична поема. *В-во „Життє і мистецтво“*. Київ 1914 ст. 31 ціна 15 коп.

Надія Кибальчич. Малий Нїно. Оповідання. Київ 1914 ст. 67. Ціна 20 коп.

Надія Кибальчич. Оповідання. Київ 1914 ст. 146. Ціна 40 коп.

Фрідріх Шіллер. Поезії. *„Всесвітня бібліотека“* № 1. Львів 1914 ст. 37. Ціна 60 сотиків.

С. Черкасенко. І. Шевченко й дїти ІІ Шевченко педагогом. *„Українська педагогічна бібліотека“*. № 1. Київ 1914 ст. 27. Ціна 5 коп.

Я. Чепіга. Самовихованнє вчителя. *„Українська педагогічна бібліотека.* № 2. Київ 1914 ст. 36. Ціна 6 коп.

Дм. Донцов. З приводу одної єреси. Київ 1914 ст. 59. Ціна 15 коп.

Михайло Гоголь. Жаби; оповідання. Київ 1914 ст. 47. Ціна 15 коп.

В. Левинський: Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичинї. З передмовою Л. Юркевича *В-во*: *„Дзвін“*. Київ 1914 ст. 116. Ціна 80 коп (2 корони).

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Приймаєть ся передплата на рік 1914

НА УКРАЇНСЬКУ ГАЗЕТУ

„РАДА"

Передплата: на рік 6 карб., на півроку 3 карб. 25 коп., на три місяпї 1 карб., на 1 місяць 65 коп.

Приймаєть ся передплата на 1914-й рік

НА ТИЖНЕВИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ

„Комашня-Муравейник",

який видає Київський Союз Кредітовий на українській і російській мові.

Журнал присвячуеть ся головним чином **кооперації кредітовій.**

Передплата на рік 1 р. 50 коп., коли ж виписувати по одній адресї кілька номерів, то за перший лїчить ся 1 р. 50 к., а за слідуючі по 1 руб. за рік.

Адреса редакції і контори. **Київ, Інститутська, 3. Київський Союз Кредітовий.**

Открыта подписка на 1914 годъ на ежемѣсячный журналъ

„Украинская Жизнь"

(Третій годъ изданія).

„Украинская Жизнь" въ 1914 году будетъ выполнять тѣ же задачи, какія выполнялись ею до сихъ поръ.

Программа журнала: Руководящія статьи по національнымъ вопросамъ.—Обзоръ событій текущей жизни на Украинѣ.—Сужденія печати, преимущественно русской и польской, объ украинскомъ вопросѣ.—Письма изъ россійской Украины и изъ Галиціи.—Критическія статьи и литературныя обозрѣнія; библіографія.—Украинское искусство. — Мемуары и статьи по исторіи украинскаго возрожденія.—Разныя извѣстія и замѣтки.—Отвѣты редакціи на вопросы читателей, относящіеся къ программѣ журнала.

Условія подписки.

Съ достав. и перес.	Годъ	6 мѣс	3 мѣс.	2 мѣс.	1 мѣс.
Въ Россіи	6 р.	3 р.	к. 1 р. 50 к.	1 р. 10 к.	—р. 60 к.
За границу . . .	8 р.	4 р.	—к. 2 р.	— к. 1 р. 50 к.	—р. 75 к.

Для народныхъ учителей, сельскаго духовенства, младшаго земскаго медицинскаго персонала, а также для учащихся, рабочихъ и крестьянъ допускается **при непосредственномъ обращеніи въ редакцію, ЛЬГОТНАЯ ПОДПИСКА:** на годъ 5 руб., на 6 мѣс. 2 руб. 50 к. и на 3 мѣс. 1 р. 25 к. съ достав. и перес.

Подписка принимается въ конторѣ „УКРАИНСКОЙ ЖИЗНИ":

Москва, Б. Дмитровка 14—Телеф. № 3.44-48.

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ООО РІК ВИДАННЯ ДРУГИЙ. ООО

Приймаєть ся передплата на 1914 рік

НА ЖУРНАЛ

„Ілюстрована Україна“

одинокий ілюстрований журнал українських родин, посвячений літературі, критиці, малярству, архітектурі, пластиці, народній штуці, театральним справам, музиці, українській минувшині, етнографії і фізичному вихованню.

Містить також описи подорожей, життєписи, спомини, огляди українського життя і т. д.

„Ілюстрована Україна“ є журналом безпартійним—всеукраїнським.

„Ілюстрована Україна“ ведена на взір великих ілюстрованих журналів Европи, здобула собі по першім році істнованя велике признанне серед нашого народу.

В **„Ілюстрованій Україні“** працюють найкращі літературні, наукові і публіцистичні сили з обох боків кордону.

„Ілюстрована Україна“ має своїх власних кореспондентів: в **Київі, Петербурзі, Москві, Відні, Чернівцях, Кракові, Віннїпегу, Чікаго** і т. д.

Даром бібліотека „Ілюстрованої України“.

В 1914 році приступаємо до постійного видавання бібліотеки „Ілюс. України“. Вийде в тім році 4 томи бібліотеки: 2 повісти, 1 научна розвідка і великий альбом українського Львова. Всї передплатники „Ілюс. Укр.“ дістають видання бібліотеки

Д А Р О М.

„Ілюстрована Україна“ виходить два раза у місяць великими зошитами. **Передплати в Росії виносить річно 5 руб., півріч но 2 руб. 50 коп.**

Передплати „Ілюстр. Україну“ в Росії можна через

в **Київі**: Книгарню Літ. Наук. Вістника.
„ Крамницю „Ч а с“
„ **Харкові**: Українську Книгарню.
„ **Полтаві**: Українську Книгарню.
„ **Одесї**: Українську Книгарню „Д ї л о“, вул. Преображенська, ч. 11.
в **Петербурзі**: Українську Книгарню і базар ст. В. пр. 11.

Адреса видавництва у Львові:

„Ілюстрована Україна“, Львів, ул. Руська ч. 18. (Lemberg „Ilustrowana Ukraina“ Ruśka № 18).

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Приймаєть ся передплата на 1914 р.
на богато-ілюстрований літературно-мистецький місячник

СЯЙВО

Вступаючи у другий рік свого істнування, редакція розширює відділи місячника, запросивши для керования кожним окремим відділом спеціялістів.

Склад редакції і адміністрації теж змінений і росширений.

Программа місячника така сама, як була і в попередньому році. 1) Від редакції, 2) Поетичні твори, 3) Твори з історії мистецтва, 4) Твори з етнографії України, 5) З життя діячів мистецтва, 6) Театр та музика, 7) Огляд письменства та мистецтва, 8) Хроніка, 9) Усячина, 10) Дописи, 11) Твори надіслані до редакції, 12) Оповістки.

Ціна на рік 3 карб.—окреме число 45 коп.

Адреса: КИЇВ, ЖИЛЯНСЬКА № 20.

Ред.-вид. **О. Корольчук.**

Адміністратор **О. М. Стешенко.**

Видавниче товариство „КРИНИЦЯ".

(Київ, Паньківська ул., № 8, кв 6).

1. **Майорський.** *Оповід.* До науки.—Закладини союзу.—На буряках.—Сон проти Різдва.—Холерні кавуни . . . . . ц. 6 к.
2. **С. Васильченко.** *Ескізи.* Роман.—В панів.—Мужицька арихметика . . . . . ц. 4 к.
3. **Його-ж.** На перші гулі. (*Жарт на 1 дію. (До вистави дозволено)* . . . . . ц. 5 к.
4. **М. Левицький.** *Оповід.* Ніобея.—Давня пригода . . . . ц. 5 к.
5. **Н. Романович.** *Оповід.* Без обіду.—Кум.—Мариніне горе . ц. 5 к.
6. **П. Воронин.** Такий самий . . . . . ц. 5 к.
7. **Його-ж.** Коло церкви . . . . . ц. 5 к.
8. **С. Васильченко.** Недоросток *Комедія на 4 дії. (До вистави дозволена)* . . . . . ц. 20 к.
9. **Т. Болотько.** *Оповід.* Воли.—Щастя.—У хаті.—Втікли . . ц. 5 к.
10. **М. Драгоманов.** Про українських козаків, татар та турків (З малюнками) . . . . . ц. 10 к.

М. Драгоманов. Чудацькі думки про українську національну справу . . . . . ц. 60 к.

Видання товариства „КРИНИЦЯ" продають ся по всїх українських книгарнях

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Приймається передплата на 1914 рік.

На загально-кооперативний з малюнками журнал

„НАША КООПЕРАЦІЯ“

РІК ВИДАННЯ II.

що виходить у Київі при найблизчій участи видатних кооперативних сил України.

„Наша Кооперація“ есть ідейний центр для дїячів на нивї українсько кооперації. Вона звертає пильну увагу на всякі проявки кооперативного руху на Україні, на освітленне справи союзного бідівництва; містить статті як із теорії, так і із практики кооперації, про споживчу і кредітову кооперацію, сїльско-господарські громади і товариства, ввробницькі і трудові артілї; містить балянси та справоздання усяких кооперативних товариств, дає відповіді на запитання, рекомендує книжки по кооперації, шотоводів та инших служащих в товариствах. „Наша Кооперація“ виходитиме од 1½ до 2 друкованих аркушів 24 рази на рік і дає річним передплатникам додатком гарно-оздоблений, з портретами кооператорів, стійнний табель-календарь. „Наша Кооперація“ коштує на рік 2 р. 50 к., на півроку 1 р. 50 к.; хто виписує 3 і більше примірників журнала на цілий рік і на одну адресу, той платить за кожний примірник 2 руб.

Редакцією завідує Редакційний Комітет. Видає т-во на вірі „Наша Кооперація“. Відповід. ред.-видав. І. П. Немоловський.

Передплата примаєть ся в редакції журнала: Київ, Обсерваторна вул. д. 1, кв. 2; телеф. 19—66.

Приймається передплата на 1914 рік.

На літературно-громадський місячник.

„УКРАЇНСЬКУ ХАТУ“

(РІК ВИДАННЯ ШОСТИЙ)

Завданнєм журнала „УКРАЇНСЬКА ХАТА„ є по можливости повне освітаюваннє процесу ідейного, духового житя України, беручи його під розвагу національности. Література як головний виразник його, розкриваючи се житє в його основі, займе перше і найповажнїйше місце на сторінках журнала. „Українська Хата“ обслуговуючи інтереси української інтелїгенції, буде відкликати ся на всї важнїйші громадські події українського і світового житя, а також на розвій мистецтва в ріжних його проявах.

Виходить журнал в кінцї кождого місяця чепурними, розміром не меньше 64 сторінок набору, міцно зброшурованими книжками.

Хто з нових передплатників внесе всї гроші за рік до 1 сїчня 1914 р., той одержить дарма; три числа (№№ 10, 11, 12) журнала за р. 1913, де друкуєть ся перша частина повісти О. Кобилянської, і юбілейний портрет Ів Франка.

Передплату (4 руб. на рік і 2 р. 50 к. піврічно) посилать: Київ, Дїлова 4.

Редактор-Видавець: П. Богацький.

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1914 РІК

на журнал місячник літератури, науки й громадського життя марксістського напрямку

ДЗВІН

(II рік видання)

„Дзвін„ містить твори красного письменства, статті наукового змісту з історії, літератури, суспільних і природничих наук, критику і бібліографію, огляди наукового, літературного і громадського життя в Росії і за кордоном.

Стоячи на ґрунті наукового соціялїзму, „Дзвін" є дискусійним органом українських марксістів в Росії й Австрії Проблеми української дійсности, робітничого й національного життя знаходять в ньому належне місце й відповідне освітленне.

„Дзвін" виходить при участи таких співробітників: Г. Алексинський, Х. Алчевська, Д. Антонович, О Безпалко, А. Богданов, П. Бувший, В. Винниченко, М. Вороний, С. Гадячанин, В. Дорошенко, К. Залевський, І. Лебединський, В. Левинський, А. Луначарський, В. Лункевич, П. Маслов, О. Мерклінґ, К. Миргородський, О. Назаріїв, М. Павлович (Волонтер), С. Петлюра, Н. Романович, Л. Рибалка, В. Садовський, Юр. Сірий, О. Скоропис, П. Стах М. Тронький, М. Цеглинський, С. Черкасенко, В. Чумак, Гр. Чупринка, Л. Юркевич і инш.

Редагованне відділу красного письм. прийняв на себе В. ВИННИЧЕНКО.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ НА „ДЗВІН" НА 1914 РІК:

В Росії на рік 4 р., на півроку 2 р. 50 к.
За кордоном на рік 10 корон, на півроку 6 корон.
В Америці на рік 3 доляри, на півроку 1½ дол.

Ціна окремого № 1 руб. 75 коп., за кордоном 1 кор. 20 сот.

За ціну 1 р. 75 к. можна одержати комплект II тому „Дзвону" (№№ 7—12), що становить окремо для себе цілість. За ціну 3 р. можна одержати книжки журналу від № 1, за виїмком № 3 (сконфісковано), і № 4 (роспродано). Перший і другий том журналу (№№ 1—12) на вичерпаню.

Гроші надсилати і в справах редакційних просять звертатить по такій адресі: КИЇВ, Жилянська ул. 20, редакція журнала „ДЗВІН".

„ДНЇПРОВІ ХВИЛІ"

УКРАЇНСЬКА ЧАСОПИСЬ

Виходить у Катеринославі двічі на місяць.

РІК ТРЕТІЙ.

Умови передплати: на рік 2 р. 40 к., на півроку 1 р. 20 к, на 1 міс. 20 к., кожне число нарізно 10 к. Гроші треба посилати виключно на адресу: **Катеринослав, Проспект, книгарня М. Лозинської для редакції „Днїпрових Хвиль".**

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1913—14 ГОДЪ (5-й г. изд).

БЮЛЛЕТЕНИ ЛИТЕРАТУРЫ И ЖИЗНИ.

4 РУБЛЯ ВЪ ГОДЪ ЗА 24 КНИГИ.

Двухнедѣльный журналъ новаго типа.

Журналъ выходитъ два раза въ мѣсяцъ книжками въ 5—6 печат. л. большого формата. За годъ выйдетъ 24 кн. (2000 стр.) **„Бюллетени“** идутъ навстрѣчу потребностямъ той массы интел. читателей, которая лишена возможности близко и широко знакомиться съ текущей печатью какъ періодич., такъ и неперіодич., какъ русской, такъ и иностр. Г л а в н а я з а д а ч а журнала—всесторонне отражать **картину идейной духовной жизни современности. „Бюллетени“**—это коллективная литер. памятка наиболѣе выдающихся явленій и фактовъ, равно какъ вопросовъ и задачъ современности. Поэтому они могутъ служить **настольною книгою** для каждаго, серьезно интересующагося внутренней жизнью человѣческаго коллектива. О тинѣ журнала **„Бюллет“** еще 30-40 л. назадъ мечтали такіе корифеи литературы, какъ Достоевскій и Успенскій. **За истекшій годъ въ „Бюлл.“ напеч 240 ст по самымъ разнообраз вопр и 700 отзывовъ о книгахъ; данъ перечень 2500 нов. кн. и приведено содержаніе болѣе 50 жу́рн. за годъ.** Библіографія въ „Бюллет.“ ведется такъ полно, какъ ни въ одномъ изъ существ. журн. Въ такомъ видѣ она необходима для самаго широкаго круга читателей.

ОТЗЫВЫ ПЕЧАТИ:

Утро Рос.: „Журн. заслуживаетъ особаго вниманія. Въ журн. сообщается все наиболѣе интересное, что дано текущей печатью“. **Рус. Вѣд.**: „Бюлл.“ знакомятъ болѣе или менѣе обстоятельно съ выдающимися явл. соврем. жизни“. **Рус. Шк.**: „Бюлл.“ дѣлаетъ свое дѣло умѣло и живо. Они любопытны даже и для легкаго чтенія. Какъ справочникъ же „Бюлл.“ оказываютъ огромную услугу“. **Огни**: „Трудно представить себѣ человѣка, съ извѣстными культ. запр., который не нашелъ бы для себя чего либо интереснаго въ журн.“. **Рус. Сл.**: „Задача журн. имѣетъ, несомнѣнно, культурно-популяризаторское значеніе“. **Голосъ**: „Въ журн. сосредоточено все новое, что позволяетъ постоянно быть въ курсѣ настроеній и исканій какъ отечественной, такъ и міровой мысли“. **Илл. Обозр. Гол М.**: „Бюлл.“ безпристрастно и вполнѣ объективно даютъ картину дух., нравств., внут. русс. жизни за цѣлый годъ“. **Нов. Ж. для Вс.**: „Бюлл“ незамѣнимы особенно въ провинціи, столь бѣдной библіотеками и компетентными людьми для рекомен. книгъ“. **Ряз. Вѣст.**: „Бюлл. умѣло и умно рисуетъ на своихъ страницахъ картину русской жизни. Въ журн. отмѣчаются все наиболѣе интересное, что поступаетъ на книж. рынокъ“. **Сѣв У.**: „Журн. въ дѣльныхъ обстоят. статьяхъ даетъ квинтъ-эссенцію всего заслуживающаго вниманія въ литературѣ. Служитъ гармоническимъ объединителемъ всего прочитаннаго и обдуманнаго“. **Рус. Молва**: „Все то важное, что терялось въ гущѣ журн. и пестромъ содержаніи газетъ извлечено заботливой рукой и въ хорошемъ, культурномъ видѣ преподнесено читателю. Много цѣннаго и важнаго найдутъ для себя въ этомъ матеріалѣ не только тѣ, которые спеціально въ этой области работаютъ—для нихъ журналъ незамѣнимъ,—но и самые широкіе круги читателей“. **Кіев. Мысл**: „Бюлл.“ могутъ просматривать съ интересомъ даже люди, имѣющіе возможность слѣдить за литературой по „первоисточникамъ“, а для тѣхъ, кто такой возможности лишенъ, въ особенности для провин. читателя, руководителей библіотекъ и т. д., журналъ, вполнѣ доступный и по цѣнѣ, предоставляетъ интересъ сугубый“. **Ран. Утро**: „Не говоря уже о практическ. значеніи журнала, главнымъ образ. для провинціи, нельзя не отмѣтить интереса его, какъ період. лѣтописи нашей духовной жизни. Самые широкіе круги читающей публики не могутъ не заинтересоваться „Бюллетенями“.

Проспектъ журнала высылается б е з п л а т н о. **Подписная цѣна**: на годъ 4 руб., 6 мѣс.—2 р., 3 м.—1 р. За границу на годъ—5 р. Для сельск учит. при непосредственномъ обращеніи въ контору на годъ—3 р. 50 Подписка принимается во всѣхъ книж. маг. и въ почт. учрежд. Имѣются полные комплекты „Бюлл.“ за 1911—12 и 1912—13 гг. ЦѢНА комплекта 3 р. 50 к. съ пересылкой, въ переплетѣ (2 т.)—4 р. 50 к. Подписной годъ начинается съ 1 сентября.

Можно подписываться съ 1 числа каждаго мѣсяца.

КОНТОРА и РЕДАКЦІЯ: Москва, Мерзляковск. пер. д. 6. Тел. 5-02-06.

Издатели: *В. Крандіевскій и В. Носенковъ*. Редакторъ *В. Крандіевскій*.

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

на ежемѣсячный иллюстрированный популярно-научный журналъ

„ВѢСТНИКЪ МАГНЕТИЗМА"

ПРОГРАММА:

„Вѣстникъ Магнетизма" будетъ разсматривать всѣ явленія, происходящія съ одушевленными существами или подъ ихъ вліяніемъ, которыя, повидимому, не могутъ быть всецѣло объяснены при помощи уже извѣстныхъ законовъ и силъ природы; таковы явленія животнаго магнетизма, гипнотизма, внушенія, медіумизма (спиритизма) и т. д.

Подъ именемъ животнаго магнетизма онъ будетъ изучать силы, исходящія отъ человѣка (человѣческая лучезарность) во всѣхъ ихъ свойствахъ: физическихъ (отраженіе, преломленіе и т. д.) химическихъ и біологическихъ: примѣненіе магнетизма въ терапевтикѣ, магнетическіе опыты и вліяніе человѣка на человѣка, на животныхъ и растенія, развитіе магнетической силы, личный магнетизмъ, передача мысли, телепатія, ясновидѣніе, двойное зрѣніе и т.д.

Подъ именемъ гипнотизма и внушенія журналъ будетъ изслѣдовать гипнотическій сонъ и состоянія двойного сознанія (автоматическое письмо, раздвоеніе личности), психотерапію, или искусство лечить больныхъ, дѣйствуя на ихъ психику. Онъ будетъ указывать общія мѣста магнетизма и гипнотизма и покажетъ, что совмѣстное употребленіе обѣихъ наукъ необходимо.

Подъ именемъ магнетизма (спиритизма) журналъ будетъ изучать то дѣйствіе, которое одушевленныя существа производятъ на иные предметы (движущіеся столики, левитація и т. д.).

Журналъ будетъ предлагать анкеты по нѣкоторымъ спорнымъ вопросамъ психологіи и излагать мнѣнія самыхъ вліятельныхъ ученыхъ всего міра. Его сотрудниками будутъ преимущественно состоять ученые, врачи, психологи и люди, компетентные въ этихъ вопросахъ.

Пробный номеръ высылается за 5 семикоп. марокъ.

Подписная цѣна на годъ — 4 руб. на ½ года — 2 руб. 50 коп.

Адресъ редакціи: г. КІЕВЪ, Рейтарская ул., № 20. кв. 14.

Редакторъ-Издатель **. Бисскій.**

III годъ ИЗДАНІЯ. **ОТКРЫТА ПОДПИСКА на 1914-й годъ** III годъ ИЗДАНІЯ.

на еженедѣльный журналъ

„ЗАВѢТЫ"

издаваемый при ближайшемъ участіи: **Р. В. Иванова-Разумника, А. И. Ивачкина-Писарева, С. Мстиславскаго, С. П. Постникова, В. М. Чернова.**

ПОСТОЯННЫЕ ОТДѢЛЫ:

Дѣла и дни.—Л. Вѣчева (В. Чернова).
Литература и общественность.—Иванова-Разумника.
По градамъ и весямъ.—М. Пришвина.
Свое и чужое (русская жизнь).—Р. Мстиславскаго.

Въ Январскомъ № за 1914 г. будетъ напечатано: **Леонидъ Андреевъ** — „Три ночи". **Иванъ Вольный**—романъ „Юность" (I ч. романа „Юность", напечатанная въ 1913 г., подписчикамъ на 1914 г. будетъ разослана безплатно). **М Пришвинъ**—„Змѣиный Хуторъ". **Ал. Толстой**—разсказъ. **А. И. Иванчикъ-Писаревъ**—„Воспоминанія о Гл. Успенскомъ". **Ивановъ Разумникъ**—Литература въ 1913 году. **С Метальниковъ**—„Проблема безсмертія въ современной біологіи". **Викторъ Черновъ**—„П. К Михайловскій" и др.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: на 12 мѣс.—10 р.; на 6 мѣс. 5 р.; на 3 мѣс. 2 р. 50 к.; на 1 мѣсяцъ 85 к. За границу 13 р., 7 р. 50 к., 3 р. 25 к.

Принимается льготная коллективная подписка.

Подписчикамъ на 1914 г. романъ **В. Ропшина „То, чего не было"** (8 книгъ за 1912 г. и 3 книги за 1913 г.) **высылается за 5 р.**

ПОДПИСКА ПРИНИМАЕТСЯ: въ Спб. въ конторѣ журнала, Рыночная 10. Въ Москвѣ складъ журнала книжный магазинъ „Наука", Бол. Никитская.

Издательница С. А Иванчина-Писарева. Редакторъ **И- И. Краевскій.**

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОТКРЫТА ПОДПИСКА на 1914 годъ.

Литературный, научный и политическій журналъ

„Современный Міръ"

(МІРЪ БОЖІЙ)

ВЫХОДИТЪ ЕЖЕМѢСЯЧНО КНИЖКАМИ въ 320-400 СТРАНИЦЪ

Двадцать четвертый годъ изданія.

„СОВРЕМЕННЫЙ МІРЪ" является внѣпартійнымъ демократическимъ изданіемъ всесторонне освѣщающимъ русскую и европейскую жизнь. Наряду съ вопросами политической и общественной жизни журналъ удѣляетъ серьезное вниманіе вопросамъ естествознанія исторіи и искусства.

Въ журналѣ принимаютъ участіе: **Айзманъ Д., Андреевъ Леонидъ, Бальмонтъ К., Бунинъ В., Горькій М., Гусевъ-Оренбургскій, Купринъ А., Олигеръ Н., Потапенко И., Скиталецъ, Телешевъ Н., Шмелевъ И., Юшкевичъ С., Ѳедоровъ А., Алексинскій Г., Вернацкій М., Бончъ-Бруевичъ В., Веселовскій Б., Дейчъ Л., Клейнбортъ Л., Кранихфельдъ В., Масловъ П., Морозовъ Н., Ортодоксъ, Плехановъ Г., Рожковъ Н., Финъ-Енотаевскій И., Фриче В., Цыперовичъ Г. и мн. друг.**

Въ 1914 году, идя на встрѣчу явно назрѣвшей потребности въ здоровомъ и доступномъ широкимъ кругамъ читающей публики изданій, редакція „СОВРЕМЕННАГО МІРА" будетъ выпускать:

ВТОРОЕ УДЕШЕВЛЕННОЕ ИЗДАНІЕ

книжками въ 160—200 страницъ по общему типу толстыхъ журналовъ.

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ (съ доставкой и пересылкой):

Первое изданіе: годъ — 9 р.; 1/2 года — 4 р. 50 к.: 1/3 года — 3 р. **За границу 12 р. годъ;** 6 р.—**полгода.** Безъ доставки въ **Спб.—8 р. годъ** и 4 р.—**полгода.**

Розничная цѣна отд. №—85 к.; съ наложнымъ платежомъ—1 р.

Второе изданіе: годъ—4 р.; 1/2 года—2 р.; 3 мѣсяца—1 р.

При коллективной подпискѣ (служащихъ въ конторахъ, управленіяхъ жел. дор.) земскихъ учрежденіяхъ, учащихся фабрично-заводскихъ и и друг. рабочихъ и т. п., конторой журнала дѣлается уступка съ подписной цѣны въ 5% при единовременной подпискѣ до 10 чел. и въ 10% при большемъ числѣ подписчиковъ. Для коллективной подписки допускается самая широкая разсрочка: до одного руб. въ мѣсяцъ первое изд. и до 50 коп. въ мѣсяцъ 2-ое изд.

Редакторъ **Ник. Іорданскій.** Издательница **М. К. Іорданская.**

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Открыта подписка на 1914 г.

ХУТОРЯНИНЪ

Еженедѣльный иллюстрированный журналъ, посвященный интересамъ сельск. хозяйства, кооперации, промышленности и торговли

Издается Полтавскимъ Общест. Сельск. Хозяйст. съ 1896 г.

Годовая подписка съ перес. и доставкой **2 р. 20 к.**

Въ теченіе года подписчики получатъ:

52 номера (Отъ 2 до 3 листовъ каждый, что за годъ составляетъ томъ свыше 2200 стран. текста съ иллюстраціями). **Сборникъ с.-х. статей**. Календарь „Хуторянинъ" (Свыше 250 стран. текста, съ массой рисунк. и чертежей, цѣна въ отдѣльной продажѣ 25 коп.). О сборникахъ имѣются самые лучшіе отзывы **Руководство по молочному хозяйству**. Сост. старш. спец. Деп. Земл. М. Я Примо. Около 160 стр. текста съ массой иллюстрацій. Въ отдѣльн. продажѣ будетъ стоить 26 к. **Какъ помочь малоземельнымъ**. (О товариществахъ для совмѣстной обработки земли). Сост. губ. зем. агрон. Ю. Ю. Соколовскій Въ отдѣльной продажѣ 10 к **Какъ повысить урожай озимыхъ**. Плакатъ въ краскахъ. Въ отдѣльной продажѣ будетъ стоить 10 к. **10 сортовъ сѣмянъ**. Сѣмена заказанывъ одномъ изъ лучшихъ сѣменномъ хозяйствѣ и будутъ разосланы въ началѣ марта всѣмъ подписавшимся до до 1-го января 1914 года.

Журналъ „Хуторянинъ" допущенъ въ безплатныя библіотеки читальни и въ библіотики сельско-хоз. учебныхъ заведеній Главнаго Управ. Землеуст. и Зем.

Имѣются полные годовые комплекты за 1911, 1912, и 1913 г. г. Цѣна по 2 р 50 к. за комплектъ.

Адресъ: Полтава, Пушкинская ул., домъ Полтав. об-ва с.-х., ред. „Хуторян.".

Отвѣтст. ред. заслуж. проф. А. П. Шимковъ. Секрет. ре. Д. О. Ярошевичъ.

ШКОЛА и ЖИЗНЬ

Еженедѣльна общественно педагогич. газета съ ежемѣсячными приложеніями.

4-й годъ изданія || **Открыта подписка на 1914 годъ.** Газета будетъ выходить въ форматѣ еженедѣльн. || 4-й годъ изданія.

Задача газеты: способствовать единенію школы съ жизнью, семьи со школою и давать безпартійное освѣщеніе событій и вопросовъ въ области воспитанія и образованія.

Программа газеты: 1) Статьи по вопросамъ: а) организаціи школы и школьнаго законодательства, б) общепедагогической теоріи и практики. 2) Статьи по различнымъ вопросамъ образованія и воспитанія. 3) Фельетонъ, характеризующій по преимуществу внутренню жизнь школы или популяризующій различныя стороны знанія 4) Обзоръ печати. 5) Хроника образованія: дѣятельность земствъ и городовъ, законод. учрежд. и т. д 6) Хроника школьной жизни въ Россіи и заграницей. 7) Обозрѣніе спеціально литературы, русской и иностранной. Освѣдомленность газеты обезпечивается сотрудничествомъ дѣятелей школы, участіемъ земскихъ и городскихъ дѣятелей, членовъ Г. Думы и Г. Совѣта, значительнаго числа провинціальныхъ и иностранн. корреспондентовъ. Подъ общей редакціей Г. А ФАЛЬБОРКА.

Подписная цѣна: Съ доставкой и пересылкой на годъ 6 р., на 6 м. 3 р., на 3 мѣс. 2 руб. Для учащихъ въ начальныхъ училищахъ допускается разсрочка при подпискѣ 2 р. и къ 1 февраля 1-му марту, 1-му апрѣля и 1-му мая по 1 руб.

Подписка принимается: въ Главной конторѣ. С.-Петербургъ, Кабинетская, д. Губернскаго Земства, № 18, во всѣхъ почт.-тел. отдѣл и въ солидн книжныхъ магазинахъ

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Открыта подписка на 1914 г.

на ЕЖЕНЕДѢЛЬНЫЙ профессіональный и общественно-педагогическій журналъ

„Народный Учитель".

Въ журналѣ участвуютъ видные дѣятели по народному образованію.

Всюду собственные корреспонденты. Живая связь съ народнымъ учительствомъ и земскими дѣятелями. Разнообразныя иллюстраціи.

ПОСТОЯННЫЕ ОТДѢЛЫ ЖУРНАЛА:

I. Вопросы народнаго образованія въ Государственной Думѣ. II. Въ учительскихъ обществахъ. III. Хроника народнаго образованія. IV. Изъ жизни заграничной школы. V. Народное образованіе въ земствахъ и городахъ. VI. Внѣшкольное образованіе. VII. Педагогическое обозрѣніе. VIII. Сообщеніе съ мѣстъ. IX. Новости педагогической, учебной, дѣтской и народной литературы. X. Справочныя свѣдѣнія по народному образованію. XI. В помощь самообразованію. XII. Среди книгъ (библіографія). XIII. Школьная практика. XIV. Письма въ редакцію. XV. Почтовый ящикъ.

Въ 1914 году жур. „Народный Учитель" даетъ

БЕЗПЛАТНО слѣдующія ПРИЛОЖЕНІЯ:

10 вып. **„Новости учебной, педагогической и дѣтской литературы".** (Ежемѣсячно).

10 „ВѢСТНИКЪ ЛИТЕРАТУРЫ". Новости книжнаго рынка, обозрѣніе рецензіи и проч. (Ежемѣсячно).

20 ЛЕКЦІЙ по педагогической психологіи, *Н. Е. Румянцева.*

1 „КАЛЕНДАРЬ-СПРАВОЧНИКЪ" — „Народный Учитель" (часть 2—256 стр.).

1 АЛЬБОМЪ картинъ на темы школьной жизни.

Подписная цѣна—3 руб. со всѣми приложеніями. Допускается разсрочка: при подпискѣ **2** руб. и къ 1 апр.—**1** руб. На **журналъ и „Библіотеку народнаго учителя"** (20 выпусковъ): при подпискѣ **8** руб., къ 1 апр. —**1** руб. **50** коп. и къ 1 авг.—**1** руб.

Адресъ ред.: Москва, Тверская застава, Царскій, д. 4.

Редакторъ *О. Н. Смирновъ.* Издательница *Л. П. Смирнова.*

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1914 ГОДЪ

на ежемѣсячный журналъ исторіи и исторіи литературы

„Голосъ Минувшаго“

(2-й годъ изданія).

Подъ редакціей С. П. Мельгунова и В. И. Семевскаго.

ПРОГРАММА ЖУРНАЛА:

I. Научныя статьи по вопросамъ русской и всеобщей исторіи и исторіи литературы, философіи, искусства и археологіи.
II. Мемуары, записки, дневники и письма современниковъ.
III. Различные матеріалы по исторіи, исторіи литературы и т. д.
IV. Историческая беллетристика.
V. Обзоръ журналовъ русскихъ и иностранныхъ.
VI. Критика и библіографія.
VII. Новости русской и иностранной науки.
VIII. Хроника, Біографіи, некрологи русскихъ и иностранныхъ дѣятелей.

Журналъ илюстрируется картинками изъ прошлаго и портретами дѣятелей русскихъ и иностранныхъ и выходитъ ежемѣсячно книгами, размѣромъ въ 20 листовъ, начиная съ января 1914 года.

Въ 1913 году въ **„ГОЛОСѢ МИНУВШАГО“** приняли фактическое участіе:

Арсеньевъ К. К., Аваліани С. Л., Адарюковъ В. Я., Ашенбренеръ М. Ю., Батютковъ Ѳ. Д., Безобразовъ П. В., Бирюковъ П. И., Боборыкинъ П. Д., Богучарскій В. Я., Боровой А. А., Бродскій Н. Л., Бѣлокопскій И. П., Василенко Н. П., Васютинскій А. М., Веселовскій Б. Б., Веселовскій Ю. А., Вишницеръ М., Вѣтринскій Ч., Гернетъ М. Н., Гершензонъ М. О., Горяиновъ С. М., Готье Ю. В., Грузинскій А. Е., Дживелегов А. К., Дьяконовъ М. А., Евгеньевъ В. М., Егоровъ Д. Н., Игнатовичъ И. И., Игнатовъ И. Н., Іорданскій Н. М., Каллашъ В. В., Карасавинъ Л. П., Карѣевъ Н. И., Кизеветтеръ А. А., Ковалевскій М. М., Ловаленскій М. Н., Козловскій Л. С., Колосовъ Е. А., Кони А. Ѳ., Корфъ С. А., Коршъ Ѳ. Е., Кузьминскій К. С., Лаппо-Даниловскій А. С., Лазурскій В. Ф., Лернеръ Н. О., Лучицкій И. В., Максимовъ А. Н., Мельгуновъ С. П., Мендельсонъ Н. М., Мокіевскій П. В., Морозовъ Н. А., Новорусскій М. В., Ольнемъ В. Н., Пантелѣевъ Л. Ѳ., Перцевъ В. Н., Петлюра С. В., Пичета В. И., Плехановъ Г. В., Покровскій М. М. Покровскій М. Н., Полнеръ Т. И., Полянскій Н. Н., Попельницкій А. З., Поповъ И. И., Пругавинъ А. С., Розановъ М. Н., Розенбергъ В. А., Романовъ Н. И., Русановъ Н. С., Рѣзановъ В. И., Рѣпинъ И. Е., Рябининъ И. С., Савинъ А. Н., Сакулинъ П. Н., Сватиковъ С. Г., Семевскій В. И., Сидоровъ Н. П., Стекловъ Ю. М., Сыромятниковъ Б. И., Тарасовъ Е. И., Тарле Е. В., Успенскій К. Н., Фингеръ В. Н., Фриче В. М., Хижняковъ В. М., Чайковскій Н. В., Чабышевъ А. А., Черткова А. К., Чертковъ В. А., Чубинскій М. П., кн. Шаховскій Д. И., Щеголевъ П. Е., Щепкинъ В. Н., Шепкинъ Е. Н., Шрейдеръ И. И., Яковлевъ А. И. и др.

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ: съ доставкой и пересылкой въ Россіи: на годъ **8** руб., на 1/2 года **4** руб., на одинъ мѣсяцъ **1** руб., за границу **10** руб.

Для народныхъ учителей и учащихся допускается разсрочка по **2** руб.

Въ отдѣльной продажѣ книга журнала 1 руб.

Перемѣна адреса 20 коп.

ПОДПИСНЫЯ ДЕНЬГИ на 1914 годъ должны направляться **въ редакцію журнала** (*Москва, Гранатный пер., домъ № 2, кв. 31, тел. 1-78-28*) **или въ новую контору** журнала (*Складъ книгоиздательства „ЗА ДРУГА“, Москва, Нижняя Кисловка д. 1, кв. 4, тел. 1-36-27.*

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

☞ При каждомъ № „НИВЫ“ подписчики получатъ по одной книгѣ, всего въ годъ —— 52 книги.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА
НА 1914 ГОДЪ
(45-й годъ изданія)
на еженедѣльный иллюстрированный
ЖУРНАЛЪ
со многими приложеніями

НИВА

Гг. подписчики „НИВЫ“ получатъ въ теченіе 1914 года: 52 №№ еженедѣльн. художеств. литер. журн. „НИВА“: романы, повѣсти и разсказы, критич. и популярно-научн. очерки, біографіи, обзоры дѣятельности Госуд. Думы и политич. обозрѣнія; рис. въ краск., снимки съ картинъ, рисунки, портреты и иллюстраціи современныхъ событій. 52 книги, отпечатанные убористымъ четкимъ шрифтомъ, въ составъ которыхъ войдетъ: 12 книгъ ежемѣсячнаго журнала „Литературныя и популярно-научныя приложенія“: романы, повѣсти, разсказы, популярно-научн. и критич. статьи современныхъ авторовъ съ иллюстраціями и отдѣлы библіографіи, смѣси, шахматъ и шашекъ, задачъ и игръ. 40 книгъ „Сборника Нивы“, которыя подписчики получатъ полностью въ теченіе одного 1914 года, содержатъ:

Полное собраніе сочиненій въ 27 книгахъ **В. Г. КОРОЛЕНКО** (первое полное собраніе, въ которое войдетъ много неизданныхъ произведеній). Короленко—самый оптимистическій писатель въ русской литературѣ. Вся творческая дѣятельность Короленко — живой призывъ во имя любви и человѣчности на путь работы, къ борьбѣ со зломъ, къ „святому сопротивленію“. Его соціально-художественная натура писателя крупныхъ линій тяготѣетъ къ народнымъ массамъ, стремится выявить ихъ сокровенную душу, ихъ религіозные запросы, вѣрованія и поэтическія представленія. Въ тѣсной преемственной связи съ религіознымъ развитъ въ произведеніяхъ Короленко этическій мотивъ, озарившій его произведенія свѣтомъ любви и гармоніи, единенія и братства.

Полное собраніе сочиненій въ 8 книгахъ **А. Н. МАЙКОВА.** Дополняя Фета и Тютчева, Майковъ образуетъ съ ними созвѣздіе пѣвцовъ чистой поэзіи. Солнце Майкова—вѣчное солнце Эллады и Рима. Чувство античности, даръ прозрѣнія жизни древности ставятъ Майкова въ ряды міровыхъ поэтовъ. Его идиллическія стихотворенія изъ родной природы, изъ которыхъ очень многія вошли въ хрестоматіи, создали ему безсмертное имя въ родной поэзіи.

Полное собраніе сочиненій въ 5 книгахъ **Эдмонда РОСТАНА**, въ переводѣ Т. Л. Щепкиной-Куперникъ. Ростанъ, авторъ „Орленка“, „Принцессы Грезы“, „Сирано де-Бержерака“, „Шантеклера“. возведенный въ „безсмертные“ французской Академіей, извѣстенъ всему міру. Ростанъ—поэтъ-романтикъ. Его глубокія сентенціи, его нѣжные изящные сонеты, вплетенные ароматными цвѣтами въ гирлянды разговоровъ героевъ его драмъ, его грустью обвѣянныя элегіи, все это—шедевры, которые можно перечитывать безконечно, и каждый разъ открывать въ нихъ новыя и новыя красоты.

12 №№ „НОВѢЙШИХЪ МОДЪ“. До 200 столбцовъ текста и 300 модныхъ гравюръ. Съ почтовымъ ящикомъ. 12 листовъ: до 300 рукодѣльныхъ и выпильныхъ работъ и для выжиганія и до 300 чертежей выкроекъ.

1 „Отрывной ежемѣсячный календарь“ на 1914 годъ, отпечатанный красками.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА „НИВЫ“ со всѣми приложеніями на годъ:

въ С.-Петербургѣ: безъ доставки—6 руб. 50 коп., съ доставкой—7 руб. 50 коп. Безъ доставки: 1) въ Москвѣ, въ конторѣ Печковской—7 р. 25 к.; 2) въ Одессѣ, въ книжномъ магазинѣ „Образованіе“—7 руб. 50 коп.

Съ пересылкою во всѣ мѣста Россіи—8 руб. За границу—12 руб.

Адресъ: С.-Петербургъ, въ Контору журнала „НИВА“, улица Гоголя, № 22.

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Редакція Літературно-Наукового Вістника залишає за собою право скорочувати статті і робити зміни редакційного характера.

Рукописи непринятих статей переховують ся в редакції 6 місяців і звертають ся лише по присланню марок на пересилку їх заказною бандеролю.

Дрібні рукописи і вірші неприняті до друку знищують ся і з приводу їх редакція не листуєть ся.

Рукописи, на яких не зроблено помітки, вважають ся безплатними.

Контора просить п. п. передплатників, які не одержали чергової книжки, повідомляти контору не пізнїйше одного місяця. На одповіди треба присилати марки

На зміну адреси 30 коп., при чім треба подати й стару адресу.

Оголошення в Літ. Наук. Вістнику друкують ся на таких умовах:

	1 раз	3 рази	річно
1/1 сторінка	30 кар.	75 кар.	250 кар.
1/2 „	20 „	50 „	150 „
1/4 „	10 „	25 „	75 „

Новина.

Орест Левицький.

ВОЛИНСЬКІ ОПОВІДАННЯ

з житя XVI і XVII вв.

З портретом Анни Альоїзи Острозької.

Ціна 90 коп.

Виданнє Тов. прихильників української літератури, науки і штуки у Львові.

Склад в книгарні „Науков. Тов. ім Шевченка у Львові", Ринок 10 і книгарні Л.-Н.-Вістника в Київі Фундуклеївська 12.

Новина.

Б. Віндельбанд.

Історія нової фільозофії

Переклав Микола Залїзняк.

Ціна 1 рубль.

Виданнє Українсько-Руської Видавничої Спілки.

Склад в книгарні „Науков. Тов. ім Шевченка" у Львові Ринок 10, і книгарні Л.-Н.-Вістника в Київі, Фундуклеївська 12.

Іван Франко.

СЕРЕДНЇ ВІКИ І ЇХ ПОЕТ.

(ДАНТЕ І ЙОГО ПОЕЗІЯ)

Ціна 90 коп.

Виданнє прихильників української літератури, науки і штуки у Львові.

Склад в книгарні Л.-Н. Вістника. Київ, Фундуклеївська, 12.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зміст III-ої кн. Літ.-Наук. Вістника на 1914 р. має бути такий:

О. Олесь: Молодість (етюд). — **Д. Маркович:** Бунт (оповіданнє). — **М. Чернявський:** Поезії. — **М. Грушевський:** На українські теми. — **Ор. Левицький:** Орельський пустельник (історичне оповіданнє). — **Петро Стах:** Поезії. — **К. Бич-Лубенський:** Музична спадщина М. Лисенка. — **Сидонія Гнїдий:** Марія (оповіданнє). — **Дм. Донцов:** Маркс, Енґельс і Ляссаль і „неісторичні" нації (кінець). — **М. Вороний:** Поезії. — **М. Евшан:** Проф. Масарик про Росію і Україну. — **Нат. Романович:** Манівцями (друга частина трильогії „Мандрівниця"). — **Гр. Чупринка:** Поезії. — **А. Ніковський:** Останній сезон нашого театру. — **М. Жук:** Тілько встати!—**Ів. Чопівський:** Чи на довго вистарчить мінерального палива?—**М. Луцкевич:** Кілька помічень і цифр з економіки Полїся. — **С. Черкасенко:** З українського житя. — **Ignotus:** З австрійської України. — **А. Чекин:** На далекім сході. — **Бібліографія.**

ПРИЙМАЄТЬ СЯ ПЕРЕДПЛАТА

НА РІК 1914-й

на український місячник літератури, науки й громадського житя

Літературно-Науковий Вістник

ЩО ВИХОДИТЬ ДАЛІ, КНИЖКАМИ ПО 12—15 АРК.

при близшій участи **М. Грушевського, М. Евшана, О. Кобилянської, О. Левицького, В. Леонтовича, О. Олеся, Ю. Сірого, Л. Старицької-Черняхівської й Л. Цегельського.**

Завідує київським виданнєм О. Олесь.

Редакція і головна контора: Київ, В. Підвальна 36, кв. 8.

Контора львівська: ул. Супінського, ч. 21.

(Lemberg, Supinski-str. 21, Anzeiger für Litteratur und Wissenschaft).

Передплата для Росії: на рік 8 руб.; за пів року 4 р. 50 коп.

З огляду на тяжкі матеріяльні обставини нинїшнього українського житя передплата на Літер.-Наук. Вістник в 1914 р. для незаможних учнїв, студентів, сельських учителїв і учительок, низших служащих, робітників і селян знижена на 6 рублїв (коли вони передплачують журнал просто з контори).

Кому трудно відразу, нехай присилає на перше число кожного місяця по 1 руб., поки збереть ся повна передплата, а журнал посилатиметь ся зараз.

Книгарням і всяким посередникам від передплати 5%, коли вона повна (8 руб.) і виплачуєть ся вся відразу.

Комплєти журналу за попередні роки продають ся по 8 руб.

На зміну адреси треба присилати 30 коп.

Ціна книжки осібно 1 руб.

Видавець **Л. Старицька-Черняхівська.** Редактор **О. Лисенко.**

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-08 07:59 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990118
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google